

อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
(กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

มีนาคม 2559

อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
(กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
มีนาคม 2559
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
(กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
มีนาคม 2559

รจนา จันทราสา. (2559). **อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนา**

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา).

ปริญญาโท ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโท: รองศาสตราจารย์พทุธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์.

งานวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ 1.) ศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา 2.) เพื่อนำเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

วิธีดำเนินการวิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยทั้งด้านการพรรณนาวิเคราะห์ และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกในจังหวัดพะเยาที่มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลามากกว่า 10 ปี จำนวน 3 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มบ้านก้อขาว หมู่ 11 ตำบลทุ่งกล้วย กลุ่มบ้านแกใหม่ หมู่ 6 ตำบลป่าสัก กลุ่มบ้านดอนไชย หมู่ 10 ตำบลเชียงแวง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบจำนวน 3 ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์แบบเจาะลึก วิเคราะห์เนื้อหา จัดหมวดหมู่รายประเด็น วิเคราะห์ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก และการผลิต

ผลการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา หัตถกรรมหญ้าแฝกมีพัฒนาการ พัฒนาการที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญางานเครื่องจักสาน ผสมผสานวิธีการและลวดลายจากการทอผ้าของชาวไทลื้อ อันได้แก่ 1) ลวดลายน้ำไหลของผ้าทอไทลื้อ 2) วิธีการสานที่ผสมผสานวิธีการจักสานไม่เฝือกกับลวดลายของการทอผ้า 3) รูปทรงของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม่เฝือกมีการนำมาใช้เป็นรูปทรงผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก 4) ด้านประโยชน์การใช้งานของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกล้วนตอบสนองและสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นหลัก

การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาใช้งานออกแบบหัตถกรรมหญ้าแฝก นำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านรูปทรงเครื่องจักสานมาประยุกต์และใช้ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอไทลื้อ ซึ่งไม่ขัดต่อขนบประเพณี ศีลธรรม ได้แก่ ลายน้ำไหล ลายต้นฝ้าย ลายต้นไม้ และลายดอกไม้ มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก โดยใช้วัตถุดิบเส้นใยธรรมชาติที่มีอยู่ในวิถีชุมชนมาผสมผสาน ได้แก่ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอูรี เส้นใยหม่อนไหม ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ให้คุณสมบัติหลากหลายเพิ่มทางเลือกให้กับผู้คนภายในและภายนอกชุมชน เช่น เบาะรองนั่ง หมอนอิง กระเป๋าสตรีแบบชุด

VETIVER GRASS FIBER: CULTURAL IDENTITY AND INNOVATION IN
THE DEVELOPMENT OF HANDICRAFT PRODUCTS. A PHAYAO PROVINCE CASE STUDY.

AN ABSTRACT
BY
ROSJANA CHANDHASA

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for The
Doctor of Arts Degree in Art and Culture Research
at Srinakharinwirot University

March 2016

Rosjana Chandhrasa. (2016). **Vetiver grass fiber : Cultural identity and innovation in the development of handicraft products, a Phayao province case study**. Dissertation, D.A. (Art and Culture Research). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc.Prof. Pirt Supasetsiri, Prof. Dr. Wiroon Tungcharoen, Asst. Prof. Dr.Panupong Udomsilp.

This research aims to study 1) the identity and cultural varieties of northern Thai hill the Thai Lue as appearing in handicraft grass products of the Thai Lue, Phayao province, 2) to propose guidelines on identity and cultural varieties of Thai Lue to the product design process. The research is conducted using both descriptive analysis and quantitative research. Three group were used, of handicraft producer with more than 10 year experience, including a group of Ban Gawsao, Moo 11, Tungkreauy Sub-district, Ban Kaemai, Moo 6, Pasak Sub-district, Ban Donchai Group, Moo 10, Chiangrang Sub-district, Phu Sang District, Phayao Province. The data was collected by interviewing and observing 3 design professionals. The instruments used to collect data were structured interviews, in-depth interviews, full content analysis, classification issues, vetiver product analysis and production.

The results showed the cultural identity of the Thai Lue was found in the evolution and inherited development of handicraft basketry, combining the method and pattern of the fabric of the Thai Lue, including 1) woven Thai Lue, water flow pattern 2) how to weave a blend of woven bamboo with pattern of weaving, 3) the shape of the product of wicker bamboo has to be used to shape vetiver products and 4) the usability of the vetiver products reflect the lifestyle of the people in the community, which is the key.

Thai Lue craft design using vetiver, puts cultural identity into the shape of woven applications using, patterns that appear on the woven cloth Thai Lue is not contradictory to the tradition and sensual designs include water flow, striped cotton, striped trees and flowers are used in product design. Craft grass that use natural materials available show community integration, including cotton, Erie silk, silk fiber and new products that feature a variety of alternatives for people inside and outside the community, such as cushions, bags and dresses.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

(กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

ของ

รจนา จันทราสา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี โยเหลา)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ที่ปรึกษาหลัก

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

(รองศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย)

.....ที่ปรึกษาร่วม

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....ที่ปรึกษาร่วม

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

ประกาศคุณูปการ

อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)”ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2558 ที่นำเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย นี้ได้ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นนักวิชาการ ความเป็นผู้นำ หล่อหลอมด้วยความกรุณาจากอาจารย์ ทั้ง 3 ท่าน คือ รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ ประธานกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุพงษ์ อุดมศิลป์ กรรมการควบคุม ปริญญาานิพนธ์ ด้วยความรู้สึกรับรู้ได้ของลูกศิษย์ถึงความซาบซึ้งและขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ อีกทั้ง ความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย และรองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ เพื่อกระชับแน่นทางความรู้ วิชาการ เกิดความรอบครอบ สมบูรณ์มากขึ้น และเป็นแนวทางของการทำวิจัยในอนาคต

ประสบการณ์ทางวิชาการที่มีคุณค่ายิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างครูกับศิษย์ที่เกิดขึ้นในสถาบันแห่งนี้จะเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญที่ศิษย์จะนำความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ นี้ ทำให้เกิดผลกระทบทางการ พัฒนาศิลปศึกษาในบ้านเราให้เจริญเติบโต เพื่อเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติสืบไป

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาที่อนุญาตให้ศึกษาต่อ รวมทั้งมอบทุนในการศึกษาครั้งนี้ รวมทั้งครอบครัว ญาติมิตร เพื่อนรุ่นพี่ รุ่นน้อง เพื่อนร่วมรุ่น กลุ่ม ผู้ผลิตหัตถกรรมหญ้าแฝก จังหวัดพะเยา และน้อง ๆ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ที่เป็นแรง เกื้อหนุน ผลักดัน ให้กำลังใจต่อผู้วิจัยในการทำปริญญาานิพนธ์เสร็จสิ้นสมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่าน ที่มีความเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ทางวิชาการ มอบเอกสาร เสียสละเวลาให้ข้อมูล ด้วยความเต็มใจและสนับสนุนในการทำวิจัย ทำให้ ผู้วิจัยตระหนักถึงคุณค่าของข้อมูลทั้งหลายและจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อวงการศิลปศึกษาในประเทศ ของเราต่อไป

รจนา จันทราสา

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกจังหวัดพะเยา.....	11
ประวัติพื้นที่จังหวัดพะเยา.....	11
ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝก.....	22
แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์.....	32
แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์.....	32
แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์.....	34
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม.....	47
ความหมายของวัฒนธรรม.....	47
ลักษณะของวัฒนธรรม.....	52
ข้อสรุปแนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม.....	55
หญ้าแฝก.....	73
หญ้าแฝก.....	73
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของหญ้าแฝก.....	75
สายพันธุ์หญ้าแฝกและการศึกษาเปรียบเทียบ.....	77
การออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม.....	81
กระบวนการออกแบบ.....	83
แนวความคิดการออกแบบ.....	86
การพัฒนาแนวความคิดการออกแบบ.....	86

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
การสร้างแนวความคิดการออกแบบ	87
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	88
ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการดำเนินโครงการวิจัย	96
3 วิธีดำเนินการวิจัย	97
วิธีดำเนินการวิจัย	97
การกำหนดประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง	98
เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้	99
การเก็บรวบรวมข้อมูล	101
การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล	102
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	103
อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าฝ้าย ของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา	103
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อ	104
วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ	112
วิถีชีวิตชาวไทลื้อ	113
วัฒนธรรมการกินและอาหารชาวไทลื้อ	114
การแต่งกายชาวไทลื้อ	116
การละเล่นชาวไทลื้อ	118
งานสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัดและเรือนชาวไทลื้อ	120
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ	130
ความเชื่อชาวไทลื้อ	130
ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ	136

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ	157
ภูมิปัญญาการทอผ้า	158
ภูมิปัญญาการจักสาน	171
การสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อสู่ผลิตภัณฑ์หัตถ์ไม้	183
แนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทลื้อสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถ์ไม้	195
5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	209
สรุปผลการวิจัย	209
อภิปรายผล	228
ข้อเสนอแนะ	231
บรรณานุกรม	232
ภาคผนวก	239
ประวัติย่อผู้วิจัย	261

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ความแตกต่างของหญ้าแฝกหอมและหญ้าแฝกดอน.....	80
2 สรุปพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาวไทลื้อ.....	107
3 สรุปประวัติศาสตร์ ลักษณะชาติพันธุ์ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานชาวไทลื้อ.....	112
4 สรุปวิถีชีวิต วัฒนธรรมการกินอาหารพื้นบ้าน การแต่งกายการเล่น และงาน สถาปัตยกรรมชาวไทลื้อ.....	126
5 สรุปความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีของชาวไทลื้อ.....	156
6 สรุปพลวดยและความเชื่อจากตุ่งที่ใช้ในพิธีกรรม.....	160
7 สรุปพลวดยที่เกิดขึ้นจากผ้าชนิดต่างๆ.....	170
8 สรุปภาพและความหมายของเครื่องใช้สอยในครัวเรือนของชาวไทลื้อ.....	173
9 สรุปภาพและความหมายของเครื่องใช้สอยเกี่ยวกับสัตว์ของชาวไทลื้อ.....	178
10 สรุปภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ.....	180

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 รูปพระเจ้าตนหลวงวัดศรีโคมคำสัญลักษณ์ประจำจังหวัดพะเยา.....	14
2 ดอกสารภีดอกไม้ประจำจังหวัดพะเยา.....	15
3 ต้นสารภีดอกไม้ประจำจังหวัดพะเยา.....	15
4 แผนที่เส้นทางการอพยพของชาวไทยลื้อจังหวัดพะเยา.....	18
5 การเปรียบเทียบลายขึ้น(ผ้านุ่ง)กับเครื่องจักสาน.....	25
6 การสานลวดลายน้ำไหลของกลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว.....	26
7 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว.....	26
8 การสานลวดลายของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่.....	29
9 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่.....	29
10 การสานลวดลายของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย.....	31
11 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย.....	32
12 สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ในกรอบแนวคิด.....	55
13 วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์.....	58
14 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทยลื้อกลุ่มบ้านก้อขาว.....	59
15 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทยลื้อกลุ่มบ้านแกใหม่.....	60
16 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทยลื้อกลุ่มบ้านดอนไชย.....	60
17 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทยลื้อ ณ วัดท่าฟ้าใต้ อ.เชียงม่วน จ.พะเยา.....	61
18 แนวคิดจากวัฒนธรรมสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา.....	61
19 การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มหญ้าแฝกทั้ง3กลุ่มกับบริบทสภาพแวดล้อม.....	65
20 ลวดลายเม็ดแตงและผลิตภัณฑ์กล่องกระดาษทิชชู.....	70
21 ลวดลายเม็ดแตงและผลิตภัณฑ์กล่อง.....	71
22 วงจรการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์ใหม่ ความต้องการใหม่.....	83
23 สรุปกรอบแนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรม.....	88
24 กรอบแนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนา ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา).....	96
25 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในจังหวัดพะเยา.....	104
26 แผนภูมิสรุปพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาวไทยลื้อ.....	108

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
27 แผนภูมิสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ชาวไทลื้อ	111
28 แคร่แบบแขวนเหนือเตาฟืนสามเล่ม รongพื้นด้วยกระเบื้องดินปนทราย	115
29 การแต่งกายของชาวไทลื้อทั้งหญิงและชาย	117
30 การเล่นซี้ก๊อปแก๊ปและการเล่นซี้โกะเก๊ะ	118
31 วัดแสนเมืองมา อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	121
31 ภาพเขียนบนฝาผนังภายในวิหารวัดแสนเมืองมา	122
33 วิหารวัดท่าฟ้าใต้ แทนธรรมมาศแบบไทลื้อ และการประดับตุ๊กภายในวิหาร	123
34 วัดหย่วน ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	123
35 การมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ดทำจากไม้	124
36 เรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ ตำบลบ้านอายุราว 65 ปี	124
37 ห้องครัวเรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์	125
38 ห้องนอนเรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์	125
39 ลานกลางเรือนไทลื้อ ไว้ใช้ประโยชน์ทำกิจกรรมในครอบครัว บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์	126
40 แผนภาพสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ	128
41 ศาลเจ้าพ่อหัวเวียง บ้านแกใหม่ ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	132
42 ศาลเจ้าพ่อหอขาว บ้านก้อขาว ตำบลภูซาง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	132
43 ศาลเจ้าแม่ย่านาง บ้านแกใหม่ ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	133
44 ศาลเจ้าพญาเกล็ดลิ้น บ้านดอนไทย ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	133
45 ตานตุ้งรูปปราสาทให้แก่ผู้เสียชีวิต	135
46 การทำพิธีเรียกขวัญบ้านก้อขาว ตำบลภูซาง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	137
47 การทำพิธีสืบชะตา ที่วัดป่าสัก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	139
48 อุปกรณ์การทำพิธีบูชาเตียน (โดยอาจารย์ประจำหมู่บ้าน)	141
49 นำเทียนที่ทำพิธีแล้วไปบูชาหรือไปจุดที่วัด	141
50 ดำหัวญาติผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือ บ้านก้อขาว	147
51 พิธีเก็บขวัญข้าว บ้านก้อขาว	149
52 ประเพณีทำบุญสลากภัต (ตานก๋วยสลาก) บ้านก้อขาว	154
53 การเผาศพตามประเพณีไทลื้อ	155

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
54 แผนภาพสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีของชาวไทยลื้อ.....	157
55 ภูมิปัญญาการทอตุ่ง ที่อำเภอเชียงคำ และอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา.....	160
56 การแต่งกายด้วยผ้าไทลื้อ พบที่บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา	162
57 ย่าม	163
58 เสื้อปักของผู้หญิงไทลื้อ.....	164
59 สะลี้.....	165
60 ผ้าหลบ.....	166
61 ผ้าห่ม	167
62 การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านลวดลายผ้าขึ้นลายน้ำไหลสู่การประยุกต์ใช้กับลวดลาย เครื่องจักสานรูปแบบเดิม.....	171
63 การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านลวดลายผ้าห่มลายตำข้าวสู่การประยุกต์ใช้กับลวดลาย เครื่องจักสานรูปแบบเดิม.....	171
64 ชันแก้ว 3 ประการ พบที่วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา.....	172
65 ภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานของชาวไทยลื้อ อำเภอเชียงม่วนและอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา	173
66 แผนภาพสรุปภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทยลื้อ.....	181
67 สรุปการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทยลื้อกลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยาสู่ แนวทางในการออกแบบ.....	182
68 ลวดลายน้ำไหลจากผ้าทอผ้าขึ้นของชาวไทยลื้อสู่ลวดลายบนผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝก.....	185
69 ผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝกลายเม็ดแตง.....	186
70 ผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝกลายเม็ดข้าว.....	186
71 ลวดลายน้ำไหลสู่ลวดลายสานหมู่บ้านแฝก	187
72 ลวดลายต้นฝ้ายสู่ลวดลายสานหมู่บ้านแฝก.....	187
73 ลวดลายต้นไม้สู่ลวดลายสานหมู่บ้านแฝก.....	188
74 ลวดลายดอกไม้สู่ลวดลายสานหมู่บ้านแฝก.....	188
75 การตากหมู่บ้านแฝกและการเรียงใบหมู่บ้านแฝก.....	189
76 แสดงเส้นตั้งและเส้นนอนของกะปาไม้ไผ่สาน.....	189

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
77 แสดงผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกฉายเม็ดแดง และฉายสอง.....	190
78 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกฉายเม็ดขาว.....	190
79 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกฉายน้ำไหล.....	191
80 แอบข้าวไม้ไผ่สานสู่กล่องกระดาษทิชชู กล่องใส่ผ้า.....	191
81 หมวกไม้ไผ่สานสู่หมวกรูปแบบร่วมสมัย.....	192
82 ตะกร้าไม้ไผ่สานสู่ตะกร้าหญ้าแฝก.....	193
83 กะป๋ามาไม้ไผ่สานสู่ตะกร้าหญ้าแฝกกันเหลี่ยม.....	194
84 รูปทรงช่องไม้ไผ่สานสู่กระเป๋าและที่ใส่ของ.....	195
85 สรุปการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมสู่การออกแบบและผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม.....	196
86 แสดงภาพเส้นใยที่ได้จากการปั่นเกลียวผสมเส้นใยธรรมชาติ.....	197
87 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเบาะรองนั่ง.....	198
88 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 1.....	198
89 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 2.....	199
90 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 3.....	199
91 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบเบาะรองนั่ง.....	200
92 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกหมอนอิง.....	201
93 หมอนอิงรูปแบบที่ 1.....	201
94 หมอนอิงรูปแบบที่ 2.....	202
95 หมอนอิงรูปแบบที่ 3.....	202
96 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบหมอนอิง.....	203
97 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกกระเป๋าถือเล็ก.....	203
98 กระเป๋าถือใบเล็กรูปแบบที่ 1.....	204
99 กระเป๋าถือใบเล็กรูปแบบที่ 2.....	204
100 กระเป๋าถือใบเล็กรูปแบบที่ 3.....	205
101 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกกระเป๋าสะพายใบใหญ่.....	205
102 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 1.....	206

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
103 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 2	206
104 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 3	207
105 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 1	207
106 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 2	208
107 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 3	208
108 แผนภาพสรุปกระบวนการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทลื้อมาใช้ในกระบวนการ ออกแบบพัฒนางานหัตถกรรมผ้าแฝก	227

บทที่ 1

บทนำ

1. ภูมิหลัง

เมื่อกล่าวถึง “หญ้าแฝก” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริให้ศึกษาหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และอนุรักษ์ความชุ่มชื้นไว้ในดินรวมทั้งใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา เสด็จพระราชดำเนินที่จังหวัดพะเยา ทรงปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่จังหวัดพะเยา เมื่อปี พ.ศ.2536 ทรงให้ทุกหน่วยงานราชการที่มีศักยภาพในการขยายพันธุ์ ให้ความร่วมมือกับกรมพัฒนาที่ดินในการผลิตกล้าหญ้าแฝก และแจกจ่ายกลุ่มเป้าหมายให้เพียงพอ ทรงมีพระราชดำริสำหรับใบแฝกที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบนั้น ควรมีการศึกษาด้วยว่าหากมีการส่งเสริมดำเนินการในระดับอุตสาหกรรมแล้วจะมีวัตถุดิบเพียงพอหรือไม่ โดยปกติหญ้าแฝกจะมีใบมากและมีการเจริญเติบโตได้เร็วควรมีการศึกษาให้มีการนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม ไม่ให้เกิดผลกระทบกับวัตถุประสงค์หลัก คือ การใช้หญ้าแฝกเพื่อป้องกันการชะล้างและการพังทลายของดิน ดังนั้น การใช้หญ้าแฝกเพื่อวัตถุประสงค์อื่นควรพิจารณาเตรียมพื้นที่สำหรับการปลูกโดยเฉพาะให้เพียงพอความต้องการนำไปใช้แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรม พื้นที่ที่มีการปลูกหญ้าแฝกมากที่สุดในภาคเหนือ คือ จังหวัดพะเยา กรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามาสำรวจพื้นที่และดำเนินโครงการปลูกหญ้าแฝก การปลูกหญ้าแฝกตามแนวภูเขาที่สูงโดยเริ่มทดลองและปลูกในสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดเพื่อเป็นต้นแบบ และได้แจกกล้าหญ้าแฝกให้กับเกษตรกรในชุมชน นำไปปลูกในพื้นที่ของตน เพื่อป้องกันการเกิดการชะล้างหน้าดินและทำให้แนวที่ปลูกแฝกเจริญเติบโตงอกงาม เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้เห็นคุณประโยชน์ของหญ้าแฝกอย่างเป็นรูปธรรม ได้นำใบหญ้าแฝกจากการปลูกในครั้งนั้นมาสร้างรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

กลุ่มผู้ผลิตหญ้าแฝกจังหวัดพะเยามีความสำคัญอย่างไร เมื่อกล่าวถึงกลุ่มผู้ผลิตหญ้าแฝกจังหวัดพะเยานั้นมีชาติพันธุ์ไทลื้อ ที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิปัญญาการทอผ้า ภูมิปัญญาการจักสานเครื่องใช้สอย ภูมิปัญญาการเย็บปักถักร้อยและมีวิถีเกษตร เช่น การทำไร่ การทำนา การปลูกฝ้าย การปลูกพืชผัก ด้านความเชื่อของกลุ่มยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ รวมถึงการทำบายศรีสู่ขวัญแขกผู้มาเยือน หรือเด็กทารกที่พึ่งคลอด วัฒนธรรมการบริโภคชาวไทลื้อ นิยมรับประทานข้าวเหนียว เหมือนชาวไทยล้านนา ชอบอาหารรสเผ็ด เปรี้ยว ชอบรับประทานผักดิบ ผักสดจิ้มน้ำพริก น้ำพริกน้ำปู น้ำพริกหน่อไม้ น้ำพริกมะเขือเทศ น้ำพริกปลา น้ำพริกกุ้ง นอกจากนี้ยังมีอาหารชนิดหมักดอง เช่น ปลาต้ม ลาบ (ไทลื้อเรียกว่า ล้า) ห่อนึ่ง เป็นต้น ส่วนมากนิยมนำผักซอมาปรุงเป็นอาหารด้านของหวาน มีขนมเกลือก ขนมล้นหมา ซึ่งเป็นขนมห่อใบตองแล้วนำมานึ่ง วิธีถนอมอาหารการนำใบขามานึ่งแล้วหมักจนมีรสเปรี้ยว เรียกว่า “เมี่ยง” รับประทานเป็นอาหารว่าง อาหารที่กล่าวมานี้ล้วนเป็น

อาหารที่ชาวไทลื้อรู้จักและนิยมบริโภค ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นศิลปะแบบไทลื้อ ชาวไทลื้อนิยมปลูกบ้านแบบมีใต้ถุนสูงเพื่อประโยชน์ใช้สอย เช่น เลี้ยงวัว ควาย และใช้พื้นที่ปั้นฝ้าย และการทอผ้า ด้านสถาปัตยกรรมวัด ได้แก่ วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2524 เป็นวัดที่ได้รับอิทธิพลจากไทลื้อ วัดท่าฟ้าใต้วิหารวัดมีโครงหลังคาสูง ผนังวิหารก่ออิฐถือปูน มีช่องหน้าต่างรอบอาคารแฝงคอสองสูง ตกแต่งคอสองและเชิงชายด้วยไม้ฉลุสีล้นสวยงามด้วยสีฟ้าและสีเหลือง คล้ายกับวัฒนธรรมจีนที่นิยมติดกระจกตามอาคารบ้านเรือนเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี หน้าบันเป็นลวดลายพันพฤษพาเกิดจากการตัดไม้แล้วประดับแก้วจีน ส่วนประดับหลังคา คือช่อฟ้าและปราสาทเพื่องทำจากไม้ทั้งหมด

จุดเริ่มต้นและการดำรงอยู่ของทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยาได้มีการรวมกลุ่มกันตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 ยามว่างหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจจากการเกษตรฝ่ายชายจะรวมกลุ่มกันเพื่อทำเครื่องจักสานจากไม้ไผ่สานเป็นของใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระบุง ตะกร้า พัดข้าว ไซ และอื่น ๆ ส่วนฝ่ายหญิงรวมกลุ่มกันทอผ้าไว้ใช้เองและตัดเย็บเป็นผ้านุ่ง กางเกง เสื้อ ผ้าปูที่นอนและผ้าห่ม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2536 - 2542 หมู่บ้านแฝกได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของกลุ่มโดยฝ่ายหญิงที่ทำการทอผ้าก็หันมาทำเครื่องจักสานจากใบหญ้าแฝกเพราะกรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามารณรงค์การปลูกหญ้าแฝกและได้ผลผลิตเป็นใบหญ้าแฝกจำนวนมาก เมื่อถึงฤดูการตัดใบหญ้าแฝกก็ได้้นำใบหญ้าแฝกมาจัดทำเป็นเครื่องจักสาน โดยได้รับการอบรมจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และได้ทำเครื่องจักสานไว้ใช้เองในชุมชนและจำหน่ายในพื้นที่ของตนต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2543 - 2549 กรมพัฒนาฝีมือแรงงานได้เข้ามาสนับสนุนในการอบรมพัฒนาทักษะกระบวนการทำเครื่องจักสานรูปแบบต่าง ๆ และได้นำผลงานส่งเข้ารับการคัดสรรสินค้า หนึ่งในตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เมื่อปี พ.ศ.2547 และได้รับการคัดสรร ประเภท 4 ดาว ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2550 - 2557 ได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อส่งแข่งขันในการประกวดการใช้หญ้าแฝกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2 และรางวัลชมเชย 3 รางวัล และได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมเครือข่ายคนรักหญ้าแฝกของมูลนิธิชัยพัฒนา ทั้งนี้ทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกยังได้รับการสนับสนุนจากร้าน “ภัทรพัฒน์” ในการส่งสินค้าเข้ามาจำหน่ายภายใต้แบรนด์ภัทรพัฒน์อีกด้วย (อาภรณ์ จันทรสมวงศ์. 2544: 21) กล่าวได้กล่าวว่ปฏิบัติกรต่าง ๆ ในสังคมที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคคล ในด้านอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นักวัฒนธรรมนิยมบางกลุ่มมีแนวคิดพื้นฐานว่า เรื่องของวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “อำนาจ” เนื่องจากวัฒนธรรมในส่วนของเกี่ยวข้องกับเฉพาะเรื่องอัตลักษณ์ของบุคคลหรือของสังคมนั้นเป็นแหล่งที่มาของอำนาจบางชนิด เช่น ความมั่นใจในตนเอง ความภาคภูมิใจและความรู้สึกมีศักดิ์ศรีในตนเอง ดังนั้นหากบุคคลหรือสังคมใดขาดอัตลักษณ์เฉพาะตัวหรือ อัตลักษณ์วัฒนธรรมแล้วจะทำให้ขาดความมั่นใจ หดความภาคภูมิใจในตัวเอง เป็นต้น ในขณะเดียวกันอัตลักษณ์ คือ การต่อสู้ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

ภายใต้สังคมที่เต็มไปด้วยผู้คนที่หลากหลายซึ่งการเชื่อมโยงปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมนั้น จะเห็นได้ว่า พลวัตสำคัญ คือ พลังของพิธีกรรมซึ่งปัจเจกร่วมกันสร้างและผลิตซ้ำสัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมของสังคม เขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อสาร และแง่มุมของพลังทางอารมณ์

เมื่อกล่าวถึงสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการปลูกฝังอารมณ์ผู้เข้าร่วมที่มีส่วนร่วมในบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน ดังนั้นกิจกรรมบางประการที่ชุมชนร่วมกันแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชุมชนนั้น ๆ "ความเป็นชุมชน" มีลักษณะเฉพาะของตัวตน หรือบางคนอาจเรียกว่า "อัตลักษณ์" ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความพยายามบอกคนอื่นให้รู้ว่า "ฉันเป็นใคร" ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ์ นั่นคือ ได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม อารมณ์ จันทสมวงศ์. (2544: 21) ได้กล่าวต่ออีกว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ทั้งยังเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญ ความเสื่อมของสังคม วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมมีความดีงามสังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ฉะนั้นการทำความเข้าใจในกระบวนการวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม วัฒนธรรมมีคุณประโยชน์หลายประการ คือ ช่วยให้มีมนุษย์สะดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุขช่วยให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง

การศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมนั้นสอดคล้องกับแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550 - 2559 (กระทรวงวัฒนธรรม. 2552: 113) ได้กล่าวไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ว่าการอนุรักษ์ สืบทอด และส่งเสริมการดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมบนพื้นฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรม ร่วมอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม พื้นฟู และสืบสานศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย และความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรม ร่วมสมัย รวมถึงการฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญาไทย และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 2555 - 2559 (2555: 39 -137) ได้กล่าวไว้ว่า การสร้างภูมิคุ้มกันของประเทศสังคมไทยดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาภายใต้ความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การ

สร้างโอกาสทางการตลาดให้กับสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้ครอบคลุมถึงการจัดซื้อสินค้าทางการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของการผลิตให้มากขึ้น ให้สิทธิพิเศษด้านภาษีกับผู้ประกอบการหรือสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถแข่งขันกับสินค้าอื่น ๆ ได้

ผู้วิจัยได้นำทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกมาประยุกต์สู่งานออกแบบผลิตภัณฑ์โดยใช้นวัตกรรมการตลาดบนเส้นใยหญ้าแฝก เพื่อแสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มที่สะท้อนผ่านงานหัตถกรรม การใช้หลักเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้าและบริการใหม่ ๆ ว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้น ต้องหาจุดอ่อนและดึงความเข้มแข็งของชุมชนออกมา โดยผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์และ ดึงทุนที่ไม่ใช่เป็นตัวเงิน แต่เป็นความคิดทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เพื่อดึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายออกมาแปลงหรือต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสม โดยเฉพาะในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 กระแสการเปลี่ยนแปลงรุนแรงมากขึ้นและจนส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศและวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในวงกว้างจึงควรพิจารณานำจุดแข็งของสังคมไทยที่มีมาแต่ในอดีต ตลอดจนจุดเด่นของการดำเนินยุทธศาสตร์ในอดีตมาสร้างเป็นภูมิคุ้มกันให้ประเทศสามารถพัฒนาได้อย่างก้าวหน้าและมั่นคงต่อไปในอนาคต สังคมไทยมีค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีงาม ความเป็นไทยได้สะท้อนอยู่ในวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกี่ยวโยงกับสภาพสังคมของประเทศ วัฒนธรรมไทยที่ดีงามสามารถยึดโยงคนไทยให้เป็นเอกภาพ ลดอิทธิพลของความทันสมัยและความขัดแย้งในสังคมไทย ดังนั้นเพื่อเป็นการดึงจุดเด่นของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาให้เป็นจุดขายของจังหวัดและการสร้างอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่น่าค้นหาเพื่อให้ทราบถึง พลังอันสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้ผลิตหญ้าแฝกขับเคลื่อนความเป็นตัวตนของกลุ่มผ่านกระบวนการต่าง ๆ ทางสังคมโดยเกิดเป็น “กฎแห่งกลุ่ม” สู่การพัฒนาและขยายผลต่อไป สิ่งที่แฝงอยู่ในกลุ่มนั้นอาจเป็นอำนาจหรือสิทธิของแต่ละบุคคลก็เป็นได้

กระบวนการทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้กับสังคมรวมทั้งบรรทัดฐานที่ดีงามในสังคมเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมการประพฤติ และปฏิบัติในสังคม โดยมีการรื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิม การสร้างคุณค่าใหม่ รวมทั้งนำศาสนาและศิลปะเข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของผู้คนเป็นแนวทางที่สำคัญที่สุดในการฟื้นฟูสังคมไทย ด้านศาสนาที่มีมิติของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ปลูกฝังให้มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตา ความเอื้ออาทร และมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหา ต้องใช้หลักคิดของการสร้างสังคมสันติสุขภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีการที่ก้าวออกมาจากการพัฒนากระแสหลักสู่สังคมธรรมาภิวัตน์ โดยสามารถอยู่ร่วมกับสังคมโลกาภิวัตน์ได้ ที่สำคัญต้องเน้นวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ชุมชนที่เป็นเจ้าของ

วัฒนธรรมมีบทบาทในการฟื้นฟู อนุรักษ์ วัฒนธรรมด้วยตนเอง (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550-2559. 2552: 54)

ทั้งนี้เพื่อเป็นการสืบทอดและรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนไทลื้อไว้ให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เข้าใจและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของตน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม และนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกของกลุ่มไทลื้อ เพื่อเข้าใจถึงการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกให้เป็นแนวทางการพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก รวมถึงการสร้างนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่ม และยังมีมุ่งฟื้นฟูกระบวนการด้านการผลิตของกลุ่มผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกที่กำลังจะเลือนหาย ให้มีการสืบทอดและการดำรงอยู่สืบไป

2. ความมุ่งหมายของการวิจัย

การศึกษาการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสร้างผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

3. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาวิจัยโดยลงเก็บข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มชาวไทลื้อ 3 หมู่บ้าน ดังนี้

- 3.1.1 บ้านก้อขาว หมู่ 11 ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกู่ช้าง จังหวัดพะเยา
- 3.1.2 บ้านแกใหม่ หมู่ 6 ถนนสบง-บ้านฮวก ตำบลป่าสัก อำเภอกู่ช้าง จังหวัดพะเยา
- 3.1.3 บ้านดอนไชย หมู่ 10 ตำบลเชียงแหว อำเภอกู่ช้าง จังหวัดพะเยา

3.2 ขอบเขตด้านกลุ่มวิทยากรผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกในจังหวัดพะเยา ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ และผู้บริโภค

3.2.1 กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย มีกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มในการวิจัยครั้งนี้

1. กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกในจังหวัดพะเยา จำนวน 3 กลุ่ม โดยเลือกจากกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่และผลิตผลิตภัณฑ์จำหน่ายไม่น้อยกว่า 10 ปี ดังนี้

1) กลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว ประธานกลุ่ม คือ นางลำดวน ณะนะ เลขที่ 254 หมู่ 11 บ้านก้อขาว ตำบลทุ่งกล้วย กิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีสมาชิกจำนวน 16 คน

2) กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่ ประธานกลุ่ม คือ นางเข็มทอง คำจูน เลขที่ 143 หมู่ที่ 6 บ้านแกใหม่ ถนนสบบง-บ้านฮวก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีสมาชิกจำนวน 9 คน

3) กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย ประธานกลุ่ม คือ นางพัต บุญแรง เลขที่ 131 หมู่ที่ 10 บ้านดอนไชย ตำบลเชียงแหว อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีสมาชิกจำนวน 11 คน

2. ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ไม่น้อยกว่า 10 ปี ดังนี้

1) รองศาสตราจารย์ สถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพ คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

2) รองศาสตราจารย์ อุดมศักดิ์ สาริบุตร อาจารย์ประจำ สาขาวิชาครุศาสตร์ สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐไท พรเจริญ อาจารย์ประจำ ภาควิชาประยุกต์ศิลป์ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

3. ผู้บริโภคเป็นประชาชนและนักท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน (ขนาดประชากรมากกว่า 100,000 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างใช้เกณฑ์ของ Yamane 1970:886 (ณ ระดับความมีนัยสำคัญเป็น .05 ความคลาดเคลื่อนเป็นร้อยละ 5) ได้จากวิธีการเจาะจงสถานที่ ณ ร้านจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์หัตถกรรม 3 แห่ง คือ 1) ตลาดนัดสวนจตุจักร 2) สวนลุมไนท์บาซ่า 3) ห้างเจมอลล์ การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) เพื่อสอบถามให้ได้มาซึ่งความคิดเห็นต่อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ผ่านการพัฒนาโดยทำการสอบถามหลังการพัฒนา

3.2.2 ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ศึกษาและด้านการออกแบบ

1. ทำการศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าฝ้ายของชาวไทลื้อมีประเด็นที่ศึกษา คือ วิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์และ ประวัติศาสตร์

2. การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยาสู่การตลาดลงปฏิบัติการออกแบบสร้างผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยที่กลุ่มสามารถผลิตได้โดยใช้วัสดุในชุมชนจำนวนกลุ่มละ 3 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ หมอน เบาะนั่ง และกระเป๋า จากนั้นทำการประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยผ้าฝ้ายผ่านการวิเคราะห์ทดสอบโดยพิจารณาประเด็น อัตลักษณ์วัฒนธรรม ความสวยงาม ประโยชน์ใช้สอย ทางกายภาพ วัสดุและกรรมวิธีการผลิต

3.2.3 ขอบเขตด้านระยะเวลาของการวิจัย

การเก็บข้อมูลอัตลักษณ์วัฒนธรรม ภาคสนามจากกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาและการทดสอบวัสดุเส้นใยหญ้าแฝก ระยะเวลาการเก็บข้อมูล 24 เดือน ปีพ.ศ. 2555 – 2557

การสำรวจความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญด้านผลิตภัณฑ์ ทั้ง 3 ท่าน ระยะเวลาเก็บข้อมูล 6 เดือน

การปฏิบัติการออกแบบ การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม และการสำรวจความคิดเห็นผู้บริโภคทั้ง 400 คน ระยะเวลา เก็บข้อมูล 6 เดือน

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยที่ได้เป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ทางด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมของ กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา

2. เป็นองค์ความรู้ในงานวิจัยต่อไป องค์ความรู้ที่ได้จากการทดลองเส้นใยหญ้าแฝกที่จะสามารถนำไปต่อยอดขยายผลในรูปแบบอื่น ๆ ต่อไป เพื่อขับเคลื่อนรณรงค์การปลูกและการใช้ประโยชน์จากใบหญ้าแฝกในระดับพื้นฐาน และยกระดับให้ก้าวหน้าเห็นผลเป็นวงกว้างมากยิ่งขึ้น

3. ผลการวิจัยที่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

3.1 เป็นแนวทางให้ชุมชนมีวิธีการศึกษาอัตลักษณ์ของตน ขับเคลื่อนกลุ่มให้แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่ม สามารถนำไปปรับใช้กับกระบวนการพัฒนาออกแบบสร้างผลิตภัณฑ์กับชุมชนอื่น ๆ เกิดเครือข่ายชุมชนต่าง ๆ

3.2 เป็นต้นแบบแนวทางการพัฒนาเส้นใยหญ้าแฝก วิธีการพัฒนา รวมถึงการ ภายใน จังหวัดบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากลระดับประเทศ เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่ม หัตถกรรมหญ้าแฝกมาเพิ่มมูลค่าให้เกิดประโยชน์และสามารถสร้างรายได้ให้กับกลุ่มหัตถกรรมหญ้า แฝกและกลุ่มงานหัตถกรรมอื่น ๆ และได้ต้นแบบนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาและผลิตภัณฑ์ หัตถกรรม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับประเทศ

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

1. อัตลักษณ์วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยลื้อ ซึ่ง จะแสดงออกให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นที่มีอยู่ในตัวตนหรือในกลุ่มโดยแสดงลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์ กับ วิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ สิ่งที่ยังดำรงอยู่และยึดถือ ปฏิบัติสืบมาล้วนเป็นสิ่งดีงามที่ไม่ขัดต่อศีลธรรม ของตนอันเป็นภาพลักษณ์ที่ปรากฏในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และในผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มชนจนเกิดความเด่นชัด และมีความสำคัญของกลุ่มที่โดดเด่นและแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ

2. กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หมายถึง กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก จังหวัดพะเยาทั้งหมดจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1.กลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว 2.กลุ่ม ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่ 3. กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้าน ดอนไชย

3. เส้นใยหญ้าแฝก หมายถึง หญ้าแฝกสายพันธุ์หญ้าแฝกศรีลังกาที่ปลูกในจังหวัดพะเยา โดยนำเฉพาะส่วนใบ ตัดบริเวณความสูงวัดจากโคนรากขึ้นมา 20 เซนติเมตร ผ่านการต้มในน้ำเดือด 20 นาที ตากแดด 2 แดดให้แห้ง

4. นวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝก หมายถึง เส้นใยหญ้าแฝกสายพันธุ์หญ้าแฝกศรีลังกาโดยนำ เฉพาะส่วนใบที่แห้งแล้วมาผสมกับวัสดุอื่น คือ เส้นใยธรรมชาติ 3 ชนิด คือ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอิตาลี เส้นใยหมอนไหม โดยการปั่นเป็นเกลียวเชือกเพื่อให้ได้วัสดุใหม่ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เครื่องใช้สอย

5. การวิเคราะห์ หมายถึง การค้นคว้าและการตรวจสอบอย่างจริงจังเพื่อที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับการทดสอบเส้นใยหญ้าแฝกร่วมกับวัสดุอื่นให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

6. การออกแบบ หมายถึง การออกแบบร่างและจัดทำต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ได้จาก การสังเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่ม เป็นผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหญ้าแฝกที่ผ่านการวิเคราะห์ ทดสอบคุณสมบัติแล้วโดยนำมาทำต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยรูปแบบใหม่จำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ หมอน เบาะนั่งและกระเป๋า

7. ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อ หมายถึง ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยของชาวไทลื้อที่พบในชุมชนแบ่งได้ 5 ประเภทดังนี้

7.1 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ตุ้ม สลากและขันแก้ว 3 प्रकार

7.2 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวันและเครื่องแต่งกาย ประกอบด้วย ผ้าถุง เสื้อชาย - หญิง กางเกง ผ้าโพกหัวชาย-หญิงและผ้าสะไบหญิง

7.3 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยในห้องนอน ประกอบด้วย ที่นอน ผ้าปูที่นอนและผ้าห่ม

7.4 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยเกี่ยวกับสัตว์ ประกอบด้วย สุ่มจับปลา สุ่มไก่ ไช่ ดักปลา ตุ่มเอียน (ตุ้มดักปลาไหล) ข้อง สวิงและกระดิ่งวัวควาย

7.5 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ประกอบด้วย กระดง คานหาบ ช้อน ขากระรอก หวดนึ่งข้าว หวดล้างข้าว หมวกจีน ตะกร้า พักข้าว แอ็บข้าว มะขวิด ขันโตก ผักมิด ที่ผึ้ง ข้าวเหนียวนึ่ง ทัพพีและกระบวน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีแนวทางในการศึกษา ทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่อง อุตสาหกรรมวัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกจังหวัดพะเยา
 - 1.1 ประวัติพื้นที่จังหวัดพะเยา
 - 1.2 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝก
2. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
 - 2.1 แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์
 - 2.2 แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
 - 3.1 ความหมายของวัฒนธรรม
 - 3.2 ลักษณะของวัฒนธรรม
 - 3.3 ข้อเสนอแนะแนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม
4. หญ้าแฝก
 - 4.1 หญ้าแฝก
 - 4.2 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของหญ้าแฝก
 - 4.3 สายพันธุ์หญ้าแฝกและการศึกษาเปรียบเทียบ
5. การออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
 - 5.1 กระบวนการออกแบบ
 - 5.2 แนวความคิดการออกแบบ
 - 5.3 การพัฒนาแนวคิดการออกแบบ
 - 5.4 การสร้างแนวคิดการออกแบบ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. ข้อเสนอเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการดำเนินโครงการวิจัย

1. ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกจังหวัดพะเยา

1.1 ประวัติพื้นที่จังหวัดพะเยา

พะเยา เดิมชื่อว่า “พายาว” หรือ “ภูกามยาว” เป็นเมืองเก่าแก่ในแคว้นล้านนา ตั้งอยู่เชิงเขาชมพู่หรือดอยด้วน ใกล้แม่น้ำสายตาหรือแม่น้ำอิง ตั้งขึ้นพุทธศตวรรษที่ 16 ประมาณปี พ.ศ.1638 โดย พ่อขุนจอมธรรม กษัตริย์แห่งราชวงศ์ลัวะจักราช และเจริญรุ่งเรืองพร้อมกับกรุงสุโขทัย ในพุทธศตวรรษที่ 18

ขุนจอมธรรมเป็นพระราชโอรสของขุนเงินหรือลาวเงิน กษัตริย์ผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน พุทธศักราช 1602 (จุลศักราช 421) พ่อขุนเงินหรือลาวเงิน ดำริให้พระราชโอรส 2 องค์ คือ ขุนชินให้อยู่ในราชสำนักครองนครเงินยางเชียงแสน และ ขุนจอมธรรมโอรสองค์ที่ 2 ให้ปกครองเมืองภูกามยาว ซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้

ขุนจอมธรรมพร้อมข้าราชการบริวารชนเฝ้าพระราชทรัพย์บรรทุกม้า พร้อมพลช้าง พลม้าตามเสด็จถึงเมืองภูกามยาว และตั้งรากฐานเมืองใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเมืองหนึ่ง นามว่า “สี่หาราช” อยู่เชิงเขาชมพู่หรือดอยด้วน ลงไปจรดฝั่งแม่น้ำสายตา มีฐานฐานคล้ายลูกน้ำเต้า มีหนองน้ำใหญ่อยู่ทางตะวันตก อันหมายถึงกว๊านพะเยา และทางทิศอีสาน คือ หนองหิวและหนองแวง ต่อมารวมไพร่พลหัวเมืองต่าง ๆ ได้ 80,000 คน จัดแบ่งได้ 36 พันนา นาละ 500 คน มีเขตแคว้นแดนเมืองดังนี้

ทิศบูรพา จรดขุนผากาดจำบอน ตาดม่าน บางสีถ้ำ ไทรสามต้น สบห้วยปู น้ำพุ่ง สบปั้ง ห้วยบ่อทอง ตาดชาววา กิวแก้ว กิวสามช่อง มีหลักหินสามก้อนฝังไว้กิวฤาษี แม่น้ำสายตา กิวช้าง กิว่ม กิวเปี้ย ดอยปางแม่นาค

ทิศตะวันตก ไปง่ปุดห้วยแก้วดอยปู่ แม่ควา ไปทางทิศใต้กิวรูลาว ดอกจิกจ้อง ขุนถ้ำดอยตั้ง ดอยนอก ผาดอกวัว แซ่ม่าน ไปจรดเอดอยผาหลักไก่อ่ทางทิศเหนือมีเมืองในอำนาจปกครอง คือ เมืองงาว เมืองกาบ สะเอียบ เชียงม่วน เมืองเทิง เมืองสระ เมืองออย สะสาว เมืองดอบ เชียงคำ เมืองล่อ เมืองเชียงแลง เมืองหงาว แซ่เหียง แซ่ลูล ปากบ่อง เมืองป่าเป้า เมืองวัง แซ่ซ้อง เมืองปราบ แซ่ม่ม

ทิศใต้ สุดจรดนครเขลางค์และนครหริภุญชัย ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือต่อแดนขรนคร (เชียงใหม่)

ขุนจอมธรรมปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยทศพิธราชธรรม และยึดมั่นในบวรพุทธศาสนา บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วยโภคสมบัติ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล ไฟฟ้าเข้าแผ่นดินตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ชื่อสัตย์สุจริตต่อกัน ไม่มีสงคราม เจ้าประเทศราชต่าง ๆ ก็มีสัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน ทรงสั่งสอนไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินด้วยหลักธรรม 2 ประการ คือ อปรีหานิยธรรม

ไม่เป็นที่ตั่งแห่งความเลื่อม 1 ประเพณีธรรม ขนบธรรมเนียมอันเป็นระเบียบแบบแผนอันดีงานของ
ครอบครัว 1

ขุนจอมธรรมครองเมืองพะเยาได้ 2 ปี มีโอรส 1 พระองค์ โอรสถวายคำพยากรณ์ว่าราช
บุตรองค์นี้จะเป็นจักรพรรดิราชปราบชมพูทวีป มีบุญญาธิการมากเวลาประสูติ มีของทิพย์เกิดขึ้น 3
อย่าง คือ แล่ทิพย์ พระแสงทิพย์ คณโฑทิพย์ จึงให้พระนามว่า “ขุนเจือง” ต่อมาอีก 3 ปี ได้ราชบุตรอีก
พระนามว่า “ขุนจอง” หรือ “ชิง” ขุนจอมธรรมปกครองเมืองพะเยาได้ 24 ปี พระชนมายุได้ 49 พรรษา

ขุนเจืองประสูติเมื่อปีพุทธศักราช 1641 เป็นโอรสองค์ที่ 1 ของขุนจอมธรรม เมื่อขุนเจือง
เจริญวัยขึ้น ทรงศึกษาวิชายุทธศาสตร์ เช่น ฟันดาบ มวยปล้ำ เพลงชัย จับช้าง จับม้า และเพลงอาวุธ
ต่างๆ พระชนมายุได้ 16 ปี พาบิหารไปคล้องช้างที่เมืองน่านเจ้าผู้ครองเมืองน่านเห็นความสามารถ
แล้วพอพระทัย ยกธิดาชื่อ “จันทรีเทวี” ให้เป็นชายาขุนเจือง พระชนมายุได้ 17 ปี พาบิหารไปคล้อง
ช้างที่เมืองแพร่ เจ้าผู้ครองเมืองแพร่พอพระทัย จึงยกธิดาชื่อ “นางแก้วกษัตริย์” ให้เป็นชายา
พระราชทานช้าง 200 เชือก

ขุนจอมธรรมสิ้นพระชนม์ขุนเจืองได้ครองราชสืบแทนเมื่อพระชนมายุ 24 ปี ครองเมือง
ได้ 6 ปี มีข้าศึกแถว (ญวน) ยกทัพมาประชิดนครเงินยางเชียงแสน ขุนชินผู้เป็นลุง ได้ส่งสาส์นขอให้ส่ง
ไพร่พลไปช่วยขุนเจืองได้รวบรวมไพร่พลยกไปชุมนุมกันที่สนามดอนไชยหนองหลวง และเคลื่อนทัพเข้าตี
ข้าศึกแตกกระจัดกระจาย เมื่อขุนชินทราบเรื่องก็เลื่อมใสใฝ่สมณสังฆิก ทรงแยกธิดา ชื่อ “พระนางอ้วนคำ
คอน” ให้และสละราชสมบัตินครเงินยางเชียงแสนให้ขุนเจืองครองแทนเมื่อขุนเจืองได้ครองราชเมือง
เงินยางแล้ว ทรงพระนามว่า “พระยาเจืองธรรมมิกราช” ได้มอบสมบัติให้โอรสชื่อ “ลาวเงินเรือง” ครอง
เมืองพะเยาแทน หัวเมืองใหญ่น้อยเหนือใต้ยอมอ่อนน้อม ได้ราชธิดาแถมมาเป็นชายาชื่อว่า “นางอู่
แก้ว” มีโอรส 3 พระองค์คือ ท้าวผาเรืองยี่คำห้าว ท้าวสามชุกแสง ต่อมาภายหลังสมบัติเมืองแก้วให้ท้าว
ผาเรือง ให้ท้าวคำห้าวไปครองเมืองล้านช้าง ท้าวสามชุกแสงไปครองเมืองน่าน ต่อมาได้โยธาทัพเข้าตี
เมือง ต่าง ๆ ที่ยังไม่ยอมสวามิภักดิ์ ทรงชนช้างกับศัตรูเสียที่ข้าศึกเพราะชราภาพ จึงถูกฟันคอขาดและ
สิ้นพระชนม์บนหลังช้าง พวกทหารจึงนำพระเศียรไปบรรจุไว้ที่พระเจดีย์เมืองแพร่นครเชียงแสน

ขุนเจืองครองราชย์สมบัติครองแคว้นล้านนาไทยได้ 24 ปี ครองเมืองแก้วได้ 17 ปี รวม
พระชนมายุได้ 67 ปี พ่อขุนงำเมือง ประสูติเมื่อพุทธศักราช 1781 เป็นราชบุตรของพ่อขุนมิ่งเมืองสืบ
เชื้อสายมาจากท้าวจอมผาเรือง พระชนมายุ 14 ปี พระราชบิดาส่งไปศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์ใน
สำนักเทพยโศก อยู่นครเวียงจันทน์ 2 ปี จบการศึกษา พระชนมายุได้ 16 ปี พระราชบิดาส่งไปศึกษาต่อ
ขอถวายตัวอยู่ในสำนักสุกัณตฤาษี ณ กรุงละโว้ (ลพบุรี) จึงได้รู้จักคุ้นเคยกับพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย
สนิทสนมผูกไมตรีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ศึกษาศิลปศาสตร์ร่วมครูอาจารย์เดียวกันเป็นสหายกันตั้งแต่นั้น
มาเมื่อเรียนจบก็เสด็จกลับเมืองพะเยา

เมื่อพระราชบิดาสืบพระชนม์ พ่อขุนจำเมืองขึ้นครองราชย์แทน พ่อขุนจำเมืองเป็นผู้ทรงอิทธิฤทธิ์เช่นเดียวกับพระร่วง ความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ไม่ชอบสงคราม ปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม ผูกไมตรีจิตต่อประเทศราชและเพื่อนบ้าน ขุนเม็งรายเคยคิดยกทัพเข้าตีเมืองพะเยา พ่อขุนจำเมืองล่วงรู้เหตุการณ์ก่อนแทนที่จะยกทัพเข้าต่อต้าน ได้ส่งไพร่พลให้อยู่ในความสงบ สั่งให้เสนาอำมาตย์ออกต้อนรับโดยดี เชิญขุนเม็งรายเสวยพระกระยาหารและเลี้ยงกองทัพให้อิ่ม ขุนเม็งรายจึงเลิกการทำสงคราม แต่นั้นมาพ่อขุนจำเมืองจึงยกเมืองปลายแดน ซึ่งมีเมืองพาน เมืองเชียงเคี่ยน เมืองเทิง และเมืองเชียงของ ให้แก่พระเจ้าเม็งราย และทำสัญญาปฏิญาณต่อกันจะเป็นมิตรต่อกันตลอดไป ฝ่ายพระยาร่วงซึ่งเป็นสหายคนสนิทก็ได้ถือโอกาสเยี่ยมพ่อขุนจำเมือง ปีละ 1 ครั้ง ส่วนใหญ่เสด็จในฤดูเทศกาลสงกรานต์ได้มีโอกาสรู้จักขุนเม็งรายทั้ง 3 องค์ ได้ขอบพอบเป็นสหายกันเคยหันหลังเข้าพิงกันกระทำสัจจะปฏิญาณแก่กัน ณ ริมฝั่งแม่น้ำขุนภูว่าจะไม่ผูกเวรแก่กัน เป็นมิตรสหายกันกรีดโลหิตออกรวมกันในขันผสมน้ำ ทรงดื่มพร้อมกัน (ภายหลังแม่น้ำนี้ได้ชื่อว่า แม่น้ำอิง)(พะเยาเที่ยวทั่วไทยไปกับนายรอบรู้. 2551: 45-47)

สมัยพ่อขุนจำเมืองเป็นกษัตริย์เมืองพะเยามีความเจริญมาก มีฐานะเป็นเมืองเอกเรียกว่า “อาณาจักร พยาว” ต่อมาพะเยาถูกยึดครองและตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาของราชวงศ์เม็งราย (พ.ศ. 1877 – 1879) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา โปรดให้พระยาอุทิสฐิระ อดีตเจ้าเมืองสองแควผู้มีเชื้อพระวงศ์สุโขทัยให้มาเป็นเจ้าครองเมือง เมืองพะเยามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดทางศิลปะและวิทยาการ จากนั้นค่อย ๆ เสื่อมลง ในปี พ.ศ. 2101 พม่ายึดครองอาณาจักรล้านนาและปกครองล้านนาอยู่ 200 ปี จวบจนปี พ.ศ. 2317 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียึดเมืองเชียงใหม่สำเร็จ และโปรดให้พระเจ้ากาวิละครองเมืองลำปางและยึดครองล้านนาบางส่วนรวมทั้งเมืองพะเยาคืนมาได้ ปี พ.ศ. 2330 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พม่ายกทัพมารุกรานหัวเมืองฝ่ายเหนือรวมทั้งเมืองพะเยา ประชาชนต้องอพยพไปอยู่เมืองลำปาง ทำให้เมืองพะเยาร้างไปเป็นเวลานานถึง 50 ปี พ.ศ. 2386 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้เจ้าหลวงวงศ์ นำชาวเมืองพะเยามาจากเมืองลำปาง ได้ฟื้นฟูเมืองพะเยาขึ้นมาใหม่ ให้เมืองพะเยาเป็นเมืองขึ้นของเมืองลำปางจากนั้น เมืองพะเยามีเจ้าผู้ครองเมืองต่อมาอีกหลายองค์ เจ้าผู้ครองเมืององค์สุดท้ายคือ พระยาประเทศอุดรทิศ (เจ้าหนานไชยวงศ์ ศีตีสาร) ปี พ.ศ. 2437 - 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดให้ปฏิรูปการปกครองจากแบบเดิม เป็นการปกครองแบบ “มณฑลเทศาภิบาล” เมืองพะเยา ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลลาวเฉียง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ) และยุบให้มีฐานะเป็น “อำเภอเมืองพะเยา” แล้วให้เจ้าอุปราชมหาชัย ศีตีสารรักษาการในตำแหน่งเจ้าเมืองพะเยา และในปี พ.ศ. 2457 มีการเปลี่ยนระบบการปกครองใหม่ ทำให้เมืองพะเยา

เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย วันที่ 28 สิงหาคม 2520 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “จังหวัดพะเยา” ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดพะเยา ให้ไว้ ณ วันที่ 20 กรกฎาคม 2520 โดยจังหวัดพะเยาประกอบด้วยอำเภอ 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วนอำเภอดอกคำใต้ อำเภอปง และอำเภอแม่ใจ (รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556. 2556: 1)

ภาพประกอบ 1 รูปพระเจ้านครหลวงวัดศรีโคมคำสัญลักษณ์ประจำจังหวัดพะเยา

ที่มา: รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556 (2556).

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดพะเยา คือ พระเจ้านครหลวง วัดศรีโคมคำ พระพุทธรูปคู่เมือง อันเป็นหลัก ร่มใจของชาวพะเยา ลายกนกเปลว บนพื้นเบื้องหลังองค์พระพุทธรูป หมายถึง ความรุ่งเรืองของ 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง ดอกคำใต้ แม่ใจ เชียงคำ เชียงม่วน ปง จุน ภูซาง และ ภูพาน ยาว เบื้องล่างริมของดวงตราเป็น กว๊านพะเยา ซึ่งมีชื่อเสียง เป็นรู้จักกันดีและมี ช่อรวงข้าว ประกอบอยู่ทั้งสองข้าง ซึ่งหมายถึง ลักษณะของความเป็นอยู่ข้าวอยู่ น้ำ (รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556. 2556: 39)

ภาพประกอบ 2 ดอกสารภีดอกไม้ประจำจังหวัดพะเยา

ที่มา: รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณพ.ศ.2556 (2556).

ภาพประกอบ 3 ต้นสารภีดอกไม้ประจำจังหวัดพะเยา

ที่มา: รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณพ.ศ.2556 (2556).

ต้นไม้ประจำจังหวัดพะเยา คือ สารภี ชื่อวิทยาศาสตร์ *Mammea siamensis* (T. Anderson) Kosterm. ความเป็นมาเนื่องจากเมื่อวันจันทร์ที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2537 รัฐบาลได้จัดงานวันรณรงค์โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองราชย์ ปีที่ 50 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ โดยกราบบังคับทูลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นองค์ประธาน และมีหมายกำหนดการพระราชทานพันธุ์ไม้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด เพื่อนำไปปลูกเป็นสิริมงคลในท้องที่จังหวัดนั้น ๆ จังหวัดพะเยาได้กำหนด “ต้นสารภี” เป็นชื่อไม้มงคลเข้าร่วมงานด้วย และถือเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดตั้งแต่นั้นมา ถือได้ว่า ปี พ.ศ.

2537 เป็นปีที่ประกาศให้ไม้ชนิดนี้เป็นต้นไม้ประจำจังหวัด คำขวัญประจำจังหวัด กว๊านพะเยาแหล่งชีวิต ศักดิ์สิทธิ์พระเจ้าตนหลวง บวงสรวงพ่อขุนงำเมือง งามลือเลื่องดอยบุษราคัม (รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณพ.ศ.2556. 2556: 39)

จังหวัดพะเยา เป็นจังหวัดชายแดนตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศา 44 ลิปดา เหนือ ถึง 19 องศา 44 ลิปดา เหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 40 ลิปดา ตะวันออก ถึง 100 องศา 40 ลิปดา ตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครคิดตามระยะทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ประมาณ 735 กม. อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงได้แก่

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอพาน อำเภอป่าแดด และอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภองาว จังหวัดลำปาง และอำเภอสอง จังหวัดแพร่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอสองแคว อำเภอท่าวังผา อำเภอเมืองน่าน อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภองาว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยามีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระยะทางเขตแดน 44 กม.

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปล้อมรอบไปด้วยเทือกเขา ทั้งด้านตะวันออก ด้านตะวันตก ด้านใต้ และตอนกลางของจังหวัด เทือกเขาเหล่านี้จะทอดตัวเป็นแนวยาวจากเหนือลงใต้ มีที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูกอยู่สองข้างเทือกเขาและระหว่าง ลำน้ำ มีเนื้อที่ภูเขาสูงและสูงมากที่สุดประมาณร้อยละ 47 ของพื้นที่จังหวัด มีพื้นที่เนินเขาผสมที่ราบ ประมาณร้อยละ 35 และมีที่ราบลุ่มน้อยที่สุด ประมาณร้อยละ 18 ระดับความสูงของพื้นที่จังหวัดพะเยา มีความสูงระหว่าง 300 - 1,550 ม. จากระดับน้ำทะเลปานกลางเทือกเขาที่สำคัญของจังหวัดพะเยา ได้แก่ เทือกเขาดอยภูลังกา ดอยสันปันน้ำ ดอยแม่สูก ดอยขุนแม่ฝาด ดอยขุนแม่ต้า และดอยขุนแม่ต๋อม แม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านจังหวัดพะเยา มี 3 สาย คือ แม่น้ำอิง แม่น้ำลาว และแม่น้ำยม มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้งทางธรรมชาติ โบราณสถานและประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและวัฒนธรรมประเพณี โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น กว๊านพะเยา วนอุทยานภูลังกา (ดอยหนอก-สนามร่มร่อน) อุทยานแห่งชาติภูซาง (น้ำตกภูซาง-น้ำตกอุ้น) อุทยานภูนาง (นกยูงธรรมชาติ) วนอุทยานไดโนเสาร์แก่งหลวง อุทยานแห่งชาติดอยหลวง (น้ำตกปูแกง น้ำตกจำปาทอง) หน้าผาเทวดา (กิจกรรมไต่ผา) เป็นต้น

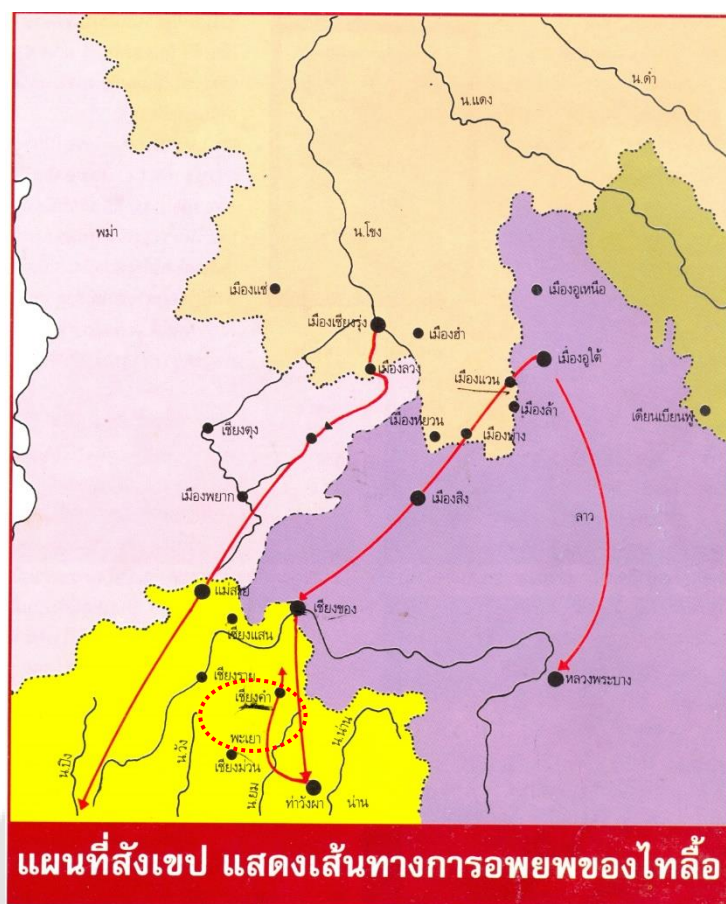
2. แหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณสถาน เช่น หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ วัดพระธาตุจอมทอง พิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี) วัดอนาลโยทิพยาราม อนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง โบราณสถานเวียงลอแหล่งโบราณสถานบ้านร่องไฮ แหล่งเครื่องถ้วยเวียงบัว กลุ่มวัดไทลื้อ (วัดหย่วน วัดแสนเมืองมา วัดท่าฟ้าใต้ ฯลฯ) กลุ่มวัดไทยใหญ่ (วัดพระเจ้านั่งดิน วัดนันทาราม ฯลฯ) เป็นต้น

3. กิจกรรมการท่องเที่ยว 12 เดือน เช่น งานอนุสรณ์ผู้เสียสละ งานเปิดโลกอุตสาหกรรม อัญมณี งานบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง งานปีใหม่เมืองกว๊านพะเยา งานปีใหม่เมืองไทลื้อ เทศกาลลั่นจี่ และของดีจังหวัดพะเยา ประเพณีไหว้สาพระเจ้าตนหลวง (ประเพณีแปดเป็ง) งานถนนคนเดิน งานเทศกาลยี่เป็งลอยโคมที่กว๊านพะเยา งานสืบสานตำนานไทลื้อ เป็นต้น ข้อมูลสถิติการท่องเที่ยวของจังหวัดพะเยาในปี 2553 มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนจังหวัดพะเยา จำนวนทั้งสิ้น 393,121 คน โดยไม่แยกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ (รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556. 2556: 25)

ด้านการปกครองจังหวัดพะเยา ประกอบด้วย อำเภอ 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอเชียงคำ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอปง อำเภอจุน อำเภอเชียงม่วน อำเภอภูซาง และอำเภอภูกามยาว แบ่งเป็น 68 ตำบล 779 หมู่บ้าน 39 ชุมชน (อยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จำนวน 13 ชุมชนและเทศบาลเมืองดอกคำใต้ 26 ชุมชน) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดพะเยา ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 33 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 36 แห่ง

ประชากรจังหวัดพะเยา ณ เดือน กันยายน พ.ศ. 2555 มีประชากรทั้งสิ้น 488,864 คน เป็นชาย 238,956 คน หญิง 249,908 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 175,685 ครัวเรือน ความหนาแน่นโดยเฉลี่ยประมาณ 77.16 คน/ตร.กม. จังหวัดพะเยามีชาวบ้านอาศัยอยู่ตามบริเวณเทือกเขาสูง จำนวน 5 เผ่า ได้แก่ เผ่าเย้า เผ่าแม้ว เผ่าถิ่น เผ่าลีซอ เผ่าอาข่าและชนกลุ่มน้อย 2 กลุ่ม ได้แก่ ไทลื้อ ลาว โดยกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ เช่น อำเภอเชียงคำ อำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอเชียงม่วน และอำเภอภูซาง มีจำนวนประชากร 20,080 คน 4,898 ครัวเรือน (การปกครองจังหวัดพะเยา. 2555)

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่ อำเภอเชียงคำ เป็นอำเภอที่มีความสำคัญและมีพื้นที่ประวัติศาสตร์เส้นทางการอพยพย้ายถิ่นฐานจากเขต สิบสองพันนาเมื่อ 300 ปีที่ผ่านมา อำเภอเชียงคำ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อ ในอดีตมีผู้อพยพตามเส้นทางสีแดงในแผนภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 แผนที่เส้นทางการอพยพของชาวไทยลื้อจังหวัดพะเยา

ที่มา: รุจยา อาภากร และคณะ (ม.ป.ป.)

ชาวไทยลื้อมีถิ่นฐานบ้านเมืองเดิมในสิบสองพันนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 12 เขต หรือ สิบสองพันนา เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว 6 เขตจะอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง และ 6 เขตบนฝั่งตะวันออก ดังมีรายชื่อชุมชนดังนี้

1. ฝั่งตะวันตก เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮ่า เมืองแซ่ เมืองดู เมืองของ เมืองหลวง เมืองหุน เมืองพาน เมืองเชียงเจิง เมืองฮาย เมืองเชียงล่อ เมืองมาง
2. ฝั่งตะวันออก เมืองล้า เมืองบาง เมืองฮิง เมืองปาง เมืองลา เมืองวัง เมืองพง เมืองหย่วน เมืองบาง เมืองเชียงทอง

ชาวไทยลื้อได้อพยพออกจากเมืองเหล่านี้ในรอบ 300 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันจึงมีชาวไทยลื้อตั้งรกรากอยู่ในเมืองและจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ลาว และพม่า เนื่องจากการอพยพเกิดขึ้นมานานแล้ว และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีน้อยจึงเป็นการยากยิ่งที่จะรู้ประวัติความเป็นมาของ

ชาว ไทลื้อ เหลือเพียงความทรงจำบางประการที่เหลืออยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมีหมู่บ้านชาวไทลื้อกระจัดกระจายอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน เชียงราย พะเยา กล่าวคือ จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอสะเมิง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดลำปาง อำเภอเมือง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำพูน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ จังหวัดพะเยา อำเภอเชียงม่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดน่าน อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองเชียงใหม่ และเมืองน่านได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองและการทหารในสิบสองปันนาและเชียงตุง จึงมีการกวาดต้อนและชักจูงให้ชุมชนไทลื้อในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งรกรากในเขตแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองน่านในสมัยนั้น ซึ่งครอบคลุมเข้าไปถึงแขวงหลวงน้ำทา อุดมชัยและไชยบุรีในประเทศลาวปัจจุบัน และบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำแควน้อยลงสู่แม่น้ำลาวเป็นบริเวณแรกที่ชาวไทลื้อกลุ่มเมืองพง เมืองหยวน เมืองมางอพยพจากเมืองเชียงม่วนมาตั้งรกรากอยู่เมื่อประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว และในเวลาต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นก็มีการขยายชุมชนลงมาตามที่ราบลุ่มของแม่น้ำแคว แม่น้ำลาว และแม่น้ำยวน ปัจจุบันหมู่บ้านชาวไทลื้อเฉพาะในอำเภอเชียงคำมีประมาณ 26 หมู่บ้าน

เมื่อกล่าวถึงเชื้อสายบรรพบุรุษของไทลื้อเฉพาะอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายมาจากกลุ่มเมืองพง เมืองมาง เมืองหยวน เมืองบาน เมืองแพดและเมืองลำ ในสิบสองปันนา โดยดูได้จากชื่อหมู่บ้านหลายหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นตามชื่อเมืองเดิมในสิบสองปันนาและนอกจากนั้นยังมีประเพณีในการนับถือเทวดา หมู่บ้าน หรือเทวดาเมือง ที่ทำให้เราสืบสาวถึงต้นตอได้ กล่าวคือ แต่ละหมู่บ้านก็จะมี การสืบเชื้อสายบรรพบุรุษของตนเองด้วย เมืองเชียงคำปัจจุบันมี 4 หมู่บ้าน ที่มีเชื้อสายบรรพบุรุษจากเมืองลำคือ 1. บ้านน้ำแวน หมู่ 1 ตำบลน้ำแวน 2. บ้านแวนหมู่ 2 ตำบลน้ำแวน 3. บ้านแวนพัฒนา หมู่ 5 ตำบลเชียงบาน 4. บ้านลำ ตำบลเวียง การตั้งถิ่นฐานของ ไทลื้อทั้ง 4 หมู่บ้านดังกล่าว แต่ก็พอประมวลจากข้อมูลได้ว่าการเคลื่อนย้ายของกลุ่มไทลื้อจากเมืองปัว ซึ่งเป็นกลุ่มนับถือเจ้าหลวงเมืองลำ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอเชียงคำ บริเวณห้วยแม่ต้าไหลบรรจบกันกับแม่น้ำแวน (ปัจจุบันคือบ้านแวนหมู่ที่ 1) ต่อมาได้ขยายชุมชนออกไปตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามของห้วยแม่ต้า (ปัจจุบันคือหมู่บ้านแวน) หมู่ที่ 2 และการขยายตัวครั้งสุดท้ายเมื่อประมาณ พ.ศ.2460 ไปตั้งอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำแวน ซึ่งปัจจุบัน คือ บ้านแวนพัฒนา หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงบาน

บ้านแวนทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มไทลื้อในอำเภอท่าวังผา มีความสัมพันธ์เครือญาติระหว่างบ้านแวนพัฒนา หมู่ 5 กับบ้านหนองบัว เมื่อพ.ศ.2495 มีครอบครัวไทลื้อจากบ้านหนองบัวมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแวนพัฒนาประมาณ 20 ครอบครัว กลุ่ม ไทลื้อเชื้อสายเมืองลำ มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับไทลื้อที่เมืองคอบ ซึ่งอยู่ในเขตประเทศลาวปัจจุบัน กล่าวคือ ต่างก็นับถือเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำเป็นเทวดาเมืองเหมือนกันและที่เมืองคอบนี้เราทราบว่าเคยมี

พิธีกรรมเมืองเลียงเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำที่ใหญโตและสมบูรณ์แบบโดยมีเครื่องญาติจากบ้านแว่นและบ้านหนองบัวไปร่วมพิธีด้วยทุกครั้ง

ประวัติความเป็นมาของอำเภอเชียงคำปรากฏในรูปแบบตำนาน 2 ตำนานในสมัยพุทธกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตามตำนานพระธาตุดอยคำ ฉบับวัดหนองร่มเย็น เมืองเชียงคำมีชื่อเดิมว่า เชียงชะรวา ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านคุ้มหมู่ 6 ตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ พระยาผู้ปกครองเมืองได้สร้างพระธาตุไว้บนดอยนอกเมืองเพื่อล้างบาป ต่อมาเมื่อผู้พบแหล่งทองคำขนาดใหญ่ในลำธารหลังดอย ดอยนั้นได้ชื่อว่า “ดอยคำ” พระธาตุบนดอยก็ชื่อว่า “พระธาตุดอยคำ” เมืองเชียงชะรวาก็เปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองเชียงคำ” ตำนานพระเจ้านั่งดิน พญาผู้สร้างเมืองชื่อว่า “พญาคำแดง” และเมืองนั้นชื่อ “พุทธรส” ประชาชนชาวเมืองมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้สร้างพระพุทธรูปมีนามว่า “พระเจ้านั่งดิน” พระพุทธเจ้าทำนายว่า สืบไปภายหน้าเมืองจะเจริญรุ่งเรือง และอุดมไปด้วยสินทรัพย์และจะได้ชื่อว่า “เมืองเชียงคำ” คำขวัญประจำอำเภอเชียงคำ คือ เมืองแห่งธรรมะ มีพระนั่งดิน ถิ่นสาวงาม วัฒนธรรม ไทลื้อ น้ำตกเลื่องลือ คะเนงน้ำมิน ป่าไม้แผ่นดิน อุดมสมบูรณ์ (ศรีบรรดร์ กิรัชโม. 2553: 67)

อำเภอเชียงคำมีจำนวนประชากร 76,928 คน แบ่งเป็นชาย 38,412 คน หญิง 38,516 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 27,814 ครัวเรือน ซึ่งมีจำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือน มากเป็นอันดับสองรองจากอำเภอเมืองพะเยา อาชีพส่วนใหญ่ เป็นผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านเกษตร และการประมง เป็นชายร้อยละ 59.4 จำนวน 103,267 คน เป็นหญิงร้อยละ 85.0 จำนวน 82,413 คน และเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือและธุรกิจการค้า เป็นชายร้อยละ 10.0 จำนวน 17,378 คน เป็นหญิงร้อยละ 5.3 จำนวน 25,017 คน (รายงานจังหวัดพะเยา ประจำปีงบประมาณ.2556:5-6) อำเภอเชียงคำประกอบด้วย 11 ตำบล ได้แก่ เทศบาลตำบลเชียงคำ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลหย่วน เทศบาลตำบลบ้านทราย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเวียงทั้งตำบล ตำบลฝายกวาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลฝายกวางทั้งตำบล ตำบลหย่วน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหย่วน (นอกเขตเทศบาลตำบลเชียงคำ) ตำบลน้ำแวนครอบคลุมพื้นที่ตำบลน้ำแวนทั้งตำบล ตำบลเจดีย์คำครอบคลุมพื้นที่ตำบลเจดีย์คำทั้งตำบล ตำบลร่มเย็น ครอบคลุมพื้นที่ตำบลร่มเย็นทั้งตำบล ตำบลเชียงบานครอบคลุมพื้นที่ตำบลเชียงบานทั้งตำบล ตำบลแม่ลาวครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่ลาวทั้งตำบล ตำบลอ่างทองครอบคลุมพื้นที่ตำบลอ่างทองทั้งตำบล ตำบลทุ่งผาสุกครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งผาสุกทั้งตำบล (ศรีบรรดร์ กิรัชโม. 2553: 68)

ตำบลที่สำคัญของอำเภอเชียงคำ คือ ตำบลร่มเย็น และตำบลหย่วน คำว่า หย่วน เป็นภาษาของชนชาติไทลื้อ ซึ่งอพยพมาจากเมืองสิบสองพันทนา มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนจีน คำว่า หย่วน หมายถึง ยุคหรือสมัย ตำบลหย่วน มีอาณาเขต ทิศเหนือติด

กับตำบลสบง อำเภอเชียงคำ ทิศใต้ติดกับตำบลเวียงและตำบลทุ่งผาสุก อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันออกติดกับตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันตกติดกับตำบลเชียงบานอำเภอเชียงคำ ปัจจุบันตำบลหย่วน มีเขตการปกครองจำนวน 15 หมู่บ้าน คือ บ้านธาตุสบแวน บ้านธาตุ 2 บ้านหย่วน บ้านมาง บ้านดอนไชย บ้านแซ่แห้ง บ้านแดนเมือง บ้านตลาด บ้านงุ่น บ้านใหม่ บ้านกอม บ้านป่าแดด บ้านบานเย็น บ้านเปือยเปียง บ้านเชียงคำ ตำบลร่มเย็น เป็นตำบลที่น่าสนใจหลายประการ ทั้งตำบลมีประชากรอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่น มีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ชาวเขาเผ่าม้ง ชาวเขาเผ่าเย้า ชาวไทยอีสาน ชาวไทยเหนือ ชาวไทลื้อ และมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่น่าสนใจ เช่น วัดพระธาตุเจดีย์คำ ถ้ำผาแดง ตำบลร่มเย็นเดิมขึ้นอยู่กัตำบลเจดีย์คำ ต่อมาเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2515 ได้แยกออกมาตั้งเป็นตำบล โดยมีนายดุษฎี อินตะสิน เป็นกำนันคนแรก

ประวัติความเป็นมาของอำเภอภูซางท้องที่อำเภอภูซางเดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเชียงคำ ทางราชการได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกมาตั้งเป็น กิ่งอำเภอภูซาง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2539 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 15 กรกฎาคม ปีเดียวกันและต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็น อำเภอภูซาง ในวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน ปีเดียวกัน เหตุที่เรียกภูซางเพราะ แถบนั้นมีต้นซางเป็นจำนวนมาก ต้นซาง คือ ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น น้ำตกภูซาง และอยู่ติดกับภูชี้ฟ้า คำขวัญประจำอำเภอภูซาง คือ เชียงแดงเมืองโบราณ อุทยานน้ำตก มรดกไทลื้อ เลื่องลือหอมกระเทียมหวานเย็นน้ำอ้อยสบง สูงส่งถิ่นพระธาตุ เยี่ยมตลาดไทย-ลาว แดนสาวงามนามภูซาง อำเภอภูซางมีจำนวนประชากร 31,744 แบ่งเป็นชาย 15,912 หญิง 15,832 มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 11,132 ครัวเรือน ประกอบด้วย 5 ตำบล ได้แก่ เทศบาลตำบลสบง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสบงทั้งตำบล ตำบลภูซาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลภูซางทั้งตำบล ตำบลป่าสัก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลป่าสักทั้งตำบล ตำบลทุ่งกล้วย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งกล้วยทั้งตำบล ตำบลเชียงแวง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเชียงแวงทั้งตำบล

ตำบลสบง อำเภอภูซาง มีหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน คือ บ้านดอนตัน บ้านปงสนุก บ้านปงหลวง บ้านบัว บ้านหลายทุ่ง บ้านป่าสัก บ้านดอนศรีชุม บ้านสบง 3 หมู่บ้าน บ้านฮ่องลึก และบ้านหัวขัว ตำนานได้เล่าถึง ชื่อบ้าน ฮ่องลึก คำว่า “ฮ่อง” คือ ร่องน้ำขนาดใหญ่ ไม่ใหญ่ไปกว่าลำน้ำบ้านหัวขัว คือ หมู่บ้านที่มีสะพานเป็นจำนวนมาก คำว่า “ขัว” หมายถึงสะพาน ชื่อหมู่บ้านนั้นได้รับอิทธิพลด้านภาษามาจากไทลื้อ การออกเสียงและการให้ความหมายตามสถานที่นั้น ๆ ตำบลเชียงแวงเดิมชื่อว่า เมืองเชียงแวง เป็นเมืองเก่าแก่ในอาณาจักรญากมยาว ตามพงศาวดารโยนก เป็นเมืองที่อยู่ใกล้เมืองเทิง เมืองลอ เมืองออย เมืองปง เมืองควร เมืองเชียงคำ มีหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านร้อง 2 หมู่บ้าน บ้านป่าอ้อม 3 หมู่บ้าน บ้านสะแล่ง บ้านน้ำเปือย บ้านดอนไชย บ้าน

ศรีไฮคำ บ้านยอดดอย ตำบลปาดักเป็นตำบลที่แยกมาจากตำบลภูซาง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2538 และยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลปาดัก เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2542 มีพื้นที่ลาดลุ่มร้อยละ 95 และมีพื้นที่สูงร้อยละ 5 มีลำน้ำ 3 สายไหลผ่าน คือ ลำน้ำเปือย ลำน้ำซำโค้ง และลำน้ำเหล็ก มีหมู่บ้านที่น่าสนใจดังนี้ บ้านแก บ้านแห่งนี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2152 ได้มีชาวไทลื้ออพยพมาจากจังหวัดน่าน แล้วมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ เวียงร้าง ชื่อว่า เวียงแก ซึ่งต่อตั้งมาเป็นระยะเวลา 396 ปี (นับเมื่อปี พ.ศ. 2548) บ้านต้นผึ้ง ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2495 มีนายหมื่นยศ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน เป็นครอบครัวแรก โดยแยกตัวมาจากบ้านแก ได้ตั้งชื่อว่า บ้านแกใหม่ ตำบลทุ่งกล้วย คำว่า “ทุ่งกล้วย” พื้นที่ดังกล่าวเป็นป่ากล้วย มีชาวบ้านอพยพเข้ามาจากจังหวัดน่าน ได้ทำการถางป่ากล้วยในบริเวณนั้น แล้วตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านจึงได้ชื่อว่า “บ้านทุ่งกล้วย” ปัจจุบันมีหมู่บ้านทั้งหมด 11 หมู่บ้าน คือ บ้านกือน้อย บ้านกือขาว บ้านกือหลวง บ้านทุ่งกวาว บ้านทุ่งกล้วย บ้านสา บ้านหัวนา บ้านปงใหม่ บ้านจุ่น บ้านกือยาว (ศรีบรรดร์ กิริมโม. 2553: 85-87)

1.2 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝก

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝกบ้านกือขาว หมู่ที่ 11 ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา เมื่อประมาณ 300 ปีมาแล้ว พื้นที่แถบนี้เป็นป่าละเมาะ ต่อมา มีชาวบ้านจังหวัดน่านประมาณ 10 ครอบครัว ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่โดยการนำของพ่อหนานวงศ์เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านและเมื่อพ่อหนานวงศ์ได้ถึงแก่กรรม ได้มีผู้นำบ้านสืบต่อกันมา คือ 1.แสนเทพ 2.แสนพรหม 3.แสนปาดะ และเมื่อแสนปาดะถึงแก่กรรม พ่อหนานธรรมใจและพรรคพวกชาวเชียงแสน ประมาณ 20 ครอบครัว ได้อพยพมาสมทบกับชาวบ้านที่มีอยู่เดิม พ่อหนานธรรมใจ ได้ชักชวนให้ชาวบ้านนับถือผีหือขาวที่ได้อันเชิญมาจากเชียงแสนจากนั้นจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านกือขาว ในปีพ.ศ. 2225 ได้ช่วยกันสร้างวัดขึ้นมา 1 แห่งชื่อว่า วัดกือขาว เมื่อพ่อหนานธรรมใจถึงแก่กรรม ได้มีผู้ปกครองสืบต่อมา คือ 1.พ่อหนานเตท 2.พ่อหนานวงศ์ 3.พ่อหนานสี เมื่อพ่อหนานสีถึงแก่กรรม ทางราชการได้แต่งตั้งผู้ปกครอง คือ นายศรี ะนะ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ต่อมาได้แต่งตั้งในเป็นกำนันตำบลสบงโดยมีตำแหน่งเป็น ขุนศรีกัตวีคาม (ศรี ะนะ) พ.ศ. 2477 ขุนศรีกัตวีคาม ได้ถึงแก่กรรม ทางราชการได้แต่งตั้งให้ นายอินทนนท์ ะนะ บุตรของขุนศรีกัตวีคามเป็นผู้ใหญ่บ้าน และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกำนันตำบลทุ่งกล้วย เมื่อ พ.ศ 2480 จนถึง พ.ศ.2500 นายอินทนนท์ ะนะ ได้ลาออกจากตำแหน่งเนื่องจากสุขภาพไม่ดี ทางราชการได้แต่งตั้ง “นายลือ คำคำ” เป็นผู้ใหญ่บ้านหัวชาว หมู่ที่ 1 ตำบลสบง อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย และได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบ้านหัวชาวเป็น “บ้านกือหลวง” พ.ศ.2518 เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 นายลือ คำคำ ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านทำให้ นายหลวย ะนะ ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากบ้านกือหลวงเดิมเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีประชากรจำนวนมากการปกครองไม่ทั่วถึง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม

พ.ศ. 2536 ทางราชการจึงได้แบ่งหมู่บ้านบ้านก้อหลวงออกเป็น 2 หมู่บ้าน แบ่งเขตตามห้วยน้ำบางที่อยู่ก้นกลางและมีผู้ใหญ่บ้านอีกคนหนึ่ง ดังนี้ 1.บ้านก้อหลวง (เดิม) มีนายหลวย ฐานะเป็นผู้ใหญ่บ้าน 2.บ้านก้อขาว(ใหม่) มีนายทองดี ธรรมโม เป็นผู้ใหญ่บ้านสืบต่อมา นายหลวย ฐานะ เกษียณอายุลงได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ได้นายถนอม ทิพย์ปัญญา สืบต่อมาจนถึงวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2551 ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งกำนันตำบลทุ่งกล้วยจนถึงวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2552 หมดวาระในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2552 นายกิตติพงษ์ ฐานะ ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน บ้านก้อหลวง หมู่ 2 และตำแหน่งกำนันกว้างลงในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 นายกิตติพงษ์ ฐานะ ได้รับการคัดเลือกให้ดำรง“ตำแหน่งกำนันตำบลทุ่งกล้วย” สืบต่อมา

ความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝกบ้านก้อขาว กลุ่มจักสานหญ้าแฝกบ้านก้อขาว ประธานกลุ่ม นางหลง ไชยลังกา บ้านก้อขาว ตำบลทุ่งกล้วย กิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา กลุ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 จากการถ่ายทอดความรู้ในการจักสานหญ้าแฝกของสมาชิกหมู่บ้านที่ผ่านการอบรมจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่มีความสนใจจึงรวมตัวเป็นกลุ่มจักสาน และก่อตั้งกลุ่มฯ ขึ้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2544 โดยมีสมาชิกทั้งหมด 33 คน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มเติมจากการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 30 คน ได้ดำเนินกิจการมาเป็นเวลา 12 ปี (พ.ศ. 2544 - พ.ศ. 2556)

จากการศึกษาข้อมูลความเป็นมาของกลุ่มบ้านก้อขาวได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มในแต่ละมิติล้วนมีความสำคัญยิ่งในการอยู่รวมด้วยความเรียบร้อยและการแสดงออกที่เป็นมิตรต่อกันดังแนวทางที่แต่ละกลุ่มปฏิบัติ 5 ประเด็นซึ่งแต่ละกลุ่มแสดงออกไม่เหมือนกัน ล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มดังนี้

1. การสร้างความผูกพัน เกิดจากการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝก เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำกระดาดสา การทอผ้าและการทำเครื่องจักสาน ด้วยความผูกพันที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรเกิดจากสมาชิกในกลุ่มมีการห่อข้าวจากบ้านมารับประทานมื้อกลางวันร่วมกันกับเพื่อนสมาชิก ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการทำงานหรือปรึกษาในประเด็นที่สงสัยเพื่อการพัฒนาชิ้นงานของตนเอง การพูดคุยกันนั้นประธานกลุ่มใช้วิธีการพูดคุยแบบพอสอนลูก แบบพี่สอนน้อง ทำให้ลดแรงปะทะและลดความห่างในการปฏิสัมพันธ์ขณะทำงานได้อีกทางหนึ่ง

2. การขายและการตลาด ด้านการขายในเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกลุ่มหญ้าแฝก เพราะ ทำให้สมาชิกมีรายรับเพิ่มขึ้น สมาชิกคนหนึ่งกล่าวว่า “เราลงมติเลือกเค้ามาเป็นประธานเรา ต้องมอบความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ความเคารพ จึงทำให้กลุ่มยืนยงอยู่ได้” (ลำดวน ฐานะ.2556 : สัมภาษณ์)

ประธานกลุ่มมีบทบาทสำคัญทำให้เกิดการขายและช่องทางการจัดจำหน่ายกลุ่มบ้านกือชาวโชคดีที่โรงเรียนของกลุ่มตั้งอยู่ใกล้ตลาดเล็ก ๆ ในชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน และเป็นช่องทางทำให้กลุ่มนำผลิตภัณฑ์มาวางจำหน่ายที่ตลาด ช่องทางที่สองคือ การสั่งซื้อจากหน่วยงานภายนอก ร้านค้าส่งทั้งภายในจังหวัดและกรุงเทพมหานคร เป็นการตลาดที่เข้มแข็งที่มียอดการสั่งซื้อทุกเดือน ทำให้การทำเครื่องจักสานที่เคยทำเป็นอาชีพเสริมแปรเปลี่ยนมาเป็นอาชีพหลักจนมาถึงปัจจุบัน ประธานกลุ่มกล่าวว่า “สิ่งสำคัญที่ทำให้สินค้าของกลุ่มขายได้และมียอดสั่งซื้อไม่ได้อยู่ที่ประธานเพียงคนเดียวอยู่ที่สมาชิกกลุ่มที่ปฏิบัติงานด้วยใจรักและมีความสุขในการทำชิ้นงานนั้น ๆ จึงส่งผลให้งานมีคุณภาพ” (หลง ไชยลังกา. 2556: สัมภาษณ์)

3. แรงจูงใจและความภาคภูมิใจ สมาชิกทุกคนมีความภาคภูมิใจ ที่ได้นำหญ้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปลูกในบ้านของตนเอง การกระหายความภาคภูมิใจนี้

หลง ไชยลังกา (2556: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า “ชิ้นงานที่กลุ่มทำส่งเข้าประกวดได้รับรางวัล” สิ่งที่ทำให้กลุ่มได้รับรางวัลนั้นก็คือ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงปลูกหญ้าแฝก ณ กิ่งอำเภอภูซางจังหวัดพะเยาเมื่อประมาณปี 2536 สมาชิกได้เข้าเฝ้ารับเสด็จ การรับเสด็จในครั้งนั้นไม่ได้เห็นพระองค์อย่างใกล้ชิดได้เพียงเห็นพระองค์ไกล ๆ ก็เป็นบุญอันล้นพ้น” แสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจและความภาคภูมิใจที่ได้นำหญ้าของพระองค์มาทำประโยชน์ก่อให้เกิดรายได้ ก่อให้เกิดประโยชน์บนผืนแผ่นดินไทย นำไปสู่การได้ประชุมเครือข่ายกลุ่มหญ้าแฝกในจังหวัดอื่น ๆ ได้นำผลงานของตนไปจัดแสดงในสถานที่ต่าง ๆ ที่ทางการจัดให้ได้แก่ การแสดงสินค้าที่เมืองทองธานี การจัดแสดงผลงานการประกวดที่บริษัท ปตท. และความภาคภูมิใจอีกอย่าง คือ การเป็นผู้ถ่ายทอด เมื่อประธานกลุ่มและสมาชิกได้แปรเปลี่ยนบทบาทบางช่วงเป็นครูผู้สอนในรายวิชาชีพให้กับโรงเรียนกือหลวงในหมู่บ้าน เป็นความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้ถ่ายทอดภูมิรู้ ภูมิติดตัว ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ทักษะการจักสานลวดลายต่าง ๆ บทบาทนี้ยังปฏิบัติเป็นภารกิจหลักของกลุ่ม รวมถึงโรงเรียนของกลุ่มยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.)

4. การบริหารจัดการ หลง ไชยลังกา (2556: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการแบบครอบครัว ซึ่งกลุ่มได้จัดตั้งคณะกรรมการและแบ่งหน้าที่กันทำงาน ฝ่ายบัญชี ฝ่ายการตลาด และฝ่ายประสานงานต่าง ๆ การออกกฎระเบียบนั้นมีการประชุมเพื่อให้เกิด “กฎของกลุ่ม” ทำข้อตกลงร่วมกันอันได้แก่ การเข้าสมาชิกกลุ่มนั้นต้องมีค่าแรกเข้าเป็นจำนวนเงิน 200 บาท และเมื่อมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดรายได้ เช่น การขาย การได้รับเงินรางวัล การได้รับค่าตอบแทน หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเกิดรายรับนั้นจะโดนเรียกเก็บเงินเข้ากลุ่มร้อยละ 3 ของเงินที่ได้รับ จะมีการจ่ายเงินปันผลทุกวันที่ 3 ของเดือน รวมถึงการรับซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิกโดยมีเกณฑ์ในการรับซื้อ คือ ชิ้นงานที่มีความละเอียดประณีตจะได้ราคาสูง “การตั้งราคาที่ผลสำเร็จของชิ้นงานนั้นทำให้เกิดแรงจูงใจใน

การทำงานของสมาชิก” ซึ่งเป็นกลยุทธ์ของกลุ่มบ้านกือขาว สวัสดิการที่สมาชิกกลุ่มพึงได้รับ การคัดเลือกสมาชิกเข้าอบรมกับกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน และการช่วยเงินค่ารักษาพยาบาล

5. เอกลักษณ์และจุดเด่นของกลุ่มล้วนเป็นกิจกรรมงานบุญ คือ “กิจกรรมทุกอย่างของกลุ่มจะหยุดทุกวันพระ” (ลำดวน ณะนะ. 2556: สัมภาษณ์) แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาสมาชิกทุกคนได้ทำกิจกรรมในวันพระการเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร สวดมนต์ ฟังเทศน์ รวมถึงการทำความสะอาดลานวัด กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกได้เป็นอย่างดี การปฏิบัติดีงามเหล่านี้ส่งผลสู่การปฏิบัติงานอย่างมีระเบียบแบบแผนความเป็นขนบธรรมเนียมของกลุ่มที่ยึดถือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน และจุดเด่นของกลุ่มอีกอย่างคือ การได้รับถ่ายทอดวิธีการทอผ้าจากบรรพบุรุษ ทำให้มีพื้นฐานในการนำเทคนิคลวดลายผ้าประยุกต์สู่ลวดลายบนงานหัตถกรรมเครื่องจักสาน เช่น ลวดลายน้ำไหลเป็นลายหนึ่งที่ปรากฏอยู่บนชิ้น (ผ้านุ่ง) ของชาวไทลื้อ ได้นำลายมาใช้ในการสานได้อย่างลงตัวและเกิดความสวยงามสิ่งนี้เองจึงทำให้กลุ่มบ้านกือขาวมีจุดเด่นด้านลวดลายที่เด่นชัดกว่าจังหวัดอื่น ๆ การเปรียบเทียบลายชิ้น(ผ้านุ่ง) กับเครื่องจักสานดังภาพ

ลายน้ำไหลจากชิ้นไทลื้อ

ลายน้ำไหลจากเครื่องจักสาน

ภาพประกอบ 5 การเปรียบเทียบลายชิ้น(ผ้านุ่ง)กับเครื่องจักสาน

ที่มา: รจนา จันทราสา.(2556). ถ่ายภาพ

6. กิจกรรมนันทนาการ ตัวแทนสมาชิกให้ความเห็นกับประเด็นนี้ว่า กลุ่มจะออกกำลังกายตอนเย็น ๆ ทุกวัน เช่น การรำกระบอง การเต้นเพลงพื้นบ้าน การรำวงย้อนยุค การอ่านคำขวัญแปดก(กลอน) ล้วนเป็นกิจกรรมที่ชื่นชอบสำหรับสมาชิกทุกคนทำให้ร่างกายแข็งแรงกิจกรรมนี้ยังช่วยลดความเครียด ลดความกดดันในการทำงานได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 6 การสานลวดลายน้ำไหลของกลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

กลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาวมีผลิตภัณฑ์รูปแบบเดิมได้แก่ ตะกร้า ก่องกระดาศ ทิชชู ที่เสียบปากกา กระเช้า ดังภาพ

ภาพประกอบ 7 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหมู่บ้านแกใหม่ หมู่ 6 เมื่อประมาณ 69 ปีที่ผ่านมา มีนายขัน สุธรรมมา ได้ย้ายมาจากบ้านแก หมู่ 1 ต.เชียงแหว อ.เชียงคำ จ.เชียงราย ได้มาปลูกสร้างบ้านเรือนขนาดเล็ก ๆ ต่อมาได้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์จึงได้ชักชวนเพื่อนบ้านมาอาศัยทำมาหากิน จนขยายอาณาเขตพื้นที่เป็นหมู่บ้าน และได้จัดตั้งหมู่บ้านขึ้นเมื่อปี 2521 ชื่อบ้านแก

ใหม่นิคม โดยมีนายทา บุญแรง เป็นผู้ใหญ่บ้านต่อมามีประชากรเพิ่มมากขึ้น ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนในปีพ.ศ.2523 และมีการสร้างวัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2528 เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนสืบมา

ประวัติกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่ ประธานกลุ่ม นาง เข้มทอง คำจุน 143 หมู่ที่ 6 บ้านแกใหม่ ถนนสบบง-บ้านฮวก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา จัดตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2544 มีสมาชิกทั้งหมด 20 คน กฎเกณฑ์ในการเข้าร่วมกลุ่มสมาชิกต้องมีการลงทุน โดยต้องซื้อหุ่นคนละ 5 หุ่น หุ่นละ 10 บาท และมีค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 20 บาท ต่อมาปี 2548 ได้จัดวิสาหกิจชุมชน ที่เกษตร อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ได้ดำเนินกิจการมาเป็นเวลา 12 ปี (2544-2556)

จากการศึกษาข้อมูลความเป็นมาของกลุ่มบ้านแกใหม่ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มในแต่ละมิติล้วนมีความสำคัญยิ่งในการอยู่รวมด้วยความเรียบร้อยและการแสดงออกที่เป็นมิตรต่อกันดังแนวทางที่แต่ละกลุ่มปฏิบัติ 5 ประเด็นซึ่งแต่ละกลุ่มแสดงออกไม่เหมือนกัน ล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มดังนี้

1. การสร้างความผูกพัน (เข้มทอง คำจุน. 2556: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ประเด็นการสร้างความผูกพันของกลุ่มบ้านแกใหม่ เป็นความผูกพัน 2 ลักษณะ คือ 1.การผูกพันกันของสมาชิก 2. การผูกพันกับหญ้าแฝก ดังนี้

1.1 การผูกพันกันของสมาชิกในกลุ่มนั้นเกิดจากความเป็นพี่เป็นน้องกัน ความเป็นเครือญาติทำให้เกิดความรักใคร่ และมีความเคารพนับถือกันและปฏิบัติต่อกันอย่างสุภาพ อ่อนโยน ส่วนใหญ่แล้วการทำงานของกลุ่มนั้นสมาชิกทุกคนต้องมานั่งทำงานที่โรงเรือนของกลุ่ม มีการห่อข้าวมารับประทานร่วมกันในมื้อกลางวัน มีการสอนงานกันทำ เกิดความสนุกสนานและสานสายใยแห่งความเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง

1.2 การผูกพันกับหญ้าแฝก สมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นว่า “ถ้าไม่มีหญ้าแฝกสมาชิกกลุ่มก็ไม่มีวันนี้” (เข้มทอง คำจุน. 2556: สัมภาษณ์)

หญ้าแฝกเป็นอาชีพหลัก ไม่ใช่อาชีพเสริมของกลุ่มบ้านแกใหม่ ความสุขของสมาชิกอยู่ที่หญ้าแฝก เริ่มตั้งแต่การได้ลงแรงช่วยกันเกี่ยวหญ้าแฝก การตากหญ้าแฝก การเรียงหญ้าเพื่อการแปรรูป กระบวนการต่าง ๆ ที่ได้ทำงานร่วมกันเป็นความสุขและเกิดความผูกพัน

2. การขายและการตลาด ความเข้มแข็งทางการตลาดทำให้กลุ่มบ้านแกใหม่ เริ่มต้น จักสานผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเป็นอาชีพหลักได้อย่างมั่นคง ประธานกลุ่มกล่าวว่า การหาช่องทางการตลาดนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการจัดจำหน่ายสินค้าทางกลุ่มมี 4 ช่องทางในการจัดจำหน่าย 1. มีหน้าร้านอยู่ที่โรงเรือนการผลิตซึ่งอยู่ติดกับถนนเส้นถนนสบบง-บ้านฮวก เป็นเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวขึ้นภูชี้ฟ้า ทำให้นักท่องเที่ยวจอดรถซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้โดยตรงไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง 2.อีก

ช่องทางหนึ่งเป็นการส่งไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ ยอดสั่งซื้อมาจากนักท่องเที่ยวที่ซื้อไปขายต่อทำให้ทางกลุ่มมียอดสั่งซื้อตลอดทั้งปี 3.ร้านภัทรพัฒน์ในกรุงเทพฯ 4. การจัดแสดงสินค้าที่เมืองทองธานี ทุกแหล่งทุกช่องทางเกิดขึ้นจากคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทำให้ทางกลุ่มสามารถขยายช่องทางการตลาดได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง

3. แรงจูงใจและความภาคภูมิใจ (เข็มทอง คำจูน. 2556: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ประเด็นนี้มี 3 ประการที่ทำให้เกิดความภูมิใจ 1.พวกเรามีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นความภาคภูมิใจและเป็นแรงบันดาลใจในการนำหม้อมัหัจฉริยะของในหลวงมาทำกินจนกลายเป็นอาชีพหลักที่เลี้ยงชีพได้เป็นอย่างดี 2. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบทอดก่อให้เกิดประโยชน์หลายอย่างในชุมชน ตลอดระยะเวลา 12 ปี สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนและจังหวัดเป็นที่รู้จักของกลุ่มอื่นและมีกลุ่มหมู่บ้านแฟกจังหวัดอื่น ๆ มาดูงานมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สร้างรายได้ให้ครอบครัวและเกิดความรักสามัคคีกันในชุมชน 3. การได้รับเลือกของพัฒนาชุมชนให้เป็นวิทยากรในการสอนให้กลุ่มหมู่บ้านแฟกอื่นๆในจังหวัดใกล้เคียงได้มีความรู้เรื่องการจักสานและการคิดค้นลายในการสานด้วยตัวเองเช่น ลายดอกแก้ว ลายขั้ว ลายสอง ลายเม็ดข้าวและลายเม็ดแตง

4. การบริหารจัดการ (เข็มทอง คำจูน. 2556: สัมภาษณ์) มีการจัดประชุมเดือนละครั้ง มีผู้ตรวจสอบสินค้ามีการแบ่งงานกันทำ มีความซื่อสัตย์ แยกส่วนเงินทุนกับเงินออม สมาชิกเงินออมมีทั้งหมด 90 คน ยอดเงินออมประมาณ 50,000 บาท การรับซื้อชิ้นงานของสมาชิกล้วนขึ้นอยู่กับการคุณภาพของชิ้นงาน และการจำหน่ายสินค้าของกลุ่มได้นั้นจะต้องหักเข้ากลุ่มร้อยละ 3 ของยอดเงินทั้งหมด ทางกลุ่มได้จัดตั้งกองทุนสวัสดิการ จะจ่ายต่อเมื่อมีการไปโรงพยาบาลกรณีละ 300 บาท เป็นขวัญกำลังใจ

5. เอกลักษณ์และจุดเด่นของกลุ่ม กลุ่มบ้านแกใหม่มีเอกลักษณ์และจุดเด่นคือ มีการฝึกสมาชิกทุกคนให้ทำงานได้ทุกรูปแบบ เช่น การสาน การทอ การเย็บ และการมัด วิธีการต่างสมาชิกสามารถทำได้ ชิ้นงานมีความประณีตสวยงาม

6. กิจกรรมนันทนาการกิจกรรมนี้ทำอยู่เป็นประจำได้แก่ การร้องเพลง การเต้น ซึ่งสมาชิกจะเปิดเพลงพื้นบ้านเต้น เพื่อเป็นการออกกำลังกายช่วงเย็น ๆ

ภาพประกอบ 8 การสานลวดลายของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่มีรูปแบบผลิตภัณฑ์เดิมได้แก่ กระเป๋า หมวก ตะกร้า กล้องกระดาดาชิชชู กระเช้า ดังภาพ

ภาพประกอบ 9 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมหญ้าแฝกบ้านดอนไทย บ้านดอนไทย เป็นชื่อดั้งเดิมของหมู่บ้านหนึ่งของชนเผ่าไทลื้อใน สิบสองพันนา อพยพเข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2399 สมัยรัชกาลที่ 4 เข้ามาตามลำน้ำน่านและได้ตั้งหมู่บ้านอยู่ทางทิศตะวันตกของลำน้ำน่านซึ่งอยู่บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านการกระจายตัวได้เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ คือ บ้านผาหลัก ปางล้าน อำเภอสองแคว อำเภอกำแพง จังหวัดน่านและบริเวณตำบลจิม อำเภอง จังหวัดพะเยา ไปจนถึงบ้านหัวนา กิ่งอำเภ

ภูซาง จังหวัดพะเยา บ้านดอนไชยยึดถือปฏิบัติตามวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ที่รักสงบ มีวินัย มีความโอบอ้อมอารี

ประวัติกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย ประธานกลุ่ม นาง พัด บุญแรง เลขที่ 131 หมู่ที่ 10 บ้านดอนไชย ตำบลเชียงแรง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา จัดตั้งโดย ประธานผู้สูงอายุได้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2548 ด้วยทางกรมพัฒนาที่ดินได้มีโครงการปลูกหญ้าแฝกตามแนวภูเขาสูงเพื่อป้องกันการชะล้างของหน้าดิน และป้องกันการพังทลายของหน้าดินแล้วยังส่งเสริมให้ใช้ประโยชน์จากใบหญ้าแฝก โดยนำวิทยากรในจังหวัดเดียวกันมาฝึกอบรม ขึ้นตอนการแปรรูป การผลิต สมาชิกของกลุ่มมีพื้นฐานจากการสานตะกร้าไม้ไผ่เป็นทุนเดิม จึงได้ผลงานที่สามารถผลิตจำหน่ายได้จนถึงปัจจุบัน สมาชิกในกลุ่มมีทั้งหมด 11 คน ได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลา 12 ปีจนถึงปัจจุบัน (2544-2556)

จากการศึกษาข้อมูลความเป็นมาของกลุ่มบ้านดอนไชยได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มในแต่ละมิติล้วนมีความสำคัญยิ่งในการอยู่รวมด้วยความเรียบร้อยและการแสดงออกที่เป็นมิตรต่อกันดังแนวทางที่แต่ละกลุ่มปฏิบัติ 5 ประเด็นซึ่งแต่ละกลุ่มแสดงออกไม่เหมือนกัน ล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มดังนี้

1. การสร้างความผูกพัน (พัด บุญแรง. 2556: สัมภาษณ์) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มเป็นแบบเครือญาติ แบบพ่อปกครองลูก กลุ่มบ้านดอนไชยเป็นกลุ่มที่เกิดทีหลังแต่มีความเข้มแข็ง ชุมชนบ้านดอนไชยมีเชื้อสายของชนเผ่าไทลื้อ มีภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรม เครื่องใช้ ถาด ตะกร้า สมาชิกในกลุ่มมีอาชีพทำสวนทำนา และทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่เป็นอาชีพเสริม เมื่อปี 2545 ทางกรมพัฒนาที่ดินเข้ามารณรงค์ปลูกแฝกโดยมีวิทยากรในจังหวัดเดียวกันมาสอนการแปรรูปผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก มีการกระจายงานกันทำเพราะสมาชิกแต่ละคนมีความถนัดไม่เหมือนกัน จึงเป็นหน้าที่ของประธานกลุ่มที่จะสร้างความผูกพันในการสอนงานและเปลี่ยนงานกันทำ

2. การขายและการตลาด ช่องทางในการจัดจำหน่ายของกลุ่มบ้านดอนไชยมี 2 ช่องทาง คือ 1. จัดจำหน่ายภายในจังหวัด 2. ส่งขายโดยผ่านพ่อค้าคนกลางเพื่อจำหน่ายในจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จำนวนงานไม่มาก มีจำนวนการผลิตทุกเดือน

พัด บุญแรง (2556: สัมภาษณ์) แสดงความเห็นต่อว่า “การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มบ้านดอนไชยยังไม่เป็นที่สนใจของตลาดระดับบนทำให้การจำหน่ายยังไม่มีดีนัก” ทางกลุ่มก็ไม่ท้อ ประธานกลุ่มได้นำสมาชิกไปเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของกลุ่มอื่น ๆ เพื่อให้เห็นความแปลกใหม่ในผลิตภัณฑ์สู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้ส่วนหนึ่ง

3. แรงจูงใจและความภาคภูมิใจ (พัด บุญแรง. 2556: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า แรงจูงใจ กระตุ้นสร้างงานสร้างรายได้ ถ้าไม่มีกลุ่มหญ้าแฝกก็ไม่มีกำไรรวม เป็นต้นแบบโดยใช้ภูมิ

ปัญญาชาวบ้านสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ใช้และสร้างรายได้ การมีกิจกรรมประชุมกลุ่มผู้สูงอายุได้แลกเปลี่ยนความคิด คลายความเครียดลง ความภูมิใจอีกประการหนึ่ง คือ ได้ทำหน้าที่เป็นครู สอนเด็ก ๆ ในชุมชนให้เข้ามาฝึกการทำที่รองแก้ว ที่รองจาน เด็กบางคนทำได้ และพัฒนาสู่การรับชิ้นงานไปทำที่บ้านเพื่อพัฒนาฝีมือต่อไป

4. การบริหารจัดการ ระบบการบริหารจัดการกลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบจัดการคน จัดการงบประมาณ มีคณะกรรมการ 5 คน ตรวจสอบคุณภาพสินค้า การตลาด การขายในชุมชน มีเจ้าหน้าที่การเงิน 2 คน รับผิดชอบค่าใช้จ่าย การเดินทาง ติดต่อ เจ้าหน้าที่เงินออมมีกรรมการ 9 คน ทำหน้าที่รับเงินออม และปล่อยเงินกู้ และสรุปผลการดำเนินงานทุกปี การประเมินสมาชิกโดยการประชุม ปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกประกาศปล่อยเงินกู้ สิ้นปีรับเงินปันผล มีการแบ่งจัดสรรคน แบ่งงาน แบ่งงบประมาณ เช่น ด้านบัญชี มีสมุดออมเล่มเล็กเป็นของแต่ละรายบุคคล และเล่มใหญ่คุมรายปี มีเจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ทำบัญชีการออมเงิน อาชีพหลักของสมาชิก ทำสวน ยาง ทำนา ข้าวโพด ทำไร่บนดอย ระบบการบริหารจัดการต่าง ๆ มาจากการทำประชุม (พัศ บุญแรง, 2556: สัมภาษณ์)

5. เอกลักษณ์และจุดเด่นของกลุ่ม จุดเด่นของกลุ่มคือ สมาชิกเป็นผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาเดิมจากการสานตะกร้า กระบุง จากไม้ไผ่ เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม มีวัดอุทิศในพื้นที่ การบริหารจัดการที่ดี สมาชิกเชื่อฟังประธาน

6. กิจกรรมนันทนาการอื่น ๆ ของกลุ่ม ตอนเย็นมีกิจกรรมรำวงย้อนยุค รำกระบอง

ภาพประกอบ 10 การสานลวดลายของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย มีรูปแบบผลิตภัณฑ์เดิมได้แก่ กระเป๋า หมวก ตะกร้า กล่องกระดาษทิชชู กระเช้า ดังภาพ

ภาพประกอบ 11 รูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าเผกบ้านดอนไชย

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2556). ถ่ายภาพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

2.1 แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์ อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า อัต (อัต-ตะ) ซึ่งหมายถึง ตน หรือ ตัวเอง กับ ลักษณะ ซึ่งหมายถึง สมบัติเฉพาะตัว. คำว่า อัตลักษณ์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Identity หมายถึง ผลรวมของลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักหรือจำได้ เช่น นักร้องกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์ทางด้านเสียงที่เด่นมาก ใครได้ยินก็จำได้ทันทีที่ฟังคมแต่ละสังคมมีอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองโลกาภิวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ของสังคมไทยเปลี่ยนไป

นันทนา น้ำฝน (2536: 36) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ของบุคคล (identity) เป็นลักษณะอย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเองซึ่งแตกต่างจากผู้อื่นเห็นได้ว่า อัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในตัวบุคคลในขณะที่อัตลักษณ์ตามพจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทย คำว่า identity คือคำว่า “เอกลักษณ์” หมายถึง สิ่งที่เป็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่ง และมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้น โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547: 32-33) ได้กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์ (identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ identities เดิมใช้คำว่า idem ซึ่งมีความหมายว่า เหมือนกัน (the same) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานภาษาอังกฤษแล้ว อัตลักษณ์มีความหมายสองนัยยะด้วยกัน คือ ความหมายเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือ การตีความความเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบกันระหว่างคนหรือสิ่งของในสองแง่มุมมอง คือความคล้ายคลึงและความแตกต่าง นอกจากนั้นแล้ว Jenkins ยังชี้ให้เห็นว่า (อัตลักษณ์มิใช่เป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้น มาพร้อมคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาและมีลักษณะความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2547: 33; อ้างอิงจาก

Richard Jenkins. 1996: 3-4) ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของ (ประสิทธิ์ ลีปรีชา. 2547: 33; อ้างอิงจาก Berger and Luckmann. 1967: 173) ที่ว่า อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ครั้นเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลักกล่าวโดยอีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่นเป็นใครนั่นคือการก่อรูปขึ้น และดำรงอยู่ว่าเรารับรู้เกี่ยวกับตัวเราเองอย่างไร และคนอื่นรับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอด อัตลักษณ์ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่นๆ ด้วย Kathryn Woodward ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ คือสิ่งที่ทำให้เรารับรู้ตนเองว่า เราคือใคร และเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตลอดจนโลกที่แวดล้อมตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์คือสิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับเรา เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่า ใครเป็นพวกเดียวกับเรา และใครที่แตกต่างจากเรา ส่วนใหญ่แล้ว

ในทางสังคมวิทยาบอกว่า เมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน (social interaction) โดยพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) ซึ่งขึ้นอยู่กับ ปทัสถานทางสังคม (social norms) ตามโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ การกระทำระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ที่ตนสัมพันธ์อยู่ แต่ในปัจจุบันความหมายได้แปรเปลี่ยนไปแนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลก การเข้าถึงความจริงของสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็นแก่นแกนของปัจเจกบุคคล วิธีคิดในกระแสนี้รื้อถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติแก่นแกนของปัจเจกภาพ ความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของการนิยามความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามปริบทของอัตลักษณ์ เป็นมโนทัศน์ที่คาบเกี่ยวสัมพันธ์กับวิชาหลายแขนงทางด้านสังคมศาสตร์ ทั้งสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา และปรัชญา อัตลักษณ์มีความสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นบริบทเชื่อมต่อระหว่างทั้งสองไว้ ในด้านหนึ่งอัตลักษณ์คือ ความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. 2546: 1-5)

คำว่า อัตลักษณ์ มีความหมายครอบคลุม ตั้งแต่เรื่องของเชื้อชาติ เพศ สีผิวโดยที่ปัจจุบันเราพบความเปลี่ยนแปลงและความไม่ชัดเจนของการแสดงอัตลักษณ์ในหลาย ๆ กลุ่มชนเนื่องจากอิทธิพลของการพัฒนาและการเปิดรับอารยธรรมของชนเผ่าที่มองว่า ตนเองเป็นผู้มีอารยธรรมเหนือกว่า ดังนั้น การพยายามเปลี่ยนแปลงโดยไม่เข้าใจที่มาของรูปแบบวัฒนธรรมนั้นย่อมทำให้ผู้รับเอาวัฒนธรรมมาตีความหมายที่ผิดแปลกออกไป การดูถูกทางวัฒนธรรม หรือการเหยียดสีผิว การเหยียดชนชั้น จึงเป็นสิ่งที่ตามมา

อัตลักษณ์ ถูกกำหนดโดยความแตกต่าง ซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการแบ่งแยกออกจากกัน เช่น อัตลักษณ์ในรูปแบบของความแตกต่างระหว่างชนชาติหรือความขัดแย้งด้านความ

เชื่อ เป็นต้น โดยมากแล้วอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้น ในลักษณะของสิ่งตรงกันข้าม เช่น คนผิวขาว-คนผิวสี ความปกติ-ความเปี่ยงเบนจากปกติ และผู้ชาย-ผู้หญิงนอกจากนี้คำว่า อัตลักษณ์ นั้นเป็นหน่วยเล็ก ๆ ในการศึกษาทางสังคมวิทยาซึ่งเชื่อมโยงเรื่องของทัศนคติที่มีต่อตัวตน หรือเอกลักษณ์ เป็นความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมอันเกิดจากบทบาทของบุคคล นักทฤษฎีอัตลักษณ์ได้ตั้งข้อโต้แย้งกันว่า ตัวตน คือ การรวมตัวกันของอัตลักษณ์ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของลักษณะเฉพาะของบทบาท เช่นเดียวกับการที่เราตอบคำถามตัวเองว่า ตัวฉันคือใคร แล้วเราก็ได้คำตอบว่า ฉันเป็นพ่อ ฉันเป็นแม่ ซึ่งคำตอบเหล่านี้ก็ เชื่อมโยงบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลนั่นเอง

การศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้บุคคลิกภาพ ไม่ได้หมายถึงการตอบสนอง (Response) ต่อสิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่ตอบสนอง ในขณะที่อีริก อีริคสัน (Erick Erickson) นักจิตวิทยามองว่า การก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต (A life long process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ อีริคสันเลือกใช้คำว่า อัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่า บุคคลิกภาพ (Character) และได้อิทธิพลจาก فروยด์ เขาเลือกที่เน้นที่บทบาทของ Ego มากกว่าบทบาทของจิตสำนึก และมีนัยของการเน้นเสรีภาพในการเลือกของปัจเจก ปัจเจกแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบต่อทางเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือกเป็นปัจเจกสามารถบูรณาการที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวได้ หากล้มเหลวเกิดภาวะวิกฤตของอัตลักษณ์ (Identity crisis) คือ อาการที่ค้นหาตนเองไม่พบ ไม่รู้แน่ชัดว่าตนเอง คือ อะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่รู้จักวางตนในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลในขั้นต่อมา คือ ทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่ชอบโดดเด่นด้วยตนเอง ประสบผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มีคุณภาพ มีบุคลิกภาพที่มีการบูรณาการ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตน ส่วนคนที่หาอัตลักษณ์ตนเองไม่พบ หรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกว่า ชีวิต คือ ความสิ้นหวัง และไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้น

2.2 แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์

ทฤษฎีนี้อาศัยกรอบการคิดในช่วง ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เน้นไปที่การวิจัยสมัยใหม่ที่มีมองระบบการทำงานของสมอง (Brain function) ซึ่งแบ่งหน้าที่ออกเป็นสองส่วน อีกทั้งเป็นการมองว่า สมองแต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น สมองส่วนที่ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวด เกิดจากสมองส่วนกลาง และเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ จากแนวคิดดังกล่าว จึงเกิดประโยคที่ว่า สมองคือจิตใจ (Your mind is your brain) นั่นคือที่มาของแนวคิด เรื่องอัตลักษณ์ Trait คือ ลักษณะโดดเด่นบางประการในบุคลิกภาพของมนุษย์ที่ถูกดึงออกมาจัดให้เป็นลักษณะเฉพาะตัวที่มีแบบแผน แม้มนุษย์แต่ละคนมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างกันออกไปมากมายแต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่ยากเปลี่ยนแปลงและเกิดซ้ำ Trait เป็นโครงสร้างภายในบุคลิกภาพที่สร้างแบบแผนความโน้มเอียงอย่างใดอย่างหนึ่งในการสนองตอบต่อโลกข้างนอกการเชื่อมโยงปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมนั้น

เดอร์ไคม์ เห็นว่า พลวัตสำคัญ คือ พลังของพิธีกรรม ซึ่งปัจเจกร่วมกันสร้างและผลิตซ้ำ สัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ร่วมของสังคม เขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อหา (Cognitive aspect) และแง่มุมของพลังทางอารมณ์ (Emotive aspect) พิธีกรรม คือ ภาษาสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการปลุกเร้าอารมณ์ผู้เข้าร่วมที่จุ่มตนเองลงในบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน "ความเป็นชุมชน" จึงเป็นเรื่องของความเป็นตัวตน หรือบางคนอาจเรียกว่า "อัตลักษณ์" (Identity) ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความพยายามบอกคนอื่นให้รู้ว่า "ฉันเป็นใคร" ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องเกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ นั่นคือ ได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์. 2544: 21)

การพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์เกิดขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดตามบริบททางสังคมวิทยา บนพื้นฐานทัศน์ภาพโครงสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (structural symbolic - interactionist perspective) โดยมีวัตถุประสงค์ของทฤษฎี คือ เพื่ออธิบายพฤติกรรมทางเลือกแสดงบทบาท (explanation of role choice behavior) ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์ระหว่างสังคม (society) และตัวตน (self) ของบุคคล โดยมีโครงสร้างทางสังคม (social structure) และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) เป็นตัวกำหนดหรือควบคุมการแสดงพฤติกรรมของบุคคล ทฤษฎีนี้อาศัยข้อตกลงเบื้องต้น (assumptions or premises) ตามกรอบแนวคิดปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์นิยม 4 ประการ ดังนี้

1. มนุษย์เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ตอบสนองต่อการกระทำ
2. การกระทำ และการตอบสนองขึ้นอยู่กับความหมายหรือตีความสถานการณ์นั้นๆ
3. ความหมายที่บุคคลสร้างมโนภาพแห่งตนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นผู้กระทำหรือผู้ตอบสนองการกระทำ
4. มโนภาพแห่งตนขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และการตอบสนองการกระทำที่คนอื่นมีต่อตน

จากข้อตกลงทั้ง 4 ประการดังกล่าว สามารถอธิบายพฤติกรรมทางสังคมได้ว่า สังคมเป็นตัวก่อให้เกิด ตัวตน และตัวตนเป็นตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ในทำนองกลับกันพฤติกรรมทางสังคม ส่งผลต่อ ตัวตน และสังคม ส่วนตัวตนก็ ส่งผลต่อสังคมด้วยเช่นกัน

แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (symbolic interactionism) แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยมได้พัฒนาขึ้นตั้งแต่ ศตวรรษที่ 18 โดย นักปรัชญาชาวสก็อตต์ (อาทิ David Hume, Frances Hutcheson, Adam Smith, Adam Ferguson and others) พยายามที่จะอธิบายการดำรงอยู่

ของมนุษย์ในลักษณะวัตถุตามธรรมชาติที่สามารถศึกษาได้โดยเน้นการกระทำที่เป็นปกติประจำวัน เพื่อพัฒนาเป็นหลักการแห่งพฤติกรรม นักปรัชญากลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญกับจิต (mind) และสังคม (society) ที่ทำให้มนุษย์ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมองว่าพฤติกรรมที่มนุษย์ แสดงออกมา ขึ้นอยู่ กับจิตที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ต่อมากลุ่มนักปรัชญาชาวอเมริกัน (อาทิ William James, John Dewey, Charles Horton Cooley, George Herbert Mead and others) ได้พัฒนา แนวคิด ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม ตามความหมายเดิม ตัวอย่าง การอธิบายแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยมที่ได้อธิบายพฤติกรรมเชิงสังคมโดยเน้นความสนใจในกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งสิ่ง สัมผัสเชิงพฤติกรรม (behavioral repertoire) อันเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนการจัดระเบียบ ทางสังคมที่กำลังดำเนินอยู่ ดังนั้น ในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลไม่เพียงแต่เฉพาะ การกระทำที่สังเกตได้เท่านั้นแต่ยังรวมถึงพฤติกรรมภายในด้วย เช่น การคิด การตรวจสอบและการ ประเมินภายใต้ บริบททางสังคม (social context)

เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์รวมทั้งพฤติกรรมที่เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์อัน ประกอบด้วยจิตและ ตัวตน เกิดขึ้น มาจากการดัดแปลงและการปรับตัวให้เข้ากับกิจกรรมทางสังคม โดยที่จิตเป็นการตอบสนองเชิงพฤติกรรมประเภทหนึ่ง (behavioral response) ซึ่งเกิดขึ้นจากการมี ปฏิสัมพันธ์ กับคนอื่นในบริบททางสังคมตลอดจนเป็นความสามารถ เชิงพฤติกรรมที่ทำให้มนุษย์ใช้ สัญลักษณ์ในการเรียกชื่อวัตถุต่างๆ และทำการสมมติบทบาท โดยใช้วัตถุต่างๆ เป็นตัวเราพฤติกรรม หักห้ามพฤติกรรมชักจูงทางเลือกพฤติกรรมโดยจินตนาการและเลือกวิถีการกระทำดังนั้นจิตจึงช่วยให้ บุคคลสามารถร่วมมือ และประสานการกระทำซึ่งกันและกันได้กระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดจิต เรียกว่า กระบวนการสื่อสารโดยท่าที (gestures) ของการตอบสนองต่อสิ่งเรอย่างมีความหมาย (meaning) ตัวตน หมายถึง ความสามารถในการมองตนเองที่เป็นวัตถุชนิดหนึ่ง โดยตัวตนพัฒนาขึ้นมาในบุคคลอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มิติของตัวตนประกอบด้วยฉันในฐานะเป็น ฝ่ายกระทำ (I) และ ฉันในฐานะเป็นฝ่ายถูกกระทำ (me) โดยที่ I เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกชนที่รวมเอาลักษณะนิสัยตามธรรมชาติและเป็นลักษณะส่วนตัวของบุคคล เช่น แรงขับต่าง ๆ ที่ทำให้บุคคล แสดงออกอย่างอิสระส่วน me เป็นตัวแทนเจตคติของคนอื่นและสังคมที่มีอิทธิพลต่อการตีความของ บุคคลให้แสดงออกตามความคาดหวังของสังคม ตัวตนถูกพัฒนาตั้งแต่วัยทารกในชั้นการเล่น (play stage) โดยการสมมติบทบาทบุคคลเฉพาะ (particular others) ต่อมาพัฒนาสูงขึ้น เกม (game stage) เพื่อสมมติบทบาทบุคคลทั่วไป (generalized others) ส่วนคำว่า สังคม (society) เป็นเพียงคำเรียกการ สมมติบทบาทและการกระทำระหว่างกันทางสังคม (social interaction) ในรูปของ การสนทนาท่าที (conversation of gestures) และการใช้สัญลักษณ์นัยสำคัญ (symbolic significant) เช่น การไหว้ และการรับไหว้ เป็นต้น คำว่า สัญลักษณ์ (symbolic) จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความตกลงยอมรับร่วมกัน

ในความเป็นตัวแทนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งบุคคลตอบสนองต่อสัญลักษณ์เสมือนเป็นตัวทำนายพฤติกรรมต่อไปทั้งที่เป็นพฤติกรรมของเขาเองและพฤติกรรมของคนอื่น ผ่านกระบวนการสวมบทบาท (role-taking) ซึ่งเป็นกระบวนการคาดเดาการตอบสนองหรือได้ตอบของบุคคลอื่นที่อยู่ในการปฏิสัมพันธ์ การสวมบทบาทจึงเป็น ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ นับสำคัญจากแนวคิดดังกล่าวพอสรุปได้ว่า แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม เป็นแนวคิดพื้นฐานที่ใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลในสังคมโดยผ่านกระบวนการสวมบทบาทโดยการตีความสัญลักษณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ทฤษฎีบทบาทซึ่งอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่ ในทางสังคมวิทยา เพื่อนำมาใช้เป็นฐานความคิดในการพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์ว่า บุคคลในสังคมถูกกำหนดให้มีบทบาทตามตำแหน่งที่ตนครอบครองอยู่ซึ่งบุคคลอาจมีตำแหน่งเดียวหรือหลายตำแหน่ง ขณะเดียวกันบุคคลก็มีสิทธิ์ในการแสดงออกตามบทบาทของตน

สังคมประกอบด้วยปัจเจกชนจำนวนมากจึงจำเป็นต้องปรับตัวทางสังคม (social adaptation) และการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) การปรับตัวกระทำได้โดยการฝึกฝนอบรม เพื่อให้เกิดแบบแผนทางความคิดตามเงื่อนไขของสังคม โดยเฉพาะ แบบแผนของการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีการตอบสนองระหว่างกัน (reciprocal behavior) แบบแผนดังกล่าวเรียกว่าสถานภาพ (status) ส่วนสิทธิและหน้าที่ ที่ต้องแสดงตามสถานภาพเรียกว่าบทบาท (role) สถานภาพและบทบาททำให้บุคคลมี รูปแบบเฉพาะตน (individual form) การปรับตัวของบุคคลเพื่อให้สอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทขึ้นอยู่กับหน้าที่ทางสังคม โดยบุคคลมีทั้งบทบาททั่วไป (general roles) เช่น บทบาททางเพศ ซึ่งเป็นบทบาทที่ติดตัวมา (achieved role) โดยที่กระบวนการได้มาซึ่งบทบาทถูกอธิบายได้ด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลได้มาซึ่งความรู้ ทักษะคุณลักษณะ และแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดี (effective member) ของสังคมและของกลุ่มที่แตกต่างกันภายในสังคมโดยทั้งกลุ่มและสังคมมีรูปแบบโครงสร้างที่ถูกจัดระเบียบโดยปทัสถาน (norms) ซึ่งทำให้บุคคลต้องปฏิบัติตามเพื่อให้หน่วยของสังคมทำหน้าที่อย่างต่อเนื่องในขณะเดียวกันบุคคลก็ซึมซับปทัสถานเข้าสู่บทบาทที่ตนแสดง ผ่านตัวแทนของการถ่ายทอดทางสังคมได้แก่ บิดามารดา พี่น้อง เพื่อนและครู นอกจากนี้การถ่ายทอดทางสังคมยังส่งผลให้บุคคลรับรู้ถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่เหมาะสม (adequate role performance) โดยบทบาทที่บุคคลแสดงออกเกิดจากการมีความคิดเกี่ยวกับตนเองที่เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลที่เรียกว่า อัตลักษณ์

ระบบสัญลักษณ์ (symbolic systems) กับความหมาย (meaning) ต่างล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างหรือการผลิต (production) การบริโภค (consumption) การควบคุมจัดการ (regulation) การสร้างภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม (cultural representation) และอัตลักษณ์ของผู้คน สัญลักษณ์ หมายถึง เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (sign) ที่เชื่อมโยงระหว่างความหมาย

(meaning) กับเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์นั้น ความเชื่อมโยงนี้เป็นสิ่งสร้างทางสังคมวัฒนธรรมมากกว่า เป็นการเชื่อมโยงตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ไฟจราจรสีแดงหมายถึงหยุด นอกจากนั้นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายยังหมายถึงการเป็นภาพตัวแทนแบบอ้อมๆ (indirect representation) ของความหมายที่แฝงอยู่ ตัวอย่างเช่น สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของศาสนาและลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ที่บ่งบอกความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระที่ศาสนาความเชื่อนั้น ๆ ต้องการสื่อสารหนึ่ง สัญลักษณ์ถูกส่งออกมาในหลายรูปแบบ เช่น เป็นเครื่องหมายรูป ปณรูปเขียน (เห็นได้ด้วยตา) ภาษา ดนตรี (เสียง) และกิริยาท่าทาง (body language) ในทางสังคมวิทยาจึงนิยามคำว่า อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง การรู้ คิดเกี่ยวกับตนเองของบุคคลในเรื่องของบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่บุคคลให้ความหมายทางสังคมที่คนซึ่งอยู่ในบทบาทเดียวกันมีร่วมกัน (shared social meanings) อัตลักษณ์มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. อัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นผลผลิตทางสังคม (social products) กล่าวคือ อัตลักษณ์ถูกรูปและธำรงรักษาผ่านกระบวนการทางสังคม 3 ประการ คือ

1.1 การนิยาม (naming) หรือให้ความหมายเกี่ยวกับตัวตน ตามการแบ่งประเภทต่างๆ ทางสังคม (locating the self in social categories) เช่น เพศ อายุ อาชีพ เป็นต้น

1.2 การมีปฏิสัมพันธ์ กับคนอื่น ๆ ตามการแบ่งประเภทต่าง ๆ ทางสังคม เช่น การที่นักเรียนไปรื้อศึกษาด้านการเรียนกับครูแนะแนวทั้งสองฝ่ายแสดงออกตามอัตลักษณ์ทางสังคมของตน นักเรียนอาจแสดงความสุภาพเรียบร้อยในขณะที่ครูแนะแนว แสดงความสนใจตามบทบาทครูแนะแนว เป็นต้น

1.3 การแสดงตน โดยการประนีประนอมหรือยืนยันการให้ความหมายและการแสดงพฤติกรรมตามประเภทต่าง ๆ ทางสังคม เช่น การที่ครูแนะแนวแสดงออกตามอัตลักษณ์ของตนเมื่ออยู่ในโรงเรียนซึ่งต้องประนีประนอมบทบาทอื่น ๆ จากที่บ้านเพื่อมาแสดงบทบาทครูแนะแนวในโรงเรียน

2. อัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นการให้ความหมายกับตนเอง (self - meaning) กล่าวคือ อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่เราได้มาจากการเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งและอัตลักษณ์เกิดขึ้นบนพื้นฐานความคล้ายคลึงและความแตกต่างของบทบาทเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทอื่น ๆ เช่น ในขณะที่ครูแนะแนวปฏิบัติงานให้การปรึกษาแก่ นักเรียน ครูแนะแนวแสดงอัตลักษณ์ที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การรับรู้ ความรู้ สึกคนอื่น การรักษาความลับ ฯลฯ ในขณะเดียวกัน อัตลักษณ์ดังกล่าวก็แตกต่างกันเมื่อแต่ละคนไปแสดงบทบาทอื่น

3. อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ (symbolic) และผลสะท้อนกลับ (reflexive) มีประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น ประเด็นแรก อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ หมายความว่า คนที่มีอัตลักษณ์เดียวกัน

มีการแสดงออกในเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นเหมือนกัน เช่น อัตลักษณ์วิชาชีพครูจะเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือนักเรียนในการวางแผนการศึกษาและอาชีพ ส่วนประเด็นหลัง คือ อัตลักษณ์เป็นผลสะท้อนกลับ หมายถึง การใช้อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่อ้างอิงในการประเมินพฤติกรรมของตนเองและผู้อื่น ตามกระบวนการประเมินค่าซึ่งกันและกัน เช่น การแสดงออกของครูจะเกี่ยวข้องเมื่อให้คำปรึกษานักเรียน ครูจะตระหนักในบทบาทของผู้เอื้ออำนวยให้นักเรียน ได้แก่ ปัญหาของตนเอง การแสดงออกดังกล่าว เป็นผลสะท้อนจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับนักเรียนดังนั้นจึงสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ความนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะตนของบุคคลในการแสดงออก เพื่อติดต่อสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ที่บุคคลดำรงอยู่ เนื่องจากนั้นลักษณะเป็นความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองจึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคล กล่าวคือ ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลเพราะคนเราย่อมกระทำไปตามความคิด หรือมโนภาพว่าตนเองเป็นคนเช่นไร (อคมเดือน สดมณี. 2540: 60)

ประสิทธิ์ ลิปะรีชา (2547: 33) แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (individual identity) และ อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจกบุคคลหนึ่งอาจมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนและไม่สามารถแยกออกจากการกระทำหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ ประเภทของอัตลักษณ์ มี 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (Personnel Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ บุคลิกภาพ ไม่ได้หมายถึง การตอบสนอง (Response) ต่อสิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็น ความพร้อม หรือ แนวโน้มที่ตอบสนอง ในขณะที่ อีริก อีริกสัน (Erick Erickson) นักจิตวิทยามองว่า การก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต (A life long process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ อีริกสันเลือกใช้คำว่า อัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่า บุคลิกภาพ และแม้ได้อธิพลจาก فروยด์ เขาเลือกที่เน้นที่บทบาทของ Ego มากกว่าบทบาทของจิตสำนึก และมีนัยของการเน้นเสรีภาพในการเลือกของปัจเจก ปัจเจกแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบต่อการเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือกเป็นปัจเจกสามารถบูรณาการที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวได้หากล้มเหลวเกิดภาวะวิกฤตของ อัตลักษณ์ (Identity crisis) คือ อาการที่ค้นหาตนเองไม่พบไม่รู้แน่ว่าตนเอง คืออะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่รู้จักร่างตนในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลในขั้นต่อมา คือ ทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่ชอบโดดเด่นด้วยตนเอง ประสบผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มีคุณภาพมีบุคลิกภาพที่มีการบูรณาการ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตน ส่วนคนที่หา อัตลักษณ์ตนเองไม่พบหรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกได้ว่า ชีวิต คือ ความสิ้นหวัง และไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้น

ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 40) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์กลุ่ม (Collective identity) ซึ่งอัตลักษณ์สองส่วนนี้จะกระจายตัวในสังคมและประวัติศาสตร์แต่ละช่วงที่แตกต่างกันโดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่น รูปถ่ายหน้าตา ส่วนอัตลักษณ์กลุ่ม จะแสดงออกโดยสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ชุมชนกลุ่มเล็กจะมีอัตลักษณ์กลุ่มที่สามารถสัมผัสได้มากกว่าชุมชนกลุ่มใหญ่

ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 44) กล่าวว่า อัตลักษณ์ของบุคคลเป็นการมองตนเองของแต่ละบุคคลซึ่งมีหลายมุมมองขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไปโดยอัตลักษณ์อาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. อัตลักษณ์ระดับปัจเจกบุคคล (individual identity) คือ การมองตนเองในหลายแง่มุม
2. อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) หมายถึง กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของกลุ่มสังคม โดยจะทำให้เห็นความแตกต่างในแต่ละกลุ่มสังคมที่อาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของกลุ่มสังคมเพื่อสร้างระบบวัฒนธรรม เช่น การละเล่นพื้นบ้าน ดังนั้นสังคมและวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการสร้าง และปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์โดยตรง

3. อัตลักษณ์องค์กร (Corporate identity) คือ การแสดงออกของลักษณะเฉพาะตัวขององค์กรที่สามารถรับรู้ได้ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรม การใช้สัญลักษณ์ และการสื่อสารขององค์กร (ธงชัย สมบูรณ์. 2549: 45)

4. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ อัตลักษณ์ทางสังคมจะควบคู่ไปกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมโดยอัตลักษณ์ทางสังคมเป็นผลผลิตที่สังเคราะห์มาจากการใช้วาทกรรม (Product of Discourse) ส่วนกับอัตลักษณ์วัฒนธรรม จะเป็นเรื่องของตัวบ่งชี้ที่มีลักษณะเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural product) เช่น อาหารไทย รำไทย (ธงชัย สมบูรณ์ 2549: 46; อ้างอิงจาก Barker 2001)

5. อัตลักษณ์วัฒนธรรม (Cultural Identity) โลกทัศน์ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับจักรวาล และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว แบบแผนบรรทัดฐาน แนวทางปฏิบัติของกลุ่ม รูปแบบที่ใช้ในการสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร สิ่งแวดล้อม

ความเด่นของอัตลักษณ์ (identity salience) พัฒนามาจากความหลากหลายแง่มุมของตัวตนดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ตัวตนประกอบด้วยชุดของอัตลักษณ์ที่มีความแตกต่างกันจำนวนมาก (sets of discrete identities) บุคคลมีศักยภาพที่มีอัตลักษณ์จำนวนมากตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตนครอบครองอยู่โดยอัตลักษณ์มีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ

1. การที่บุคคลอื่นมอบตำแหน่งอันใดอันหนึ่งทางสังคมให้ตัวเรา

2. ตัวเรายอมรับตำแหน่งที่บุคคลอื่นมอบให้ ดังนั้นในแง่นี้อัตลักษณ์ เป็นการรู้คิดเกี่ยวกับตนที่เกี่ยวกับบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล เช่น อัตลักษณ์ความเป็นครู อัตลักษณ์ความเป็นมารดา เป็นภรรยา เป็นลูก เป็นต้น นอกจากนี้อัตลักษณ์ที่บุคคลมีอยู่ผันแปรไปตามความเด่นที่ถูกจัดวางตามลำดับความเด่น (salience hierarchy) ซึ่งความเด่นของอัตลักษณ์อันใดอันหนึ่งถูกนำมาใช้หรือไม่ใช้ ขึ้นอยู่กับความน่าจะเป็นตามสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้นสรุปได้ว่า การเลือกแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งความเด่นของอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนั้น ๆ ปกติแล้วบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความเด่นของอัตลักษณ์ที่มีความชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้

2.1 การอธิบายความหมายกับคุณลักษณะของสถานการณ์ต่าง ๆ (defining characteristics of situations) หมายถึง ระดับที่บุคคลยินยอมให้อัตลักษณ์อื่น ๆ (alternative identities) ได้แสดงพฤติกรรมออกมาตามสถานการณ์ที่มีความหมายนั้น

2.2 ลักษณะอื่น ๆ ภายในตัวบุคคล (other self characteristics) หมายถึง การที่บุคคลมีความภาคภูมิใจในตนเอง (self - esteem) หรือมีความพึงพอใจ (satisfaction)

3. พฤติกรรมการเลือกบทบาท (role choice behavior) หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกตามอัตลักษณ์ที่มีความเด่นที่สุดในสถานการณ์นั้น ๆ พฤติกรรมการเลือกบทบาทจึงเป็นผลลัพธ์ของ ความเด่นของอัตลักษณ์ตามบทบาทที่บุคคลเลือกและแสดงออกมาเรียกว่า พฤติกรรมการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาท (role performance) โดยบุคคลประเมินตนเองและบุคคลนัยสำคัญ (significant others) จึงแสดงพฤติกรรมออกมาระบวนการประเมินนี้สะท้อน ถึงคุณค่าในตนเองเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะของบุคคล (role - specific self-esteem) ทั้งนี้การปฏิบัติตนตามบทบาทประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญกับความเด่นของอัตลักษณ์ ดังนั้นการอธิบายพฤติกรรมของบุคคลตามกรอบทฤษฎีอัตลักษณ์จึงอธิบายได้ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างความผูกพันความเด่นของอัตลักษณ์และการเลือกบทบาทโดยที่อัตลักษณ์เป็นเรื่องของ การรู้คิด (cognition) ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าความผูกพันที่เป็นเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์

เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคน และช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จุดเริ่มมาจากแนวความคิดของแมค เวเบอร์ นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาสังคมโดยทำความเข้าใจจากจิตพิสัยของคนในสังคมและจอร์จ เฮร์เบิร์ต มิด ได้ใช้แนวความคิดของเวเบอร์มาใช้ในการศึกษาสังคมอย่างแท้จริง เพื่อค้นหาคำตอบว่า บุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ เกิดมาจากประสบการณ์ทางสังคมอย่างไร วิธีการวิเคราะห์กรอบแนวความคิดที่มีรากฐานของสมมุติฐานที่ว่าคนที่สังคมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องนั้นเป็นเพราะมีจุดเริ่มต้นมาจากการกระทำระหว่างกันของคนในสังคม และการกระทำของบุคคลในสังคมเป็น

ผลมาจากความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่น การกระทำและการตอบสนองต่อบุคคลและสถานการณ์แวดล้อมของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับการณ์ความหมายที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลและแต่ละสถานการณ์โดยรอบมีสาระสำคัญดังนี้

1. ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมเพื่อการมีชีวิตรอด

2. มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำระหว่างกัน ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดเอาไว้ ขณะเดียวกันก็ละทิ้งการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดทำให้เกิดจิต อัดตา และสังคมขึ้น (Mind, Self and Society)

3. จิต (Mind) มีลักษณะที่สำคัญ คือ ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่าง ๆ ในสภาวะแวดล้อมทำให้สามารถรู้จักสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น สามารถฝึกซ้อมในใจในแนวการกระทำต่าง ๆ ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ก่อนที่จะลงมือกระทำจริง สามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เมื่อวิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจ จิตมนุษย์มีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) ไม่ใช่โครงสร้าง การฝึกซ้อมในใจเป็นปัจจัยที่สำคัญของการเกิดกลุ่มที่เป็นระเบียบ และการดำรงอยู่ของกลุ่มที่เป็นระเบียบก็เนื่องจากการเลือกแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความร่วมมือและการปรับตัวของจิต จิตของมนุษย์ไม่ได้มีมาตั้งแต่กำเนิดแต่เป็นผลผลิตของสังคม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์กันของมนุษย์ เช่น ในวัยทารก เด็กเลือกสรรท่าทางต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกไปอย่างเดาสุ่มกับผู้ใกล้ชิด ที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นกระทำโต้ตอบในทางบวก การเลือกสรรท่าทางของเด็กอาจได้มาจากการเดาสุ่มของเด็ก และจากการสอนของผู้ใกล้ชิด การเลือกท่าทางเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งพบความหมายทั่วไป (Common Meanings) ของท่าทางเหล่านั้นที่เข้าใจตรงกันทั้งเด็กและคนทั่วไปจนกลายเป็นท่าทางตามประเพณี (Conventional Gesture) ซึ่งก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพสำหรับการกระทำต่อกันมากขึ้นเพราะมีความหมายตายตัวจึงกระตุ้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น

จากการที่ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น ทำให้เพิ่มความสามารถของบุคคลมากขึ้นและเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต อัดตา และสังคม

นั่นคือ เมื่อมนุษย์รับรู้และตีความท่าทางแล้วแสดงว่ามนุษย์มีความสามารถที่สมบทบาทของผู้อื่นในลักษณะของ “การเอาใจเขามาใส่ใจเราด้วย” นับเป็นการเพิ่มความเป็นไปได้ในการกระทำระหว่างกันที่ประสานร่วมมือกันโดยสรุปเมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการ คือ

1. การเข้าใจท่าทางตามประเพณี
2. สามารถใช้ท่าทางต่าง ๆ เข้าใจท่าทางของคนอื่น

3. สามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่าง ๆ ในใจเท่ากับว่าบุคคลนั้นมี “จิต”

4. อัตตา (Self) เมื่อบุคคลสามารถให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ และบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายเกี่ยวกับตัวเองได้ การตีความหมายของท่าทางต่าง ๆ จึงเป็นทั้งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกันและสามารถนำมาใช้ประเมินผลตนเองได้อีกด้วย การประเมินผลตนเองขึ้นอยู่กับกระบวนการของจิตนั่นเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ “ภาพตนเอง” (Self image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนเองมาระยะหนึ่ง ภาพนี้ค่อย ๆ ฝังลึกในจิตใจจนกลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self – Conception) ที่เปรียบเหมือนวัตถุหนึ่งที่มีความสม่ำเสมอ เป็นบุคคลประเภทที่มีความโน้มเอียงที่มองสิ่งใดสิ่งหนึ่งประสานสอดคล้องกันมั่นคงถาวรของตนขึ้นกลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้นกระบวนการพัฒนาอัตตามี 3 ขั้นตอนคือ

1. Play Stage (ขั้นการเล่นบท) หรือ Role – Taking (ขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา) เป็นระยะที่บุคคลยังเป็นเด็กทารก มีความสามารถในการสวมบทบาทของคนอื่นได้จำกัดเพียงคนหรือสองคนเท่านั้นภาพของตนเอง (อัตตา) ก็ยังจำไม่ฝังแน่นแต่อย่างใด

2. Game Stage (ขั้นเกมส์กีฬา) เป็นช่วงที่เด็กทารกเจริญวัยใหญ่ขึ้นสามารถสวมบทบาทของผู้อื่นหรือเอาอย่างคนอื่นมากขึ้นทำงานระบบมากขึ้นภาพของตัวเองมีความซับซ้อนมากขึ้นสามารถร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้นร่วมกิจกรรมที่มีการประสานงานกันอย่างเป็นระเบียบมากขึ้น

3. Generalized Other (ขั้นสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป) เป็นขั้นที่บุคคลสามารถยึดถือบรรทัดฐานทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการกระทำระหว่างกันต่าง ๆ ได้กล่าวคือ บุคคลสามารถทั้งเพิ่มความเหมาะสมในการโต้ตอบกับผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันมากขึ้นอยู่เสมอ อันเป็นขั้น ตอนพัฒนาการของอัตตาขั้นต่าง ๆ ของมนุษย์

สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถควบคุมลักษณะการโต้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวมบทบาทผู้อื่น สังคมยังต้องขึ้นอยู่กับอัตตาอีกด้วย เพราะอัตตาเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวมบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาของผู้อื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็มีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเท่านั้นซึ่งไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างกันได้ จิต และอัตตา ทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับบุคคลอื่น

จากการที่บุคคลถือเอาอัตตาเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการทำระหว่างกันทางสังคมนี้เองทำให้บุคคลสามารถวางแผนการโต้ตอบกับบุคคลอื่นได้สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างการทำระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัตตาเห็นควรโดยมีลักษณะเป็น I และ Me คือ I หมายถึง แนวโน้มผลักดันของคน Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้วบุคคลไม่สามารถทำนาย I ได้ แต่รู้ได้เมื่อเป็น Me ดังนั้นสังคมเป็นแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมมนุษย์ได้กระทำซึ่งมีการดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคล หรือในแต่ละบุคคล ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม กระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 122-130) ทฤษฎีกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะขององค์การทางสังคมและบุคคลที่เป็นสมาชิกเพิ่มเติม ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

- สถานภาพ คือ สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคล
- บทบาท คือ ส่วนที่เป็นพลวัตของสถานภาพ
- บุคคลได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพโดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อบุคคลใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆ ของสถานภาพก็เท่ากับว่าบุคคลแสดง “บทบาท”

2. แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม

- โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยหน่วยวิเคราะห์สำหรับวิเคราะห์หลายประการคือ

1. ตำแหน่งต่าง ๆ ชุดหนึ่ง
2. ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน
3. แบบแผนพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่ง

โดยสรุป Symbolic Interaction Theory มีสาระสำคัญดังนี้

1. จิต อัตตา และสังคม (Mind, Self and Society) เป็นกระบวนการของพฤติกรรมมนุษย์ ที่กระทำระหว่างกัน
2. ภาษา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด จิตและอัตตา
3. จิต เป็นสิ่งนำเข้าสู่ของกระบวนการสังคม อันเป็นการกระทำระหว่างกันภายในตัวมนุษย์
4. มนุษย์สร้างพฤติกรรมภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้นภายนอกเหนือพลังภายใน

5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นกับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ต้องกระทำ

6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์ เป็นการขัดเกลาโดยสังคมและการมีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นแต่สามารถใช้ประโยชน์ในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากที่กลุ่มกำหนดได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 122-130) การวิเคราะห์แนวละครมาใช้ในการวิเคราะห์ทางสังคมหรือทฤษฎีการละคร (Dramaturgical Theory) แนวความคิดที่สำคัญ คือ การกระทำต่าง ๆ และการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เหมือนกับการแสดงละคร ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์มีความเปราะบาง การที่สามารถดำรงอยู่ได้นั้นเพราะการแสดงออกที่ดีที่เหมาะสม

การแสดงออกที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมเกิดการหยุดชะงักก็มีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เช่นเดียวกับการแสดงละคร Herbert Blumer ชาวอเมริกา สรุปหลักการพื้นฐานของ Symbolic Interaction Theory ไว้ดังนี้

1. มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ชั้นต่ำ เพราะมนุษย์ได้รับการสืบทอดความสามารถให้รู้จักการคิด
2. ความสามารถในการคิดถูกหล่อหลอม โดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
3. ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับความหมาย และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ความสามารถในการคิดที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของมนุษย์
4. ความหมายและสัญลักษณ์ ทำให้มนุษย์มีการกระทำและปฏิสัมพันธ์ขึ้นได้
5. มนุษย์สามารถที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกความหมายและสัญลักษณ์ ที่ใช้ในการกระทำ และปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานการนิยามและให้ความหมายแก่สถานการณ์นั้น ๆ
6. มนุษย์สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงและยกเลิกความหมายหรือสัญลักษณ์ได้ เพราะมนุษย์มีความสามารถในการปฏิสัมพันธ์หรือโต้ตอบกับตนเอง ทำให้มนุษย์สามารถตรวจสอบวิถีทางของการกระทำที่เป็นไปได้ต่าง ๆ พิจารณาถึงผลดีและผลเสีย ที่อาจเกิดขึ้นก่อนที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป

7. แบบแผนต่าง ๆ ระหว่างการกระทำและปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมต่าง ๆ ขึ้นมา (สุเทพ สุนทรภัสส์. 2540: 200-201)

นอกจากนั้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 132-133) ได้สรุปสาระสำคัญในเชิงทฤษฎีของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ดังนี้

1. จิต อัตตาและสังคม เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมมนุษย์และระหว่างมนุษย์
2. ภาษาเป็นกลไกให้เกิดจิตและอัตตา

3. จิต คือ input ของกระบวนการสังคม ซึ่งคือการกระทำระหว่างกันภายในตัวมนุษย์

4. มนุษย์สร้างความประพฤติกภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้นภายนอกหรือพลังภายใน เช่น แรงขับ มูลเหตุจูงใจ

5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ต้องกระทำ

6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์เป็นทั้งการจับเขาเข้าสังคมมนุษย์และทำให้มีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นหากสามารถใช้ประโยชน์อัตตาในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจก่อผลเป็นพฤติกรรมที่แปลกไปจากกลุ่มที่กำหนดก็ได้

การปรับใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ซึ่งเมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้แล้วทำให้แนวทางการศึกษาเนื้อหาสาระมุ่งเน้นไปที่ระดับของ "ความหมาย/เนื้อหา ระดับความสัมพันธ์" มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ นำเสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "สังคม" นั้นแท้จริง คือ "ตารางโครงข่ายอันใหญ่ของปฏิสัมพันธ์ของบุคคล" นั่นเอง แต่ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์นี้มีลักษณะพิเศษไปกว่าปฏิสัมพันธ์ของสัตว์โลกแบบอื่น ๆ คือ เป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ดังนั้นเวลาที่คน 2 คนเอามือไปจับกัน (ซึ่งสัตว์บางชนิดก็อาจทำ) ภายใต้การกระทำดังกล่าวนั้นอาจแสดงความหมายได้อย่างหลากหลาย เช่น แสดงไมตรีจิตต่อกัน เน้นการให้สัญญากัน เป็นการรับคำท้ารบ เป็นเพียงมารยาทในการทักทาย ฯลฯ ซึ่งเมื่อการสื่อสารหวนกลับมาใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ก็ช่วยกระพือความสนใจในเรื่อง "ความหมาย" ที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารทั้งแบบ วัจนและอวัจนภาษาให้มากขึ้นแนวทางการศึกษาเรื่องความหมายในช่วงเวลานี้จึงเริ่มมุ่งหน้าไปที่ทั้งขั้นตอนของผู้ส่งสาร คือ กระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสาร (message creation) และขั้นตอนของผู้รับสาร คือ การตีความเนื้อหาสาระ (message interpretation) และเนื่องจากองค์ความรู้ในเรื่องการศึกษาการสื่อสารได้ก่อตัวมาเป็นเวลานานหลายทศวรรษแล้วรวมทั้งมีต้นกำเนิดมาจากขนบทางวิชาการที่แตกต่างกันทั้งด้านมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น ในยุคสมัยนี้จึงเริ่มมีการถกเถียงกันเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการสื่อสารว่าแสวงหาหลักการในระดับใด เช่น ระดับ laws ซึ่งหมายถึง กฎที่ควบคุมกระบวนการทั้งหมด แบบกฎของแรงโน้มถ่วงของโลก (ตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) ระดับ rules หมายถึง กฎที่เกี่ยวกับการตีความ (interpretation) ของคนแต่ละคนตามแบบมนุษยศาสตร์ ระดับ open system ซึ่งไม่เป็นไปทั้งตาม laws และ rules แต่เป็นระบบเปิดกล่าวคือ ต่างจาก rules ตรงที่ไม่ได้เน้นระดับปัจเจกแต่ละคนแต่ทว่าสามารถค้นหาหลักเกณฑ์ร่วมได้ทั้งระบบ แต่ก็ต่างจาก laws ตรงที่ไม่ได้แยกดูสิ่งที่ถูกศึกษาแบบเป็นส่วนย่อยๆ เช่น ที่วิทยาศาสตร์กระทำ แต่เน้นการดูความสัมพันธ์ของแต่ละส่วนย่อยทั้งระบบ

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) มีจุดเริ่มของทฤษฎีมาจากความคิดการกระทำระหว่างกัน (interaction) + สัญลักษณ์ (Symbol) การกระทำระหว่างกันทางสังคมและการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ โดยการกระทำระหว่างกันทางสังคม หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิด หรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่งการกระทำนั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การโฆษณาสินค้าในโทรทัศน์ เป็นได้ทั้งการกระทำทั้งสองฝ่าย เช่น การสนทนาระหว่างนาย ก กับ นาย ข การเซ็นสัญญาระหว่างบริษัท ก กับ บริษัท ข ล้วนแต่เป็นการกระทำระหว่างกันทั้งสิ้นสังเกตได้ว่า ในการกระทำระหว่างกันทางสังคมนั้นต้องมีการใช้สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งสื่อความหมายระหว่างกัน เช่น การโฆษณาสินค้า ใช้ภาษา รูปภาพ การตอบโต้ไม่ใช่พฤติกรรมที่บุคคลตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยตรง แต่ผ่านกระบวนการที่ผ่านการตีความต่อสิ่งเร้า ดังนั้นการกระทำระหว่างกันทางสังคมต้องเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ด้วย นักสังคมวิทยาได้แบ่งการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ออกจากการกระทำระหว่างพฤติกรรม โดยการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์มีการถ่ายทอดความคิดกันด้วย การกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมไม่มีการถ่ายทอดทางความคิด มนุษย์เป็นผู้รู้จักใช้สัญลักษณ์ ในการสร้าง บำรุงรักษาและพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนสร้าง บำรุงรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมและยังใช้สัญลักษณ์ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจาก Generation สู่ Generation โดยทฤษฎีนี้เชื่อว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดจากการให้ความหมายการเรียนรู้ความหมายและการตีความหมายก่อนการตอบสนอง

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

3.1 ความหมายของวัฒนธรรม การให้ความสำคัญเรื่องระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรมไม่ใช่พฤติกรรมที่สังเกตได้อย่างผิวเผิน แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม คือ กฎระเบียบหรือบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ (ยศ สันตสมบัติ. 2537: 383-387; อ้างอิงจาก Fred E. Voget: 1975)

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนส่วนวัฒนธรรมในความหมายทางวิทยาการมีนัยถึงพฤติกรรมหรือสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตหรือสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และใช้ในหมู่พวกของตน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2539: 757)

วัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กีฬา ท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่

จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550-2559. 2552)

วัฒนธรรม เป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวร้ายไม่ใช่วัฒนธรรม เพราะมันเป็นวิถีชีวิต เป็นมรรค (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2552: 18)

วัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ทั้งยังเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญ ความเสื่อมของสังคม วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมมีความดีงาม สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ฉะนั้นการทำความเข้าใจในกระบวนการวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดกรอบ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม วัฒนธรรมมีคุณประโยชน์หลายประการ คือ ช่วยให้มนุษย์สะดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขช่วย ให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง (สุธีร์ ธีระปัญญาพงศ์. 2540)

วัฒนธรรมควรแยกพิจารณาเป็น 2 ส่วน คือ วัฒนธรรมหลวงกับวัฒนธรรมชาวบ้าน (เมือง-ชนบท) ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก ตั้งแต่สังคมไทยเปลี่ยนวิถีแบบพอลิออสมาเป็นวิถีแบบบริโภคนิยมเมื่อเริ่มพุทธศตวรรษที่ 26 แม้ผู้คนหลายเผ่าพันธุ์หลายวัฒนธรรมเข้ามาอยู่อาศัยปนเปกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ เช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านอีกหลายประเทศ เช่น พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่สังคมไทยไม่มีการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มชนชาติที่มีความแตกต่างกันดังในประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้น

สิ่งเหล่านี้ยังเป็นผลต่อเนื่องที่ทำให้สังคมไทยมีทั้งลักษณะความหลากหลาย แต่ในขณะเดียวกันก็มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากภาษา ระบบความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้พอจะแบ่งทำความเข้าใจได้เป็น 2 ส่วน

1. วัฒนธรรมหลวง (เมือง)
2. วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท)

1.วัฒนธรรมหลวง (เมือง) หมายถึง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนชั้นปกครอง คือ ราชสำนักหรือวัง และสมัยต่อมา (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475) รัฐบาลเข้ามามีบทบาททางการปกครองโดยมีหน่วยงานราชการเป็นส่วนกลาง โดยกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากรเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นต้นแบบหรือวัฒนธรรมมาตรฐาน วัฒนธรรม

หลวงมีลักษณะเด่น คือ เป็นวัฒนธรรมที่มีกฎระเบียบแบบแผนที่ค่อนข้างจะแน่นอนตายตัว มีการสร้างสรรค์อย่างประณีต วิจิตรบรรจง

2.วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท) หมายถึงผลผลิตของประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอยู่อาศัยตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคใต้ วัฒนธรรมชาวบ้านนี้มีลักษณะเฉพาะตัวและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคทั้งนี้ เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกัน ความแตกต่างนี้มีส่วนที่มองเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ลักษณะบ้านเรือน อาหารการกิน ประเพณี การละเล่น ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548: 17-21)

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันหรือวิถีชีวิตร่วมกันจึงเป็นธรรมชาติของคนมาตั้งแต่เริ่มต้น กลุ่มชนอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น อยู่ในที่ดอน อยู่ในที่ลุ่ม อยู่ริมทะเล ไม่ว่าสภาพแวดล้อมจะเป็นแบบใด มนุษย์ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ก็จะต้องเรียนรู้ให้อยู่รอดได้ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ วิถีชีวิตร่วมกันในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ จึงไม่เหมือนกัน ฉะนั้นวัฒนธรรมในแต่ละแห่งจึงไม่เหมือนกัน จึงเรียกว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมทำให้อยู่รอด เพราะความหลากหลายนี้ทำให้งามและทำให้อยู่รอด เช่น ถ้าทั้งโลกนี้มีต้นไม้หรือดอกไม้ชนิดเดียวกันคงจะไม่งามและจะสูญพันธุ์ได้ง่าย ดังนั้นความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความงามและช่วยให้อยู่รอด เพราะมีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า วิถีชีวิตร่วมกัน หมายถึง การมีความเชื่อร่วมกัน ความเชื่อร่วมกันก็เป็นวัฒนธรรม ระบบคุณค่าร่วมกัน เช่น คนไทยพุทธมีศาสนาพุทธนั้นก็มีความเชื่อร่วมกัน

การทำมาหากินที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่ทำมานานจนชำนาญ ก็เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนในเชิงวัฒนธรรมจึงมีเศรษฐกิจแต่เป็นเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่ในวัฒนธรรมอันเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆเช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี เรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สุนทรียกรรม และศิลปะต่าง ๆ วัฒนธรรม การดูแลสุขภาพที่สืบทอดกันมา เช่น การแพทย์แผนไทยก็เป็นวัฒนธรรม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงองค์ประกอบของวิถีชีวิตเข้ามาอย่างบูรณาการ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ เมื่อเชื่อมโยงเป็นบูรณาการก็เกิดความสุข เมื่อเกิดสุขก็มีความเป็นปกติและยั่งยืน ฉะนั้นชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วยวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืนมานับพันปี ซึ่งต่างจากการพัฒนาที่เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ซึ่งภายในเวลาอันสั้นนำไปสู่การแตกสลายของสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และจิตใจเพราะเศรษฐกิจเป็นการแยกส่วนถ้าเอาแต่เงินเป็นตัวตั้งจะทำลายองค์ประกอบอื่น ๆ

ความรู้ของมนุษย์มาจาก 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ทางวิทยาศาสตร์และทางวัฒนธรรม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นเพิ่งมีมาประมาณ 400 ปี แต่ความรู้ทางวัฒนธรรมมีมาเนิ่นนานก่อนหน้านั้น คือ มี

มาตั้งแต่มนุษย์มา มนุษย์ก็ค่อย ๆ เรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว เช่น ว่าอะไรกินได้ อะไรกินไม่ได้ ประดิษฐ์ถ้อยคำ ข้าวของเครื่องใช้ และวิถีดำรงชีวิตต่าง ๆ ผ่านการกลั่นกรองลงใช้สะสมเพิ่มพูนและถ่ายทอดกันมา ซึ่งความรู้ทางวัฒนธรรมที่บางครั้งเราเรียกว่า ภูมิปัญญา ภูมิแปลว่า แผ่นดิน ปัญญาที่ติดแผ่นดินมีความหมายว่า ในแผ่นดินหรือสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งซึ่งไม่เหมือนกัน มนุษย์ต้องสร้างปัญญาที่เหมาะสมที่จะดำรงอยู่ได้ในภูมิหรือสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งก็คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมราษฎร์ วัฒนธรรมมีทั้งวัฒนธรรมราษฎร์และวัฒนธรรมหลวง เรามักจะรู้จักกันแต่วัฒนธรรมหลวง แต่ไม่รู้จักวัฒนธรรมราษฎร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม จึงทำให้พัฒนาไม่ถูกทาง อีกชื่อหนึ่งของความรู้ทางวัฒนธรรม คือ ความรู้ดั้งเดิม (Traditional knowledge) เพราะมีการถ่ายทอดกันมาแต่ดั้งเดิมดังคำกล่าวที่ว่า ธรรมชาติสร้างสรรค์สรรพชีวิตนานาพันธุ์เป็นความหลากหลายที่ชีวภาพอันใด มนุษย์ก็สร้างความรู้ทางวัฒนธรรมอันหลากหลายขึ้นมาฉนั้น (ประเวศ วะสี. 2547: 21)

ความรู้ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นมาจึงมีคุณค่าเช่นเดียวกับสรรพชีวิต แต่การเรียนรู้โดยเอาตำราเป็นตัวตั้งจะทำให้ความรู้ดั้งเดิมสูญพันธุ์ไปอย่างน่าเสียดายเพราะความรู้ดั้งเดิมไม่ได้อยู่ในตำราหรือเรียนรู้จากตำราไม่ได้แต่อยู่ในการปฏิบัติตามวิถีชีวิต ความรู้ดั้งเดิมเมื่อสูญไปแล้วก็จะไม่กลับมาอีก เช่นเดียวกับการสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ การสูญเสียน้ำรู้ดั้งเดิมจึงเป็นการสูญเสที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ การเรียนรู้จึงเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม การเรียนรู้ฉนั้น ๆ จึงเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันไม่แยกส่วนหลุดลอยหรือการทำร้ายการอยู่ร่วมกันซึ่ง ประเวศ วะสี (2547: 21-22) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมคือ รากของสังคม เช่นเดียวกับต้นไม้ที่ต้องมีรากที่จะยึดต้นให้มั่นคงและดูดซึมปุ๋ยจากดิน สังคมก็ต้องมีรากเพื่อความมั่นคงและเพื่อดูดซึมประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ฉนั้นรากของสังคม คือ วัฒนธรรม การตัดรากต้นไม้มเกิดผลร้ายฉนั้นใด การพัฒนาโดยการตัดรากทางวัฒนธรรมก็เกิดผลร้ายแก่สังคมฉนั้น

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่เอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตร่วมกันที่รวมทุกอย่างเข้ามาเพื่อความสมดุล เมื่อสมดุลฉนั้นยั่งยืน ความยั่งยืนไม่ได้อยู่ที่สิ่งแวดล้อมอย่างเดียวแต่หมายรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันที่ยั่งยืนซึ่งรวมถึงเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และการเรียนรู้ ต้องรวมกันอย่างยั่งยืน ถ้าตัวใครตัวมัน แย่งชิงกันอย่างเสรีก็ฉนั้นไม่ยั่งยืน ถ้าเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งจะส่งเสริมความเป็นตัวใครตัวมันและการแย่งชิงกันอย่างเสรีก็ฉนั้นไม่ยั่งยืน แต่วัฒนธรรมฉนั้นเน้นวิถีชีวิตร่วมกันและรวมองค์ประกอบของวิถีชีวิตร่วมกันทั้งหมดรวมทั้งสิ่งแวดล้อมเข้ามาด้วยกันเพราะฉนั้นที่พูดว่า พัฒนาอย่างบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง แท้ที่จริงก็อย่างเดียวกันกับการเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะชีวิตวัฒนธรรมอยู่ในพื้นที่ (ประเวศ วะสี. 2547: 22)

ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือกิจกรรมสิ่งที่มนุษย์ประพฤติปฏิบัติและเชื่อถือ ด้วยการคิด สังคม สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีการดำรงชีพ สิ่งที่ปฏิบัติกันนั้นล้วนเป็นสิ่งที่ดำรงไม่ขัดต่อศีลธรรม มีวิธีการประจักษ์เชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้น ๆ เด่นชัดและมีความสำคัญ วัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่ได้หลายระดับ คือ

1. เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ
2. เพื่อความเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ การปกครอง
3. เพื่อผลทางจิตใจ ได้แก่ ศาสนา
4. เพื่อความสดชื่นในชีวิต ได้แก่ สุนทรียภาพ
5. เพื่อการสื่อสารความรู้ ได้แก่ การศึกษา

วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์รู้จักทำมาหากิน ร่วมกัน อยู่ร่วมกัน และมีความเจริญเหนือสัตว์ประเภทอื่น วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับ วัฒนธรรมจะแสดงออกในรูปของค่านิยม (value) โดยมีบรรทัดฐาน (norms) เป็นกลไกในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ผลของการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมจะก่อให้เกิดกลไกประการหนึ่งเรียกว่า การแซงชั้นของสังคม (social sanction) เพื่อรักษามบรรทัดฐานทางสังคมไว้ ซึ่งการแซงชั้นจะผันแปรตามบรรทัดฐานของสังคม บรรทัดฐานที่สามารถรักษาสังคมได้อย่างชัดเจน คือ กฎระเบียบ (laws) ภายใต้ระบบสถาบันที่เป็นโครงสร้างของสังคม อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลทำให้ค่านิยม บรรทัดฐานเปลี่ยนไป (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2550-2559: 4)

อมรา พงศาพิชญ์ (2547: 25) นิยามว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมหรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบในสังคม มนุษย์สร้างขึ้นมิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณใน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2546: 1058)

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละสังคมมีลักษณะที่สำคัญคือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเมื่อมีวัฒนธรรมที่แปลกปลอมเข้ามาสู่สังคมหนึ่ง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นก็อาจเสื่อมถอยลงได้ ทั้งนี้คุณค่าที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ ความหลากหลาย ดังนั้นเมื่อมีแนวคิดในเรื่องความหลากหลายของวัฒนธรรมแล้ว แต่ละสังคมจำเป็นต้องรักษาเอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้เจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แต่ละสังคมต้องมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังนั้นการ

ส่งเสริมความเจริญทางด้านวัฒนธรรมจึงต้องพยายามดำเนินไปพร้อมกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมเอาไว้ด้วย

วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรือวัฒนธรรมทางจิตใจนั้น งามพิศ สัตย์สงวน (2543: 53-54) ได้แบ่งวัฒนธรรมประเภทนี้ออกเป็น 5 ประเภทย่อย ได้แก่

1. สถาบันสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองการศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น

2. วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทย่อย คือ

2.1 ศาสนา ซึ่งในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น การห้ามลักทรัพย์ ห้ามดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมได้

2.2 ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนจำนวนมาก เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ บุญบาป การทำบุญและโลกหน้า

2.3 ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็อยากมี อยากเป็น อยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคมทำให้สังคมเกิดความมีระเบียบขึ้นได้

2.4 ประเพณีต่าง ๆ แต่ละสังคมมีประเพณีต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมขึ้นได้

2.5 กฎหมาย คือ การควบคุมสังคมโดยตรง และทำให้เกิดความมีระเบียบขึ้น

3. ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม เป็นต้น

4. ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่าง ๆ

5. พิธีกรรม คือ การปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

3.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ

1. วัฒนธรรมในลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี คือ ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังเรียนรู้และสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เช่น การถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้าน การแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสกว่า ส่วนความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนา หรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์

เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภูตผีปีศาจ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อวัฒนธรรม เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดขนบธรรมเนียมประเพณี และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

2. วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม ทั้งวัฒนธรรมที่ค้นพบสมัยก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุต่าง ๆ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ ที่ได้จัดสรรขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สามารถจำแนกได้เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่ก่อประโยชน์ในด้านความสะดวกสบายทางกาย อันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเครื่องที่ก่อให้เกิด ความสุขทางใจ อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ศิลธรรม เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ต่างก็หล่อมลั่นกันอยู่ แบ่งแยกไม่ขาดจากกัน และในสังคมหนึ่ง ๆ ก็จะมีวัฒนธรรมทั้งสองในลักษณะที่สมดุลกันจากการแบ่งเนื้อหา ของวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไม่ว่าจะอาศัยหลักการแบ่งออกมาในรูปแบบใดก็ตามวัฒนธรรม ที่ปรากฏอยู่ในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ก็คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งเกิดจาก ความคิดของมนุษย์ เช่น อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ศิลปกรรมประติมากรรม ตลอดจนสิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน และวัฒนธรรมทางจิตใจหรือที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรม ที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกิริยา มารยาท (อมรา พงศาพิชญ์, 2547: 25-31)

ลักษณะของวัฒนธรรมมี 4 ประการดังนี้ประการแรก จะต้องมีการสะสม หมายถึง จะต้องมีการสะสมอยู่ก่อนแล้ว จะสะสมทุนนั้นให้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และประการที่สอง วัฒนธรรมต้องมีการ ปรับปรุงหมายถึง ต้องรู้จักตัดแปลงและปรับปรุงส่วนที่บกพร่องอยู่ให้เหมาะสมและถูกต้อง ประการที่ สาม จะต้องมีการถ่ายทอด คือ ทำให้วัฒนธรรมนั้น ๆ แพร่หลายในวงกว้าง ประการที่สี่ มีการอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่น หรือชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

อานนท์ อาภาภิรม (2516: 43) ได้เห็นความเห็นว่าลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรม อันเกิดจากการเรียนรู้ คือ สามารถเรียนรู้กันได้ (Learned Way of Behavior) มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน เพราะมนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพ จึงทำให้สามารถรู้จักคิด ถ่ายทอด และเรียนรู้ ขบวนการดังกล่าว เกิดขึ้นจากการที่มีบุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่น ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคมเป็นผลของการ ถ่ายทอดการเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวคือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด วัฒนธรรม จากรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง มีลักษณะเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแบบแผนการดำเนิน ชีวิต (Design for Living) เป็นสิ่งที่สังคมที่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

ซูดา จิตพิทักษ์ (2528: 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกันว่า วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นอนัตตา เนื่องจากไม่อยู่ภายในกรอบของเอกัตบุคคล ไม่พึ่งพาอาศัยบุคคลใด โดยเฉพาะ ทั้งไม่คุมรูปอยู่ชนิดตายตัว ไม่ว่าจะรูปแทนหรือรูปเต็ม ถ้าเปรียบกับวัตถุแล้ววัฒนธรรมไม่ใช่ธาตุแท้ แต่เป็นสารผสม ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยซึ่งหล่นไหลถ่ายเท และเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมเก่าเสื่อมลง สูญไปสิ่งใหม่ก็เข้ามาแทนที่ ซึ่งย่อมครอบคลุมไปถึงสิ่งเก่าที่เล่าใหม่ด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะมนุษย์เราไม่หยุดนิ่ง ย่อมผลิตคิดค้นทำสิ่งเก่าให้แปลกใหม่อยู่เสมอ สิ่งใดที่สมอัธยาศัยของกลุ่มก็ย่อมเป็นที่ยอมรับ และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อไปดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมีลักษณะที่ได้จากการเรียนรู้ และสั่งสมเป็นเวลานานไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พร้อมกับมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและถ่ายทอดสู่สังคมจนกลายเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสังคม และมีการถ่ายทอดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในขณะเดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมได้อีกด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต หรือจารีต ภูมิปัญญา ศาสนา สิ่งทีประติษฐ์ และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมากเกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 14) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมบรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง (สุริชัย หวันแก้ว, 2547: 157-158) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก การล่าอาณานิคม ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอาจเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม หรือบางครั้งอาจโดยการใช้กำลังบีบบังคับ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในแง่ใดลักษณะใด จะเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็ว ก็ขึ้นอยู่กับการสังสรรค์วัฒนธรรม (Acculturation) คือ การที่วัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันว่าจะมีมากหรือน้อย และมีความรุนแรงเพียงใดนอกจากนั้นในสังคมมนุษย์อาจมีการรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้แต่ทั้งนี้บางส่วนของวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม และมีความ

สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมอื่นกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาในระยะแรกอาจเรียกว่า เป็นการยืมวัฒนธรรม แต่เมื่อนาน ๆ ไปการยืมก็จะกลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเปรียบ เหมือนกับเชือกสองเส้นที่ถูกนำมาพันเป็นเกลียวคู่กัน หรือเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นคนละส่วนคนละด้านกันแต่ก็มีการเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น (Kroeber, อ้างอิงใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2521: 19) ได้กล่าวว่า สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับกระดาษสองหน้าของกระดาษแผ่นเดียว วัฒนธรรมแต่ละแห่งย่อมเกี่ยวข้องกับสังคมของตนโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องศึกษาทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่แต่เพียงว่าทั้งสองเรื่องมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสองก็ซับซ้อน การรวมแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสองอย่างเข้าไว้ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมเอาการเปลี่ยนแปลงในวิธีการที่มนุษย์ใช้เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของเขา การเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2521: 20)

3.3 ข้อสรุปแนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีต่าง ๆ ผู้วิจัยสรุปแนวคิดอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านเผ่าเพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความ โดยสรุปได้ดังภาพประกอบ

อัตลักษณ์วัฒนธรรม
วิถีชีวิตวัฒนธรรม
ภูมิปัญญา
ความเชื่อ
ชาติพันธุ์
ประวัติศาสตร์

ภาพประกอบ 12 สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ในกรอบแนวคิด

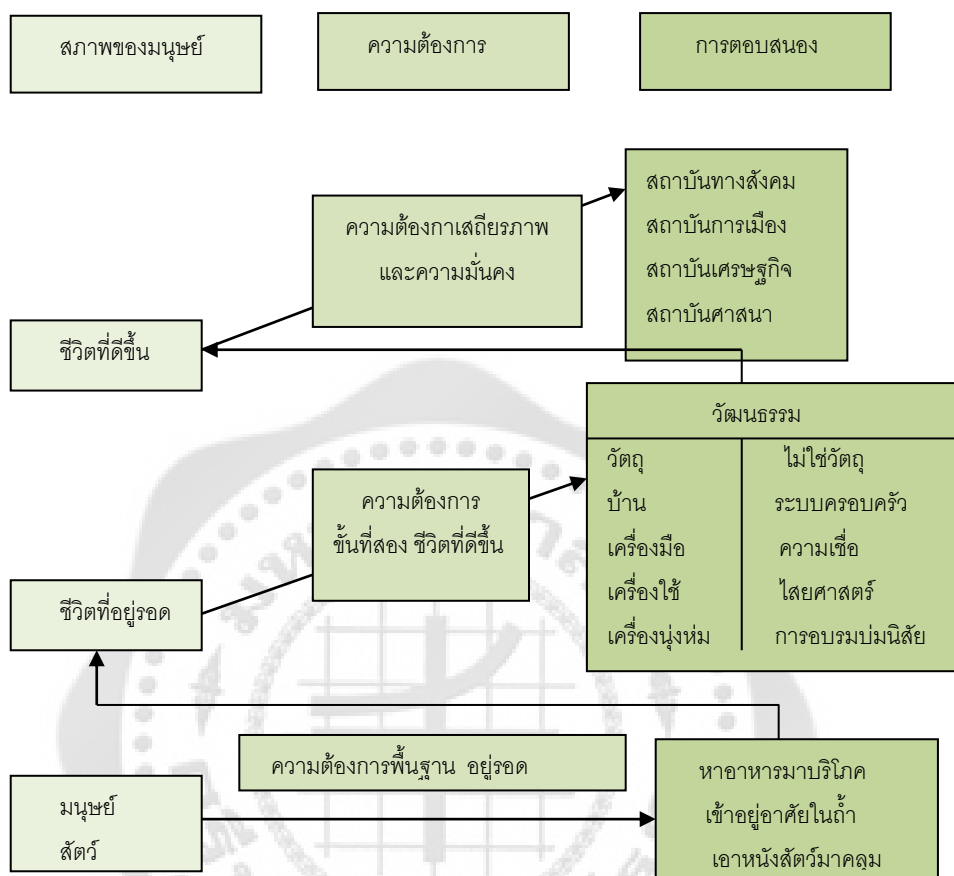
อัตลักษณ์วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทลื้อ ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นถึงคุณลักษณะเด่นที่มีอยู่ในตัวตนหรือในกลุ่มโดยแสดงลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับ วิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ สิ่งที่ยังดำรงอยู่และยึดถือปฏิบัติสืบมาล้วนเป็นสิ่งดีงามที่ไม่ขัดต่อศีลธรรม ของตนอันเป็นภาพลักษณ์ที่ปรากฏในวิถีชีวิตวัฒนธรรม และในผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มชนจนเกิดความเด่นชัดและมีความสำคัญของกลุ่มที่โดดเด่นและแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ผู้วิจัยสรุปความที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มไวดังนี้

1. **วิถีชีวิตวัฒนธรรม** ของทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝก คือ วิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิก และลักษณะของพฤติกรรมต่าง ๆ จะเป็นตัวบ่งบอกถึง รูปแบบการดำเนินชีวิต แต่ละแบบพฤติกรรมในการเข้าสังคม การบริโภค การแต่งตัว ล้วนเป็นส่วนประกอบของรูปแบบการดำเนินชีวิต รูปแบบการดำเนินชีวิตจะถูกดำเนินเป็น อุปนิสัยเป็นวิธีประจำที่กระทำสิ่งต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น สมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยา บริโภคข้าวเหนียว การถือกระติบข้าวเหนียวมาทำงานทุกวันนั้นเป็นตัวชี้บ่งว่า ทางกลุ่มมีวิถีบริโภคที่เป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มอย่างเด่นชัด ด้านการดำรงชีวิตกับการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ของทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกเป็นการดำรงชีพแบบพื้นบ้านโดยการแลกเปลี่ยนของกินของใช้กันภายในชุมชน การทำไร่ ทำนา เพื่อการเก็บไว้รับประทานเอง ถ้าเหลือจากนั้นจะนำมาขายหรือแลกกับบ้านอื่น ๆ ที่ต้องการซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ต้องแย่งชิงกัน การหาเลี้ยงชีพด้วยการเก็บของป่าหรือพืชผักที่ปลูกไว้รับประทานเองก็เป็นสิ่งที่ทางกลุ่มปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของกลุ่มหมู่บ้านแฝก

วัฒนธรรม มีความหมายรวมถึงวัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติ ปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการ สังคม จากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิดสติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมี ความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลังซึ่งสอดคล้องกับ วิรุณ ตั้งเจริญ (2552: 18) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิธีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวร้ายไม่ใช่วัฒนธรรม เพราะมันเป็นวิถีชีวิต เป็นมรรค สุธีร์ ธีระปัญญาพงศ์ (2540) ได้ให้ความหมายถึง วัฒนธรรมว่า เป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ทั้งยังเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญ ความเสื่อมของสังคม วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมมีความดีงาม สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ฉะนั้น

การทำความเข้าใจในกระบวนการวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดกรอบ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม วัฒนธรรมมีคุณประโยชน์หลาย ประการ คือ ช่วยให้ผู้มีมนุษย์สะดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขช่วย ให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นนอกจากนี้วัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่ได้หลายระดับ คือ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ เพื่อความเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ การปกครอง เพื่อผลทางจิตใจ ได้แก่ ศาสนา เพื่อความสดชื่นในชีวิต ได้แก่ สุนทรียภาพ เพื่อการสื่อสารความรู้ ได้แก่ การศึกษา

หน้าที่ของวัฒนธรรมในประเด็นที่ว่า เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ (งามพิศ สัตย์สงวน. อ้างอิงจากแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550 – 2559. 2552: 7) ได้อธิบายว่า การเกิดวัฒนธรรมมีสาเหตุมาจากความต้องการของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับ Maslow ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นจำนวนมากสามารถอธิบายโดยใช้แนวโน้มของบุคคลในการค้นหาเป้าหมายที่จะทำให้ชีวิตของเขาได้รับความต้องการ ความปรารถนา และได้รับสิ่งที่มีความหมายต่อตนเอง เป็นความจริงที่จะกล่าวว่ากระบวนการของแรงจูงใจเป็นหัวใจของทฤษฎีบุคลิกภาพของ Maslow โดยเขาเชื่อวามมนุษย์เป็น “สัตว์ที่มีความต้องการ” (wanting animal) และเป็นการยากที่มนุษย์จะไปถึงขั้นของความพึงพอใจอย่างสมบูรณ์ (อมรา พงศาพิชญ์. อ้างอิงจากแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550 – 2559. 2552: 12) อธิบายถึงพัฒนาการของการเกิดวัฒนธรรม ที่เริ่มจากความต้องการขั้นพื้นฐาน ไปสู่ความต้องการชีวิตที่ดีขึ้น จนกระทั่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุด คือ ความต้องการเสถียรภาพ ความมั่นคง ขณะที่การตอบสนองความต้องการระดับแรก เป็นการตอบสนองในระดับปัจจัย 4 เมื่อความต้องการสูงขึ้น การตอบสนองจะอยู่ในรูปของวัฒนธรรม และเมื่อความต้องการสูงไปจนถึงเสถียรภาพความมั่นคงจะพัฒนาการตอบสนองไปสู่สถาบันทางสังคม ดังภาพ

ภาพประกอบ 13 วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์

ที่มา: แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2550 – 2559. 2552: 11)

การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ของกลุ่มผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกจังหวัดพะเยากลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยามีพื้นฐานการทำงานหัตถกรรมที่ถูกสั่งสมมาจากบรรพบุรุษ เช่น การทอผ้า การสานตะกร้า การทำเครื่องใช้ในการดำรงชีพต่าง ๆ ล้วนเป็นทำเพื่อการอยู่รอดและการเลี้ยงชีพดังกล่าวที่ว่า

“เมื่อ 20 ปีที่แล้วยายเดินไปนาถ้อมีดและตะกร้าก็ได้ของกินกลับมาเยอะมากพอที่จะทำกินได้ 2-3 วัน แม้แต่เงินก็ไม่ค่อยได้ใช้รู้จักแต่การแลกของกันกิน ” (หลง ไชยลังกา. 2555: สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นถึงวิธีการดำรงชีพที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์อาหารต่าง ๆ ที่มีอยู่ใกล้ตัวการมองประเด็นในลักษณะนี้ วัฒนธรรมยังมีหน้าที่สนองตอบความต้องการพื้นฐานของ

มนุษย์ สอนให้มนุษย์หาอาหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานได้อย่างมีระบบ วัฒนธรรมยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

ยศ สันติสมบัติ (2540: 50) ได้กล่าวว่า การเก็บอาหารเป็นกิจกรรมที่สำคัญเป็นอันดับแรกสำหรับความอยู่รอดของมนุษย์ ระบบการผลิตอาหาร หรือวิธีการที่สังคมแห่งหนึ่งใช้ในการเก็บอาหารและผลิตอาหารเพื่อการบริโภคจึงมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม

การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ในอดีตนั้นเพื่อการหาอาหารโดยใช้ความคิดอันชาญฉลาดในการสร้างเครื่องใช้ในการดำรงชีพ การคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ก็ได้เกิดขึ้นในการนำสิ่งของหรือวัตถุที่อยู่ใกล้ตัวมาประกอบสร้าง สู่การล่าสัตว์และการหาอาหาร ซึ่งได้แก่ ธนู หอก แต่ในปัจจุบันก็ยังมือเครื่องมือในการจับสัตว์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สุ่ม ไซ ข้อง ดุ่มเหียน ล้วนเป็นเครื่องมือใช้สอยที่ชาวไทยลื้อใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาพประกอบ 14 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทยลื้อกลุ่มบ้านกือชา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 15 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อกลุ่มบ้านแกใหม่

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 16 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อกลุ่มบ้านดอนไชย

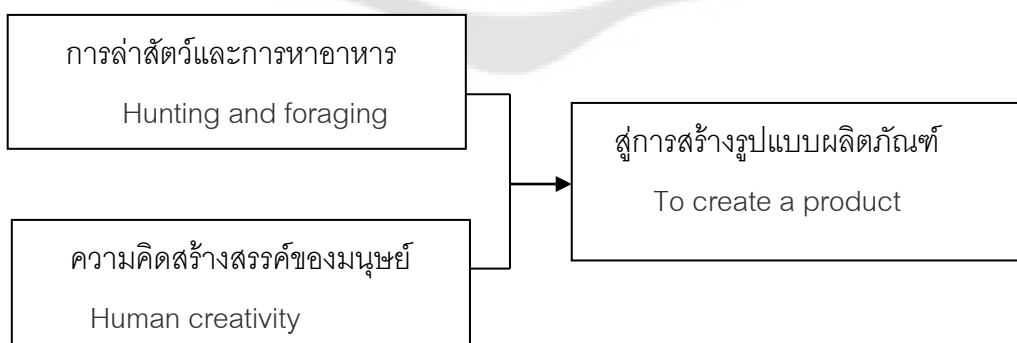
ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 17 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อ ณ วัดท่าฟ้าใต้ อ.เชียงม่วน จ.พะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ในประเด็นการล่าสัตว์และการหาอาหารของกลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยาสู่ความคิดสร้างสรรค์รูปแบบผลิตภัณฑ์สรุปดังนี้

ภาพประกอบ 18 แนวคิดจากวัฒนธรรมสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยา

1. การล่าสัตว์และการหาอาหาร Hunting and foraging หลง ไชยลังกา (2555: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เมื่อตอนสมัยยายอายุ 15 ปีนั้นไม่มีการซื้อเนื้อสัตว์ ไม่มีการซื้อผักต่าง ๆ ทุกบ้านโดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัวจะมีหน้าที่ออกไปหาอาหารและล่าสัตว์ การหาอาหารได้แก่ การจับปลา จับกบ และหนูนา ล้วนเป็นอาหารประเภทเนื้อ อาหารประเภทผักได้แก่ เห็ด ผักหวานป่า กลั้วขหนูน กระถิน ใบชะพลู และชะอมเมื่อได้มาเยอะก็แบ่งกันถ้าไดมาน้อยก็เก็บไว้กินเอง หรือเป็นการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อเป็นอาหารหรือใช้แรงงานด้วย

ยศ สันติสมบัติ (2552: 51) ได้อธิบายถึง การการทำความเข้าใจสังคมแบบล่าสัตว์และการเก็บหาอาหาร ด้วยการหวังว่าสังคมประเภทนี้อาจจะทำให้เราเข้าใจแง่มุมต่าง ๆ ของมนุษย์ในอดีตรวมทั้งบรรพบุรุษของเรา ทั้งนี้ในอดีตนั้นสังคมแบบล่าสัตว์และการเก็บหาอาหารดำเนินไปภายในบริบทของสภาพแวดล้อมอันหลากหลาย

2. ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ Human creativity ความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มถ่ายทอดออกมาเพื่อการอยู่รอด และการดำรงชีวิตซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ถูกสั่งสมมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ การถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มเกิดจากการเรียนรู้ การลงมือทำ และการพัฒนาควบคู่กันไป ความคิดสร้างสรรค์นั้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญและไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างฉับพลันเหมือนกับปาฏิหาริย์ แต่ความคิดสร้างสรรค์นั้น เกิดมาจากความเชื่อมโยงภายในของเส้นประสาทในระบบประสาท (นภนาฏ รัชดานุรักษ์. มปป.)

ความคิดสร้างสรรค์สามารถที่พัฒนาได้และมีวิธีการฝึกคิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์และสังเกตวิธีการคิดและการทำงานความสัมพันธ์ระหว่างความคิดสร้างสรรค์และใช้การสังเกต เปรียบเทียบอุปมาอุปไมย ให้คิดจินตนาการ โดยใช้กลวิธีกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ช่วยให้อ้าแสดงความคิดใหม่ ๆ (นิรัช สุดสังข์. 2543: 96) ซึ่งสอดคล้องกับ (ธีระชัย สุขสด. 2544: 69) ได้ขยายความต่อว่าการสร้างสรรค์เป็นวิถีคิดของมนุษย์หรือวิธีแห่งปัญญา วิธีดังกล่าวนำมาใช้ในการคิด แก้ไข และไตร่ตรอง แล้วนำมาปรับปรุงให้เกิดการพัฒนาการ จึงเห็นได้ว่า การสร้างสรรค์ก็มีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการออกแบบ ซึ่งจะต้องอาศัยควบคู่กันในขั้นปฏิบัติการ

3. การสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์ To create a product การสร้างผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหมู่บ้านเพื่อการดำรงชีพนั้นได้แก่ ข้าว สุ่มกบ ไข่ดกปลา ล้วนเป็นผลิตภัณฑ์ที่เน้นไปสู่การหาอาหาร หรือที่เรียกว่าเน้นประโยชน์ใช้สอย การสร้างยังส่งให้รูปแบบผลิตภัณฑ์เหมาะสมกับการหาอาหารชนิดต่าง ๆ เช่น ขณะจับสัตว์น้ำได้นั้นจะต้องนำอุปกรณ์ที่เก็บปลา กบ ลงแช่น้ำเพื่อให้สัตว์เหล่านั้นไม่ตายก่อนกลับถึงบ้านเพื่อนำมาปรุงอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับ

วิรุณ ตั้งเจริญ (2545: 48-49) ได้กล่าวว่า ความสำคัญต่อกระบวนการออกแบบไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาทางด้านประโยชน์ใช้สอยหรือจินตนาการอย่างไรก็ตามการออกแบบก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยและความงาม

ดังนั้นการดำเนินชีวิตของทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยาเป็นวิถีแบบดั้งเดิม ล้วนถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น กลุ่มหมู่บ้านแฝกได้รับมรดกต่าง ๆ จากบรรพบุรุษ เช่น การดำรงชีวิต การทำเครื่องใช้สอย การทอผ้า การหาอาหารและการประกอบอาหาร มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้เปลี่ยนมือสู่รุ่นลูกและยังคงรักษามรดกเหล่านั้นไว้เพื่อให้รุ่นลูกได้เรียนรู้สืบทอดต่อไป เมื่อกล่าวถึงความสามารถของกลุ่มนั้นได้มีให้เห็นจากการปฏิบัติงาน การปรับตัว การแสดงออกในกิจกรรมต่างๆ เกิดจากความเคยชินและสามารถวัดความสามารถได้จากผลงานในแต่ละชิ้นที่ออกมา ทำให้ได้เรียนรู้ว่าสมาชิกในแต่ละกลุ่มนั้นมีความสามารถไม่เท่ากัน ระดับความสามารถ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้ 1. ความสามารถเฉพาะตัว 2. ความสามารถในการปรับตัว 3. แบบแผนในการปฏิบัติ

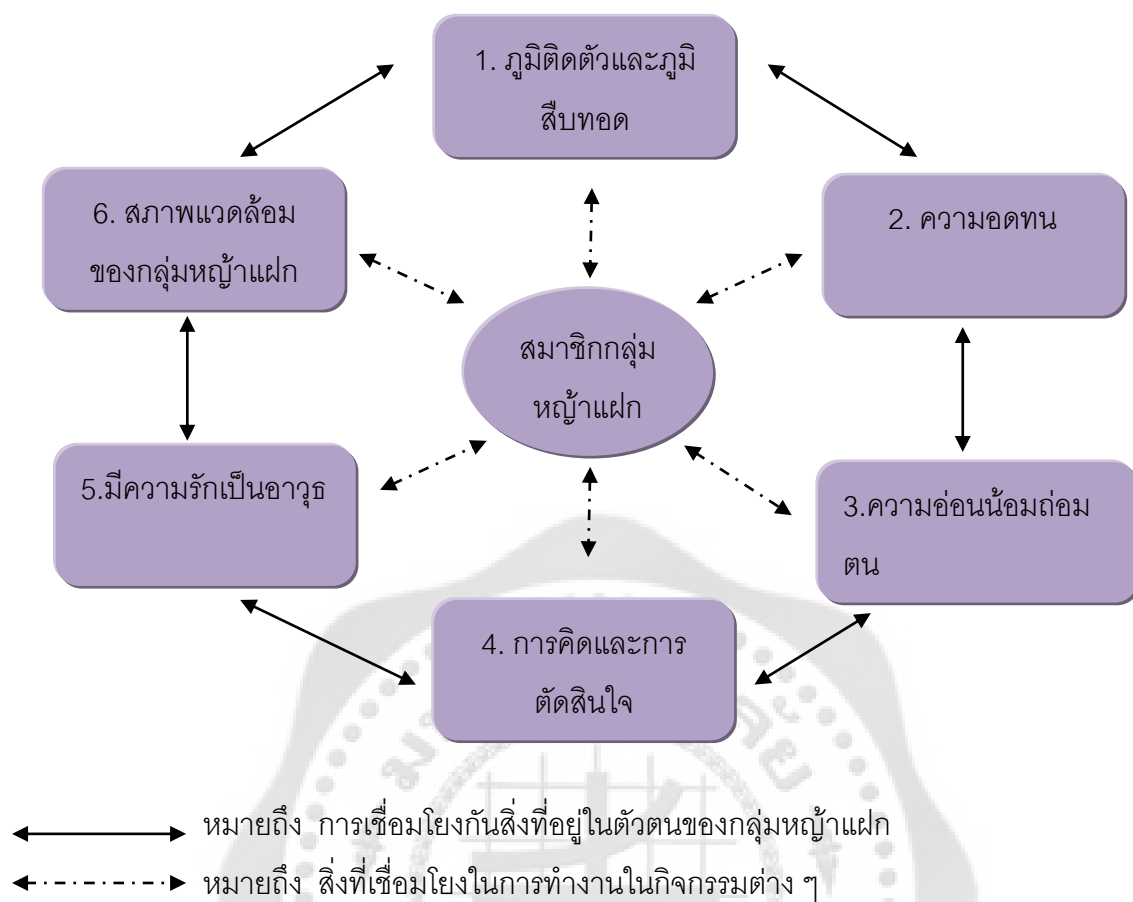
1) ความสามารถเฉพาะตัว คือสิ่งที่บุคคลใด บุคคลหนึ่งแสดงออกทางความคิด โดยผ่านการลงมือปฏิบัติโดยไม่เกิดข้อพิพาทและเป็นที่ยอมรับทางสังคมหรือกลุ่ม

2) ความสามารถในการปรับตัว คือสิ่งที่บุคคลใด บุคคลหนึ่งแสดงออกทางการกระทำในด้านที่汀ามเพื่อให้กลุ่มหรือสังคมยอมรับ ด้วยความสามารถจากการกระทำนี้จะส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์ของกลุ่มได้ ในมิติด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของกลุ่มผู้ผลิตในชุมชน คือ กลุ่มชุมชนผู้ผลิตมีผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝกเดิมที่ผลิตขึ้นนั้นมีการดำเนินงานอยู่บนความพอประมาณ ตามกำลังของกลุ่มไม่เกิ่ตัว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยใช้หมู่บ้านแฝกที่มีอยู่ในที่ดินทำกินของตนเองแต่มีปริมาณน้อย และที่ปลูกอยู่ในท้องถิ่นใกล้เคียง ในค่ายทหาร นำมาทำผลิตภัณฑ์จากใบหมู่บ้านแฝกด้วยวิธีการสานใบหมู่บ้านแฝกเป็นผลิตภัณฑ์ และวิธีการพันเกลียวใบหมู่บ้านแฝกเป็นเส้นเชือกหมู่บ้านแฝกแล้วทอร่วมกับฝ้ายตามหลักภูมิปัญญาชาวบ้านในการจักสานไม้ไผ่กับการทอผ้ามาประยุกต์ใช้ในการผลิตผลิตภัณฑ์จากใบหมู่บ้านแฝกให้เกิดความสวยงามประโยชน์การใช้งาน สร้างผลิตภัณฑ์ด้วยความสามารถของตนในการจักสานไม่มีการใช้เครื่องจักรกล ผลิตภัณฑ์ที่ได้เป็นผลิตภัณฑ์ของใช้ เช่น ตะกร้า กระเช้า หมวก แผ่นรองจาน จานน่ายได้ในราคาถูก ตามความพอดีตามกำลังของตนเกิดความเข้มแข็งในครอบครัวในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดความร่วมมือกันในกลุ่มที่จะสร้างสังคมที่เข้มแข็งชุมชนที่สามารถนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ได้สะดวกและอันจะก่อให้เกิดผลกับสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีความชุ่มชื้นในพื้นที่ จึงมีแนวคิดร่วมกันว่าควรจัดหาพื้นที่ในการปลูกแนวหมู่บ้านแฝกเพิ่มในหลาย ๆ จุดภายในชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการรณรงค์การปลูกหมู่บ้านแฝกตามแนวพระราชดำริเพื่อเป็นการป้องกันความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและจากการขาดความรู้ที่ทันต่อสังคมและทักษะที่หลายหลายในการเพิ่มมูลค่า อีกทั้งยังกลุ่มผู้ผลิตต้องรอรับการช่วยเหลือจาก

หน่วยงานภายนอกจึงจะสามารถมีช่องทางในการเพิ่มรายได้ของกลุ่มในในเวลาต่าง ๆ ทำให้เกิดผลกระทบด้านเศรษฐกิจของชุมชนนี้ยังต้องการแนวทางวิธีการเพื่อพัฒนาปรับปรุงให้จัดจำหน่ายได้มากขึ้น (ลำดวน ณะนะ. 2555: สัมภาษณ์)

3) แบบแผนในการปฏิบัติ ผู้วิจัยขอลำถึงพฤติกรรม คือ กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน การให้แนวทางในการปฏิบัติต่อกันในกลุ่มหมู่บ้านแฝกการให้แนวทางนี้เพื่อให้สมาชิกเรียนรู้ กฎระเบียบ การปฏิบัติงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น การห่อข้าวมารับประทาน ที่กลุ่มทุกวันในมือกลางวัน ก็เป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันและในขณะที่รับประทานอาหารร่วมกัน นั้นจะเกิดวัฒนธรรมอันดีงามรวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางความคิดระหว่างทำงานได้ดี บริบทของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยา (กาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิตยสถาน) “บริบท” หมายถึง สิ่งที่อยู่แวดล้อม หรือกำกับอยู่โดยรอบและเป็นตัวช่วยให้รู้ความหมายหรือเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ (อรุณีประภา หอมเศรษฐี. มปป: 7) ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “บริบท” มีความหมายถึง สภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์/เป็นเงื่อนไขก่อให้เกิดอุบัติการณ์หนึ่ง ๆ ขึ้นมา เราเชื่อว่าไม่มีอุบัติการณ์ใดเกิดขึ้นจากสุญญากาศได้ และเราไม่เชื่อว่าอุบัติการณ์หนึ่งๆเกิดขึ้นได้จากเจตจำนงของคนเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องราวหรืออุบัติการณ์หนึ่ง ๆ จึงต้องทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมในสถานะต่าง ๆ เพื่อที่จะได้เข้าใจอุบัติการณ์นั้น ๆ ได้แจ่มชัดขึ้น เพราะการทำความเข้าใจ “บริบท” จะทำให้เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของอุบัติการณ์หนึ่ง ๆ ได้ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2553)

มุมมองความหมายของคำว่า บริบทของสมาชิกทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยา นั้นหมายถึง สภาพหรือสถานการณ์แวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกกลุ่ม เป็นปัจจัยสำคัญทำให้สมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแฝกนั้นสามารถรับรู้ เรียนรู้ คิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์ ถ่ายทอดผลงานออกมาเป็นรูปธรรมโดยผ่านกระบวนการทางความคิดเฉพาะบุคคล ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลที่เกิดจากสภาพแวดล้อม เงื่อนไข ปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป ความสามารถในการถ่ายทอดกระบวนการดังกล่าวย่อมต่างกันด้วย เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้าใจ กระจำชัดในการดำเนินชีวิต การทำงาน การสร้างสรรค์ผลงานให้ได้ผลดี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกกับบริบทสภาพแวดล้อมที่ควรมีดังนี้

ภาพประกอบ 19 การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแฝกกับบริบทสภาพแวดล้อม

จากแนวคิดภาพด้านบนผู้วิจัยได้กำหนดบริบทของสมาชิกทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝก 6 ประการที่เชื่อมโยงการประเด็นที่ได้จากลงพื้นที่สัมภาษณ์สรุปดังนี้

1. ภูมิติดตัวและภูมิสืบทอด ในประเด็นนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึง ความสามารถของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแฝก ความสามารถนั้นแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ 1) ความรู้และความสามารถที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด 2) ความรู้และความสามารถที่ถูกฝึกฝนและพัฒนาขึ้นด้วยความอดทน พากเพียรของแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่แล้วสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านแฝกนั้นจะมีพรแสวงในการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหมู่บ้านแฝกทางกลุ่มได้มีหน่วยงานจากภาครัฐให้การสนับสนุนในการอบรมพัฒนาฝีมือการจักสานตลอดหลาย รูปแบบต่าง ๆ สำหรับพัฒนาชิ้นงานให้สวยงามมากยิ่งขึ้นซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า

“ความสามารถพิเศษ” หรืออาจหมายถึงพรสวรรค์ นั่นที่มีมาตั้งแต่กำเนิดซึ่งเชื่อมโยงเข้ากับ ความหวังอันแรงกล้าเพื่อหล่อหลอมให้เกิดความหมายและความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ (ปัญญลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐ และประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล. 2552: 57)

2. ความอดทน ในประเด็นนี้ ผู้เขียนขอกล่าวถึง สมาชิกของกลุ่มหญ้าแฝกนั้นต้องมีความอดทนในการทำเครื่องจักสานจากใบหญ้าแฝก เพราะ ขั้นตอนในการเตรียมหญ้าแฝกนั้นยุ่งยากกว่าการจักตอกไม้ไผ่ การเตรียมหญ้าแฝกมีขั้นตอนดังนี้

ตัดหญ้าแฝกแล้วนำมาต้มในน้ำเดือดเพื่อทำความสะอาด

นำหญ้าแฝกตากให้แห้งเมื่อแห้งแล้วนำเข้าตู้อบก้ามะถัน

เมื่อได้หญ้าแฝกผ่านการอบก้ามะถันแล้วนำหญ้าแฝกมารีดเป็นเส้นขนาดเท่า ๆ กัน

นำเส้นหญ้าแฝกมาแปรรูป โดยการจักสาน การถักเปีย การทำเกลียวเชือก

จากขั้นตอนที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งในการนำใบหญ้าแฝกมาแปรรูปเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ 1 ชิ้นซึ่งจำให้ระยะเวลาในการทำผลิตภัณฑ์ค่อนข้างนานนั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการนำวัตถุดิบมาใช้ในชิ้นงานนั้น ๆ ด้วยถ้าใช้วัตถุดิบที่ยากต้องใช้ทักษะความชำนาญและความประณีต เพื่อให้ชิ้นงานนั้นสมบูรณ์

กอตักดี ไชยรัศมีศักดิ์ (2545: 115) ได้กล่าวว่า ผู้มีความอดทนอย่างยิ่ง คือ ผู้ที่ผ่านการฝึกฝนเคี่ยวกรำมาอย่างหนักในที่นี้หมายถึง สมาชิกของกลุ่มหญ้าแฝกซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ (ปัญญลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐและประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล. 2552: 61) การอดทนต่องานหนักในการทำงานนี้เป็นการปรับเปลี่ยนพื้นฐานอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนในศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการ “รับรู้” การเปลี่ยนแปลงนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง โดยผ่านกระบวนการ เปลี่ยนสติรับรู้ เปลี่ยนวิธีการมอง เปลี่ยนวิธีการที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ

3. ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นการยอมรับที่จะเคารพ รับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น โดยใช้สติปัญญาในการแยกแยะ ปราศจากอคติต่อบุคคลอื่นจะทำให้สมาชิกภายในกลุ่มเกิดการพัฒนาฝีมือจากการยอมรับฟังข้อชี้แนะของประธานกลุ่มและสมาชิกด้วยกันเอง ซึ่งเป็นผลดีกับทางกลุ่มเกิดความรักสามัคคีในการปฏิบัติงานร่วมกัน

ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น จะทำให้เราเข้าใจความจริงอันกระจ่างว่าไม่มีใครที่รู้อะไรไปหมดทุกอย่าง ไม่มีใครที่ไม่รู้อะไรสักอย่างเลย เราทุกคนรู้บางอย่าง ไม่รู้บางอย่าง ถ้าขาดความอ่อนน้อมถ่อมตนเสียแล้วก็ยากเหลือเกินที่จะยอมรับฟัง คนที่เราตัดสินว่ามีความสามารถต่ำกว่าเรามากอย่างให้ความเคารพ แต่ความอ่อนน้อมถ่อมตนที่ทำให้เราฟังคนอื่นได้แม้เรามองว่าเค้าด้อยความสามารถกว่าเรา (สดใส ชันติวรพงศ์. 2552: 79-80)

4. การคิดและการตัดสินใจ การตัดสินใจของสมาชิกทั้ง 3 กลุ่มนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ประธานกลุ่ม ต้องแสดงความสามารถในการตัดสินใจเลือกรูปแบบที่ผ่านกระบวนการคิดต่าง ๆ อย่างเป็นระบบด้วยความคิดที่รอบครอบและเด็ดเดี่ยว รู้สึว่าการตัดสินใจเลือกผลงานจากสมาชิกผู้การนำมาทำต้นแบบชิ้นงานเป็นเรื่องที่ยากลำบากเพราะต้องเลือกและจะตัดสินใจอย่างอิสระ ไม่มีใคร

ที่จะตัดสินใจได้โดยไม่มีการชั่งน้ำหนักระหว่างสิ่งที่ต้องเลือกและ ต้องใช้การเปรียบเทียบวิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย ตัวชี้วัดที่ได้จากการประเมินเปรียบเทียบนี้จะทำให้เราเลือกได้ดีที่สุดดังนั้นการคิดและการตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

“การคิดอย่างเป็นระบบ คือ กฎแห่งการมองเห็นองค์รวม” คือกรอบแห่งการรับรู้ความสัมพันธ์ต่าง ๆ การคิดอย่างเป็นระบบเป็นความรู้สึกถึงความเข้าใจในความสัมพันธ์ของลักษณะเฉพาะตัวที่ประกอบกันเป็นระบบสามารถสอนให้เราเข้าใจเรื่องยาก ๆ ได้จากการมองระบบ การมองเพียงด้านเดียวหรือมององค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ใช่แค่พอเพียงซ้ำยังเป็นอันตรายต่อกระบวนการคิดอีกด้วย (ปัญญลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐและประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล. 2552: 63)

จะเห็นได้ว่าเมื่อกลุ่มได้ไปสั่งทำสินค้าทุกครั้งประธานกลุ่มจะทำหน้าที่คิดและตัดสินใจในการเลือกสมาชิกที่จะทำงานผลิตงานนั้น ๆ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มหมู่บ้านแปงมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน โดยรูปแบบต่างทำงานต่างกัน บ้างครั้งจึงเป็นภาระหนักของประธานที่ต้องตัดสินใจอย่าเด็ดเดี่ยวในการกระจายงานให้ตรงตามความสามารถของสมาชิกด้วย (หลง ไชยลังกา. สัมภาษณ์. 2555)

5. มีความรักเป็นอาวุธการทำสิ่งใดก็ตามหากกระทำด้วยความรัก เปรียบเสมือนกับ **การลับคมของความรักให้คมอยู่ตลอดเวลา นั้นจะเป็นอาวุธในการต่อสู้กับสิ่งที่ปรารถนาได้อย่างสมภาคภูมิ** เมื่อบังเกิดความรักความศรัทธาในสิ่งที่สมาชิกกลุ่มกระทำ เช่น รักในการทำงานนี้จะส่งผลทำให้เกิดแรงกระตุ้น สะกิด เกิดพลังในการขับเคลื่อนพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้อย่างมีคุณภาพซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า **ความรักเช่นนี้เป็นอาวุธได้ เป็นความรักของคนที่พร้อมจะต่อสู้** เพราะเขาเชื่อว่าเขามีสิทธิและมีหน้าที่ที่ต้องต่อสู้ มีสิทธิและมีหน้าที่ที่จะปฏิเสธ และประกาศสิ่งที่ต้องเห็นว่าถูกต้อง **ความรักเช่นนี้เป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้และเป็นสิ่งที่คนเราทุกคนต้องเรียนรู้** (สดใส ชันติวรพงศ์. 2552: 82)

6. สภาพแวดล้อมของกลุ่มหมู่บ้านแปง พื้นฐานสภาพแวดล้อมของกลุ่มซึ่ง ถูกอำนาจครอบงำแนะนำให้ทำอย่างนี้ ให้ทำอย่างนั้น ให้คิดแบบนี้ สิ่งเหล่านี้เป็นบรรยากาศสภาพแวดล้อมรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การให้คิดไม่เป็นแก้ปัญหาไม่เป็นโดยไม่รู้ตัว การกำหนดกฎเกณฑ์ในทุก ๆ เรื่องเพื่อให้อยู่ในระเบียบวินัย ความดีงามสามารถทำได้ แต่การกำหนดในสิ่งที่กลุ่มผู้ผลิตเองสนใจ สิ่งที่เราควรคิดตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมให้เป็นที่พอใจ (หน่วยงานภาครัฐ)บอกแนะนำส่งผลให้กลุ่มคิดเองไม่ได้ ไม่กล้าที่จะคิด หรือเมื่อคิดมาแล้วก็เหมือนกับกลุ่มอื่น ๆ ควรเป็นการชี้แนะแนวทางให้เห็นถึงหลักเหตุผล ให้ได้คิดได้วิเคราะห์ ตัดสินใจได้ด้วยสมาชิกภายในกลุ่มเองและปล่อยให้เขาได้เรียนรู้การแก้ปัญหาจากสิ่งที่เขาได้คิด ได้ทำ ได้ประเมิน แก้ปัญหาเองได้ สามารถที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระ ปล่อยให้ทำตามอำนาจที่ตัวของกลุ่มเองจากการได้เห็นได้รับรู้สัมผัสกับสิ่งนั้น แล้วลงมือ

ทำด้วยใจรักของเขาเอง บุคคลรอบข้างเป็นบริบทหนึ่งที่กลุ่มหมู่บ้านแฝกจะต้องเข้าใจ วิเคราะห์คิด ได้ เพื่อความกระจ่างชัดในการปรับตัวเพื่อดำรงสัมมาชีพในเส้นทางด้วยการผลิตและขายผลิตภัณฑ์จาก ใบหญ้าแฝกได้อย่าง “เอกอุ” มาจากคำว่า เอกอุตม หมายถึง สมบูรณ์เลิศ นั่นเองจะส่งผลดีให้กับกลุ่ม ที่สามารถคิดผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ได้ตามความต้องการของตลาดได้

2. ภูมิปัญญา ความรู้ คือ ความจริงที่ถูกสร้างโดยสังคมของทั้ง 3 กลุ่มภูมิปัญญาของ ชาวบ้านกลุ่มหมู่บ้านแฝกเกิดจากการเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติ อาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาในการทำงาน และการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นความจริงที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มนั้นยังสามารถถูกระบบความรู้และสร้างระบบความรู้ใหม่ได้ **การรับรู้ (Perception)** ตัวอย่างเช่น ครอบครัวหนึ่งของกลุ่มหมู่บ้านแฝกมีบุตร 4 คน อาชีพของครอบครัวนี้ ทำนา ทำไร่ ปลูกฝ้ายและได้นำ ฝ้ายมาทอเป็นผ้า เพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน วิถีชีวิตที่ต้งามนี้เป็นแบบอย่างให้บุตรทั้ง 4 คนเห็นและ ปฏิบัติตามได้อย่างดีนั้นเกิดจากกระบวนการรับรู้ เป็นกระบวนการที่คาบเกี่ยวกันระหว่างเรื่องความ เข้าใจ การคิด การรู้สึก ความจำ การเรียนรู้ การตัดสินใจ รวมถึงเหตุการณ์ที่พบและกระทำจนเกิด ประสบการณ์และความชำนาญได้ มิติการสืบทอดภูมิปัญญาตลอดสายการสาน ถวัลย์ มาศจรัส (2543: 37) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่ออกมาขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การ จัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยจากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ
2. เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกัน ปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์

มิติการสืบทอดภูมิปัญญาของทั้ง 3 กลุ่มหมู่บ้านแฝกจังหวัดพะเยา มีแนวทางใน การศึกษาโดยใช้วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ในเรื่องของ **ภูมิปัญญาไทยที่เป็นรูปธรรม** หรือภูมิ ปัญญาชาวบ้านซึ่ง หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็น เทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิ ปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สื บทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิ ปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถในส่วนรวม เป็นที่ยอมรับใน ระดับชาติ ส่วน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขอบเขต จำกัดในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นต้น ความคิดเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นรูปแบบวิถีที่ตีงามของกล่าวถึง **ความคิดเชิงบวก (positive thinking)** ทศนคติที่มีต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในด้านดีงามที่เป็นกำลังใจ มีความเห็นที่ดี การเห็นด้านดีของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะทำให้จิตใจไม่วอกแวกกับสิ่งเร้าที่เป็นลบ เมื่อใดก็ตามที่ทางกลุ่มหมู่บ้านแปกมีความคิดเชิงบวกจะส่งผลให้ไม่ย่อท้อ มีกำลังใจในการทำงานและการดำรงชีวิตล้วนเป็นพลังในการผลักดันชีวิตให้ก้าวไปข้างหน้า ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ

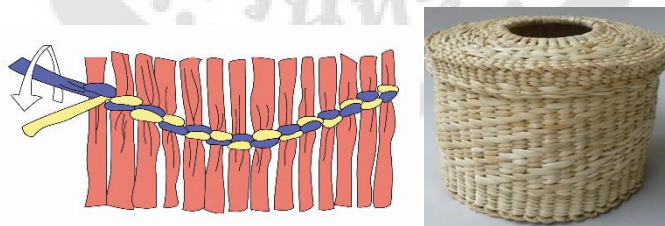
อารี สุทธิพันธุ์ (2532: 171) ได้กล่าวว่าความคิด เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของมนุษย์ คล้ายกับส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเช่น แขน ขา อันเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้สึกตามประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น รู้สึกเสียใจ หวั่นไหวต่อปัญหาต่าง ๆ อยากแก้ปัญหา อยากเผชิญความจริง มีความอดทน สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้นั้นเป็นเรื่องของอารมณ์ และความคิด เมื่อพบเห็นสิ่งใดไม่คุ้นต่อสายตาหรือไม่เคยประสบมาก่อนก็จะคิดถามตัวเองว่า มันคืออะไร ทำด้วยอะไร ทำอย่างไร ทำขึ้นเพื่อประสงค์สิ่งใด มีประโยชน์มากน้อย จำเป็นหรือไม่ ภูมิปัญญามิติด้านอัตลักษณ์ วัฒนธรรม คือ ความรู้ ความสามารถและทักษะของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแปกอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแปกให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับวิถีปฏิบัติของกลุ่มด้วย ภูมิปัญญาในการจักสานนี้เป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของกลุ่มที่ออกมาขึ้นใหม่สังเกตจากการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านแปก **การเกิดภูมิปัญญาด้านลดละยการสานของกลุ่ม** ภูมิปัญญานี้ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นปู่ย่า ตายาย สู่รุ่นลูก ล้วนเป็นภูมิ หรือเรียกอีกอย่างว่า ความรู้ ที่เกิดจากตัวบุคคลในแต่ละท้องถิ่น การเกิดภูมินั้นจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์ต้องการความอยู่รอดและปลอดภัยในการดำรงชีพในก็คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ซึ่ง มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้กล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ 5 ประการ แต่ผู้วิจัยขอหยิบยกมาใช้ในประเด็นที่ว่า ความต้องการทางร่างกาย (physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อากาศ น้ำดื่ม การพักผ่อน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการต้องการของมนุษย์ในเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดการกระทำในสิ่งต่าง ๆ เป็นการอยู่รอด เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การผลิตเครื่องใช้สอยในครัวเรือน การหาอาหาร ฯลฯ ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นที่มีทรัพยากรแตกต่างกันดังคำกล่าวที่ว่า

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งว่าด้วยเรื่องการใช้วัสดุพื้นถิ่นให้เกิดประโยชน์ ประเวศ วะสี (2534: 10) ได้แสดงความเห็นสอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก (2529: 23) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกเรื่อง ไม่แยกส่วนกันซึ่งระบุว่า ชนเหล่าใดที่ดำรงความเป็นกลุ่มหรือชนชาติ หรือประเทศมาเป็น

เวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชนชาติหรือของประเทศอันเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) และนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิเดิมแล้วยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์

สามารถ จันทรสุริย์ (2534: 3) ได้กล่าวว่า การถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งได้รับโดยตรงจากความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ ออกมานำเสนอให้ผู้ทำงานพัฒนาทั้งหลาย ได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชาวบ้าน การปลูกสำนึกรับรู้ในคุณค่าทางการศึกษาของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงนับเป็นเงื่อนไขเบื้องต้น ที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการพัฒนาจะต้องสัมพันธ์สอดคล้อง ทั้งต่อพื้นฐานแวดล้อมและปัญหาของความต้องการเพื่อพัฒนา ให้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532: 129) ได้ให้แนวทางในการสืบสานและดำรงอยู่ของศิลปหัตถกรรมไว้ว่า ท้องถิ่นใดที่สามารถนำงานศิลปหัตถกรรมมาส่งเสริมให้กลายเป็นสินค้าของใช้ได้ จึงเท่ากับเป็นการสืบทอด และฟื้นฟูฝีมือด้านศิลปหัตถกรรมดั้งเดิม และที่สำคัญเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับวัสดุที่เป็นทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่เดิมแล้วแต่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า รวมทั้งเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับแรงงานในท้องถิ่นซึ่งว่างงาน โดยสรุปจึงนับเป็นการพัฒนาชนบทที่ได้ผลอย่างสมบูรณ์ ลวดลายที่ใช้ในการสานผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของกลุ่มลวดลายต่าง ๆ ได้มีดังนี้

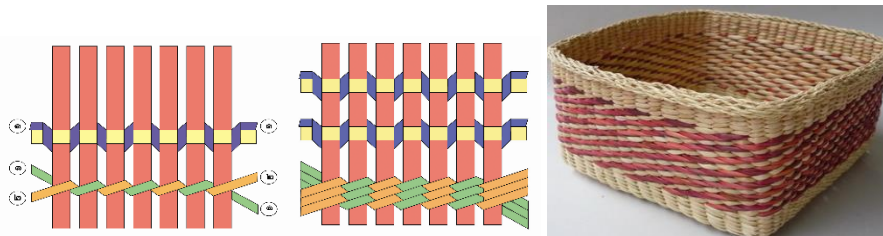
1. ลายเม็ดแตง เป็นลายที่กลุ่มได้ใช้เป็นลักษณะเฉพาะของทางกลุ่ม ลวดลายได้ภูมิปัญญาจากที่นำลักษณะของเม็ดแตงมาถ่ายทอดเป็นลวดลายการสานได้อย่างชาญฉลาด

ภาพประกอบ 20 ลวดลายเม็ดแตงและผลิตภัณฑ์กล่องกระดาษทิชชู

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2554). หญ้าแฝก: ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.

2. ลายนํ้าไหล เป็นลวดลายที่ทางกลุ่มนํ้าลายนํ้าไหลที่ใช้ในการทอผ้ามาประยุกต์กับการสานตะกร้าได้เป็นอย่างดี เพราะภูมิปัญญาเดิมของกลุ่มมาจากการ ทำผลิตภัณฑ์เครื่องใช้จากไม้ไผ่ และการทอผ้า จะเห็นถึงฝีมือและความประณีตในการสานได้อย่างชัดเจน

ภาพประกอบ 21 ลวดลายเม็ดแตงและผลิตภัณฑ์กล่อง

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2554). กล้วยาแฝก: ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสืบสาน สืบทอดประสบการณ์จากรุ่นถึงรุ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ถ้าถูกละเลย ขาดการยอมรับและถูกทำลายลง ก็สูญหายไป ไร่ซึ่งภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้คนในท้องถิ่นไม่มีศักดิ์ศรี ขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งนี้การศึกษา หน่วยงาน ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ไร่ดังนี้ ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537:25-26) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสังคมเป็นสิ่งที่มีความหมาย สิ่งสำคัญมีความหมายและคุณค่าต่อการดำรงอยู่ร่วมกันที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอกและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบท ของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการกำหนดท่าทีในการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น ประกอบ ใจมัน (2539:84) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อความเปลี่ยนแปลง และผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอกเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆเพื่อที่จะได้กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาลวดลายการสานนั้นมีความสำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาคือ ความรู้และความสามารถ ที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษซึ่ง

เป็นมรดกทางความรู้ถ่ายทอดให้ลูกหลานได้อนุรักษ์และสืบสานความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความรู้และความสามารถในการจักสาน ความรู้และความสามารถในการทอผ้า ความรู้และความสามารถในการผลิตเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ล้วนต้องให้ภูมิปัญญาในการผลิต การแก้ปัญหา ในการปรับเปลี่ยนลวดลายต่าง ๆ เป็นการใช้องค์ปัญญาในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และเป็นการสืบสานมรดกความรู้ทางวัฒนธรรม ในการจักสานให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ เช่น การจักสานกระบุง ตักน้ำ เป็นภูมิปัญญาการสานที่มีให้น้ำรั่วซึมออกได้

3. ความเชื่อของกลุ่ม คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงออกทางความเชื่อส่งผลให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มได้เช่นกัน ชาวไทลื้อมีอาชีพทำนาเป็นหลักจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำไร่ไถนา มากมายเป็นต้นว่า การล่องเหมือง (ขุดลอกคลอง) เพื่อจะทำให้น้ำที่ไหลเข้าสู่ไร่นาไหลได้สะดวกมีการแบ่งสรรน้ำกันในการทำนาแต่ละครั้งแล้วแต่จะตกลงกัน การเลี้ยงผีฝ่าย เพื่อเป็นสิริมงคล การเรียกขวัญข้าว ปีไหนที่เห็นว่าข้าวเจริญเติบโตไม่เต็มที่จึงจัดให้มีการเรียกขวัญข้าว การสู่ขวัญข้าวใหม่ ถูเก็บเกี่ยวข้าวได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจก็จะทำพิธีสู่ขวัญข้าวใหม่

นอกจากนี้ประเพณีสำคัญที่น่าสนใจอีกมากมาย เช่น การเรียกขวัญ มีลักษณะคล้ายประเพณีเรียกขวัญของชาวเหนือโดยทั่วไป เพื่อเป็นขวัญ กำลังใจแก่ผู้หยาบป่วยใหม่ ๆ การส่งเคราะห์ เพื่อให้อยู่สุขสบายขึ้น การสืบทอดเพื่อให้เป็นสิริมงคล ขับไล่สิ่งชั่วร้าย มีทั้งสืบทอดคนและสืบทอดหมู่บ้าน การขึ้นเณรใหม่หรือการขึ้นบ้านใหม่ การขึ้นปีใหม่ ระหว่างวันที่ 13 – 18 เมษายนของทุกปี การแต่งงานและการตายซึ่งเดิมจะใช้การฝัง ต่อมาใช้การเผาแทน ส่วนการเล่นที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรม ไทลื้อ คือ การขับล้อ การพ่อนเจิง การเล่นมะกอน การเล่นโก่งกาง และการเล่นก๊อบก๊อป เป็นต้น

4. ชชาติพันธุ์ การมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน เช่น ไทย พม่า กะเหรี่ยง จีนลาว กลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมมีลักษณะเด่นคือ เป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บรรพบุรุษในที่นี้หมายถึงบรรพบุรุษทางสายเลือด ซึ่งมีลักษณะทางชีวภาพและรูปร่าง (เชื้อชาติ) เหมือนกัน รวมทั้งบรรพบุรุษทางวัฒนธรรมด้วย ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือด และทางวัฒนธรรมพร้อม ๆ กันไปเป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของ ชชาติพันธุ์ และในขณะเดียวกันก็สามารถรับรู้อารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์นับถือศาสนาเดียวกันความรู้สึกผูกพันนี้อาจ เรียกว่า "สำนึก" ทางชาติพันธุ์ หรือชาติลักษณะ (ethnic identity) ประวัติศาสตร์ในเชิงอัตลักษณ์ของกลุ่มหมู่บ้านนั้น เป็น

การศึกษาความจริงในอดีตสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นเครื่องนำทางที่จะทำความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มหญ้าแฝก

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มนั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าทุกคนไม่มีสามัญสำนึกซึ่งมีอยู่ในตัวสมาชิกของกลุ่ม และสามารถผูกพันกับประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด ประวัติศาสตร์ คือ “อดีต” หรือ “ส่วนหนึ่งของอดีต” แต่ในความเป็นจริงนั้น “อดีต” ก็คือ “เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผ่าน” และ “ส่วนหนึ่งหรือเลี้ยวเล็ก ๆ เลี้ยวหนึ่งของอดีต” จะเป็นประวัติศาสตร์ได้ก็ต่อเมื่อนักประวัติศาสตร์ สนใจและเห็นความสำคัญมีประโยชน์ต่อมนุษย์ หรืออาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ คือ การสืบสวนสอบสวนค้นคว้าเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตและเรื่องราวนั้นมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวม

4. หญ้าแฝก

4.1 หญ้าแฝก มีถิ่นกำเนิดตามพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ทางน้ำธรรมชาติริมหนองบึง ในป่าเขาแต่เมื่อนำพันธุ์ที่คัดเลือกแล้วนำไปปลูกในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ปรากฏว่าขึ้นได้เกือบทุกพื้นที่ กล่าวคือสามารถเจริญเติบโตได้ในสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบใกล้เคียงกับระดับน้ำทะเล ถึงพื้นที่ภูเขาสูงถึง 5,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่ดินเปรี้ยว (PH 4.5) ดินต่าง (PH 10.5) ดินเค็ม 20 (มิลลิไบท์) ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ พื้นที่ที่มีปริมาณน้ำน้อย 200 มิลลิเมตร ถึงพื้นที่ฝนตกชุก 2,000 มิลลิเมตร – 5,000 มิลลิเมตร พื้นที่สภาพภูมิอากาศหนาวเย็น 9 องศาเซลเซียส ถึง อากาศร้อนจัด 45 องศาเซลเซียส (สุวรรณณี ทัศนากิรมย์. ม.ป.ป.)

ชาวไมซอร์ (Mysore) ประเทศอินเดียปลูกมานานแล้วประมาณ 200 ปี แนวความคิดในการนำหญ้าแฝกมาใช้ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ได้เริ่มขึ้นเมื่อ 50 ปี ที่ผ่านมานี้เองที่หมู่เกาะอินเดียตะวันตก สำหรับเกาะฟีจี บริษัทน้ำตาลปลูกหญ้าแฝก เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำในไร่้อยมาแล้วมากกว่า 30 ปี ซึ่งประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี นายกรีนฟิลด์ (John C. Greenfield) นักอนุรักษ์ดินและน้ำ ฝ่ายวิชาการ ภูมิภาคเอเชีย ธนาคารโลก สังเกตเห็นว่า แนวหญ้าแฝกที่ปลูกเป็นแนวทางตามลาดชันของพื้นที่ในไร่้อยนั้น เมื่อเวลาผ่านไป 30 ปี สามารถทำให้พื้นที่ปรับสภาพลดความลาดชันลง เป็นพื้นที่ขึ้นบันไดดิน (beach terrance) สูง 3-4 เมตร

สรุปว่าหญ้าแฝกเป็นแนวนำ (guide line) ให้เกิดการสร้างขึ้นบันไดดินได้โดยธรรมชาติ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปผสมผสานกับเทคนิคการเตรียมดินและเพาะปลูกพืชหมุนเวียน (Cultural practices) จึงต้องอาศัยเวลา การที่หญ้าแฝกทำให้เกิดขึ้นบันไดนั้น เนื่องจากหญ้าแฝกมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถแตกกอ โดยการแตกหน่อที่ข้อของลำต้น หรือเหง้าเหนือดิน (rhizomes) ได้ตลอดเวลา เมื่อตะกอนดินมาทับถมแนวหญ้าแฝก ลดการสูญเสียดินจากการชะล้าง 3 - 5 เท่า จากที่ไม่มีหญ้าแฝก จึงทำให้หญ้าแฝกตั้งกอใหม่อยู่ที่ระดับผิวดินตลอดไป ขณะเดียวกันมีระบบรากฝอยที่ยังลึกลงไปตาม

ความลึกของดิน เกาะยึดดินให้มีความมั่นคงแข็งแรง (deep ground anchor) ประกอบกับหญ้าแฝก เป็นปล้องออกดอกได้ทุกปี ทำให้แนวหญ้าแฝกมีการเจริญเติบโตในลักษณะยกตัวสูงขึ้นอยู่เหนือระดับ ผิวดินที่สูงขึ้นตลอดเวลา ดูประหนึ่งว่าชั้นบันไดดินมีชีวิตสามารถงอกเงยสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนกว่าความ ลาดชันของพื้นที่จะถูกปรับให้อยู่ในระดับ แล้วขบวนการปรับโครงสร้างชั้นบันไดดินโดยแนวหญ้าแฝก จึงสิ้นสุดลง ต่อจากนั้นจะเป็นการเพิ่มเติมความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินได้เป็นอย่างดี เนื่องจากดินมี ความชุ่มชื้นมากขึ้น (แนวหญ้าแฝกลดการสูญเสียน้ำได้ถึง 25 ถึง 70 เปอร์เซ็นต์) พืชพรรณต่างๆ ขึ้น รวมทั้งพืชคลุมดินและบำรุงที่ปลูกใบหญ้าแฝกที่ได้จากการตัด ดูแลแนวหญ้าแฝกและใช้คลุมดิน เหล่านี้ จะเป็นการช่วยให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศดิน (Soil ecosystem) เช่นเพิ่มอินทรีย์วัตถุ ธาตุอาหารพืช นอกจากนี้หญ้าแฝกมีระบบรากแพร่กระจายไปในแนวลึกมากกว่าออกด้านข้าง ทำให้ แนวหญ้าแฝกต้องการพื้นที่เพื่อการเจริญเติบโตไม่กว้างนัก เช่น แนวหญ้าแฝกที่มีอายุตั้งแต่หนึ่งปีขึ้นไป ทรงพุ่มทั้งสองข้างรวมกันแล้วจะกินพื้นที่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับมาตรการอนุรักษ์น้ำและดินอื่น ๆ เช่น คันดิน จึงสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจได้ใกล้ชิดแนวหญ้าแฝก โดยที่ไม่มีการแข่งขันหรือรบกวน จากหญ้าแฝก

เมื่อกว่า 20 ปีที่แล้ว เคยมีการนำหญ้าแฝกหอมจากประเทศมาเลเซียเข้ามาทดลองปลูก ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย โดยปลูกแซมระหว่างแถวยางพารา ในขณะที่ต้นยางพารายังมีอายุไม่ มากพอที่จะทำการกรีดน้ำยาได้ เพื่อให้ชาวสวนยางสามารถขูดรากนำมาขายก่อนที่จะมีรายได้จาก การกรีดยาง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากรากหญ้าแฝกหยั่งลึกลงดิน ทำให้ขุดได้รากไม่มากนักไม่คุ้มค่าใช้จ่ายหญ้าแฝกจึงถูกลืมไป

จนกระทั่งเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2534 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ตระหนักถึง สภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของผิวน้ำดิน ทำให้ดินขาดความสมบูรณ์ และบางครั้งยังเกิดปัญหาดิน พังทลาย ก่อให้เกิดพื้นที่เสียหายต่อพื้นที่ทำการเกษตร และต่อทรัพยากรดินและน้ำ จึงมีพระมหา กรุณาธิคุณพระราชทานพระราชดำริ ให้ทดลองใช้หญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เนื่องจากเป็น วิธีการที่ใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ เกษตรกรสามารถดำเนินการได้เอง ทั้งยังไม่ต้องดูแลรักษาหลังการ ปลูกมากนัก และประหยัดค่าใช้จ่ายกว่าวิธีอื่น ๆ และในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ทรงดำริให้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เร่งดำเนินการปลูกหญ้าแฝกครอบคลุมทั่วประเทศภายใน 2 ปี

โครงการพัฒนาโดยดุษฎีฯ ได้เริ่มทดลองปลูกหญ้าแฝกตามพระราชดำริของสมเด็จพระ ศรีนครินทราบรมราชชนนี ตั้งแต่ปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2535 จนบัดนี้ได้รวบรวมข้อมูลของหญ้า แฝกจากแหล่งต่าง ๆ ที่นำมาทดลองปลูกในพื้นที่ดอยตุง การศึกษาพฤกษศาสตร์ของหญ้าแฝกชนิด ต่าง ๆ การศึกษาวิธีการขยายพันธุ์ การศึกษาความสามารถในการกระจายของรากลงในดิน ประโยชน์

ในการป้องกันดินพังทลายและการอนุรักษ์ดินและน้ำ การนำใบหญ้าแฝกมาทำหญ้าแฝกมุงหลังคา การใช้ใบหญ้าแฝกในการทำหัตถกรรม ฯลฯ

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นเสมือนแรงบันดาลใจให้เจ้าหน้าที่ในโครงการการศึกษาพัฒนาหญ้าแฝกปฏิบัติการอย่างเต็มกำลังสติปัญญา จนโครงการพัฒนาค่อยๆ เป็นแหล่งข้อมูลเรื่องหญ้าแฝกที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทยในปัจจุบัน

4.2 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของหญ้าแฝก หญ้าแฝก (Vetiver grass) เป็นพืชตระกูลหญ้าชนิดหนึ่ง เช่นเดียวกับข้าวโพด ข้าวฟ่าง อ้อย และตะไคร้ เนื่องจากหญ้าแฝกที่นำมาใช้ประโยชน์ทางด้านอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมอยู่ ขณะนี้สามารถขึ้นได้ดีบนภูเขา ทั้ง ๆ ที่แหล่งกำเนิดตามธรรมชาติ อยู่ตามที่ราบลุ่มหนองบึง จึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะแปลกประหลาด หรือยังสงสัยอยู่ว่า ถิ่นกำเนิดที่แท้จริงและถูกต้องนั้นอยู่ ณ แห่งใด แต่นักพฤกษศาสตร์เชื่อว่า มีถิ่นกำเนิดทางภาคเหนือของอินเดียถึง บังคลาเทศ พม่า หญ้าแฝกหอมในอินเดียจะมี 2 พันธุ์ คือทางเหนือเป็นพันธุ์ป่า เมล็ดงอกได้ อาจกลายเป็นวัชพืช ส่วนทางใต้เป็นพันธุ์ปลูกเลี้ยงเป็นเวลานานนับศตวรรษแล้ว และมีการนำไปปลูกอย่างแพร่หลาย ในภูมิภาคแถบร้อน ซึ่งเข้าใจว่าได้รับการคัดเลือกมาจากพันธุ์ป่ามาเป็นเวลานาน แล้วเป็นพันธุ์ที่ไม่ออกดอกหรือติดเมล็ดหรืออย่างน้อยที่สุดไม่มีการแพร่กระจายโดยเมล็ด อย่างไรก็ตามเป็นการยากมากที่จะแยกให้ออกว่าพันธุ์ไหนเป็นพันธุ์จากอินเดียเหนือหรือใต้ หากไม่มีดอกหรือเมล็ดเป็นที่สังเกต นอกจากนี้การออกดอกและติดเมล็ดนั้นยังขึ้นอยู่กับสถานที่ที่ปลูก และลักษณะการใช้งานหญ้าแฝกบางกอจะไม่มีการออกดอกเลยเป็นเวลาหลายปี หากมีการตัดอยู่ตลอดหรืออยู่ในที่ ได้รับแสงแดดน้อยก็จะไม่มีการออกดอก ได้มีการนำหญ้าแฝกหอมจากอินเดียมาปลูกในสถานที่ดินจังหวัดเพชรบูรณ์ที่ไม่มีแสงแดด เวลาผ่านไปหลายปีไม่ปรากฏมีหญ้าแฝกต้นเล็ก ๆ งอกขึ้นมา ภายหลังทรงพุ่มและบริเวณใกล้เคียงเลย จึงเข้าใจว่าเมล็ดน่าจะลีบ หรือดอกเป็นหมัน

1. กอหญ้าแฝก หญ้าแฝก ตามธรรมชาติจะเจริญเติบโตแตกหน่อขึ้นเป็นกอ ๆ รูปทรงคล้ายกอหญ้าทั่วไป เช่น กอตะไคร้ ทรงพุ่มใบปรกดินหรือทรงสูง ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ลำต้นตั้งตรง และอย่างปล้องชูช่อดอกบางครั้งอาจสูงถึง 3 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางกอที่โตเต็มที่ซึ่งมีอายุหลายปี อาจกว้างถึง 75 เซนติเมตร กอประกอบด้วยต้นหญ้าแฝกซึ่งมีลักษณะแบบเนื่องจากเป็นส่วนของกาบใบหุ้มห่อโคนต้น จะขึ้นเบียดเสียดกันแน่น ส่วนลำต้นจะอยู่เหนือผิวดินเพียงเล็กน้อย และจะสอดประสานกันอย่างแน่นหนา ส่วนกลางของกอจะมีลักษณะโหยงเป็นรูปโดม เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้นหญ้าแฝกมีอายุมากที่สุดอย่างปล้องและยกตัวสูงขึ้น หญ้าแฝกจะขยายกอโดยการแตกหน่อออกรอบ ๆ ต้นเดิมทับซ้อนกันและขยายเป็นกอใหญ่ไม่มีไหล (stolon) การที่ต้นหญ้าแฝกขึ้นเบียดเสียดกันแน่นและแข็งแรงนี้จึงมีลักษณะที่ดีเมื่อปลูกต่อกันเป็นแนวรั้วจะสามารถดักตะกอนดินได้ เมื่อระดับตะกอนดินที่

ตกทับถมด้านหน้าแถวหญ้าแฝกสูงขึ้น หญ้าแฝกจะเริ่มแตกกอที่ข้อที่ถูกดินทับถม ตั้งกอใหม่ให้มีระดับสูงขึ้นอยู่เหนือผิวดินเสมอ จึงทำให้แถวหญ้าแฝก หรือแนวรั้วหญ้าแฝกมีการยกตัวเองให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนรากก็จะงอกออกจากข้อของลำต้นเช่นเดียวกัน และยึดดินที่ทับถมขึ้นมารอบ ๆ โคนต้นเดิมให้แข็งแรงมั่นคง

2. ต้นและใบ หญ้าแฝก จะมีลำต้นเหนือผิวดินซึ่งมีข้อที่เมื่อแตกหน่อแรกจะเริ่มอย่างปล้องสูงขึ้น ข้อจะเริ่มห่างขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเป็นลำต้นที่ชูช่อดอกขึ้นไปทีโคนของลำต้นจะหุ้มห่อด้วยกาบของใบแต่ละกาบของใบจะติดอยู่ที่ข้อของลำต้นเรียงซ้อนกันเป็นชั้น ๆ และแผ่ออกเป็นรูปแบน แต่ละโคนกาบใบตรงข้อจะมีตาหรือหน่ออ่อนและพร้อมที่จะเจริญเติบโตเป็นหน่ออ่อนหรือต้นหญ้าแฝกกาบใบจะเหี่ยวหุ้มห่อลำต้นและป้องกันหน่ออ่อนไม่ให้เป็นอันตรายจากการถูกแดดเผา ความแห้งแล้ง ดินเค็มหรือสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ใบหญ้าแฝกหอมจะอ่อน ขอบใบจะมีหนามละเอียดคล้ายฟันเลื่อยโดยเฉพาะที่โคนใบ ใบหญ้าแฝกหอมแฝกลุ่มจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอขึ้นอยู่กับการอายุ ความแห้งแล้ง และการตัดใบ หน่อซึ่งกำลังเจริญเติบโตใบจะใหญ่กว้างเป็นรูปรีรูปตัวยู ใบแก่ตีบแคบรูปตัววีหรือใบที่ตัดบ่อย ๆ จะงอกออกมาเป็นใบแคบรูปตัววี ในสภาพธรรมชาติแฝกหอมพื้นเมืองประเทศไทย ใบกว้างใหญ่รูปตัวยู หานเป็นชนิดที่ใบแบนจะเป็นเครื่องบ่งบอกว่าชนิดนั้นเมล็ดจะมีเปอร์เซ็นต์ความงอกสูงมาก ซึ่งจะแตกต่างจากแฝกหอมที่เอามาจากอินเดียและศรีลังกา ใบจะแคบกว่าและตีบเป็นรูปตัววี สีเขียวเข้ม หากอยู่ในสภาพที่แห้งแล้ง จัดลักษณะของใบหญ้าแฝกหอมจะแข็งคล้ายหญ้าแฝกดอน ในสภาพที่ดินดีหญ้าแฝกหอมและหญ้าแฝกดอนจะมีลำต้นและหน่อโต กาบใบที่หุ้มห่อลำต้นคล้ายคลึงกัน เช่น หญ้าแฝกหอมจากอินเดียและสายพันธุ์ประจวบคีรีขันธ์ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งขนาดของหน่อและสีของกาบใบซึ่งออกสีม่วงเรื่อ ๆ

3. ช่อดอก ช่อดอกใหญ่ อยู่บนก้านช่อดอกซึ่งสูงประมาณ 1.50 เมตร หรืออาจจะสูงถึง 2 เมตร แม้ว่าจะอยู่ในสภาพแห้งแล้งหญ้าแฝกจะพยายามชูช่อดอกให้ยาวและสูงที่สุด ขณะที่ทรงพุ่มเตี้ยขณะดอกบานช่อดอกจะบานเป็นรูปฉัตร ความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ฐานกว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ช่อดอกจะมีสีน้ำตาลถึงน้ำตาลแดง สีเทา หรือสีขาวนวล ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสีของส่วนประกอบที่เป็นก้านช่อดอก แขนงช่อดอก กลีบดอก เกสรตัวผู้และเกสรตัวเมีย ซึ่งจะมีสีตั้งแต่ม่วงแดง (red) ถึงขาว (alba) หากส่วนประกอบทั้งหมดมีสีเดียวกัน เช่น สีม่วงแดง ก็จะเป็นช่อดอกเป็นสีม่วงแดง หากเป็นสีขาว ช่อดอกจะเป็นสีขาวนวล หากมีสีคละกัน เช่น ก้านช่อดอกสีม่วง เกสรตัวผู้สีขาว เกสรตัวเมียสีม่วงเข้ม กลีบดอกสีม่วงอ่อน ช่อดอกจะมีสีเทา หรือสีกะปิ เป็นต้น

ดอกหญ้าแฝกจะอยู่บนแขนงช่อดอกโดยอยู่เป็นคู่ ดอกบนมีก้านดอก ดอกล่างจะไม่มีก้านดอก ดอกบนเป็นดอกตัวผู้ คือ มีเกสรตัวผู้ ดอกล่างเป็นดอกกระเทยคือมีทั้งเกสรตัวผู้และเกสรตัวเมีย เป็นดอกที่จะมีการผสมติดเมล็ด ดอกบนค่อนข้างจะเล็กเรียว บางครั้งจะเปลี่ยนแปลง

รูปร่างเป็นรูปกลมคล้ายหัวเข็มหมุดที่มีส่วนบนแหลมเข้าใจว่าเป็นดอกที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร ดอกหญ้าแฝกจะบานเพื่อผสมเกสรยาวประมาณ 4 ถึง 5 วัน ส่วนที่ผสมเกสรก่อนจะอยู่ส่วนยอดของข้อ หลังผสมเกสรแขนงข้อดอกจะเริ่มหุบตั้งแต่ปลายข้อลงมาจนถึงโคนข้อและเมล็ดเริ่มแตกเป็นรวง ซึ่งใช้เวลา 8 ถึง 10 วัน เมล็ดจะเริ่มแก่และร่วง ซึ่งใช้เวลาประมาณ 10 ถึง 12 วัน เมื่อร่วงหมดจะเหลืออยู่เฉพาะก้านข้อดอก

4. เมล็ดและต้นกล้า เมล็ดมีลักษณะกลมยาวคล้ายเมล็ดข้าวเปลือกจะมีหนามเล็กๆ เรียงเป็นแถว คล้ายหนามเล็กๆ ที่เรียงตามขอบใบ สีของเมล็ดจะมีสีเดียวกับกลีบดอกสีน้ำตาลปนเทา เมล็ดหญ้าแฝกสามารถงอกได้แต่ไม่มากนัก และมีการพักตัว หากเก็บเมล็ดไว้ตั้งแต่หนึ่งเดือนถึงหกเดือน เมล็ดจะมีความงอกเฉลี่ย 1 ถึง 34 เปอร์เซ็นต์ ต้นกล้าที่งอกจากเมล็ดจะงอกได้น้อย มีบางสายพันธุ์ไม่ปรากฏว่ามีต้นกล้าเล็กของหญ้าแฝกงอกขึ้นมาบริเวณกอหญ้าแฝกเช่นแฝกหอมพันธุ์อินเดีย

5. ราก รากหญ้าแฝกเป็นระบบรากฝอย มีสองขนาด คือ เส้นโตและฝอยขนาดเล็ก เส้นโตจะเหนียวและแข็งแรงจะลงไปในดินได้ดี เส้นเล็กจะแตกแขนงออกมาจากเส้นใหญ่ และสานกัน คล้ายร่างแห หรือใยขัดหม้อ รากจะหยั่งลึกลงไปในดินอย่างรวดเร็วภายในสามอาทิตย์อาจยาวถึง 60 เซนติเมตร ในสภาพพื้นที่บางแห่งซึ่งมีหน้าดินลึก รากหญ้าแฝกอาจยาวถึง 3 เมตรเศษ รากหญ้าแฝกจะแตกแขนงเป็นรากฝอยจำนวนมากขึ้นอยู่กับสายพันธุ์ บางพันธุ์จะมีรากฝอยละเอียดมากและสีของรากจะแตกต่างกันไป เช่น แฝกหอมจากอินเดียจะมีปริมาณรากมาก ละเอียด และสีซีดกว่าพันธุ์ศรีลังกา เป็นต้น รากหญ้าแฝกจะมีน้ำมันหอมระเหย หรือมีกลิ่นเฉพาะตัว หากเก็บรากหญ้าแฝกสดหรือแห้งไว้ในที่ปิดมิดชิดจะส่งกลิ่นหอมฟุ้งกระจาย สามารถขับไล่แมลงได้ ชาวอินเดียเอารากใส่ไว้ในตู้เสื้อผ้าเพื่อไล่ผีเสื้อกลางคืน เือดและไร น้ำมันหอมระเหยจากรากหญ้าแฝก ใช้ทำยาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช พวกพืชผักได้ เช่น คื่นหีป ผักกาดหัว เป็นต้น

4.3 สายพันธุ์หญ้าแฝกและการศึกษาเปรียบเทียบ

ได้มีการรวบรวมพันธุ์หญ้าแฝกจากแหล่งพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและในประเท เพื่อทำการจำแนกพันธุ์ของหญ้าแฝกตามสภาพทางนิเวศวิทยาที่พบในธรรมชาติ (Ecological & Condition) โดยส่วนใหญ่จะอนุโลมให้ใช้ชื่อจังหวัดที่พบเป็นชื่อของพันธุ์ เพื่อความสะดวกในการเรียกชื่อ และคัดเลือกไว้ใช้เปรียบเทียบจากการดำเนินงานของกรมพัฒนาที่ดิน ได้คัดเลือกพันธุ์หญ้าแฝกไว้เป็นพันธุ์ในประเทศจำนวน 7 พันธุ์ และต่างประเทศประเทศ 1 พันธุ์ คือ พันธุ์ศรีลังกา ทั่วโลกมีหญ้าแฝก (*Veliveria* spp) อยู่ประมาณ 12 ชนิด ในประเทศไทยพบว่ามี 2 ชนิด ได้แก่

- 1.หญ้าแฝกหอม (แฝกกลุ่ม) หรือแฝกทองขาว *Vetiveria zizanioides* (L) Nash
- 2.หญ้าแฝกดอน *Vetiveria nemoralish* (A. Camus)

1. **หญ้าแฝกหอม** (แฝกกลุ่ม) หรือแฝกท้องขาว ตามธรรมชาติพบขึ้นในไร่ชาลุ่มน้ำท่วมขัง เช่นที่ราบลุ่มภาคกลางขึ้นปะปนกับข้าวขึ้นน้ำจังหวัดอยุธยา อ่างทอง ในท้องไร่ข้างถนนริมหนองบึงจังหวัดราชบุรี ภาคเหนือพบตามแอ่งน้ำหนองบึง เช่น ริมกว๊านพะเยา กระทั่งอยู่ในที่ระดับสูง เช่น อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบสองข้างถนน ภาคเหนือตอนกลาง เช่น อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย สองข้างทางรถไฟริมบึงบรเพชร อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ภาคอีสานพบตามแหล่งน้ำ ภาคใต้พบตามชายทุ่งและคันนา แหล่งน้ำเช่นเกาะพังนัง พระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลาถึงนราธิวาส ดังนั้นหญ้าแฝกชนิดนี้จึงพบมากตลอดภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ซึ่งท้องถิ่นภาคกลางและภาคเหนือตอนล่างเรียกว่า ขนาดซึ่งรู้จักกันดีตั้งแต่พิษณุโลก สุโขทัยถึงอ่างทอง อยุธยา เป็นประเภทเดียวกับที่นำมาจากต่างประเทศ เช่น อินเดีย ศรีลังกา มาเลเซีย อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น ซึ่งใช้หญ้าทำสมุนไพรและเครื่องหอมใช้ในพิธีทางศาสนา เช่น ทำดอกไม้จันทน์ เป็นต้น

แฝกหอมเป็นชื่อพ้องกับพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่พืชตระกูลหญ้า แต่เรียกแฝกหอมเช่นเดียวกัน ใช้รากทำสมุนไพรแก้ปวดท้อง แถบอำเภอสวนผึ้งจังหวัดราชบุรี ต้นคล้ายคุดไซ รากเล็กคล้ายกระชาย

ใบหญ้าแฝกหอมจะกว้างกว่าใบหญ้าแฝกดอน ท้องใบหรือด้านหน้าใบจะมีสีขาว ผิวใบจะมีลักษณะคล้ายฟองน้ำ ด้านหลังใบจะเป็นสีเขียวตลอดใบหญ้าแฝกหอมจะอ่อนขอบใบจะมีหนามละเอียดคล้ายฟันเลื่อย โดยเฉพาะที่โคนใบหญ้าแฝกหอม (แฝกกลุ่ม) จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอขึ้นอยู่กับอายุ ความแห้งแล้งและการตัดใบ ห่อซึ่งกำลังเจริญเติบโต ใบจะใหญ่กว้างเป็นร่องรูปตัวยู ใบแก่จะตีบแคบรูปตัววี หรือใบที่ตัดบ่อย ๆ จะงอกออกมาจะเป็นใบแคบรูปตัววี ในสภาพธรรมชาติ แฝกหอมพื้นเมืองประเทศไทยใบจะกว้างใหญ่โค้งเป็นรูปตัวยู หากเป็นชนิดใบแบนจะเป็นเครื่องบ่งบอกว่าชนิดนั้นเมล็ดจะมีเปอร์เซ็นต์ความงอกสูงมาก ซึ่งจะแตกต่างจากแฝกหอมที่เอามาจากอินเดีย และศรีลังกา ใบจะแคบกว่าและตีบเป็นรูปตัววี สีเขียวเข้ม หากอยู่ในสภาพที่แห้งแล้งจัด ลักษณะของใบหญ้าแฝกหอมจะแข็งดูคล้ายหญ้าแฝกดอน ในสภาพที่ดินดีหญ้าแฝกหอมและหญ้าแฝกดอนจะมีลำต้นและหน่อโต กาบใบที่หุ้มห่อลำต้นคล้ายคลึงกัน เช่น หญ้าแฝกหอมจากอินเดีย และสายพันธุ์ประจวบคีรีขันธ์ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งขนาดของหน่อและสีของกาบใบซึ่งออกสีม่วงเรื่อ ๆ

2. **หญ้าแฝกดอน** (Veliveria Nemoralish A. Camus)

พบทั่วไปตามที่ดอนเต้ง พื้นที่ดินลูกรัง ปะปนกับต้นปรังและเป้ง จังหวัดพิษณุโลก กำแพงเพชร อุทัยธานี ตามทางน้ำธรรมชาติบนที่ดอนและภูเขา เช่น จังหวัดหนองบัวลำภู ราชบุรี ชายทุ่ง คันนา และบริเวณพื้นที่สองข้างลำน้ำ หรือที่ราบที่น้ำท่วมถึงฤดูฝน ตั้งแต่จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ พบขึ้นในป่าละเมาะ ซึ่งเป็นป่าไผ่หนามต้นไม้หนามต้นเป้ง และ

ได้ไม่รู้จัก เช่นพื้นที่อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี หนองโสน อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ทุ่งพลายงาม อำเภอปรามบุรี ริมทะเลดินเค็ม ทุ่งโกอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หญ้าแฝกชนิดนี้จะมีชื่อพ้องกับหญ้าชนิดหนึ่งทางภาคเหนือเรียกว่า “โขมก” จึงทำให้เกิดความสับสน หญ้าดังกล่าวเรียกว่า แฝกเถื่อน (Themeda spp) ซึ่งอยู่กับคนละสกุลกับหญ้าแฝกที่กำลังกล่าวถึงมีลักษณะกอ ลำต้น ใบ ช่อดอก และดอกแตกต่างกันมาก โดยทั้ง ๆ ไปหญ้าแฝกดอนหรือแฝก นำใบมากรองเป็นต้นแฝกใช้มูมหลังคาบ้านเรือนหรือทำเป็นอาชีพชายดับแฝก แถบตำบลนครสวรรค์ตก ตำบลหนองกรด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งทำเป็นอาชีพมาเป็นเวลากว่า 50 ปีแล้ว

แฝกดอน ถ้าคัดลอกด้านในจะสีขนสีเขียวและมีมาถึงโคนใบ เนื้อกาบใบจะเป็นโคนใบ และเส้นกลางใบจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม คือขอบใบทั้งสองข้างและเส้นของเส้นกลางใบมีหนามที่ละเอียดคล้ายฟันเลื่อย ซึ่งคดจัด เนื้อส่วนที่เป็นสามเหลี่ยมจะเป็นใบซึ่งเริ่มแผ่แบนออกหรือมีลักษณะตีบแคบ ถ้าตัดใบจะเห็นหน้าตัดใบเป็นรูปตัววีหรือตัวยู ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดและอายุของหญ้าแฝก และจะเริ่มเป็นส่วนที่อ่อนขึ้นจนกระทั่งแบนและปลายใบเรียวเล็กและโค้ง โดยใบของหญ้าแฝกดอนจะเป็นสามเหลี่ยมเด่นชัดและคม ซึ่งเรียกว่า สามเหลี่ยมคมแฝก เส้นกลางใบของน้ำเล็ก ๆ ซึ่งน้ำฝนหรือน้ำข้างจะไหลลงไปตามร่องเล็ก ๆ นี้ลงไปยังกาบใบและโคนต้นได้ เส้นกลางใบของหญ้าแฝกดอนจะสามารถหักได้ และเมื่อรูดจะพุ่งออกมาจะมีลักษณะคล้ายเส้นกลางใบของใบมะพร้าว ความกว้างของใบส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 7 มิลลิเมตร ถึง 1 เซนติเมตร

กรมพัฒนาที่ดินได้รวบรวมหญ้าแฝกที่เหมาะสมสำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต่าง ๆ ผลการทดสอบเบื้องต้นพบว่า มีหญ้าแฝกที่เหมาะสมสำหรับการขยายพันธุ์และใช้การอนุรักษ์ดินและน้ำจำนวน 10 พันธุ์ ซึ่งมีการเจริญเติบโตที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นที่เป็นดินทราย คือ หญ้าแฝกดอน 4 สายพันธุ์ คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร 1 ร้อยเอ็ด และราชบุรี และหญ้าแฝกหอม 2 แหล่งพันธุ์ คือ กำแพงเพชร 2 และสงขลา 3 และเจริญเติบโตในพื้นที่ดินร่วนเหนียว คือ หญ้าแฝกดอน 5 สายพันธุ์ คือ เลย นครสวรรค์ กำแพงเพชร ราชบุรี และประจวบคีรีขันธ์ และหญ้าแฝกหอม สายพันธุ์ คือ สุราษฎร์ธานี และสงขลา 3 สำหรับหญ้าแฝกที่เจริญเติบโตในพื้นที่ดินลูกรังคือ หญ้าแฝกดอน 2 สายพันธุ์ คือ เลย และประจวบคีรีขันธ์ และหญ้าแฝกหอม 4 สายพันธุ์ ศรีลังกา และสงขลา 3

หญ้าแฝกทั้ง 10 สายพันธุ์สามารถอนุรักษ์ดินและน้ำตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดี ซึ่งเป็นหญ้าแฝกดอน 6 สายพันธุ์ หญ้าแฝกหอม 4 สายพันธุ์ และพบว่า หญ้าแฝกดอนแตกกอดีกว่า แต่ความสูงของหญ้าหอมจะสูงกว่าเล็กน้อย

ตาราง 1 ความแตกต่างของหญ้าแฝกหอมและหญ้าแฝกดอน

	หญ้าแฝกหอม	หญ้าแฝกดอน
ถิ่นกำเนิด	- ดอนกลางของทวีปเอเชีย - สันนิษฐานว่าอยู่ในประเทศอินเดีย - มีการนำไปปลูกขยายพันธุ์ทั่วไป	- เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย ลาว เขมร และเวียดนาม - กระจายพันธุ์อยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่มีการนำไปปลูกขยายพันธุ์
ลักษณะกอ	- มีพุ่ม ใบยาวตั้งตรงขึ้นสูง - สูงประมาณ 150-200 ซม. - มีความแตกตะเถียงและแตกแขนงลำต้นได้	- เป็นพุ่มใบยาวปลายจะแผ่โค้งลง - คล้ายกอตะไคร้ไม่ตั้งมากเหมือนหญ้าแฝกหอม - สูง 100 – 150 ซม. - ไม่มีการแตกตะเถียงและแขนงลำต้น
	- ยาว 45-100 ซม. กว้าง 0.6-1.2 ซม. - ใบสีเขียวเข้ม หลังใบโค้งเป็นสีเขียวตลอด ท้องใบออกสีขาวมีรอยกั้นขวางในเนื้อใบ ส่องกับแดดเห็นชัดเจน - เนื้อใบค่อนข้างเนียนมีไขเคลือบมาก ทำให้ดูนุ่มมัน ผิวใบมีลักษณะคล้ายฟองน้ำ	- ยาว 35 – 80 ซม. กว้าง 0.4-0.8 ซม. - ใบสีเขียวสดหลังใบพับเป็นสันแข็งสามเหลี่ยมท้องใบสีเขียวกับด้านหลังใบแต่ชิดกว่า แผ่นใบเมื่อส่องกับแดดไม่เห็นรอยกั้นในเนื้อใบ - เนื้อใบหยาบ สากคาย มีไขเคลือบน้อย ทำให้ดูกร้านไม่เคลือบมัน
ช่อดอกและดอก	- ช่อดอก สูง 150-250 ซม. - ส่วนใหญ่มีสีอมม่วง - ดอกย่อยไม่มีริยางค์แข็ง	- สูง 100-150 ซม. - มีได้หลายสีตั้งแต่มีขาวครีม สีม่วง - ดอกมีริยางค์แข็ง
เมล็ด	- ขนาดโตกว่าหญ้าแฝกดอน - เล็กน้อยสีไม่แตกต่างต้น	- ขนาดเล็กกว่าหญ้าแฝกหอม

1. วิธีการแพร่ขยายพันธุ์ของหญ้าแฝก

1. การแพร่ขยายพันธุ์โดยเมล็ด
2. การแพร่ขยายพันธุ์โดยแยกหน่อมี 2 วิธี
 - ก. ปักชำหน่อในถุงบรรจุดินผสมหรือถุงพลาสติก
 - ข. ดำลงในแปลงแบบดำนา
3. การแพร่ขยายพันธุ์โดยปล้อง/ข้อ
4. การแพร่ขยายพันธุ์โดยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

2. ประโยชน์ของหญ้าแฝก

1. ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ
 - 1.1 เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน
 - 1.2 เพื่อการรักษาความชุ่มชื้นในดินในสวนผลไม้หรือไม้ยืนต้น
 - 1.3 เพื่อแก้ไขการเกิดร่องน้ำแบบลึก
 - 1.4 เพื่อรักษาคุณภาพน้ำและแหล่งน้ำ
 - 1.5 เพื่อป้องกันการพังทลายของไหล่ถนน
2. ประโยชน์หญ้าแฝกในด้านอื่น
 - 2.1 ต้นและใบหญ้าแฝกเป็นอาหารสัตว์
 - 2.2 ต้นและใบหญ้าแฝกเป็นวัสดุเพาะเห็ด
 - 2.3 ต้นและใบหญ้าแฝกเป็นปุ๋ยหมักและพืชคลุมดิน
 - 2.4 ต้นและใบหญ้าแฝกเป็นวัสดุคลุมหลังคา
 - 2.5 สกัดจากรากหญ้าแฝกเป็นเครื่องหอม
 - 2.6 รากหญ้าแฝกเป็นเครื่องยาสมุนไพร
 - 2.7 รากหญ้าแฝกในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
 - 2.8 รากหญ้าแฝกป้องกันกำจัดเห็ดในโคนม
 - 2.9 หญ้าแฝกในด้านศิลปหัตถกรรม

5. การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาลิขสิทธิ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝกนี้ เพื่อความต้องการของมนุษย์ในการดำรงชีวิตการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับการใช้งานประโยชน์ใช้สอยและรวมถึงความพึงพอใจในแต่ละช่วงเวลาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น สิ่งอำนวยความสะดวกก็เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีพ

อย่างไรก็ตามเมื่อความต้องการมากขึ้นทำให้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ต้องผลิตมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการผลิตในระบบอุตสาหกรรม หรือ ระบบงานฝีมือ จะเห็นได้ว่าการออกแบบจึงเป็นปัจจัยหลักในการแข่งขันทางการตลาด รูปแบบสิ่งของเครื่องใช้สอยต้องมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับคุณค่าทางการออกแบบที่จะดำรงถึงในครั้งนี้ 4 ประการ

1. **ความสวยงาม** เมื่อมันมีรูปร่างและขนาดเหมาะกับการใช้งาน ขนาดความสูง กว้าง ยาว และขีดจำกัดของประกอบการออกแบบ เช่น การหยิบใช้คล่อง

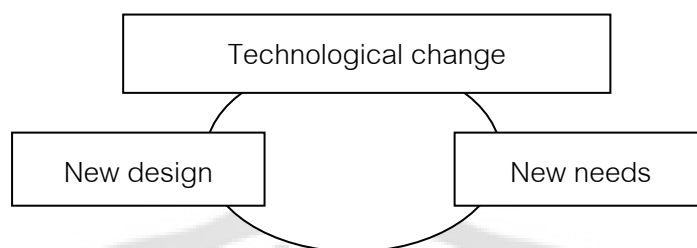
2. **ความปลอดภัย** ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ใช้และผู้เกี่ยวข้องด้วย ความปลอดภัยทั้งการใช้งานและหลังการใช้งาน ไม่สร้างมลพิษให้กับสังคมโลก นักออกแบบต้องคำนึงถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและไม่ทำให้เกิดความเสียหายโดยรวม เพราะทุกวันนี้ นักออกแบบบางครั้งเกิดความรู้ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี เพราะเกิดการแข่งขันสูง มองผลประโยชน์มากกว่าความปลอดภัยของผู้ใช้และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. **หน้าที่ใช้สอย** การออกแบบเหมาะกับการใช้งาน สามารถทำหน้าที่ได้ตามวัตถุประสงค์จะต้องเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและการใช้งาน เช่น โทรศัพท์มือถือ เพจติดตัวจะต้องสะดวกพกและนำพาตลอดจนเสียงฟังชัดเจน เพราะหน้าที่ของโทรศัพท์ก็คือติดต่อสื่อสารทางเสียง

4. **วัสดุและกรรมวิธีการผลิต** (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552: 10-12) ได้กล่าวว่าวัสดุ (Material) ต้องใช้วัสดุที่เหมาะสมกับงานมีความทนทานและประหยัด โลหะแต่ละชนิดมีความเหมาะสมในการนำไปใช้งานต่างกันไป มีความสวยงามในตัวมันเอง เช่น ทองแดง ทองเหลือง สแตนเลส และอะลูมิเนียม ต่างก็มีพื้นผิวงามตามธรรมชาติ ก่อนนำโลหะมาใช้ ท่านต้องแน่ใจว่าวิธีการที่ยั่งยืน วิธีการนำไปใช้ การขึ้นรูปทำให้โค้ง ทำรูปร่างและเชื่อมกรรมวิธีการผลิต (Production) เมื่อทำการออกแบบแล้ว สามารถจะทำการผลิตได้ง่าย การผลิตโครงการที่ท่านทำในโรงปฏิบัติงานโลหะแต่ละชิ้นส่วน ควรรวมเข้าด้วยกันเป็นอย่างดี (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2545: 128) ได้แสดงความคิดเห็นที่ต่างจาก (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552: 10-12) ว่าการผลิตตามการเปลี่ยนแปลงงานออกแบบในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความพึงพอใจและการเปลี่ยนแปลงของสังคมทางด้านต่าง ๆ การออกแบบอาจจะเป็นแฟชั่นอย่างหนึ่งด้วย ความคิดและรูปแบบของงานการออกแบบในสังคมปัจจุบันจะไม่อยู่คงที่ ทั้งนี้ อาจจะเป็นด้วยการออกแบบจำเป็นจะต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการและรสนิยมที่เปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับวัสดุอุปกรณ์และกระบวนการผลิตสังคมในอดีตที่กระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นไปอย่างช้า ๆ งานออกแบบในสังคมเช่นนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ เช่นกัน การศึกษาและสร้างสรรค์งานออกแบบในปัจจุบัน จำเป็นต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงของงานออกแบบในสังคมอยู่ตลอดเวลา ไม่เช่นนั้นแล้วการออกแบบอาจจะขาดความสัมพันธ์กับสภาพการณ์หรือสภาพรสนิยมและความพึงพอใจในสังคม การสร้างสรรค์ศิลปะทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะการพิมพ์

อาจจะสร้างขึ้นบนพื้นฐานความพึงพอใจส่วนตัวหรือปัจเจกภาพ แต่การสร้างสรรค์ศิลปะทางด้านการออกแบบมีปัจจัยของสังคมกลุ่มเป้าหมาย สื่อ เข้ามาเป็นตัวแปรให้ต้องพิจารณาอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการในงานออกแบบใหม่ว่า เกิดจากผลกระทบของกิจกรรมการออกแบบไม่เพียงแต่จะมีเครื่องมือใหม่ๆ เท่านั้น แต่รวมถึงการค้นพบวัสดุใหม่ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์ใหม่ ความต้องการใหม่จึงเกิดวงจรมีดังนี้

ภาพประกอบ 22 วงจรการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์ใหม่ ความต้องการใหม่

เมื่อต้องการจะออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่นั้นมี 5 ประเด็นหลักๆ คือ

1. การใช้สอย (utility) การออกแบบการใช้งานสำหรับมนุษย์นั้นควรจะต้องมีความปลอดภัยต่อการใช้งานโดยสัญชาตญาณ เช่น สิ่งมีคม ก็ต้องออกแบบให้สามารถสื่อสารประโยชน์ใช้สอยในตัวเองแก่ผู้ใช้งานด้วย
2. ความงาม (appearance) รูปทรง เส้น สัดส่วน และสี ควรมีลักษณะที่ผสมผสานกันอย่างเหมาะสมก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้ใช้
3. ง่ายต่อการซ่อมแซม (ease of maintenance) ผลิตภัณฑ์ต้องถูกออกแบบให้สื่อสารว่าจะบำรุงรักษาและซ่อมแซมได้อย่างไร
4. ต้นทุนต่ำ (low costs) รูปทรงที่มีลักษณะซับซ้อน ให้เครื่องจักรกลที่มีราคาแพงต้องพิจารณาให้เหมาะสม โดยมีงานที่เกี่ยวข้อง
5. การสื่อสาร (communication) การออกแบบควรสื่อสารและสอดคล้องกับปรัชญาวิถีของคุณลักษณะทางการมอง

5.1 กระบวนการออกแบบ

กระบวนการออกแบบจึงเป็นระบบของการทำงานออกแบบในเชิงการแก้ปัญหาอย่างมีขั้นตอน แบบวิทยาศาสตร์ ที่ต้องอาศัยข้อมูลที่เชื่อถือได้ มีเกณฑ์และหลักการเชิงเหตุผล ทดลองตรวจสอบ และสรุปได้โดยมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้ (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552)

1. ขั้นกำหนดปัญหา เริ่มจากการตั้งวัตถุประสงค์ กำหนดขอบเขตของปัญหา ศึกษาความเป็นไปได้ของวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับปัญหา ตลอดจนศึกษาข้อมูลและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา เพื่อการวิเคราะห์และสรุปประเด็นปัญหาเพื่อการแก้ไข

2. ขั้นการออกแบบ เป็นขั้นตอนการแก้ปัญหา โดยการศึกษาวิธีการแก้ปัญหาหลายแนวทางเลือก ในรูปของโครงร่าง (Sketch design) เพื่อวิเคราะห์ศึกษาเปรียบเทียบเชิงประเมิณและการตัดสินใจเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด เพื่อดำเนินการปรับปรุงพัฒนาต่อไป

3. ขั้นดำเนินการ คือ เป็นขั้นตอนการผลิตตามแบบเพื่อทำจริง โดยเริ่มจากการเขียนแบบรายละเอียดและการทำหุ่นจำลอง (Prototype)

4. ขั้นการประเมิน เป็นการประเมินผลประสิทธิภาพของงานออกแบบ ว่าตรงตามวัตถุประสงค์และเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในระดับใด

อย่างไรก็ตามปัญหาของการออกแบบจะมีความไม่แน่นอนทั้งในเรื่องจุดมุ่งหมายและความสัมพันธ์ลำดับก่อนหลังของปัญหา ในระหว่างช่วงดำเนินการ การแก้ปัญหาอาจมีความยืดหยุ่นได้ ดังนั้น จึงไม่ควรกำหนดและสรุปปัญหานี้ตายตัวจนเกินไปในกระบวนการแก้ปัญหา

ลักษณะปัญหามีความสำคัญและมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน คือ

1. ความต้องการ

2. ความจำเป็น

3. ขั้นตอนการทำงานที่มีระบบที่ดี

4. วิธีการประเมินและการติดตามผลอย่างมีระบบที่เชื่อถือได้และสิ่งที่ผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงเสมอว่าผลการกำหนดและการตัดสินใจถูกต้องหรือผิดพลาดจะมีอิทธิพลต่อรสนิยมของผู้ใช้และมีผลต่อสภาพแวดล้อมของสังคม

ในส่วนแนวความคิดของกระบวนการออกแบบของ Earle เป็นกระบวนการที่นำมาทำการออกแบบทางวิศวกรรม เป็นกระบวนการที่ทำงานเกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และได้อธิบายรายละเอียดขั้นตอนเป็นลำดับอย่างละเอียด เพื่อช่วยให้นักออกแบบประสบความสำเร็จนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้โดยแบ่งขั้นตอนการทำงานเป็น 6 ขั้น ดังนี้ (นิรัช สุดสังข์, 2548: 31)

ขั้นตอนที่ 1 การตีปัญหา (Problem Identification)

ขั้นตอนที่ 2 ความคิดริเริ่มเบื้องต้น (Preliminary Ideas)

ขั้นตอนที่ 3 การกลั่นกรองการออกแบบ (Design Refinement)

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ (Analysis)

ขั้นตอนที่ 5 การตัดสินใจ (Decision)

ขั้นตอนที่ 6 การทำให้เกิดผลสำเร็จ (Problem Identification)

ขั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ หลังจากการสร้างผลิตภัณฑ์ต้นแบบขึ้นมา การตั้งคำถามเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เบื้องต้น ว่าควรมีข้อปรับปรุงแก้ไขผลิตภัณฑ์โดยใช้เทคนิคต่างๆ มีเทคนิคในการพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีความสมบูรณ์ หรือมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ (นิรัช สุตสังข์.2548: 54) คือ การทดสอบหน้าที่ของผลิตภัณฑ์เพื่อที่จะทราบว่าผลิตภัณฑ์มีโครงสร้างที่มีความปลอดภัย ความสวยงาม คุณภาพ ประสิทธิภาพการผลิต เป็นอย่างไรแล้ว การพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ที่ดี ยังต้องมีเทคนิคในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ใหม่โดยมีกระบวนการคิดพิจารณาเพื่อปรับเปลี่ยน ดัดแปลง หรือปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น โดยยังคงแนวคิดผลิตภัณฑ์ที่กำหนดไว้ในขั้นต้น มีวิธีการพิจารณามีรายละเอียดดังนี้

1. การทดแทน (Substitution) การใช้คำถามพิจารณาว่า นอกจากวัสดุที่ใช้อยู่นี้จะสามารถใช้วัสดุอื่นแทนได้หรือไม่ เพื่อให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น หรือประหยัด ง่าย มีความคงทน ทนทานต่อการใช้ เพื่อรับน้ำหนักที่เหมาะสม การใช้พลังงานอื่นทดแทน ใช้ส่วนประกอบอื่นทดแทน ใช้วิธีการอื่นแทน ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

2. การผสมผสาน (Combination) การผสมผสานรวมเข้าด้วยกัน มีทั้งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม ควรเป็นไปในทิศทางเดียวกัน การผสมสิ่งที่คล้ายหรือใกล้เคียงเข้าด้วยกัน รวมหน้าที่การใช้งานสองถึงสามอย่างเข้าด้วยกันในผลิตภัณฑ์หนึ่ง การผสมผสานวิธีการเข้าด้วยกัน การผสมผสานลดทอน การผสมผสานวัสดุ การผสมผสานควรจะต้องมีสัดส่วนหลัก/รอง หรือมีความสมดุลกลมกลืน หรือขัดแย้งอย่างเหมาะสม ไม่ควรหลากหลายจนรู้สึกไม่มีจุดเด่น ไม่สวยงาม

3. การดัดแปลง (Adaptation) การดัดแปลง หรือปรับเปลี่ยนประกอบบางส่วนให้มีความเรียบหรู ปลอดภัย เปลี่ยนแปลงสี รูปทรง ลดทอนให้สื่ออารมณ์ ดัดแปลงรูปแบบการใช้งาน ผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายต่างไปจากเดิม ให้ดีขึ้น เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น

4. การเพิ่ม ขยาย/ ลด ย่อ (magnify/minify) การขยายให้ใหญ่ขึ้น เพิ่มความถี่ให้มากขึ้น ทำให้ยึดได้มากขึ้น ทำให้สูงขึ้นทำให้หนาขึ้น ทำให้แข็งแรงขึ้น ทำให้เหนียวขึ้น ขยายส่วนให้ใหญ่ขึ้น เพิ่มส่วนประกอบมากขึ้น เพื่อการใช้งานง่ายสะดวก มีความปลอดภัย หรือ การย่อ/ลด ทำให้ขนาดเล็กลง ทำให้เพรียวบางลงกว่าเดิม ลดปริมาณวัสดุ ทำให้แน่นขึ้น ลดชิ้นส่วนให้น้อยลง ลดขนาดเพื่อยกเคลื่อนย้าย ลดขนาดเพื่อนำไปใช้ในสถานที่ที่จำกัด ลดชิ้นส่วนเพื่อจัดเก็บได้ง่ายขึ้น

5. การใช้อย่างอื่นได้ (Put to other uses) การตั้งคำถามว่านอกจากหน้าที่การใช้งานนี้แล้วสามารถนำไปใช้อะไรอย่างอื่นได้บ้าง เพิ่มความหลากหลายในรูปทรงรูปแบบเดียวกันต่างหน้าที่การใช้งานหรือหลายหน้าที่การใช้งาน

6. การต่อเติม/ตัดทอน (Elaborate/Eliminate) การต่อเติมบางส่วนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งาน ความสวยงาม ความสมดุล หรือ การตัดทอนรูปร่างรูปทรงบางส่วน ที่ไม่จำเป็น หรือที่เป็นอันตรายออก

7. การสลับย้าย/การจัดใหม่ (Reverse/Rearrange) การสลับจับย้ายด้าน ทำให้เกิดผลตรงข้ามกับที่เคยมีหรือเคยเป็น สลับที่ กลับด้านหน้าหลัง กลับหัวกลับหาง ย้อนกลับ เปลี่ยนหัว การสลับนี้รวมไปถึงการสลับขั้นตอน การสลับลำดับก่อนหลังของวิธีการเตรียมวัสดุ วิธีการผลิต จัดเรียงลำดับขั้นตอนการทำงานใหม่ การจัดส่วนประกอบใหม่ให้แปลกใหม่ออกไปจากเดิม

5.2 แนวความคิดการออกแบบ

แนวความคิดในการออกแบบ เป็นแนวทางที่นักออกแบบจะกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำงานออกแบบ โดยอาศัยข้อมูลที่เป็นฐานของแนวความคิดทำให้การทำงานสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตรงตามจุดมุ่งหมาย ลักษณะแนวความคิดของนักออกแบบจะมีระดับต่างกัน ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะนามธรรม เช่น แนวความคิดในการออกแบบของเล่นสำหรับเด็กที่กำหนดให้มีความอิสระ ซึ่งแนวความคิดลักษณะนามธรรมจะสามารถพัฒนาสู่แนวความคิดเป็นรูปธรรมได้ เช่น เรื่องของเล่นที่ให้ความอิสระ จะกำหนดแนวความคิดที่ชัดเจนเป็นของเล่นที่ยืดหยุ่น ปรับรูปร่าง ขนาด และวิธีการเล่นได้ซึ่งจะเป็นกรอบแนวคิดเพื่อการออกแบบต่อไป ดังนั้นแนวความคิดการออกแบบของนักออกแบบ จึงสามารถกำหนดกว้าง ๆ เป็นนามธรรมและพัฒนาสู่แนวความคิดที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม หรือกำหนดแนวความคิดที่เป็นรูปธรรมในขั้นต้นได้ (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552: 32)

5.3 การพัฒนาแนวความคิดในการออกแบบ

การสร้างแนวความคิดถือเป็นทักษะที่จะต้องมีความรู้พื้นฐานและมีการฝึกฝนพัฒนา คงจะไม่สามารถมีแนวความคิดขึ้นมาอย่างฉับพลันโดยไม่มีประสบการณ์ ความรู้ การศึกษาหาความรู้ และการสังเกต เพราะทั้งหมด คือพื้นฐานที่จะพัฒนาความคิดของตนเป็นลำดับขั้นตอน ซึ่งสามารถตรวจสอบความเหมาะสมของความคิดกลับไปมา McGinty ได้เสนอขั้นตอนของการพัฒนาแนวความคิด ดังนี้

1. ข้อคิด (Notion) หรือข้อสังเกต เป็นแง่มุมความคิดที่กระจัดกระจาย แต่มีประเด็นสำคัญที่แฝงอยู่และเป็นสิ่งที่จะผลักดันให้เกิดความคิดที่มีสาระขึ้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตัวของแนวความคิดต่อไป

2. ความคิด (Idea) ลักษณะความคิดเฉพาะที่ชัดเจน เกิดจากความเข้าใจจากการสังเกต และความมีเหตุผล ซึ่งจะเป็นหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อการออกแบบ

3. แนวความคิด (Concept) เป็นความคิดเฉพาะซึ่งเกิดจากความเข้าใจคล้ายความคิด แต่แตกต่างตรงการรวมองค์ประกอบต่าง ๆ ในเชิงข้อมูลและเหตุผลเข้าเป็นแนวเดียวมีลักษณะกรองให้

ชัดเป็นความคิดรวบยอด เช่นการสำรวจธรรมชาติ และความต้องการของเก ลักษณะความเป็นภายใน ครอบครั้ว สถานศึกษา ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบการผลิตอุตสาหกรรม ทำให้สร้าง แนวความคิด ออกแบบของเล่นในลักษณะยืดหยุ่น ซึ่งเป็นความคิดรวบยอดจากการประมวลข้อมูล องค์ประกอบต่างๆเข้าด้วยเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการสร้างความคิดการออกแบบต่อไป

4. มวลแนวความคิด (Conceptual Scenarios) เป็นการรวมแนวความคิดหลาย ๆ แนวเข้าด้วยกัน ซึ่งจะมีลักษณะครอบคลุมประเด็นปัญหาต่าง ๆ และสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ หลายประการได้ โดยมีลำดับสำคัญต่างกัน

5.4 การสร้างแนวความคิดเพื่อการออกแบบ

โดยที่ความคิดสามารถเกิดขึ้นได้ทั่ว ๆ ไป แต่ความคิดที่เกิดจากแหล่งซึ่งเป็นจุดกำเนิด ก่อให้เกิดความคิดและแนวความคิดสามารถแบ่งได้เป็น 2 ทาง คือ

1. แหล่งภายใน เป็นสิ่งที่อยู่ภายในใจของผู้ออกแบบอันเกิดจากความรู้ประสบการณ์ ภูมิหลังปรัชญาความคิเห็นและคุณค่าต่างๆที่ยึดถือ

2. แหล่งภายนอก เป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดแนวคิดในการออกแบบทั้ง ส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือกระตุ้นให้เกิดแนวคิด เช่น ตัวอย่าง ข่าวสาร ข้อมูล สิ่งพิมพ์ ผลิตภัณฑ์ สภาพการณ์ต่างๆ

การพัฒนาแนวความคิดสู่แนวความคิด ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะนามธรรมและสร้างเป็น แนวความคิดที่เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นนั้น สามารถเริ่มจากการพัฒนาระบบความคิด แบบความคิดฟุ้งที่ มีระบบ โดยใช้วิธีการ คือ

1. การระดมสมองของ Osborn เป็นการระดมความคิดที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยและ องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะออกแบบ โดยให้เป็นไปอย่างอิสระ ซึ่งอาจจะเป็นการระดมจาก ความคิดของตนเอง โดยคิดกว้างๆหลายๆวิธี หรือการคิดจากกลุ่ม โดยให้คิดกว้างไกล และช่วยกระตุ้น ให้เกิดความคิดแปลกใหม่ ซึ่งกันและกัน การระดมสมองจะก่อให้เกิดการคิดบางอย่างแปลกใหม่และ สร้างสรรค์ การพัฒนาต่อไปจึงเป็นการประมวลวิเคราะห์ เพื่อหาแนวความคิดที่ดี เพื่อใช้เป็นกรอบการ ออกแบบ

2. วิธี Synectics ของ William & Gordon เป็นการสร้างความคิดโดยวิธีการ อุปมา (Analogy) คือ เอาสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกันมาโยงใยสัมพันธ์กัน การสร้างแนวความคิดที่เกิดจาก วิธีการ Synectics นี้ มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์มาก โดยแบ่งเป็น 3 แนวทาง คือ

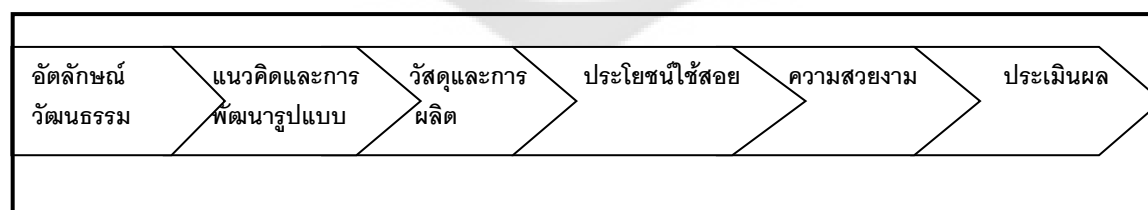
2.1 การอุปมาโดยตรง เป็นการศึกษากการแก้ปัญหาในธรรมชาติโดยตรง ก่อให้เกิดแนวความคิดในการออกแบบเชิงแก้ปัญหาในแนวคล้ายกัน เช่น การศึกษาการบินจากนก กอ ให้เกิดแนวความคิดสร้างสิ่งที่เคลื่อนที่คล้ายนก เป็นงานออกแบบเครื่องบินการใช้ระบบการรับสัมผัส

ของค้างคาว ก่อให้เกิดแนวการส่งคลื่นก่อกมให้เกิดการออกแบบระบบโซนาร์ หรือการมองในลักษณะรอบทิศทางของตาบก ก่อให้เกิดแนวความคิดการรับภาพหรือสัญญาณรอบทิศเป็นงานออกแบบเครื่องเรดาร์

2.2 การอุปมาตนเอง เป็นการจินตนาการว่าตนเองเป็นตัวยักษ์หาจะมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร สามารถมองเห็นปัญหาในทรวงขณะใหม่ ๆ ผู้การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้ เช่น จินตนาการตนเอง เป็นงูนอนกินหางตนเอง (kekule) นำไปสู่การค้นพบโมเลกุลของเบนซีนที่เรียงกันเป็นวงแหวน

2.3 การอุปมาคิดฝัน เป็นการคิดฝันว่าถ้าตัวยักษ์หาจะแก้ปัญหาด้วยตนเอง จะทำอย่างไร เช่น การออกแบบตู้แช่แข็งละลายน้ำแข็งเอง ยางรถยนต์ที่อุดรูรั่วตนเองได้ เตาอบที่ทำความสะดวกเองได้

แนวความคิดการออกแบบ (Design Concepts) จึงเป็นวิธีการที่จำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการระบวณการความคิดเพื่อพัฒนาสู่การออกแบบ เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างระบบความคิดที่ผ่านการวิเคราะห์ความคิดเบื้องต้นที่จะต้องมีการพิจารณาข้อมูลการศึกษา ค้นคว้า เพื่อประเมิน และพิจารณาตัดสินใจ และประมวลเป็นแนวความคิดขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นแนวความคิดที่อิสระอย่างสร้างสรรค์นามธรรม และสามารถพัฒนาไปสู่แนวความคิดที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนใช้เป็นกรอบเพื่อกำหนดแนวทางการออกแบบต่อไป แต่แนวความคิดออกแบบของแต่ละคน อาจจะมีที่มาและการพัฒนาจากพื้นฐานของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันตามภูมิหลัง ความเชื่อ ปรัชญา ความคิด และอาจจะมีลักษณะอุดมการณ์เฉพาะของตนเอง ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับหลักการ และความต้องการ แต่จะเป็นลักษณะแนวความคิดเชิงปรัชญาซึ่งอาจจะมีคุณค่าที่เป็นแนวความคิดล่วงหน้า (Preconceot) เป็นลักษณะที่สำคัญต่อการสร้างผลงานออกแบบที่นำหน้าและสามารถจะขึ้นได้ (อุดมศักดิ์ สาริบุตร, 2552: 33-34)

กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ภาพประกอบ 23 สรุปกรอบแนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรมสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาพร คงศิริรัตน์ (2548) ได้ศึกษาถึงอัตลักษณ์และวิธีการสร้างอัตลักษณ์ของลาวจากวรรณกรรมแบบเรียนอัตลักษณ์ที่โดดเด่นที่ปรากฏในแบบเรียนภาษาลาวชั้นประถมศึกษา ได้แก่ ความสามัคคี ความรักชาติและการมีสุขภาพอนามัยที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามัคคี แบบเรียนจะเน้นย้ำเป็นพิเศษเกี่ยวกับความสามัคคีระหว่างชนเผ่า (ethnic) ต่าง ๆ เนื่องจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ประกอบไปด้วยหลายชนเผ่าความเป็นเอกภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง อัตลักษณ์ที่เด่นชัดประการที่สองได้แก่ความรักชาติการที่แบบเรียนภาษาลาวให้ความสำคัญแก่ อัตลักษณ์ทั้งสองนี้เนื่องจากแบบเรียนนี้เขียนขึ้น หลังจากที่ลาวฝ่ายซ้ายซึ่งนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ชนะลาวฝ่ายขวาซึ่งนิยมสหรัฐอเมริกาในปี 1975 รัฐบาลจึงพยายามอย่างมากในการสร้างความความรู้สึกของความเป็นเอกภาพเพื่อความมั่นคงและเอกราชของประเทศส่วนกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่ปรากฏในแบบเรียนนั้น ใช้วิธีการตอกย้ำทางความคิดของผู้เรียน โดยการย้ำที่ข้อบทเรียน การย้ำที่ตัวเนื้อหาบทเรียน และการกล่าวซ้ำในประเด็นเดียวกันอีกในแบบเรียนต่างระดับ

เฉลิมชัย ปัญญาดี (2553) ได้ศึกษา การวิจัยเรื่องอัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ

ศึกษากระบวนการสร้างและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ เพื่อศึกษาการซ้อนทับการเลือนไหลของอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล ในครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mix method) ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการศึกษาในกระบวนการสร้างและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล ผู้วิจัยสามารถจำแนกอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นได้เป็นสองลักษณะ โดยเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนที่แตกต่างกันและมองเห็นผลการดำเนินงานที่แตกต่างกันอัตลักษณ์ที่กล่าวถึงในส่วนแรกเป็นอัตลักษณ์ที่คนภายในสร้างขึ้นที่มองว่าองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลจึงเป็นตัวแทนของประชาชน สำหรับอัตลักษณ์ในส่วนที่สองเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนภายนอก ที่มองจากการใช้อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลในทางที่ไม่เหมาะสม การดำเนินการขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ไม่ได้มีการให้ความสำคัญกับท้องถิ่นตามวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโดยสังเกตจากอาคารสถานที่ เครื่องแต่งกาย และผลผลิตที่ออกมาในรูปของระบบสาธารณูปโภค

2. ผลการศึกษาถึงการซ้อนทับการเลือนไหลของอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล อัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลเกิดการซ้อนทับระหว่างอัตลักษณ์ของบุคคล (Personnel Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) อัตลักษณ์ทางสังคม จึงเป็นการรวมกัน

ระหว่างอัตลักษณ์ของบุคคลหลาย ๆ คนเข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้เกิดการซ้อนทับและเลื่อนไหลไปตามบริบทแวดล้อม บางครั้งเลือกที่จะหยิบใช้อัตลักษณ์ส่วนบุคคล บางครั้งเลือกที่จะหยิบใช้อัตลักษณ์ทางสังคม ระหว่างบทบาทเฉพาะบุคคลกับบทบาทที่ถูกควบคุมกำกับขึ้นโดยคนในสังคม

จิตติมา เจือไทย (2553) ได้ศึกษา การสร้างอัตลักษณ์แห่งตัวตนของคนพิการ การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยให้เห็นว่า ท่ามกลางเจตจำนงที่สร้างความหมายและคุณค่าเชิงลบให้กับมนุษย์ซึ่งถูกนิยามว่า “ไม่เป็นที่ยอมรับ” คนพิการมีกระบวนการสร้าง เทคโนโลยีแห่งตัวตน เพื่อปรับเปลี่ยนตนเองจากผู้ถูกกระทำไปสู่การเป็นผู้กระทำและสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมาได้อย่างไร รวมถึงมีกระบวนการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจร่วมกับผู้คนที่อยู่รอบข้างอย่างไร จึงทำให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทลายกรอบของวาทกรรม และเปิดพื้นที่ให้คนพิการ สามารถสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมาในสังคมของเขาอย่างเสมอภาคและมีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียม งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการผสมผสานวิธีวิทยา (Mix Methodology) ระหว่างการสืบสาวประวัติศาสตร์แบบวงศ์วานวิทยา (Genealogy) กับการศึกษาอัตชีวประวัติ (Autobiography) ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยใช้แบบบันทึกข้อมูล ผลการศึกษาเผยให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้วการรับรู้คุณค่าความหมายที่สังคมมีต่อคนพิการ ไม่ว่าจะเป็น “ความรู้คุณค่า” “ความน่าเวทนาสงสาร” หรือ “การไร้ความสามารถ” เป็นเพียงผลผลิตของอำนาจซึ่งมีรากเหง้าอยู่ที่การครอบงำเป็นสำคัญ ในแง่นี้ การสร้างสังคมที่คำนึงถึงความหลากหลายในตัวตนของมนุษย์ เพื่อเชื้อให้ผู้พิการเกิดความเท่าเทียมในสุนทรียะการดำรงอยู่ จึงไม่อาจเกิดขึ้นด้วยการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายหรือพื้นที่ทางกายภาพแต่เพียงเท่านั้น แต่ควร เกิดขึ้นร่วมกับ การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและความสัมพันธ์ภายในตัวของตัวเราต่อสรรพสิ่งรอบกายเสียใหม่ เพราะมนุษย์ไม่อาจถูก “ตัดสินคุณค่า” ไปตามความหมายที่ถูกสร้างขึ้นจากความรู้เพียงแบบเดียวได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น การสร้างนิยามความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” จึงไม่ควรถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่แต่เพียงในกรอบของทฤษฎีกระแสหลัก แต่ควรครอบคลุมรวมถึงสิ่งที่เชื่อมโยงกับบริบทและประสบการณ์ของมนุษย์อย่างแนบแน่น เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ “ความรู้” เกี่ยวกับตัวตนของตนเองให้เกิดขึ้นมาในสังคม จนท้ายที่สุดการรับรู้ความจริงจากมุมมองดังกล่าว ก็จะทำให้สังคมตระหนักว่า หัวใจสำคัญของสร้างความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ จะเกิดขึ้นก็ด้วยความร่วมมือของมนุษย์ในการสร้างความหลากหลายในพื้นที่ เพื่อเชื้อให้อำนาจแห่งตัวตนของมนุษย์แต่ละคนทำงานได้อย่างเท่าเทียมกัน

ยุทธนา กนกนาก (2553) ได้ศึกษา รูปแบบการพัฒนาครอบครัวเป็นสุขจากอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ปักษ์ใต้ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และความเป็นสุขของครอบครัวกลุ่มชาติพันธุ์ปักษ์ใต้ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน 2.เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนา

สถาบันครอบครัวเป็นสุขจากอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1.การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตทั่วไป 2.การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ 3.การสำรวจภาคสนาม การทำแผนที่ 4.การเก็บประวัติชุมชน ผลการศึกษาพบว่า พบว่าชาวบรูมีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มและจากการสัมผัสและใช้ชีวิตกับชาวบรู พบว่าชาวบรูมีความภาคภูมิใจกับตัวตนและความสุขของตนในครอบครัวเป็นอย่างมาก แต่สิ่งที่กำลังจางหายไป คือ รูปแบบการพัฒนาครอบครัวเป็นสุข

พรพรรณ จันทโรนานนท์ (2551) ได้ศึกษา การสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมและอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดบุรีรัมย์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษารูปแบบและผลของการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนกับชาวพื้นถิ่นในหมู่ 1 บ้านลำปลายมาศ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ 2.เพื่อศึกษาสิ่งที่ยังคงหรือการเปลี่ยนไปของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่ 1 บ้านลำปลายมาศ ตำบลลำปลายมาศ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ 3.เพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมและปัจจัยอุปสรรคที่มีผลต่อการคงอยู่และการเปลี่ยนไปของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่ 1 บ้านลำปลายมาศ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสุ่มหน่วยการศึกษา 1.รวบรวมเอกสารทางวิชาการ 2.งานภาคสนาม การเข้าร่วมสังเกตการณ์ การจัดสัมภาษณ์ การลงภาคสนามสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลด้วยวิธีถ่ายภาพอัดเสียง ผลการศึกษาพบว่า 1.การเข้าใจถึงประเพณีวัฒนธรรมของชาวจีนในรอบ 1 ปี เป็นอย่างดีว่าในรอบปีหนึ่ง ๆ หรือประเพณีใดที่สำคัญที่สุดและมีผลต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนอย่างไรเพื่อมุ่งสู่การเปรียบเทียบกับประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในประเทศหรือต่างประเทศเพื่อศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบความคิด สังคม วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ของวัฒนธรรมนั้นได้ 2.การเข้าใจถึงชาวจีนมีการแบ่งแยกกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนถือว่าต่ำกว่าซึ่งนอกจากจะไม่ยอมรับประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ๆ แล้วการติดต่อไปมาหาสู่กันก็เพียงเพื่อการค้าเท่านั้นซึ่งส่งผลในด้านความสามัคคีของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศต่าง ๆ โดยเสริมสร้างสถานภาพทางสังคมของผู้คนของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมเพื่อความปรองดองสามัคคีของคนในชาติ 3.การเข้าใจถึงความสำคัญของวัฒนธรรมใหญ่ที่มีผลต่อวัฒนธรรมย่อยในพื้นที่ของประเทศนั้น ๆ แม้ในนโยบายรัฐบาลไม่มีนโยบายเกี่ยวกับการผสมผสานกลิ่นในเชื้อชาติพันธุ์ รวมทั้งผลจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมใหญ่ ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่ออัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ 4.การเข้าใจเรื่องความเป็นสิริมงคลย่อมเป็นสิ่งสากลที่ทุกชาติพันธุ์ต้องการ

เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2549) ได้ศึกษา กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีชายแดน กลุ่มชาติพันธุ์มอญและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและไทย : กรณีศึกษาชุมชนมอญในจังหวัดกาญจนบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1.แสวงหาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิง มอญชายแดนและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดังกล่าวรวมถึงการอ้างชาติพันธุ์ของผู้หญิงมอญ ในการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและกลุ่มไทย 2.สืบสานองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ของผู้หญิงมอญชายแดน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้ ค้นคว้าจากงานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ในลักษณะตำรา พงศาวดาร รายงานการวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และการสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง กึ่งโครงสร้างและไม่กำหนดโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า 1.ชุมชนมอญยังได้รับ อิทธิพลจากการสื่อสารมวลชนในชีวิตประจำวันจากสังคมไทยซึ่งส่งอิทธิพลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของ เยาวชนมอญในรุ่นที่สามของชุมชน ดังนั้นเยาวชนในรุ่นนี้ซึ่งส่วนใหญ่แต่งกายไว้ทรงผมและมีอัต ลักษณ์ร่วมกับวัยรุ่นไทย 2.สตรีมอญชายขอบซึ่งเป็นตัวแสดงหลักในบริบทชายแดนไทย-พม่า อันจัดว่า เป็นเวทีแห่งชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในการแสดง"ตัวตน"ความเป็นมอญด้วยการ แต่งกาย การไว้ทรงผม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวมอญ 3."ความเป็นมอญ"จาก มุมมองของสตรีมอญในชุมชนในซึ่งเป็น "คนใน" คือ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์มอญที่นำมาใช้สร้างพรหม แดนชาติพันธุ์นั้นประกอบด้วยการมีสายเลือดของคนมอญ การใช้ภาษามอญ การรู้จักประวัติศาสตร์ มอญ การรักษาวัฒนธรรมมอญในการแต่งกาย การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจน ตายแบบของชาวมอญและการนับถือผี

ณัฐพงศ์ จิตนิรรัตน์ (2552) ได้ศึกษา อัตลักษณ์และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนเก่าเล้ง จังหวัดสงขลา วัตถุประสงค์ของการวิจัยมีดังนี้ 1.เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนอันส่งผลต่อการต่อรองและการเคลื่อนเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ ของชุมชน 2.เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนมาเป็นพื้นฐานการสร้างอำนาจเพื่อเคลื่อนเปลี่ยนตำแหน่งแห่ง ที่ของชุมชนจากการเคลื่อนไหวและการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ ในการวิจัย คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารด้านประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้ การเปลี่ยนแปลงด้านอัตลักษณ์และพื้นที่ชุมชนแออัดไม่ได้เกิดขึ้น อย่างเลื่อนลอยหรือสูญอากาศหากเป็นกระบวนการต่อสู้ ต่อรอง แย่งชิง กีดกัน ฯลฯ และทำให้ กลายเป็นอื่นอยู่ตลอดเวลา จากชุมชนแออัดในภาพรวมที่ถูกสร้างขึ้น ตอกย้ำและฝังความหมายให้ เป็นเสมือนมะเร็งร้ายของสังคมและต้องกำจัดล้นไปด้วยทัศนคติ มุมมองเช่นนี้ไม่เพียงไม่สามารถ แก้ปัญหาได้เท่านั้น หากยังทำให้ขยายตัวของชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและกระจัดกระจายมากยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกันกระบวนการต่อต้านขัดแย้งปฏิเธรการครอบงำโดยการต่อรองทางอัตลักษณ์ ทั้งในรูปแบบการต่อรองการเปลี่ยนแปลงความหมายของ “พื้นที่” และ “อัตลักษณ์” ของชุมชนแออัด

วิสุทธิ บิลล่าเต๊ะ (2553) ได้ศึกษา กระบวนการดำรงอัตลักษณ์มุสลิมกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษา ชุมชนมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้ 1. เพื่อศึกษาสภาพภูมิศาสตร์และพลวัตการดำรงอัตลักษณ์มุสลิมในประวัติศาสตร์ของชุมชนมัสยิดบ้านเหนือที่ส่งผลต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งในปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาศักยภาพและความหมายของอัตลักษณ์มุสลิมสามประการ อันได้แก่ การละหมาด การเซกาทและการส่งเสริมความดีบียังความชั่วซึ่งชุมชนมัสยิดบ้านเหนือนำมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน 3. เพื่อศึกษากระบวนการ/ปฏิบัติการเพื่อให้ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ทั้งสามของชุมชนมัสยิดบ้านเหนือและผลของกระบวนการ/ปฏิบัติการดังกล่าวในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 1. การสืบค้นข้อมูลจากเอกสารหลักฐานทั้งเป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นวัตถุสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม 2. การสร้างความคุ้นเคยและสร้างความน่าเชื่อถือ 3. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จากผลการศึกษา ได้ข้อสรุปดังนี้ งานวิจัยนี้มีความแตกต่างไปจากงานวิจัยอื่น ๆ ตรงที่ไม่นำเสนอสภาพปัญหาและความเป็นไปต่าง ๆ ของชุมชนมุสลิมในเชิงปริมาณทั้งไม่ได้นำวัฒนธรรมอิสลามมานำเสนอเพื่อแสดงความชื่นชมคล้ายดังการชื่นชมวัตถุโบราณล้ำค่าแต่เป็นการวิจัยที่ชี้ให้เห็นศักยภาพของอัตลักษณ์มุสลิมที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการฉายแสงส่องทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงแต่ตระหนักและเข้าใจอัตลักษณ์มุสลิมอย่างถ่องแท้

ปานแพร เชาว์ประยูร (2555) ได้ศึกษา ปาย : การสร้างอัตลักษณ์และการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว วัตถุประสงค์ของการวิจัยมีดังนี้ 1. ศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวและการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยว “ปาย” อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2. ศึกษาการสร้างควมหมายซึ่งสะท้อนผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยผ่านสายตาของคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ 1. เพื่อเสนอยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการประยุกต์อัตลักษณ์และการสร้างควมหมายเชิงสัญลักษณ์เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้ 1. การค้นคว้าเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม 3. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากการศึกษา สามารถสรุปได้ ดังนี้ 1. การพัฒนาการท่องเที่ยวและการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยว “ปาย” ถูกสร้างขึ้นจากกลุ่มที่หลากหลาย ได้แก่ คนที่อาศัยอยู่ในอำเภอปาย ผู้ประกอบการที่เข้ามาตั้งรกรากและการทำการค้าขายภายในปาย นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ นักเขียนที่สะท้อนความเป็นปายผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ผู้ทำงานในธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นไม่มีการยึดติดแต่เพียงผู้สร้างแต่การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์

นั้นๆถูกให้เลื่อนไหลและต่างใช้ร่วมกันระหว่างคนภายในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ 2.การสร้างความหมายที่สะท้อนผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยผ่านสายตาของคนในท้องถิ่นผ่านกิจกรรมและงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วิถีชุมชนในท้องถิ่น ความหมายที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ 3. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนานั้นมีความจำเป็นอย่างมากในการขับเคลื่อนองค์กรหน่วยงานหรือแม้แต่กลุ่มธุรกิจในการทำยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

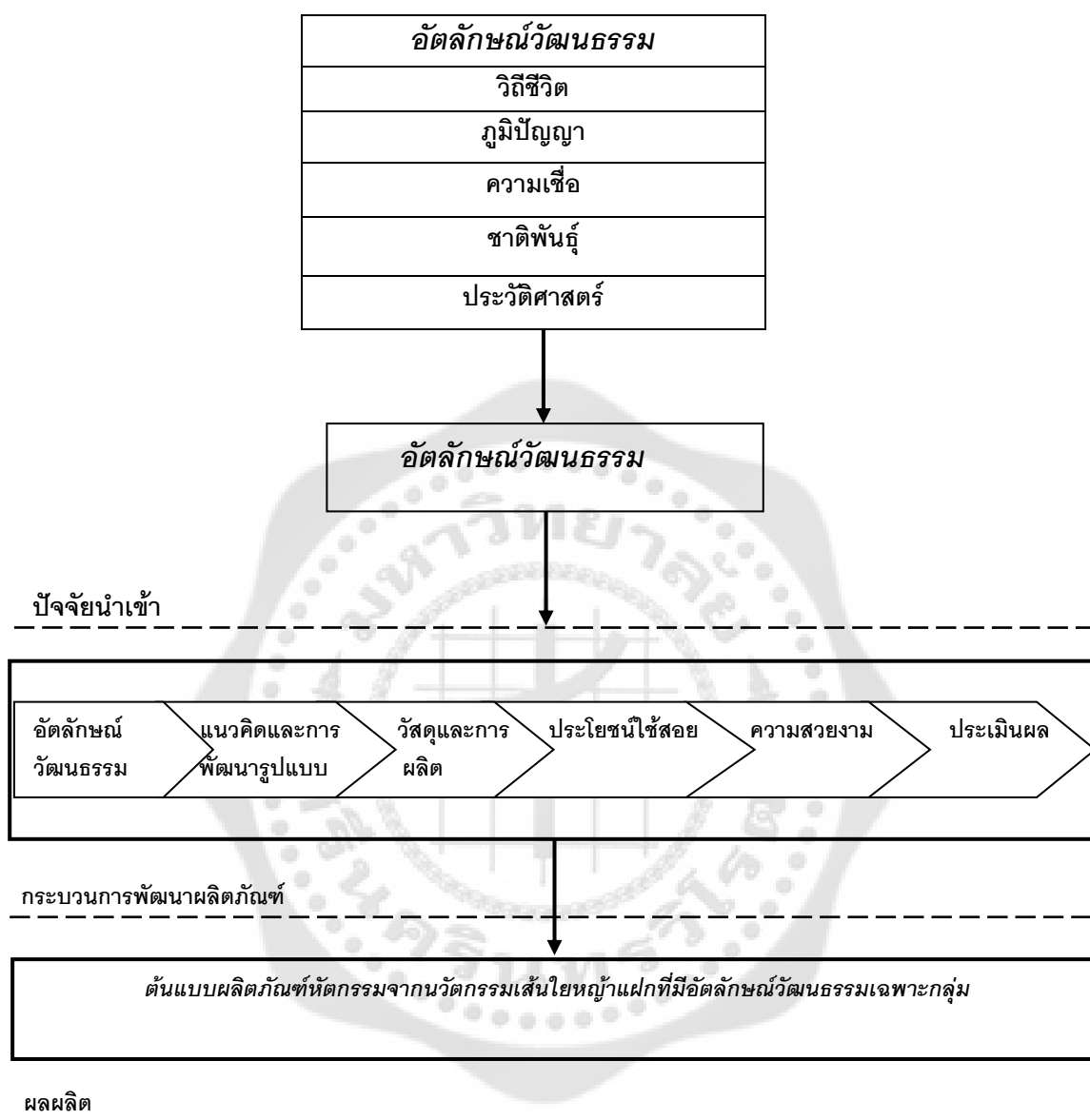
วุฒิพงษ์ วจนัเขมศรี (2551) ได้ศึกษา การพัฒนางานหัตถกรรมร่วมสมัยจากพีชวงค์หญ้า วัดอุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ 1.ศึกษาคุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของพีชในวงค์หญ้า เช่น ลักษณะทางด้านกายภาพ ความคงทนรวมถึงแหล่งวัตถุดิบ เป็นต้น เพื่อคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมในการนำมาทำผลิตภัณฑ์ 2.ศึกษาเทคนิคและกระบวนการต่าง ๆ ในการผลิต เช่น การแปรรูปวัสดุ การขึ้นรูปวัสดุ ด้วยวิธีการถัก ทอ สาน เพื่อเป็นแนวทางในการผลิตผลิตภัณฑ์ 3.ศึกษารูปแบบของผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบและนำวัสดุที่ได้จากพีชวงค์หญ้านำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้ 1.ศึกษาจากเอกสารรายงานการวิจัยและสอบถามผู้รู้ 2.ศึกษากรรมวิธีโดยการทดลอง 3.การวิเคราะห์โดยการเก็บข้อมูล 4.การทดลองแปรรูปเพื่อทดสอบความเหมาะสม ในการทำวิจัยจึงได้เป็นแนวคิดในการออกแบบพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยจากพีชวงค์หญ้า 3 ประการ คือ 1.นำลักษณะเด่นที่แตกต่างกันของหญ้าแต่ละชนิดมาประยุกต์ใช้ร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ 2.พีชวงค์หญ้ามี่คุณสมบัติที่เหมาะสมกับการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งของเครื่องใช้และประเภทประดับตกแต่งภายในอาคาร 3.รูปแบบผลิตภัณฑ์จากหญ้าควรมีความสอดคล้องกับการใช้งานของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน

นาวัน พรหมใจสา (2551) ได้ศึกษา มิติทางวัฒนธรรมในการเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว วัดอุประสงค์การวิจัยมี 3 ประการดังนี้ 1.เพื่อศึกษาสภาพความอยู่เย็นเป็นสุขของชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมแนวชายแดน 2.เพื่อศึกษามิติทางวัฒนธรรมในการเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ 3.เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาและสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงประยุกต์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้ 1.แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม 2.แบบสัมภาษณ์ 3.แบบบันทึกภาคสนาม การจดบันทึกภาคสนาม สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ ดังนี้ 1.ความอยู่เย็นเป็นสุขของชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมแนวชายแดน พบว่า สุขภาพอนามัยมีความสุขอนามัยที่ดี รองลงมาการมีอายุยืนยาว ด้านความรู้ ด้านชีวิตการทำงาน ด้านสภาพแวดล้อม ด้านครอบครัว ซึ่งมีการบริหารจัดการเน้นการมีส่วนร่วมและมีความสุข 2.มิติทางวัฒนธรรมในการ

เสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อซึ่งมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทลื้อซึ่งอยากให้มีการนำเอาวัฒนธรรมนี้เข้าไปสู่การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้สืบทอดต่อไป 3. ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาและสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่มชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มไทลื้อเพื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น

มิ่งขวัญ ชนไฟโรจน์ (2551) ได้ทำการศึกษา แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์กุลลาในภาคอีสาน วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี 2 ประการ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมของกลุ่มชาติพันธุ์กุลลาในภาคอีสานในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2381 ถึงปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์กุลลาในภาคอีสาน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามจากเครื่องมือวิจัย คือ แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างและการสนทนากลุ่ม ผลการสรุปจากการศึกษา มีดังนี้ 1. ด้านเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียม พบว่า มีทางด้านภาษา ด้านการแต่งกาย ด้านอาหาร ด้านยารักษาโรค ด้านศิลปกรรม ด้านภูมิปัญญาในการป้องกันภัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมตามวิถีชีวิตที่ยังคงมีการผสมกลมกลืนระหว่างชาวอีสานและกุลลา 2. แนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมประเพณี โดยการจัดทำพิพิธภัณฑ์กุลลา ทำสื่อทางวัฒนธรรม เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ ฯลฯ มีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียม ประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์จะเป็นการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยอาศัยกิจกรรมและองค์หลายอย่างร่วมกันเป็นไปตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้

7. ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการดำเนินโครงการวิจัย

ภาพประกอบ 23 กรอบแนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากหนังสือ เอกสาร บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้านแฝกและอื่น ๆ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยทั้งด้านการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Method) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. วิธีการดำเนินการวิจัย

1.1 วิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

1.1.1 ทำการศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าแฝกของชาวไทลื้อมีประเด็นที่ศึกษา คือ วิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์และ ประวัติศาสตร์

1.1.2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ศึกษา เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติพื้นที่ศึกษา วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์และ ประวัติศาสตร์ กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าแฝกในจังหวัดพะเยาด้วยวิธีการดังนี้

1) การสัมภาษณ์ (Interview Method) โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มย่อย (Group Interview) ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าแฝกจากชุมชน ทั้ง 3 กลุ่ม ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ และผู้บริโภค

2) การสังเกตการณ์ (Observation Method) ทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

3) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมในผลิตภัณฑ์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้อง

1.2 วิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Method) การศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณผู้วิจัยมีดังนี้

1.2.1 ศึกษาสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์และผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ผ้าแฝกที่จากการออกแบบในขั้นสุดท้ายของการวิจัยเพื่อประเมินผล การออกแบบผลิตภัณฑ์ผ่านการวิเคราะห์ทดสอบเส้นใยผ้าแฝก โดยใช้แบบสอบถามและแบบประเมิน

2. การกำหนดประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

2.1 การเลือกพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยเลือกที่จังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ทำการวิจัยภาคสนาม โดยเลือกเฉพาะกลุ่มชุมชนผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกในจังหวัดพะเยาที่มีการสืบทอดกิจการต่อเนื่องกันมาเป็นเวลามากกว่า 10 ปี คือ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา จำนวน 3 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มบ้านก้อขาว หมู่ 11 ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา
- 2) กลุ่มบ้านแกใหม่ หมู่ 6 ถนนสบง-บ้านฮวก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา
- 3) กลุ่มบ้านดอนไชย หมู่ 10 ตำบลเชียงแวง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

2.2 ประชากร การเลือกกลุ่มประชากรในการศึกษาวิจัยและลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เกี่ยวข้องกับงานผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์คัดเลือกเฉพาะกลุ่มผู้ผลิตที่ยังมีการผลิตสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องนานกว่า 10 ปี มีกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกในอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ทั้งหมดจำนวน 3 กลุ่ม ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบจำนวน 3 ท่าน และผู้บริโภคร่วม ผู้วิจัยได้จำแนกไว้ 3 กลุ่มดังนี้

2.3 กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูล คือ สมาชิกผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝก จังหวัดพะเยาจำนวน 3 กลุ่ม โดยเลือกสมาชิกกลุ่มที่ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกสืบทอดกันมาและผลิตจำหน่ายมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 36 คน ดังนี้

- 1) กลุ่มผู้ผลิตสตรีสหกรณ์นิคมบ้านก้อขาว ประธานกลุ่ม นางลำดวน ณะนะ 254 หมู่ 11 บ้านก้อขาว ตำบลทุ่งกล้วย กิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา 56110 มีสมาชิก 16 คน
- 2) กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านแกใหม่ ประธานกลุ่ม นางเข็มทอง คำจูน 143 หมู่ที่ 6 บ้านแกใหม่ ถนนสบง-บ้านฮวก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา 56110 มีสมาชิก 9 คน
- 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกบ้านดอนไชย ประธานกลุ่ม คือ นางพัชรี บุญแรง เลขที่ 131 หมู่ที่ 10 บ้านดอนไชย ตำบลเชียงแวง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีสมาชิกจำนวน 11 คน

2.4 ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบจำนวน 3 ท่าน คัดเลือกจากผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก เป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ไม่น้อยกว่า 10 ปี ดังนี้

- 1) รองศาสตราจารย์ สถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพ คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2) รองศาสตราจารย์ อุดมศักดิ์ สาริบุตร อาจารย์ประจำ สาขาวิชาครุศาสตร์
สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณ
ทหารลาดกระบัง

3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐไท พรเจริญ อาจารย์ประจำ ภาควิชาประยุกต์ศิลป์ คณะ
มัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.5 ตัวอย่างผู้บริโภคร กลุ่มตัวอย่างผู้บริโภควิจัยคัดเลือกจากกลุ่มประชาชนและ
นักท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน (ขนาดประชากรมากกว่า 100,000 คน ขนาดของ
กลุ่มตัวอย่างใช้เกณฑ์ของ Yamane 1970:886 (ณ ระดับความมีนัยสำคัญเป็น .05 ความคลาดเคลื่อน
เป็นร้อยละ5) ได้จากวิธีการเจาะจงสถานที่ ณ ร้านจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์หัตถกรรม 3 แห่ง คือ
1) ตลาดนัดสวนจตุจักร 2) สวนลุมไนท์บาซ่า 3) ห้างเจเจมอลล์ เลือกตัวอย่างผู้บริโภคแบบบังเอิญ

3. เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้

ในการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามดังนี้

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏใน
ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับประชากรผู้ให้ข้อมูลถึง
ข้อมูลที่มีอยู่จริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
หมู่บ้านเผกของชาวไทลื้อที่พบในชุมชน

3.2 เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้าน
เผกมาทดลองปฏิบัติการออกแบบสร้างผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์
จากเส้นใยหมู่บ้านเผกที่ผ่านการวิเคราะห์ทดสอบ มีลำดับขั้นตอนดังนี้

1) สร้างภาพแบบร่างของรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหมู่บ้านเผกเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้
สอยที่กลุ่มสามารถผลิตได้โดยใช้วัสดุในชุมชนได้แก่ หมอน เบาะนั่ง และกระเป๋า ประกอบกับแบบ
ประเมินด้านการออกแบบ เพื่อสื่อสารแนวคิดในการออกแบบให้กลุ่มผู้ผลิตและผู้เชี่ยวชาญทางด้าน
การออกแบบ รับรู้ เข้าใจในรูปแบบที่ออกแบบแล้วส่งผลให้สามารถแสดงความคิดเห็นประเมินความ
เหมาะสมตอบกลับได้ข้อมูลถูกต้องที่เหมาะสมชัดเจนและผู้ผลิตให้คำแนะนำในการทดลองทำต้นแบบ

2) สร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยที่ผ่านการวิเคราะห์ทดสอบ เพื่อ
ประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหมู่บ้านเผก โดยกลุ่มผู้ผลิตและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการ
ออกแบบ สามารถทดลองใช้ได้จริง โดยแสดงความคิดเห็นตอบกลับได้ข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อ
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ได้จากการออกแบบ มีประเด็นในการประเมินดังนี้ อัตลักษณ์วัฒนธรรม ความ

สวยงาม ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ และความเหมาะสมกับวัสดุกรรมวิธีการผลิต

3) นำต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประกอบกับแบบสอบถามความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคที่มีต่อต้นแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝกที่ผ่านการทดสอบ และการพัฒนา เพื่อให้ผู้บริโภครับรู้และเข้าใจการใช้งานของผลิตภัณฑ์ในแต่ละชิ้นงาน ที่สามารถแสดงความคิดเห็นที่มีต่อต้นแบบผลิตภัณฑ์ได้มีประเด็นดังนี้ อุดลัษณ์วัฒนธรรม ความสวยงาม ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ และความเหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต

3.4 การสร้างเครื่องมือที่ใช้การวิจัยประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก

1) สร้างแบบประเมินผลผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก และแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภค จากทฤษฎีหลักการที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประเมินวิเคราะห์ผลการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝก

2) สร้างแบบประเมินและแบบสอบถามความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างผู้บริโภคฉบับร่างเกี่ยวกับการประเมินวิเคราะห์ผลการออกแบบและสร้างเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยที่กลุ่มสามารถผลิตได้โดยใช้วัสดุในชุมชนได้แก่ หมอน เบาะนั่ง และกระเป๋า จากเส้นใยหญ้าแฝก

3) นำแบบประเมินผลการออกแบบและแบบสอบถามความพึงพอใจผู้บริโภคขึ้นเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมปริญญาโทและผู้ควบคุมปริญญาโทร่วมเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข

4) นำแบบประเมินและแบบสอบถามที่แก้ไขเสร็จแล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อทำการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) หรือความเหมาะสมสอดคล้องระหว่างข้อความใบแบบประเมินกับคำนิยามศัพท์เฉพาะที่กำหนดไว้โดยใช้วิธีหาค่า (Index Of Congruent : IOC) และความถูกต้องของภาษาโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่

ก) รองศาสตราจารย์ ดร.โยธิน แสงวงศ์ รองศาสตราจารย์ระดับ 9 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ข) รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ ชินะตระกูล ผู้เชี่ยวชาญวิจัยทางการศึกษา อดีตคณบดีคณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ค) ดร.ผดุงชัย ภูพัฒน์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาครุศาสตร์อุตสาหกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

5) ปรับปรุงแบบประเมินตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมปริญญานิพนธ์ และผู้ควบคุมปริญญานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และนำไปใช้เก็บข้อมูลต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมีลำดับตามข้อวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

4.1 การศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา มีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับประชากรผู้ให้ข้อมูลถึงข้อมูลที่มีอยู่จริงเกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรม ในมิติวิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์

2) ใช้แบบสอบถามปลายปิด และปลายเปิด ที่สร้างขึ้นตามแนวคิดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และกรอบแนวคิดทฤษฎี สอบถามความคิดเห็นของประชากรในด้านต่าง ๆ เพื่อรวบรวมนำมาแจกแจงหมวดหมู่ สู่การวิเคราะห์สังเคราะห์ผลการศึกษา

3) เข้าสำรวจลงพื้นที่แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยผ่านเจ้าหน้าที่ และประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย

4) ใช้การสัมภาษณ์สนทนากลุ่มโดยมีการบันทึกเสียงและถ่ายภาพระหว่างการสัมภาษณ์ และพูดคุยแบบตัวต่อตัว และการสนทนากลุ่มเล็ก 3 - 5 คน

5) ฝึการสังเกตแบบไม่เป็นทางการโดยการสังเกตลักษณะเฉพาะของกลุ่มเกี่ยวกับ วิถีชีวิตและความสามารถ ภูมิปัญญาและการสืบทอด ความเชื่อและความรู้ ประวัติศาสตร์และความคิด ชาติพันธุ์ และแบบแผนในการปฏิบัติ ที่แฝงอยู่ในการดำรงชีวิตของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก

4.2 การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา สู่ทดลองปฏิบัติการออกแบบสร้างผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกและประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหญ้าแฝกที่ผ่านการวิเคราะห์ทดสอบ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) ใช้ภาพจำลองและแบบร่างของรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหญ้าแฝกประกอบกับแบบสอบถามเพื่อสื่อสารแนวคิดในการออกแบบให้ผู้ผลิตและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบ รับรู้เข้าใจในรูปแบบที่ออกแบบแล้วส่งผลให้สามารถแสดงความคิดเห็นประเมินความเหมาะสมตอบกลับได้ข้อมูลที่ถูกต้องที่เหมาะสมชัดเจนและกลุ่มผู้ผลิตให้คำแนะนำในการทดลองทำต้นแบบเป็น

ผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอยจำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ ที่กลุ่มสามารถผลิตได้โดยใช้วัสดุในชุมชนได้แก่ หมอน เบาะนั่ง และกระเป๋า

2) ใช้ต้นแบบผลิตภัณฑ์ประกอบแบบสอบถามเพื่อสื่อสารแนวความคิดในการออกแบบให้ผู้ผลิตและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบ รับรู้และเข้าใจสามารถทดลองใช้ได้จริง สามารถแสดงความคิดเห็นตอบกลับได้ข้อมูลความคิดเห็นที่มีต่อต้นแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ได้จากการออกแบบ มีประเด็นในการประเมินดังนี้ อัตลักษณ์วัฒนธรรม ความสวยงาม ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพและความเหมาะสมกับวัสดุกรรมวิธีการผลิต

กำหนดคะแนนเฉลี่ยในการแปลความหมายข้อมูลแบบประมาณค่า (Rating scale) เป็นค่าเฉลี่ยดังนี้

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง	แปลความ
1.00 – 1.80	หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับน้อยที่สุด
1.81 – 2.60	หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับน้อย
2.61 – 3.40	หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง
3.41 – 4.20	หมายถึง มีความเหมาะสมที่อยู่ในระดับมาก
4.21 – 5.00	หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

5. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

5.1 ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้วิธี (ก) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (ข) ตรวจสอบด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งใช้วิธีมากกว่า 1 วิธี คือ การสนทนารายบุคคล รายการกลุ่มประกอบการเข้าไปสังเกตการณ์และแฝงตัวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่ม และถามซ้ำข้อมูลเป็นต้น (ค) ตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูลโดยสำรวจการตีความผลสรุปต่าง ๆ ว่าตรงกัน และสะท้อนความเป็นตัวตนของกลุ่มทั้ง 3 กลุ่มหรือไม่

5.2 นำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดจำแนกเป็นรายประเด็นที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัย และวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เชื่อมโยงข้อมูลตามข้อเท็จจริง (Reality) ที่ในพื้นที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ ชาติพันธุ์และ ประวัติศาสตร์

5.3 สังเคราะห์ผลการศึกษาประเด็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมสู่กระบวนการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาและวิเคราะห์สังเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีหัวข้อดังนี้

1. อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา
2. แนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

1. อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา

การวิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยศึกษาบริบทของชุมชน และวิเคราะห์วิถีชีวิตความเป็นมาของชุมชนชาวไทลื้อที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรม เพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังของชุมชนไทลื้อ ด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อ ลักษณะชาติพันธุ์ไทลื้อ วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรมการกินและอาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย การละเล่น งานสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาของชาวไทลื้อ วิเคราะห์เชื่อมโยงผ่านผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของแต่ละกลุ่ม รายละเอียดของผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ประมวลภาพผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยามี ดังนี้ ตะกร้า กระจาด หมวก กระเป่า กล้องกระดาดาชิทซู ที่เสียบปากกา

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ทั้ง 3 กลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยามีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จึงทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านผลิตภัณฑ์หัตถกรรมนั้นมีรูปแบบลักษณะที่โดดเด่นและมีวิธีการที่สร้างสรรค์ในการผลิตที่พัฒนาจากภูมิปัญญาการทอผ้าการนำลวดลายจากการทอผ้ามาปรับเปลี่ยนเป็นลวดลายเครื่องจักสาน ดังนั้น ผู้วิจัยประมวลผลจากการศึกษาภาคสนามและเอกสารโดยการศึกษารายละเอียดที่เป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในจังหวัดพะเยา ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 25 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแฝกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในจังหวัดพะเยา

ที่มา : รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

1.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อ

การศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก ทั้ง 3 กลุ่มพบว่า ชาวไทลื้อทั้ง 3 กลุ่มมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่คล้ายกันกล่าวคือ ได้อพยพมาจากสิบสองปันนา สอดคล้องกับคำกล่าวของ แสงดา สมฤทธิ์ (2557. สัมภาษณ์) ว่าตอนสมัยแม่เป็นเด็กคุณปู่คุณย่า เล่าให้ฟังว่าเรานี้หนามาจากสิบสองปันนา เดินทางด้วยเท้า บางกลุ่มเหนื่อยหมดแรงก็หยุดพักแล้วเดินต่อถึงได้ที่พักในจังหวัดน่าน ได้พื้นที่ทำมาหากินอยู่หลายปีในจังหวัดน่าน เมื่อพื้นที่ไม่พอทำกิน ผู้ใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งก็นำพล อพยพมาที่อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน และกระจายตัว ทำมาหากินตั้ง

หลักปักฐาน ได้แบ่งออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ ตามชื่อเมืองในสิบสองปันนา เช่น บ้านหย่วน ก็มาจากเมืองหย่วนในสิบสองปันนา จากนั้นก็ได้กระจายตัวกันตั้งรกรากทำกิน

เดิมชาวไทลื้อ อาศัยอยู่ในดินแดนสิบสองปันนาซึ่งเป็นดินแดนชายแดนทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานในประเทศจีน สิบสองปันนาประกอบด้วย เมืองใหญ่น้อยประมาณ 30 เมือง เมืองที่สำคัญที่สุดคือ เป็นเมืองหลวงของสิบสองปันนา คือ เชียงรุ่งหรือเชียงรุ้ง แต่เดิมเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนาจะมีสภาพเป็นเมืองอิสระ ต่อมาจึงค่อยมารวมกันเป็นสิบสองปันนา ยังไม่มีหลักฐานใดยืนยันแน่ชัดว่า “สิบสองปันนา” เกิดขึ้นเมื่อใด ในปี จ.ศ.392 ท้าวอินทร์เมืองดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าแสนหวีฟ้า องค์ที่ 24 ได้แบ่งหัวเมืองต่าง ๆ 30 หัวเมือง ออกเป็น 12 กลุ่ม เพื่อความสะดวกในการเก็บเงิน เก็บข้อน (ส่วย) เงินหัวเรือน (ไสว เชื้อสะอาด. 2538: 16 - 17)

ต่อมาในปีพ.ศ. 2438 เมืองอุเหนือ เมืองอุใต้ ได้ตกเป็นของฝรั่งเศส ในคราวแบ่งเขตแดนระหว่างจีน (สมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลพระเจ้ากวงซี) และฝรั่งเศส เมืองในสิบสองปันนาจึงเหลือ 28 เมือง เมื่อเมืองอุเหนือ – อุใต้ ได้ตกเป็นของฝรั่งเศสก็มีการแบ่งกลุ่มสิบสองปันนาใหม่ให้ครบสิบสองปันนาเช่นเดิมลักษณะการแบ่งหัวเมืองเป็นปันนาเช่นนี้ เป็นวิธีการเดียวกันกับการแบ่งเขตการปกครองในสังคมล้านนาอันเป็นสังคมเกษตรกรรมการแบ่งเขตการปกครองตามลักษณะ “ปันนา” หรือ “พัฒนา” จะสะดวกต่อการควบคุมประชากรและผลผลิตทั้งนี้โดยให้อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองระดับต้น เช่นขุนนายฝ่าย หมื่นสามนา ฯลฯ เป็นต้น ในบรรดาเมืองทั้ง 30 หัวเมือง เชียงรุ่งเป็นเมืองที่สำคัญที่สุด เป็นเสมือนเมืองหลวง เป็นเมืองที่ประทับของกษัตริย์เชียงรุ่ง กษัตริย์ของเชียงรุ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เจ้าแสนหวีฟ้า ราชวงศ์แสนหวีนับตั้งแต่ปฐมกษัตริย์ถึงขุนเจือง หรือพญาเจือง เป็นต้นมามีกษัตริย์ปกครองโดยลำดับ ถึง 45 พระองค์

ธีรภาพ โลหิตกุล (2544: 34-35) ได้กล่าวถึงตำนานเชียงรุ่งว่า ขุนเจือง หรือพญาเจือง คือ พระเจ้าแผ่นดินของชาวไทลื้อพระองค์แรกที่สามารถรวบรวมชาวไทลื้อกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยให้เป็นปึกแผ่น เป็นแว่นแคว้นที่มีชนบทรอบล้อม ประเพณี ภาษาและศิลปวัฒนธรรมที่เป็นของตัวเอง โดยมีศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมือง “เชียงรุ่ง” ซึ่งเป็นชื่อเมืองที่มีนัยว่า นี่คือ ดินแดนสุขาวดีของพระพุทธศาสนาอีกแหล่งหนึ่งของโลกด้วยปรากฏตามพุทธตำนานว่า เมื่อครั้งที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมาโปรดสัตว์ยังดินแดนอันเป็นถิ่นฐานของชาวไทลื้อ ณ สองฝากฝั่งแม่น้ำโขงเป็นเวลารุ่งอรุณของวันใหม่พอดีจึงเรียกดินแดนที่พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองสืบไป ในอนาคตนี้ว่า “เชียงรุ่ง”

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ความเจริญรุ่งเรืองของสิบสองปันนามาตั้งแต่อดีตกาล คือ การเป็นดินแดนที่มีภูมิอากาศแบบ “ป่าฝนเมืองร้อน” มีฝนตกชุกแต่ไม่มีน้ำแข็งหรือหิมะ จึงทำให้ต้นไม้ใบหญ้าเขียวชอุ่มตลอดทั้งปีเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์สภาพแวดล้อมเป็นภูเขาและ

ป่าไม้ ดินแดนแห่งนี้เป็นแหล่งปลูกข้าว อ้อย ใบชา รวมถึงยางพารา กาแฟ ครั่ง ปาล์มน้ำมันและผลไม้เมืองร้อนนานาชนิด โดยเฉพาะใบชาของสิบสองปันนามีชื่อเสียงมานานนับพันปีตราบจนปัจจุบัน ในอดีตกาลได้สมญานามว่า “อาณาจักรแห่งต้นไม้” เป็นไข่มุกสีเขียวของจีน และเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของมณฑล ยูนนาน ต่อมาอาณาจักรสิบสองปันนารุ่งเรืองเฟื่องฟูอยู่ราว 100 ปี ก่อนเริ่มอ่อนแอลงในที่สุดก็ยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นของจีนในสมัยราชวงศ์มองโกล ซึ่งนับแต่นั้นจีนได้แต่งตั้งกษัตริย์เชียงรุ่งเป็น “เจ้าแสนหวีฟ้า” ผู้ทำหน้าที่เกลี้ยกล่อมพลบโยนราษฎรในการปกครอง ชาวไทลื้อนั้นยึดมั่นในองค์พระมหากษัตริย์ของพวกเขาเช่นเดียวกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่พวกเขายึดเหนี่ยวจิตใจเสมอมา

เมื่อถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นของไทยเมื่อราว 200 ปีก่อน ราชสำนักเชียงรุ่งแห่งสิบสองปันนาตกอยู่ในฐานะ “เมืองสามฝ่ายฟ้า” คือต้องส่งส่วยสารบรรณาการไปคาราวะทั้งเจ้ากรุงจีน พระเจ้าอังวะแห่งพม่า และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังพระองค์ทรงปลดปล่อย “อาณาจักรล้านช้างแห่งเชียงใหม่” จากการเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วทรงโปรดให้พระเจ้ากาวิละเป็นแม่ทัพไปกวาดต้อนพลเมืองชาวไทลื้อจากสิบสองปันนา มาอยู่ที่เชียงใหม่ เชียงราย เป็นจำนวนมาก จึงเรียกกันว่ายุค “เก็บผ้าใส่ข้า (ตะกร้า) เก็บข้าใส่เมือง”

ครั้นถึงยุคล่าอาณานิคม โดยมหาอำนาจจากโลกตะวันตกอย่างอังกฤษและฝรั่งเศส ราว 150 ปีที่ผ่านมา ประเทศมหาอำนาจก็ขีดเส้นแบ่งให้สิบสองปันนาตกเป็นของจีนโดยสิ้นเชิง ในขณะที่พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและลาวถูกยึดครองเป็นอินโดจีนของฝรั่งเศส ตราบจนกระทั่งเมื่อเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงจีนเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์โดยเหมาเจ๋อตุง ราชสำนักเชียงรุ่ง ซึ่งมีกษัตริย์สืบเนื่องมายาวนานนับ 45 รัชกาลก็ถึงกาลล่มสลาย พระราชวังถูกทำลายแบบซบดรากรอนโค่น ต่อจากนั้นเขตการปกครองตนเองไทลื้อสิบสองปันนา ซึ่งต้องตกอยู่ในระบบการผลิตแบบ “คอมมูน” การนับถือศาสนาพุทธถูกปิดกั้นโดยสิ้นเชิง วัดวาอารามจำนวนมากถูกทำลาย เจ้าหม่อมคำคือ กษัตริย์องค์สุดท้ายของสิบสองปันนาถูกปลดเป็นสามัญชน และทำงานให้รัฐบาลจีนใหม่ และในขณะเดียวกันบรรดาราชนกไทลื้อหลายพระองค์ โดยเฉพาะพระอนุชาได้เสด็จหนีการเปลี่ยนแปลงในจีนมาตั้งรกรากที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงรายของไทย

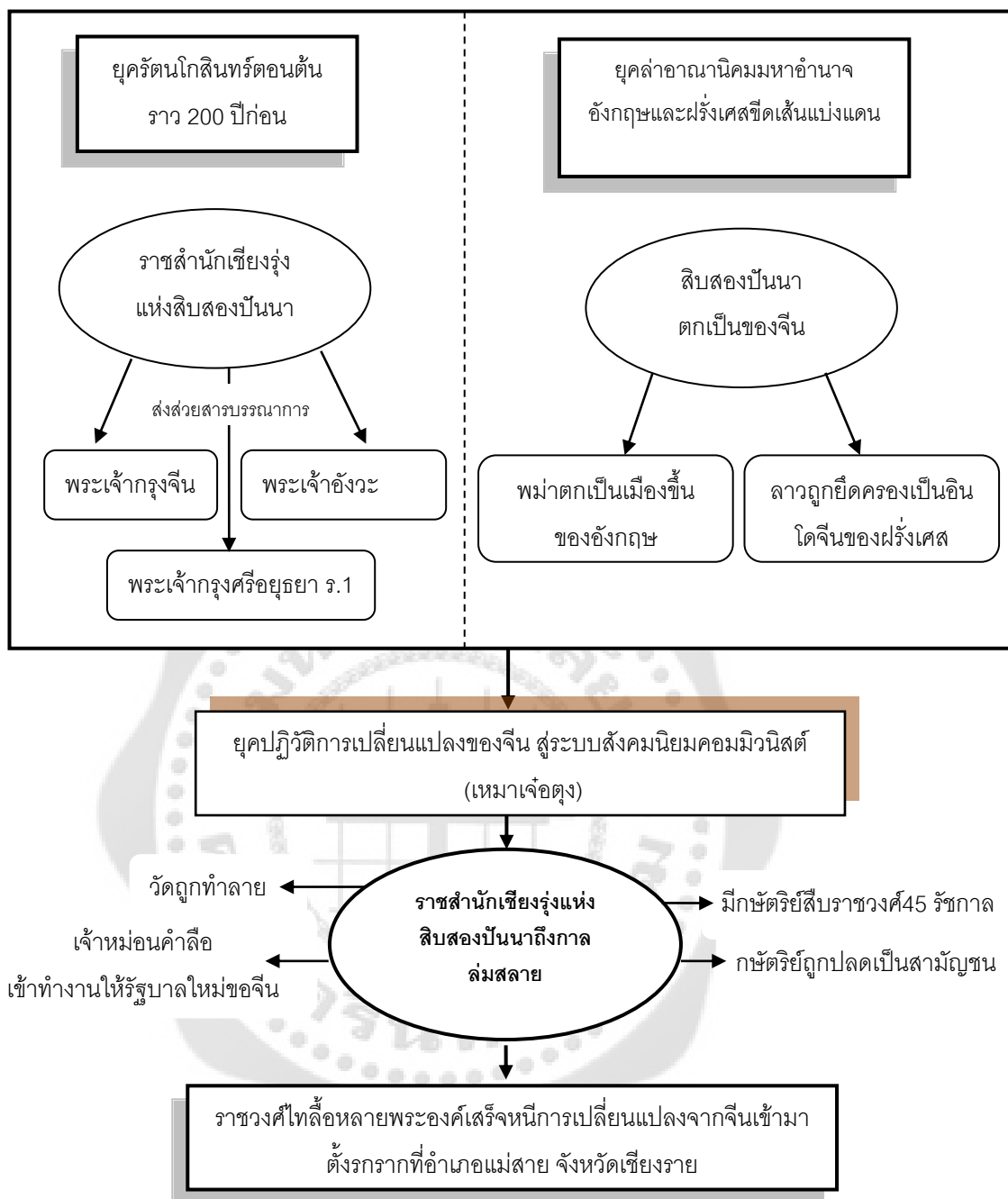
พระครูโพธิธรรมภิกขุ (2557: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การอพยพของชาวไทลื้อเป็นการหนีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ ที่เข้ามายึดอำนาจในเมืองเชียงรุ่ง ทำให้กษัตริย์ที่ปกครองเมืองเชียงรุ่ง ราษฎรต้องหนีตายจากการเผาเมืองทำลายโบราณสถานต่าง ๆ โดยรัฐบาลจีน การอพยพของชาวไทลื้อนี้ไม่ได้มาแต่ตัว ยังได้นำเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ ติดตัวมาด้วย เช่น เมล็ดข้าว เมล็ดฝ้าย เมล็ดถั่ว งา เป็นต้น เพื่อการอยู่รอดของชาวไทลื้อ การปลูกพืชนานาชนิดขณะที่หยุดพักในแต่ละพื้นที่ และการ

ประกอบอาหาร “ยามค้ำก็แข็งแรง” หมายความว่า เมื่อถึงเวลาเย็นก็หมดแรง จึงหยุดพักการเดินทาง ที่นี้จึงได้ชื่อ ตำบลเชียงแหว ในจังหวัดพะเยา

ภายหลังสิ้นสุดยุค ระบบคอมมูนมีความเข้มงวดน้อยลงและถูกยกเลิกไป ชาวไทลื้อมีสิทธิถือครองที่ดินเป็นของตนเองและสามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายได้ด้วยตนเอง กิจกรรมทางศาสนา และชนบประเพณีดั้งเดิมได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่อีกครั้ง ต่อมาเมื่อรัฐบาลกลางจีนได้หันเหทิศทางการเศรษฐกิจไปสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น เขตการปกครองตนเองสิบสองปันนาก็เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ เมื่อยุคสมัยได้ปรับเปลี่ยนเกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจของรัฐบาลสี่ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน อันได้แก่ พม่า ลาวและไทย ได้บรรลุข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่อนโยบาย “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ – สานสายสัมพันธ์ห้าเชียง” ได้แก่ เชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่ และเชียงทอง (คือหลวงพระบางในลาว) เพื่อแลกเปลี่ยน การค้า เศรษฐกิจ การคมนาคม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

ตาราง 2 สรุปพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาวไทลื้อ

สรุปพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาวไทลื้อ			
ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ราว 200 ปีก่อน	ราชสำนักเชียงรุ่ง	ส่งส่วยสาร	พระเจ้ากรุงจีน
	แห่งสิบสองปันนา	บรรณาการ	พระเจ้าอังวะ พม่า
			พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ร.1
ยุคล่าอาณานิคม อำนาจอังกฤษและ ฝรั่งเศสขีดเส้นแบ่งแดน	ราชสำนักเชียงรุ่ง	พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ	
	สิบสองปันนาตกเป็นของจีน	ลาวถูกยึดเป็นอินโดจีนของฝรั่งเศส	
ยุคปฏิวัติการเปลี่ยน แปลงของจีนสู่ระบบ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (เหมาเจ๋อตง)	ราชสำนักเชียงรุ่ง	มีกษัตริย์สืบราชวงศ์45 รัชกาล	
	แห่งสิบสองปัน	กษัตริย์ถูกปลดเป็นสามัญชน	
	นาถึงกาลล่ม	วัดถูกทำลาย	
	สลาย	เจ้าหม่อนคำลื้อเข้าทำงานให้รัฐบาลใหม่ของจีน	
ราชวงศ์ไทลื้อหลายพระองค์นี้การเปลี่ยนแปลงจากจีน			
เข้ามาตั้งรกรากที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย			

ภาพประกอบ 26 แผนภูมิสรุปพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาวไท่หลือ

การตั้งถิ่นฐานของชาวไท่หลือ ยุคพระเจ้าติโลกราช ในปี พ.ศ.2019 แห่งอาณาจักรล้านนา ได้มอบหมายให้ท้าวขาก่านไปปกครองเมืองน่าน ท้าวขาก่านปกครองเมืองน่านประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ครั้นเมื่อ พ.ศ.2023 ญวน (ลาว) เอาดีพลมาตีเมืองน่าน พระเจ้าติโลกราช มีอาญาหื้อ ท้าวขาก่านคุมลี้พลสี่หมื่นออกรบศึกแกว ท้าวขาก่านมีชัยชนะ หลังจากนั้นพระเจ้าติโลกราชก็ได้ให้ท้าวขาก่าน

ก่านไปอยู่เมืองเชียงรายได้ ในยุคนั้นชาวเชียงคำได้รับอิทธิพลจากเมืองน่านซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ได้อพยพจากเมืองน่านมาอยู่ที่เชียงคำ

ชาวไทลื้อได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือด้วยเหตุผลทางการเมืองระหว่างรัฐ ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า (ตะกร้า) เก็บข้าวใส่เมือง” ของเจ้าผู้ครองล้านนาในอดีต โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยต้องทำศึกสงครามกับพม่าเพื่อขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาด้วยกระแสนับหนุนของเจ้านายฝ่ายเหนือจนถึงปีพ.ศ. 2347 ก็สามารถยึดเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นที่ยึดมั่นแห่งสุดท้ายของพม่าในล้านนาได้สำเร็จ แต่พม่าก็ยังมียิทธิพลอยู่สิบสองปันนาและหัวเมืองลื้อจีน ดังนั้น กองทัพของเจ้านายฝ่ายเหนือโดยการนำของเจ้า กาวิละ จึงได้ยกขึ้นไปตีสิบสองปันนา แล้วถือโอกาสอพยพผู้คนลงมาสู่บ้านเมืองเพื่อตัดกำลังของข้าศึกและป้องกันไม่ให้อำนาจของพม่าที่ถูกขับไล่ออกจากล้านนาไปใช้หัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนาเป็นที่ซ่อนสุมกำลังแล้วกลับมาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนืออีก ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีชุมชนไทลื้อกระจายอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย และพะเยา นอกจากนี้ มีชาวไทลื้อบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาเพิ่มเติมเพื่อลี้ภัยทางการเมือง ภายหลังจากจีนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบคอมมิวนิสต์ และบางส่วนได้อพยพโยกย้ายออกจากหมู่บ้าน เพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เหมาะสม

ตำนานปฐมกัลป์พรหมสร้างโลกของสิบสองปันนา กล่าวว่า ในสมัยโบราณไทลื้อได้อพยพมาจากเมืองลื้อหลวง ซึ่งอยู่ทางเหนือลงมา ตั้งถิ่นฐานที่เมืองลื้อใหม่ คือ เมืองเชียงรุ่งในปัจจุบัน คำว่า “ลื้อ” เป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่งในยุคนาน ชนชาติไทยสร้างเมืองขึ้นมาแล้วตั้งชื่อเมืองของตนว่า “เมืองลื้อ” คำว่า ลื้อ นี้อาจเป็นชื่อแม่น้ำหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง ซึ่งคนเผ่าไทยมีคตินิยมนำมาตั้งชื่อเป็นมงคลนาม กลุ่มคนชาติไทยที่อาศัยอยู่ในเมืองลื้อ จึงถูกเรียกชื่อว่า ไทลื้อหรือชาวไทลื้อเหมือนอย่างที่เราเรียกประชากรของ อำเภอเชียงม่วนว่า ชาวเชียงม่วน เรียกประชากรของอำเภอเชียงคำว่า ชาวเชียงคำ ตามภาษาพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

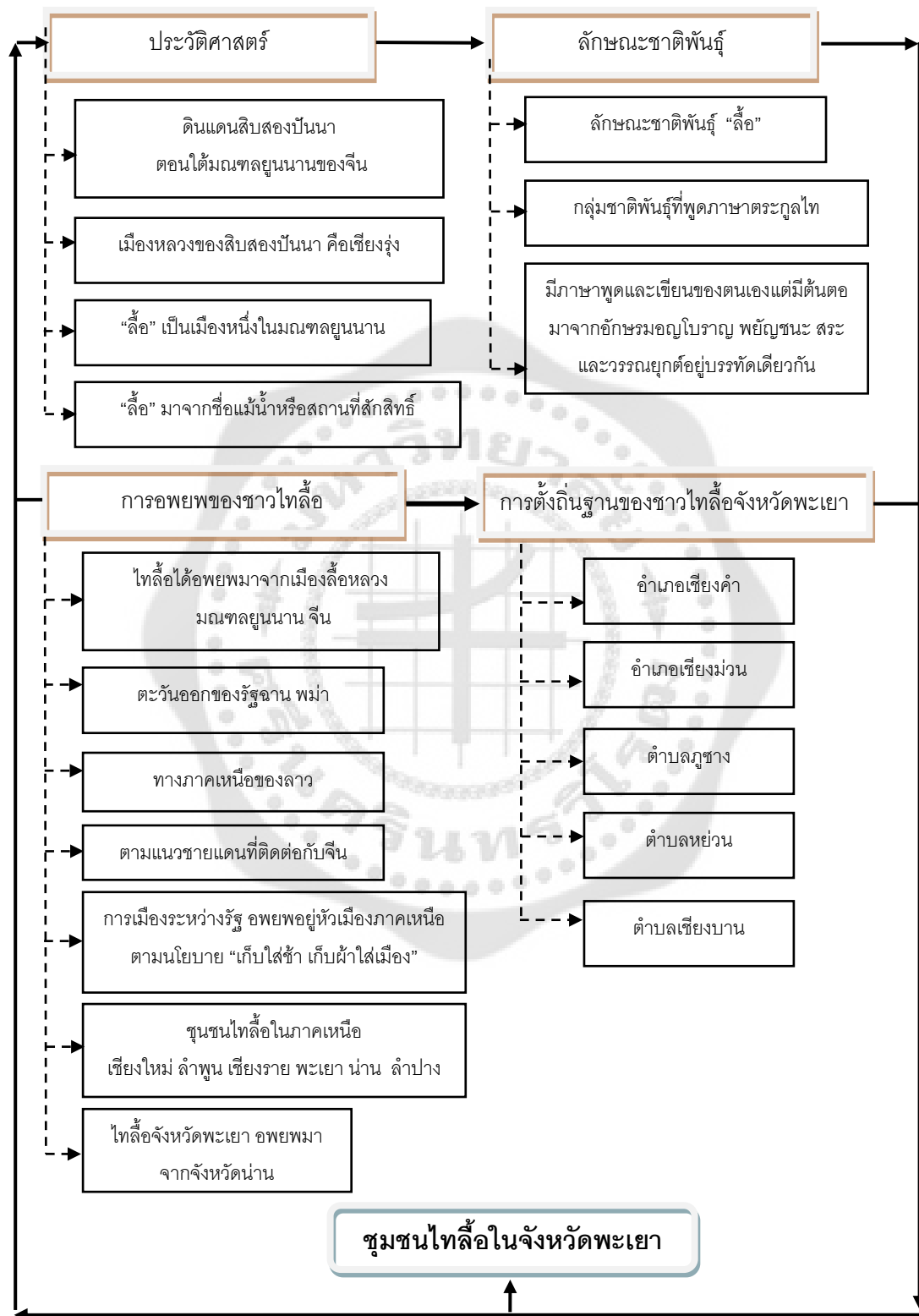
ไทลื้อหรือไทเมืองคือคนกลุ่มเดียวกัน แสดงว่า กลุ่มไทเมืองของพระเจ้าสิงหนวัติก็คือ ไทลื้อ ที่เรียกว่า ไทลื้อ เพราะไปสร้างเมืองลื้อ (หลวง) เป็นถิ่นอาศัยแห่งใหม่ จึงได้ชื่อใหม่ตามชื่อเมือง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ชาวไทเมืองเสียอาณาจักรน่านเจ้าแก่จีนแล้ว ต่างแยกย้ายกันหลบหนีภัย ที่หลบหนีไม่ทันก็ต้องติดอยู่ในยุคนาน ภายใต้อำนาจปกครองของจีน ไทเมืองกลุ่มหนึ่ง คงช่วยกันฟื้นฟูสร้างบ้านเมืองขึ้นมาใหม่เรียกชื่อว่า เมืองลื้อ และน่าจะเป็นเมืองค่อนข้างใหญ่ เพราะใช้คำว่าลื้อหลวง ต่อมาคำแดง ได้นำไทลื้อกลุ่มหนึ่งจากเมืองลื้อหลวง เดินทางมุ่งลงใต้ ใช้เวลาเดินทางอพยพถึงสองปี มาถึงริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง จึงสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นเป็น “เมืองลื้อใหม่” ปัจจุบันคือ เมืองเชียงรุ่ง แสดงว่า “ลื้อ” ในขั้นแรกเป็นชื่อเมือง เมื่อชนชาติไทยกลุ่มหนึ่งไปตั้งถิ่นฐานในเมืองลื้อ จึงได้ชื่อว่า “ไทลื้อ”

และคนไทยกลุ่มนั้นน่าจะเป็นกลุ่มไทเมืองของสิงหนวัติกุมาร และเจ้าสิงหนวัติ ก็เป็นกษัตริย์ของชาวไทลื้อ โยนกนคร (เชียงแสน) ก็เป็นอาณาจักรของชาวไทลื้อ

ต่อมาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯพระเจ้านครน่าน มีอายุช่วง พ.ศ. 2374 – 2461 ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองเชียงใหม่ และเมืองน่านได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองและการทหารในสิบสองปันนาและเชียงตุง จึงมีการกวาดต้อนและชักจูงให้ชุมชนไทลื้อในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งรกรากในเขตแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองน่านในสมัยนั้น ซึ่งครอบคลุมเข้าไปถึงแขวงหลวงน้ำทา อุดมชัยและไชยบุรีในประเทศลาว ปัจจุบันบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำแควไหลลงสู่แม่น้ำลาวเป็นบริเวณแรกที่ชาวไทลื้อกลุ่มเมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง อพยพจากเมืองเชียงม่วนมาตั้งรกรากอยู่เมื่อประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว ในเวลาต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ก็มีการขยายชุมชนลงมาตามที่ราบลุ่มของแม่น้ำแคว แม่น้ำลาว และแม่น้ำยวน ปัจจุบันหมู่บ้านชาวไทลื้อเฉพาะในอำเภอเชียงคำมีประมาณ 26 หมู่บ้าน

เชื้อสายบรรพบุรุษของไทลื้อเฉพาะในอำเภอเชียงคำ พบว่า ส่วนใหญ่มีเชื้อสายมาจากกลุ่มเมืองพง เมืองมาง เมืองหย่วน เมืองบาน เมืองแพดและเมืองลำ ในสิบสองปันนา โดยดูได้จากชื่อหมู่บ้านหลายหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นตามชื่อเมืองเดิมในสิบสองปันนาและนอกจากนั้นยังมีประเพณีในการนับถือเทวดา หมู่บ้าน หรือเทวดาเมือง ที่ทำให้เราสืบสาวถึงต้นตอได้ กล่าวคือแต่ละหมู่บ้านก็จะมีการสืบเชื้อสายบรรพบุรุษของตนเองด้วย โดยเฉพาะในเมืองเชียงคำปัจจุบัน (แสงดา สมฤทธิ์. 2556 : สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า มี 4 หมู่บ้าน ที่มีเชื้อสายบรรพบุรุษจากเมืองลำคือ บ้านน้ำแวน หมู่ 1 ตำบลน้ำแวน บ้านแวนหมู่ 2 ตำบลน้ำแวน บ้านแวนพัฒนา หมู่ 5 ตำบลเชียงบานและบ้านลำ ตำบลเวียง การตั้งถิ่นฐานของไทลื้อทั้ง 4 หมู่บ้านดังกล่าวแต่ก็พอประมวลจากข้อมูลได้ว่าการเคลื่อนย้ายของกลุ่มไทลื้อจากเมืองบัว ซึ่งเป็นกลุ่มนับถือเจ้าหลวงเมืองลำ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอเชียงคำ โดยเลือกเอาบริเวณที่ห้วยแม่ต้าไหลบรรจบกันกับแม่น้ำแคว (ปัจจุบันคือบ้านแวนหมู่ที่ 1) หลังจากนั้นก็มีการขยายชุมชนออกไปตั้งอยู่อีกฟากหนึ่งของห้วยแม่ต้า (ปัจจุบันคือหมู่บ้านแวน หมู่ที่ 2) และการขยายตัวครั้งสุดท้ายเมื่อประมาณ พ.ศ.2460 ไปตั้งอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำแคว ซึ่งปัจจุบันคือบ้านแวนพัฒนา หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงบาน บ้านแวนทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มไทลื้อในอำเภอท่าวังผาโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์เครือญาติระหว่างบ้านแวนพัฒนา หมู่ 5 กับบ้านหนองบัว คุณจะแน่นแฟ้นเพราะใน พ.ศ. 2495 มีครอบครัวไทลื้อจากบ้านหนองบัวมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแวนพัฒนาโดยตรงประมาณ 20 ครอบครัว ชุมชนไทลื้อในจังหวัดพะเยามีชาวไทลื้ออาศัยอยู่จำนวนมากที่อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอเชียงคำ มีที่ตำบลหย่วน ได้แก่บ้านหย่วน บ้านธาตุสบแวน บ้านแดนเมือง บ้านมาง ตำบลเชียงบาน ได้แก่บ้านเชียงบาน บ้านแพด บ้านแวนบ้านทุ่ง มอกบ้านเชียงคาน ตำบลฝายกวาง ได้แก่บ้านหงส์ลื้อ ตำบลภูซาง ได้แก่ บ้านหนองเลา บ้านห้วยไฟ ตำบลสบง ได้แก่

บ้านสบบง บ้านอนตัน ตำบลเวียงใต้แก่บ้านลำ บ้านไชยพรม อำเภอเชียงม่วนได้แก่ บ้านท่าฟ้าใต้ บ้านท่าฟ้าเหนือ

ภาพประกอบ 27 แผนภูมิสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ชาวไทลื้อ

ตาราง 3 สรุปรประวัติศาสตร์ ลักษณะชาติพันธุ์ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานชาวไทลื้อ

สรุปรประวัติศาสตร์ ลักษณะชาติพันธุ์ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานชาวไทลื้อ				
ประวัติ ศาสตร์	ดินแดนสิบสองปัน	เมืองหลวงของสิบ	“ลื้อ” เป็นเมือง	“ลื้อ”มาจากชื่อแม่น้ำ
	นาตอนใต้มณฑล	สองปันนา คือ	หนึ่งในมณฑล	หรือสถานที่สักสิทธิ์
	ยูนนานของจีน	เชียงรุ่ง	ยูนนาน	
ลักษณะ ชาติ พันธุ์	ลักษณะชาติพันธุ์	กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูด	มีภาษาพูดและเขียนของตนเองแต่มีต้น	
	“ลื้อ”	ภาษาตระกูลไท	ต่อมาจากอักษรมอญโบราณ พยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์อยู่บรรทัดเดียวกัน	
การ อพยพ	อพยพมาจากเมืองลื้อหลวง มณฑลยูนนาน จีน			
	ตะวันออกของรัฐบาล พม่า		ทางภาคเหนือของลาว	
	ตามแนวชายแดนที่ติดต่อกับจีน		ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า (ตะกร้า) เก็บข้าวใส่เมือง”	
	ชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ เชียงใหม่		ไทลื้อจังหวัดพะเยา อพยพมาจากจังหวัด	
	ลำพูน เชียงราย พะเยา น่าน ลำปาง		น่าน	
การตั้ง ถิ่นฐาน	อำเภอเชียงคำ	ตำบลหย่วน	ตำบลภูซาง	ตำบล เชียงบาน
	เชียงม่วน			

สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา พบว่าประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานนั้น ได้มีนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า (ตะกร้า) เก็บข้าวใส่เมือง” นั้นแสดงให้เห็นว่า “ซ้า” หมายถึง ตะกร้า ที่ทำขึ้นไว้สำหรับใส่พืชผักผลไม้ต่าง วัสดุทำด้วยไม้ไผ่สาน ดังนั้นประวัติศาสตร์ทำให้มองเห็นถึงผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน และแสดงถึงการสืบทอดการสร้างเครื่องใช้สอยเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต สอดคล้องกับปัจจุบันที่ยังคงสืบทอดและดำรงอยู่ของการจักสานตะกร้าจากหญ้าแฝก

1.2 วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ

ชีวิตของชาวไทลื้อส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับวิถีเกษตร อยู่กับไร่กับนา มีวิถีชีวิตบนพื้นที่ราบสูง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา การประกอบอาชีพมีการ ปลูกพืชผักตามฤดูกาล ตามแต่ฤดูนั้นบันดาลผลผลิตได้มากหรือน้อยไม่มีการจำหน่ายมีแต่การแลกของกันในหมู่บ้านและมีการเอื้อเฟื้อจุนเจือกันถือเป็นสิ่งดีงามและเป็นไมตรีต่อกัน

ขนุนอ่อนหรือแกงผักต่าง ๆ โดยเฉพาะอาหารที่นิยมรับประทานกันทั่วไปมีแกงผักต่าง ๆ เช่น ผักเสี้ยว (ผักเสี้ยว) ผักหะ (ชะอม) ของชาวไทลื้อโขลกกับพริก ตะไคร้ หอม กระเทียม เป็นน้ำพริกแกงใส่ปลา ร้า หรือน้ำปลา ส่วนอาหารประเภทหน่อไม้จะใส่ “น้ำปู” (น้ำปู) เช่น ยำหน่อไม้ แกงหน่อไม้ เป็นต้น นอกจากแกงยังมี “ซ้า” เช่น ซ้าผักกาด ซ้ามะเขือ มี “ยำ” เช่น ยำหน่อไม้ และอาหารประเภท “ตำ” และซ้าต่าง ๆ ชาวไทลื้อนิยมใส่สา อาหารที่พบในตลาดที่อำเภอเชียงคำ ส่วนใหญ่เป็นพืชผักตามฤดูกาล โดยชาวบ้านจะปลูกเอง เช่น มะเขือ ผักกาดจอบ ผักทอง มะเขือเทศ มะละกอ ขนุน ปลีกกล้วย และอาหารประเภทเนื้อสัตว์ เช่น ปลาต่าง ๆ กบ กุ้ง ที่เลี้ยงเอง และอาหารพื้นเมืองต่าง ๆ มากมาย

มีการค้าขายกันตามวิถีแบบชนบททั่วไป ดังเช่น ในตลาดเชียงคำ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เป็นการนำผลผลิตจากการเกษตรมาจำหน่าย ไม่ว่าจะเป็นพืชผักผลไม้ และปลาต่าง ๆ ก็พบเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังพบข้าวเหนียวหนึ่ง ซึ่งขายคู่กับปลาดุกย่าง ทุกอย่างในตลาดล้วนสด สะอาดและปลอดภัย

ส่วนอาหารที่ชาวบ้านทุกบ้านต้องทำเพื่อเลี้ยงแขกนั้น คือ แกงมะหนูน (แกงขนุน) มีความเชื่อว่า เมื่อแกงขนุนให้แขกผู้มาเยือนได้รับทานก็จะรักกันเหนียวแน่น เหมือนยางขนุนที่เหนียว แน่นเช่นกัน และมีอาหารง่าย ๆ กินแก้ขัด คือ การนำงาดำมาคั่วให้หอมปนให้ละเอียด คลุกกับข้าวเหนียวหนึ่งใส่เกลือชนิดน้อย เรียกว่า “ข้าวกั๊นงา” หรืออาจใช้งาอีกชนิดหนึ่งแทนโดยไม่ต้องคั่ว ทำวิธีเดียวกันจะได้ “ข้าวกั๊นงาขี้ม่อน” หอมอร่อยน่ารับประทาน จะเห็นได้ว่าการประกอบอาหารในแต่ละมื้อนั้นจะเป็นอาหารง่าย ๆ เมื่อที่บ้านปลูกอะไรก็ทำอันนั้นทำอาหารรับประทาน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ไม่ต้องแสวงหาอาหารชั้นเลิศ มาเป็นส่วนประกอบไม่จำเป็นเลยสำหรับชาวไทลื้อ อาหารชั้นเลิศของชาวไทลื้อ คือ อาหารที่ทำจากผลผลิตที่อยู่ในบ้าน ที่ปลูกในสวน ในนา ในไร่ ล้วนมีคุณประโยชน์และไม่มีสารเคมีอื่นใดตกค้าง เช่น แม่ปลูกขนุน ก็ แกงหนูน ปลูกไผ่ ได้หน่อไม้ก็แกงหน่อ ปลูกต้นกล้วย ก็แกงหยวกกล้วย ปลูกพริกก็ตำน้ำพริก ปลูกมะเขือ ก็ ซ้ามะเขือ (ยำมะเขือ) ล้วนเป็นผลผลิตจากในครัวเรือนทั้งสิ้น

ด้านการเก็บและถนอมอาหาร (แสงดา สมฤทธิ์.2557 : สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เมื่อก่อนนั้นไม่มีหรรษาตู้เย็น มีแต่แคร่แบบนี้ทำจากไม้ไผ่ มีลักษณะขัดกันเป็นช่องตาราง หน้าที่ใช้สอย คือ ไว้แขวนอาหาร ถ้าต้องการเก็บรักษาอาหารไว้ให้รับประทานได้นานๆทำวิธีการนี้ ปิ้ง ย่าง ตัวอย่างเช่น เมื่อปลามาจำนวนมากเมื่อเหลือจากการรับประทานแล้วเมื่อนำปลามาอย่างให้แห้ง ๆ แล้วก็แขวนไว้บนแคร่นี้ หรือมีหอมมีกระเทียม มีถั่ว มีงา มีพริก ก็เอามาวางไว้บนนี้ เมื่อถึงเวลาประกอบอาหารก็หยิบใช้ได้ง่าย

ภาพประกอบ 28 แคร่แบบแขวนเหนือเตาพื้นสามเส้า รองพื้นด้วยกระเบื้องดินปนทราย

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ชาวไทยลื้อจะรับประทานข้าวเหนียว การนึ่งข้าวเหนียว ใช้เตาพื้นบ้านลักษณะของเตามีสามขา เป็นตะขอวัสดุทำจากดิน อาหารของชาวไทยลื้อยังแบ่งเป็น ดังนี้ อาหารสำหรับบุคคลและอาหารสำหรับงานเทศกาลต่าง ๆ

การทำอาหารสำหรับคนชรา ผู้เฒ่าชาวไทยลื้อโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บางคนนิยมกินข้าวกับผลไม้ เช่นเดียวกับชาวชนบทไทยอื่น ๆ เช่น กินข้าวเหนียวกับกล้วยสุก ทำให้อายุยืนนะแม่อีกินทุกวัน บางครั้งก็กินกับน้ำอ้อยปิ้ง

การทำอาหารสำหรับเด็กอ่อน สมัยก่อนทารกแรกเกิดจนอายุ 7 วันจะได้ดื่มแต่นมแม่เพียงอย่างเดียว เมื่อหกเดือนแล้วจึงกิน “ข้าวหม่าน” เป็นข้าวเหนียวหนึ่งที่แม่ของเด็กเคี้ยวจนละเอียด คายใส่ถ้วย ตักป้อนเด็กโตขึ้นอีกหน่อยอายุประมาณ 3 เดือน “กินข้าวหม่านสุกกล้วย” คือแม่เด็กเคี้ยวข้าวเหนียวปนกล้วยน้ำว้าสุกคายใส่ถ้วยตักป้อนเด็ก โดยไม่ต้องนำไปทำให้สุกอีก ปัจจุบันไม่นิยมกันแล้ว ใช้วิธีบดข้าวสุกสำหรับทารกแรกเกิด เด็กโตหน่อยใช้ข้าวบดกับกล้วยสุก เมื่อเด็กร้อง “ปาปา” ได้ให้ป้อนข้าวกับป้อนา ต้องให้เด็กกินปุ่ก่อนกินปลา ถ้ากินปุ่แล้วไม่เกิดโรคภัยอันใดต่อไปจึงจะให้กินปลาได้ เมื่อกินปลาได้อายุ 1 ปี จึงเริ่มให้กินอาหารอย่างผู้ใหญ่ได้

การทำอาหารสำหรับหญิงอยู่ไฟ ผู้หญิงที่คลอดลูกขณะอยู่ไฟ เรียกว่า “อยู่เดิน” ในสมัยก่อนต้องระวังเรื่องอาหารการกินมากหากกินอาหารผิดจะเกิดอาการผิเดือเป็นอันตรายแก่หญิงอยู่ไฟมาก 7 วันแรกจะกินได้แต่ข้าวเหนียวหนึ่ง นาไป “แองไฟ” คือ ย่างไฟพลีกลับไปกลับมากจนไหม้เกรียม กินกับน้ำพริกดำ ซึ่งทำจากพริก “หิงไฟ” จนไหม้ดำโขลกกับเกลือคั่วจนละเอียดอย่างอื่นที่จะกินได้มีปลาปิ้ง ซึ่งต้องเลือกจำพวกปลาบ่วง (ปลาเกล็ด) ปลาหางดำ เนื้อนุ่มปิ้ง จำพวกผัก ได้แก่

ผักสีขาว อาหารห้ามของหญิงอยู่ไฟ ได้แก่ ปลาตุก ปลาหางขาว ผักกาด ส่วนไข่ห้ามกินจะทำให้แผลหายยาก

การทำอาหารตามเทศกาล ชาวไทลื้อจะกินอยู่อย่างประหยัด แต่ถึงคราวมีงานบุญจะทำอาหารเลี้ยงดูกันอย่างเต็มที่ อาหารคาวนิยมทำลาบหลู้ คล้ายกับของชาวชนบทในล้านนา ส่วนอาหารหวานนิยมทำตามฤดูกาล เช่น ขนมจ็อก หรือขนมเทียน นิยมทำให้เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณี “กินข้าวสลาก” หรือ ตานก๋วยสลาก วิธีการห่อขนมเทียนของชาวไทลื้อโบราณจะห่อแบบห่อหมก คล้ายการห่อขนมไส้ไก่ของชาวไทยภาคกลาง ซึ่งชาวไทลื้อเรียกการห่อแบบนี้ว่าห่อเป็น “จ็อก” ปัจจุบันเด็กนิยมจะห่อเป็นรูปทรงปิรามิดเหมือนขนมเทียนของชาวไทย ภาคกลาง แต่ไส้ขนมจ็อกหรือขนมเทียนของชาวไทลื้อจะทำด้วยมะพร้าวทึนทึกชุบคลุกกับน้ำอ้อยให้เป็นสีคล้ำ ยังไม่นิยมทำเป็นอย่างอื่น เหมือนของชาวไทยภาคกลาง

1.2.3 การแต่งกายชาวไทลื้อ

การแต่งกายของชาวไทลื้อมีขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายด้วยสีดำและสีแดง ซึ่งการแต่งกายเช่นนี้ สตรีชาวไทลื้อยังยึดถืออยู่ แต่เท่าที่ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องของไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาได้ประจักษ์ว่าชาวไทลื้อแต่งกายตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นมีอยู่ไม่มากแล้ว แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลทางวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้แพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนไทลื้ออำเภอเชียงคำ

ผ้าทอมือสีน้ำเงินของชาวไทลื้อ เรียกว่า “ผ้าฮ่า” เป็นผ้าที่ทอเองแล้ว นำมาย้อมสีแบบเสื้อสีม่อฮ่อมของชาวไทลื้อ อยู่จังหวัดแพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ผู้หญิงชาวไทลื้อนิยมเสื้อสีดำ กั้นด้วยผ้าสีแดง เรียกว่า เสื้อปัก โดยใช้เชือกผูกไว้ที่เอวด้านข้างแทนกระดุม มีแหวน (แหว่) ข้างเสื้อ เป็นลักษณะกระดุมกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 นิ้วทำด้วยเงินมีกระดุมลายอย่างสวยงาม ใช้ประดับข้างตรงที่ผูกเชือกของเสื้อปัก ส่วนผ้าถุงของชาวไทลื้อ มีสีสันสวยงามมากเรียกว่าผ้าถุงลายน้ำไหล ประกอบด้วยลวดลายของผ้าถุงแต่ละอย่าง เรียกว่าลายเกาะ การแต่งกายของสตรีชาวไทลื้อ เริ่มตั้งแต่การเกล้ามวยผมแบบหลวม ๆ ปัดไปทางซ้ายปอดผมทำเป็นห่วงอยู่บนมวย มวยมีปิ่นปัก โปกศีรษะด้วยผ้าสีขาว ใส่เสื้อสีดำ เรียกว่า เสื้อปัก ข้าง ๆ เสื้อปักมีเชือกผูกไว้ที่สีข้าง กั้นสีดำด้วยด้ายแดง มีแหวนข้างเสื้อทำด้วยเงินสลักและดูอย่างงดงาม นุ่งผ้าถุงลายน้ำไหลไทลื้อลวดลายเกาะต่าง ๆ อย่างงดงาม คาดเอวด้วยเข็มขัดเงิน ต่อจากเข็มขัดเงินด้านข้างจะมีสร้อยดอกปี (ดอกปีบ, ดอกกาสะลอง) โดยทำด้วยเงินมีขนาดความยาวพอสมควรแขวนไว้ข้าง ๆ ตัวเวลาเดินจะมีเสียงจากเครื่องเงินกระทบกัน ส่วนรองเท้านิยมใช้รองเท้าแตะ

ผู้ชายชาวไทลื้อนิยมการสักหมึกลงไปใต้ผิวหนังและตามร่างกายทั่วไป ตามหน้าอก กลางหลัง ข้อมือ แขนและขา เป็นการสักเพื่อความกล้าหาญ คาถาอาคมและความสวยงาม ส่วนใหญ่ในหมู่ผู้หญิงก็เช่นเดียวกันมีความนิยมมีการสักบ้าง สักตามแขน เรียกว่า แขนแป้ เป็นการสัก

เพื่อความสวยงาม ผู้หญิงชาวไทลื้อจะสวมกำไลที่ข้อมือทำด้วยเงินเรียกว่า กีมไม้ญ่าย โดยทำเงินให้เป็นเส้น ๆ แล้วนำมาม้วนหลวม ๆ ใช้ประดับข้อมือเป็นการตกแต่งร่างกาย โดยจะมีสร้อยเงิน ถักอย่างประณีตสวยงามเรียกว่าสายถั่งแปบ (มะแปบ) ใช้ควบคู่กับกำไล กีมไม้ญ่าย สายถั่งแปบนี้จะมี ดอกไม้เงินประดับอยู่ด้วย ส่วนผู้หญิงก็มีการประดับเช่นเดียวกัน ด้วยแผ่นทองคำ ม้วนและมีด้ายสีแดงสอดอยู่ข้างใน เรียกว่า ลายปัน (พันหรือม้วนให้มีลักษณะกลม ๆ)

การแต่งกายของหญิงชาวไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำในปัจจุบันนี้ จะแต่งกายกันอย่างเต็มยศจะทำกันในช่วงที่มีงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา สงกรานต์ ฯลฯ การแต่งกายจะทำประณีตมาก นับตั้งแต่เกล้าผมทำเป็นมวยผมเป็นการเกล้ามวยแบบหลวม ๆ ปิดไปทางซ้ายมือแล้วทำเป็นมวยได้ ปอยผมจะทำเป็นห่วง (มีลักษณะเหมือนกับการเกล้ามวยผมของชาวไทยในสมัยเชียงแสน) อยู่บนมวยผมอีกทีหนึ่ง ถ้าหากเป็นการแต่งอย่างเต็มยศแล้วจะมีปืนปักผมด้วย พร้อมทั้งมีการโพกศีรษะด้วยผ้าขาวรอบ ศีรษะโดยมีมวยผมโผล่ออกมาตรงกลาง ส่วนการแต่งกายของผู้ชายที่ไม่เต็มยศ ซึ่งเป็นการแต่งกายเพื่อออกไปทำนา ทำไร่ ทำสวน การแต่งกายที่พบ คือ ใส่เสื้อฮ่อม ผ้าฝ้าย กางเกงผ้าฝ้าย สะพายย่าม ถือปืนหรือดาบ เพื่อสะดวกในการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ดังภาพ

ภาพประกอบ 29 การแต่งกายของชาวไทลื้อทั้งหญิงและชาย

ที่มา: รุจยา อาภากร และคณะ (ม.ป.ป.)

ผู้ชายสวมเสื้อขาวแขนยาว สวมทับด้วยเสื้อกั๊กปักลวดลายด้วยเลื่อม สวมกางเกงม่อฮ่อมขาวยาว (เปาไย้ง) โพกหัวด้วยผ้าขาวหรือชมพู สะพายดาบ - ผู้หญิงสวมเสื้อปัก นุ่งซิ่นลื้อ เป็น

ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยลื้อ โปกศีระด้วยผ้าขาวหรือชมพู สะพายย่าม

1.2.4 การเล่นเกมชาวไทยลื้อ

การเล่นของชาวไทยลื้อ มักเป็นการเล่นที่หาอุปกรณ์ได้ง่าย ๆ ส่วนใหญ่คล้ายกับการเล่นพื้นบ้านของชาวไทยท้องถิ่นอื่น แต่มีชื่อเรียกต่างกัน การเล่นของชาวไทยลื้อในสมัยก่อนที่น่าสนใจมีดังนี้ เมื่อเป็นเด็กเล็ก ขณะที่พ่อแม่ทำงาน บางบ้านไม่มีคนดูแลให้ จึงต้องปล่อยให้เดินเล่นทราย เมื่อโตขึ้นเด็ก ๆ จะเล่นปั้นดินเหนียวเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ฯลฯ แล้วนำมาขวิดกันเล่น ซึ่งมักเป็นการเล่นของชายมากกว่าของหญิง

“การเล่นจู้จี้จะหลุบ” เป็นการเล่นกับเด็กเล็ก มีผู้เล่น 2 คน คนหนึ่งปิดตาแบมืออีกคนอาจเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นพี่เลี้ยงของเด็กก็ได้ ใช้นิ้วจิ้มบนฝ่ามือของเด็ก แล้วรีบดึงออกให้ทันก่อนที่อีกฝ่ายหนึ่งจะจับมือไว้ได้ หากจับมือได้ทันฝ่ายถูกจับได้ต้องไปเป็นฝ่ายปิดตา แบมือให้อีกฝ่ายจิ้มที่ฝ่ามือแทน ผลัดกันเล่นอยู่อย่างนี้จนกว่าจะเบื่อจึงเลิก

“การเล่นชีก้อปแก้ป” บางคนเรียกว่า อีเปะปะ อุปกรณ์ทำจากกะลามะพร้าว 2 ซีกเจาะรูกึ่งกลาง ใช้เชือกความยาวเมื่อทบแล้วยาวเท่ากับความสูงระดับของผู้เล่น ร้อยรูกะลาทั้ง 2 อัน ขมวดเป็นปมไว้ในกะลาอย่าให้หลุดได้ เวลาเล่นขึ้นชีกะลาคว่ำขาละชีกดึงเชือกให้ตึง ใช้ขามนิ้วเท้าทั้งสองคืบเชือกให้แน่น แล้วเดินบนกะลาเล่นได้อย่างสนุกสนานดังภาพ

ภาพประกอบ 30 การเล่นชีก้อปแก้ปและการเล่นชีกะเกะ

ที่มา: รุจยา อาภากร และคณะ. (ม.ป.ป.)

“การเล่นซีโกะเกะ” ชาวไทลื้อเรียกว่า “ซีโก่งเก่ง” ใช้ไม้ไผ่ขนาดจับได้เหมาะสมมือคนเล่น ยาวประมาณ 2 – 4 เมตร แล้วแต่ความชอบของผู้เล่น ถ้าผู้เล่นใจกล้า ก็ต้องการไม้ที่มีความยาวมาก เมื่อตั้งไม้ ขึ้นจะได้สูงตามความต้องการของผู้เล่น แต่ถ้าเริ่มเล่นหรือของเด็กเล็กหรือเด็กผู้หญิง ผู้ปกครองจะไม่อนุญาตให้ใช้ไม้สูงนัก หากพลัดตกลงมาหรือเดินไม่แข็ง หกล้มลง จะได้ไม่เป็นอันตรายมาก นำไม้ไผ่ทั้งสองลำมาตอกลิ้มให้เหลือความยาวของไม้ไว้เท่ากับระดับความสูงของผู้เล่น นำไม้ไผ่อีกคู่หนึ่งที่มีขนาดใหญ่พอที่ผู้เล่นจะวางเท้าได้สบาย บากด้านทั้งสองข้างให้ได้รูปขนาดใช้สอดไม้ลำยาวเข้าไปในรูได้พอดี ไม้ที่วางเท้าทั้งสองชั้นนี้จะลงไปติดอยู่ที่ลิ้มที่ตอกไว้ ที่ไม้ลำยาวดูแลให้มั่นคงแล้วนำไปขึ้นเล่น เลี้ยงบนตัวไม้โกะเกะนี้ได้ เด็กบางคนใจกล้าทำไม้สูงขนาดไล่เลี่ยกับขานเรือนเวลาจะลงจากเรือนอาจไม่ลงทางบันได แต่จะนำไม้โกะเกะมาเทียบกับขานเรือน แล้วเลี้ยงตัวเดินด้วยไม้นี้ได้สนุกสนาน เป็นที่หวาดเสียวสำหรับพ่อแม่ผู้ปกครองอย่างยิ่ง

“การเล่นขายของ” ส่วนมากเป็นที่นิยมของเด็กผู้หญิง จะเล่นไปพร้อมกับการเล่นหม้อข้าวหม้อแกง เด็กหญิงเล็ก ๆ จะเก็บใบไม้ ใบหญ้า มาสมมติเป็นสิ่งที่ซื้อขายกัน

“การเล่นควายขี่ดี” เด็ก ๆ มักเล่นกันตาม “กอง” คันดินริมน้ำแห้ง หรือเล่นบนคันนา การเล่นจะมีกี่คนก็ได้ แต่จะมีคนหนึ่งอยู่ในคูหรือในนา สมมติว่าเป็นควาย ส่วนที่เหลือออกนั้นเป็นคนวิ่งอยู่บนคันดิน ให้ควายไล่ชก หากควายชกถูกใครคนนั้นจะต้องมาเป็นควายไล่ชกคนอื่นอีกต่อไป

“การเล่นโคบไข่เต่า” มีผู้เล่นเป็นเต่าอยู่ 1 คน ขุดหลุมเอาไม้หรือก้อนดิน ก้อนหินก็ได้สมมติว่าเป็นไข่เต่าใส่ในหลุมนั่งครอบไว้ เด็ก ๆ คนอื่นจะพยายามแย่ง “ไข่เต่า” แต่ต้องไม่ให้ผู้นั่งครอบอยู่นั้นเอาเท้าถีบหรือจับหรือถูกเนื้อต้องตัวได้ หากถูกตัวคนใดผู้นั้นต้องไปนั่งครอบไข่เต่าแทน

“การเล่นเกาะเอาชายหรี” ผู้เล่นกี่คนก็ได้ยืนเกาะเอวกันเป็นแถวแล้วกางขา มีอีกผู้หนึ่งเอาไม้หรือก้อนหินปาลอดหว่างขา ไม้หรือก้อนหินปาถูกขาผู้นั้น ต้องออกจากแถวมาเป็นคนปาไม้แทนผลัดกันเช่นนี้จนกว่าจะเหนื่อยจึงจะเลิก

“การเล่นสักกะเต๊ะ” คือการเล่นตาห้วกะโหลกขีดตารางบนพื้นดินนำเบี้ยหรือก้อนลักษณะแบนๆโยนใส่ตารางเรียงตามลำดับตามที่ตกลงกันได้ “สักกะเต๊ะ” คือกระโดดขาเดียวไปหยิบคืนมาแล้วกระโดดขาเดียวกับออกมานอกตาราง หากพลาดไปเหยียบเส้นที่ขีดไว้ต้องเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งเล่นต่อ ฝ่ายใดโยนเบี้ยไปถึงตารางสุดท้ายแล้วเก็บออกมาได้ก่อนถือว่าเป็นฝ่ายชนะ

“การเล่นบะถบ” คือการเล่น “บอกถบ” ของล้านนา หรือ “ปิ่นลม” ของเด็กภาคกลางโดยใช้ไม้ผาขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณครึ่งเซนติเมตร ใช้ไม้ไผ่อีกอันขนาดเหมาะสมมือของเด็กที่จะเล่น มีความยาวกว่าตัวกระบอกประมาณหนึ่งฝ่ามือของผู้เล่น ไม้ไผ่ชิ้นนี้เหลือส่วนมือจับไว้รอกนั้นเหลาให้เล็กพอจะสอดในกระบอกไม้อีกอันได้พอครี้อ ๆ เมื่อใส่เข้าไปในรูกระบอกให้ปลายไม้

สั้นกว่ารูกระบอกประมาณครึ่งเซนติเมตร จะได้ป็นลมไปเล่นได้ ลูกป็นใช้ใบไม้หรือดอกไม้สด ๆ ป็นเป็น ก้อนกลมอัดเข้าในรูกระบอกให้แน่น ใช้ไม้จิ้มฟันสอดอัดลมเข้าในกระบอก ให้ลูกป็นใบไม้ นั้นทะลุออก อีกด้านหนึ่งจะเกิดเสียงดังเป็นที่ถูกใจผู้เล่น

“การเล่นหมะบ้า” การเล่นสะบ้าเป็นการเล่นที่ประทับใจของผู้สูงอายุหลายคน เป็นการละเล่นของหนุ่มสาวที่จะได้มีโอกาสมาชุมนุมกัน นิยมตั้งวงเล่นเวลากลางคืนในฤดู แล้งหลังการเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จประมาณ 6 – 7 เดือน หรือราว ๆ เดือนมีนา เมษายนมีวิธีการเล่น ดังนี้

จำนวนผู้เล่นกี่คนก็ได้แต่ต้องไม่น้อยกว่า 2 คน แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายตั้ง ลูกสะบ้าจะมีลูกสะบ้า 20 ลูก ฝ่ายยิงอาจมี 2 ลูก ลูกสะบ้าทำจากไม้สักเจียนให้กลม ๆ แบน ๆ ขนาด เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้วฟุต หนาประมาณครึ่งนิ้ว หรือจะใช้เมล็ดสะบ้าอันเป็นไม้ปาชนิดหนึ่งก็ได้ แต่ในปัจจุบันนี้หาได้ยาก หากจะเล่นจึงนิยมใช้ไม้สักเจียนแทน เมื่อเริ่มเล่น ฝ่ายตั้งลูกสะบ้าจะนำ ลูกสะบ้าทั้งหมด 20 ลูกมาเรียงหน้ากระดาน บอกให้อีกฝ่ายยิงทีละลูกตามที่ชี้ให้ยิง ฝ่ายยิงลูกใช้วิธี ยิงเรียงตามลำดับ ดังนี้

1. “ตั้งเก้าเซ็ง” ใช้ลูกสะบ้าวางบนหลังเท้า กระโดดขาเดียวไปใกล้ แถวสะบ้า ที่อีกฝ่ายตั้งไว้แค่สุดเขตที่กำหนดไว้พยายามใช้หลังเท้าเหวี่ยง ลูกสะบ้าไปให้ถูกลูกที่ฝ่ายตั้งกำหนดให้ หากยิงพลาดไม่ต้องเปลี่ยนไปเป็นฝ่ายตั้ง ให้ฝ่ายตั้งผลัดไปเป็นฝ่ายยิง หากยิงถูกจะได้ยิงลูกต่อไป จนหมดครบ 20 ลูกแล้วเปลี่ยนทำเป็นอีโท

2. “อีโท” คือโยนลูกสะบ้าจากที่ที่กำหนดให้ไปให้ถูกฝ่ายตั้งกำหนดให้ ถ้า ผลัดก็กลับไปเป็นฝ่ายตั้ง ถ้ายิงได้หมดทุกลูกจะขึ้นทำยิงใหม่เป็น อีหัวเข้า

3. “อีหัวเข้า” หรืออีติด ผู้ยิงจะนั่งยอง ๆ วางลูกสะบ้าบนขาใกล้ๆ กับหัวเข่า เติงให้ดีแล้วดีดลูกสะบ้าไปให้ถูกลูกที่ฝ่ายตั้งซึบอก ต้องยิงให้ได้หมดตามที่ฝ่ายตั้งชี้

หากฝ่ายใดยิงครบทั้ง 3 ทำยิงโดยแต่ละท่าต้องล้มลูกสะบ้าที่ฝ่ายตั้งลูกไว้ได้หมด ตะโกนว่า “โสดๆ” หรือ สุด แปลว่าจบเกมต้องเริ่ม “ตั้งเก้าเซ็ง” ระหว่างที่ยิงหากใครทำพลาดจะร้องกัน ว่า “ซุม ๆ ” แปลว่าแพ้ ต้องเปลี่ยนให้อีกฝ่ายมาเป็นฝ่ายยิงแทน ผลัดกันเล่นอยู่อย่างนี้จนกว่าจะเลิกได้

1.2.5 งานสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัดและเรือนชาวไทลื้อ

วัดไทลื้อในจังหวัดพะเยา จากการศึกษาด้านงานสถาปัตยกรรมชาวไทลื้อพบว่า วัดไทลื้อในจังหวัดพะเยา วัดที่ยังคงเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัดไทลื้อในจังหวัดพะเยาไว้ให้เห็นในปัจจุบันมีหลายแห่ง ได้แก่ วัดแสนเมืองมา วัดหย่วน อำเภอเชียงคำ วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียง ม่วน โดยปรากฏหลักฐานให้เห็นถึงการอนุรักษ์โบราณสถานให้คงสภาพเดิมและอยู่คู่หมู่บ้านของชาว ไทลื้อในปัจจุบัน

วัดแสนเมืองมา ได้สร้างขึ้นราว พ.ศ. 2436 เป็นวัดที่สร้างจากชาวไทลื้อที่ได้อพยพมาจากเมืองมา ในดินแดนสิบสองปันนา มณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน ในช่วงสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ พริเดช เป็นไทลื้อกลุ่มแรก ได้มีการกระจายตัวกันตั้งถิ่นฐานและช่วยกันตั้งชุมชนแล้วตั้งชื่อเหมืองเมืองในดินแดนสิบสองปันนา จากนั้นได้ช่วยกันสร้างวัดประจำเมืองของตนเอง ชื่อวัดมาง และภายหลังได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น วัดแสนเมืองมา และได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในปี พ.ศ.2527

ลักษณะวิหารของวัดแสนเมืองมา มีชั้นหลังคาซ้อนกันมากมาย ปีกหลังคาคลุมต่ำตามแบบเดิมของวัดในดินแดนสิบสองปันนา แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพภูมิอากาศ หลังคาวิหารไม้คลุมจนมิดวัด หน้าจั่วประดับช่อฟ้า หน้าบันประดับไม้แกะสลักและกระจกสี ประติมากรรมมี 3 บานแต่มีมุขยื่นออกมาและมีสัญลักษณ์กำกับด้วย คือ ใหญ่อยู่ด้านหน้าเป็นประติมากรรมพญานาคประดับอยู่ ประติมากรรมเรียกว่าประตูเสือ ประตูด้านซ้ายเรียกว่าประตูสิงห์ ด้วยความเชื่อของชาวไทลื้อว่า สัตว์ทั้ง 3 เป็นสัตว์มงคล ซึ่งทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองศาสนสถาน

ภาพประกอบ 31 วัดแสนเมืองมา อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภายในโบสถ์ยังพบการแขวนตุ้มและภาพเขียนบนฝาผนังที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ มีภาพการอพยพ การทอผ้า การทำไร่ทำนา เนื่องจากการชาวไทลื้อส่วนใหญ่ในจังหวัดพะเยา อพยพมาจากจังหวัดน่านพื้นที่การทำมาหากินค่อนข้างคับแคบ ดังนั้นขยับขยายและมาตั้งรกรากที่แรกในอำเภอเชียงม่วน คือบ้านท่าฟ้า เพราะว่าวัดนี้เป็นวัดแรกที่ชาวไทลื้อได้ร่วมกันสร้างและตั้งชุมชนที่

เข้มแข็งอยู่ที่เชียงใหม่ ณ ปัจจุบัน ประมาณ 246 ปี ส่วนชุดที่สองได้เคลื่อนพลไปตั้งรกรากที่อำเภอเชียงคำ ประกอบกับอำเภอเชียงคำมีพื้นที่ในการทำมาหากินจึงได้ชวนพี่น้องชาวไทลื้อไปก่อตั้งชุมชนและร่วมกันสร้างวัดแสนเมืองมา วัดหย่อน และยังคงรักษาเอกลักษณ์ให้คงไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรมและงานทัศนศิลป์ต่างๆก็ยังคงปรากฏหลักฐานให้เห็นเด่นชัดถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ

ภาพประกอบ 32 ภาพเขียนบนฝาผนังภายในวิหารวัดแสนเมืองมา
ที่มา: รจนา จันทรสา. (2557). ถ่ายภาพ

วัดท่าฟ้าใต้ ในตำบลสระ อำเภอเชียงม่วน เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2417 ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 2 ไร่ 35 ตารางวา พระวิหารเป็นสถาปัตยกรรมไทลื้อ ภายในมีพระพุทธรูปองค์ประธานที่ทำด้วยไม้ประดู่ ประดิษฐานบนฐานชุกชีรูปเหลี่ยมย่อมุม ตกแต่งด้วยกระจกชนิดอ่อนล้อมกรอบด้วยลายเครือเถา ธรรมมาสน์ประดับกระจกเป็นลายดอกไม้และสัตว์หิมพานต์ วัดท่าฟ้าใต้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ วิหารวัดท่าฟ้าใต้ มีโครงหลังคาสูง ผนังก่ออิฐถือปูน มีช่องหน้าต่างรอบอาคารแฝงคอสองสูง ตกแต่งคอสองและเชิงชายด้วยไม้ฉลุสีสนสวยงามด้วยสีฟ้าใสและสีเหลือง อีกทั้งยังมีการใช้กระจกเป็นส่วนประกอบในการตกแต่งวิหาร คล้ายกับวัฒนธรรมจีนที่นิยมใช้กระจกตกแต่งตามอาคารบ้านเรือนเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี หน้าบันเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา วัสดุทำจากไม้แล้วประดับแก้วจีนส่วนหลังคาช่อฟ้าและปราสาทเพื่องทำจากไม้ทั้งหมด ภายในวิหารส่วนโครงหลังคาใช้วิธีการเข้าหน้าไม้ทั้งหมดไม่มีการใช้ตะปู ซึ่งเป็นวิธีการจากชาวไทลื้อในการสร้างวิหารต่าง ๆ

ภาพประกอบ 33 วิหารวัดท่าฟ้าใต้ แทนกรรมมาศแบบไทลื้อ และการประดับตกแต่งภายในวิหาร

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

วัดหย่วน ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เป็นวิหารเก่าแก่อีกแห่งหนึ่ง สร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2330 พบว่า ในสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ราวปี 2351 เจ้าผู้ครองนครเมืองน่านได้กวาดต้อนชาวไทลื้อจากแคว้นสิบสองปันนา ไปไว้ที่อำเภอเชียงม่วน ในขณะนั้นมีเจ้าเมืองจากสิบสองปันนารวมอยู่ด้วย ทั้งสองพระองค์ได้อพยพผู้คนมาอยู่ที่อำเภอเชียงคำ ใช้ชื่อหมู่บ้านตามชื่อเมืองเดิมแล้วเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านหย่วน และจากนั้นได้สร้างวัดขึ้นได้ตั้งชื่อ วัดหย่วน

ภาพประกอบ 34 วัดหย่วน ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

เรือนไทลื้อในจังหวัดพะเยา ครอบครัวยุคไทลื้อเป็นครอบครัวใหญ่ ดังนั้นบ้านจึงต้องสร้างเป็นบ้านหลังใหญ่ เ็นหรือบ้านที่สร้างตามสถาปัตยกรรมไทลื้อแบบดั้งเดิมนั้นมีหลังคาสูงมุงด้วยแป้นเกร็ดไต้ถุนสูง เข้าไม้ด้วยวิธีขี้แล้วใช้ลิ้ม ประกอบเป็นโครงสร้าง เสาก็กต้องเจาะรูใส่แวง เป็นต้น แต่เ็นลื้อที่มีให้เห็นในปัจจุบันมีอยู่น้อยมาก ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยามีเ็นลื้ออยู่หลังเดียว คือ บ้านแม่แสงดา – พ่อใหม่พรม สมฤทธิ์ บ้านธาตุสบแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาดังภาพ

ภาพประกอบ 35 การมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ดไม้

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 35 เรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ ตัวบ้านอายุราว 65 ปี

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ลักษณะตัวบ้านเหมือนเป็นบ้าน 2 หลังต่อกัน แต่ในตัวบ้านจะเป็นโถงใหญ่ห้องเดียวมีครัวไฟหรือห้องครัวอยู่ด้วยกับพื้นนอน ซึ่งจะกางมุ้งสีดำเรียงกันไป แต่ถ้าลูกสาวแต่งงานก็ต้องทำม่านกันเป็นสัดส่วน ได้ทุนบ้านไทลื้อใช้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ใช้แขวนแปดเด็ก ตั้งที่ทอดผ้า (นูก) ช่องว่างระหว่างเสาบ้านใช้เป็นที่พักเก็บฟืนและได้ทุนยั้งข้าวยังใช้เป็นคอกวัวควายหรือเป็นเล้าไก่ เล้าหมู จุดเด่นสะดุดตาของบ้านไทลื้อก็ คือ ปุ่มปุก ซึ่งก็คือ ชั้นยกระดับก่อนบันไดขึ้นแรก ใช้เป็นที่วางผ้าเช็ดเท้าหรือรองเท้า นั้นคนลื้อ เรียกว่า เก็บ รองเท้าแต่ละคนลื้อ เรียกว่า แค็บแต๊ะ

ภาพประกอบ 37 ห้องครัวเรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมุทร

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

มีการเก็บเครื่องใช้สอยในครัวเรือนจำนวนมากได้แก่ เตาก้อนเส้า กะทะข้าว หม้อแกง หวด บุงตีบ แอ็บข้าว กระจำ พัดวี เครื่องใช้สอยในห้องครัวของชาวไทลื้อ สำหรับประกอบอาหาร

ภาพประกอบ 38 ห้องนอนเรือนไทลื้อ บ้านแม่แสงดา สมุทร

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ห้องนอนของชาวไทลื้อประกอบด้วย สะลี (ผ้าเสื้อ) ที่นอน ผ้าหอบ (ผ้าปูที่นอน) ผ้าห่ม ผ้าແຫລບ ผ้าห่ม หมอน ล้วนเป็นฝีมือของผู้หญิงไทลื้อที่ต้องจัดเตรียมเครื่องนอนไว้ให้กับผู้ชาย ก่อนเข้าพิธีแต่งงาน แม้แต่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายทั้งผู้ชาย และลูก ก็เป็นหน้าที่ของผู้หญิง ความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของไทลื้อในการดูแลครอบครัวซึ่งถูกส่งสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติ

ภาพประกอบ 39 ลานกลางเรือนไทลื้อ ใต้ใช้ประโยชน์ทำกิจกรรมในครอบครัว บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์
ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

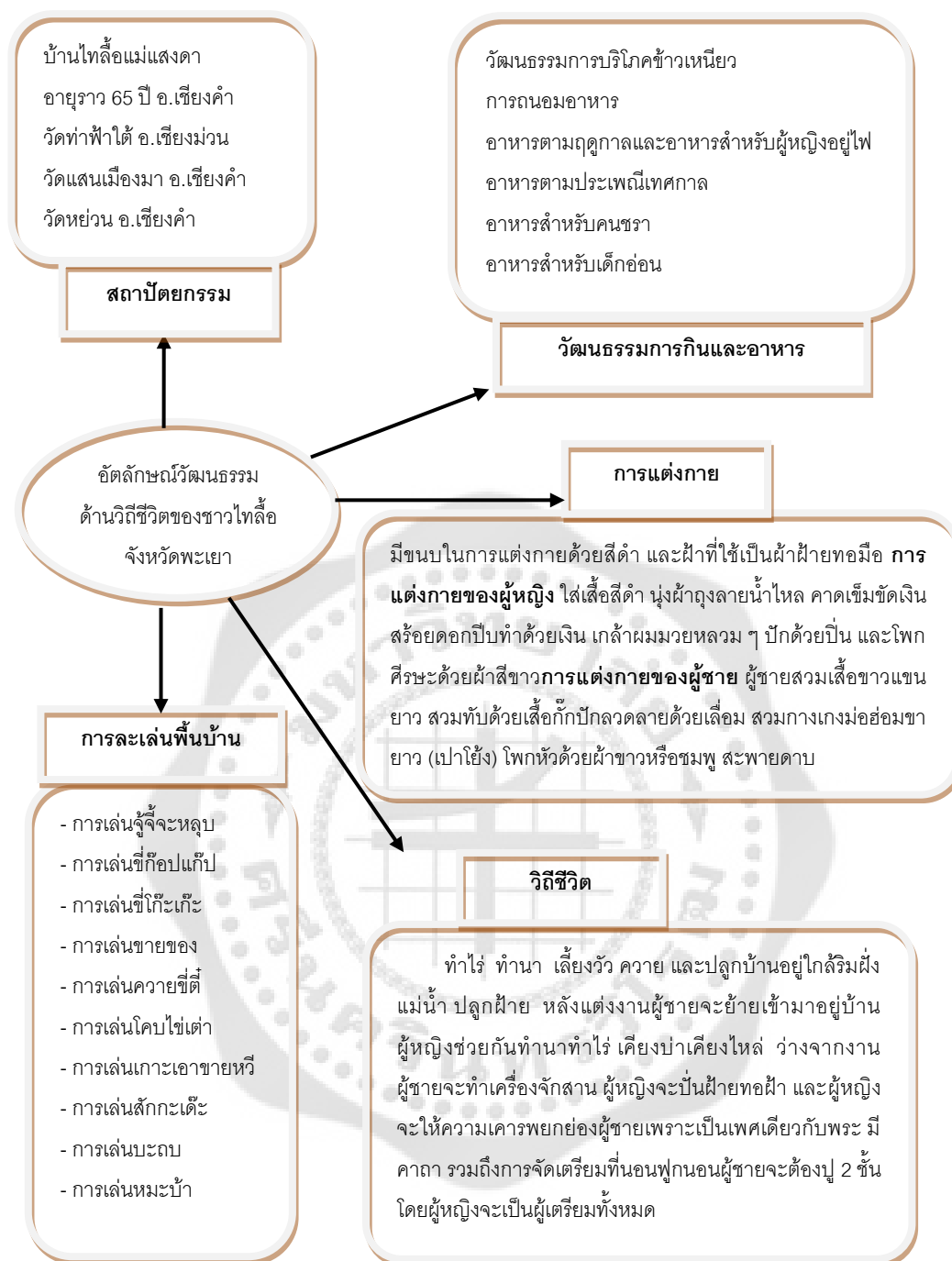
ช่วง หมายถึง ลานกลางเรือน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลาว่างคั่น โดยยกพื้นสูงพอประมาณ ครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4 – 5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญคือ เตาไฟ หรือตะเกียง น้ำตั้น (คนโท) ชันน้ำและอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นฝ้าย

ตาราง 4 สรุป วิถีชีวิต วัฒนธรรมการกินอาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย การละเล่น และงานสถาปัตยกรรมชาวไทลื้อ

วัฒนธรรม	กิจกรรม
วิถีชีวิต	ทำไร่ทำนา ปลูกฝ้ายที่อยู่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ
	เมื่อว่างจากงานผู้ชายทำเครื่องจักสาน ผู้หญิงปั่นฝ้าย
	ผู้หญิงให้ความเคารพผู้ชายเพราะเป็นเพศเดียวกับพระ มีคาถา
	การเตรียมฟูกนอนของผู้หญิงเป็นฝ้ายเตรียมและฟูกสามี่ต้องปูสองชั้น

ตาราง 4 (ต่อ)

วัฒนธรรม	กิจกรรม
วัฒนธรรมการ กินอาหาร พื้นบ้าน	วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว การถนอมอาหาร การเตรียมอาหาร อาหารตามฤดูกาลและอาหารสำหรับผู้หญิงอยู่ไฟ อาหารตามประเพณี อาหารสำหรับคนชรา อาหารสำหรับเด็กแรกเกิด
การแต่งกาย	มีชนมในการแต่งกายด้วยสีดำและผ้าที่ใช้เป็นผ้าฝ้ายทอมือ การแต่งกายของผู้หญิง ใส่เสื้อสีดำ นุ่งผ้าถุงลายน้ำไหล คาดเข็มขัดเงิน สร้อย ดอกป๊อปทำด้วยเงิน แถล้าผมมวยหลวม ๆ ปักด้วยปิ่น และโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาว การแต่งกายของผู้ชาย ผู้ชายสวมเสื้อขาวแขนยาว สวมทับด้วยเสื้อกั๊กปัก ลวดลายด้วยเลื่อม สวมกางเกงม่อฮ่อมขาว(เปาไย้ง) โพกหัวด้วยผ้าขาวหรือ ชมพู สะพายดาบ
การละเล่น	การเล่นจู้จี้จะหลุบ การเล่นขี้ก้อปแก๊ป การเล่นขี้โกะเก๊ะ การเล่นเกมของ การเล่นควายขี้ตี การเล่นโคบไซเต่า การเล่นเกาะเอาชายหวี การเล่นสั๊กกะเต๊ะ การเล่นบะถบ การเล่นเกมบ้า
งาน สถาปัตยกรรม	วัดท่าฟ้าใต้ อ.เชียงม่วน วัดแสนเมืองมา อ.เชียงคำ วัดหย่วน อ.เชียงคำ บ้านไถลื้อ บ้านแม่แสงดา อายุราว 65 ปี อ.เชียงคำ

ภาพประกอบ 40 แผนภาพสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ

สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตของชาวไทลื้อวัฒนธรรมการกินและอาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย การละเล่นและ งานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา พบว่า ในการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อนั้นยังคงวิถีเรียบง่ายผูกพันกับธรรมชาติประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น มีการทำนา ทำสวน ทำไร่ และมีการใช้เครื่องใช้สอยใน

ครัวเรือนจำนวนมากได้แก่ เตาก้อนเสา กะข้าว หม้อแกง หวด บุงตีบ แบริ้วข้าว กระจำ พัดวี เครื่องใช้สอยในห้องครัวของชาวไทลื้อ สะท้อนถึงการทำภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในตัวบุคคลสู่การปฏิบัติด้วยการทำเครื่องใช้สอยต่าง ๆ เพื่อตอบสนองการใช้งานและการดำรงชีวิตของคนในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำลวดลายของสิ่งของเครื่องใช้จากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ด้านการทอผ้าและการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติมาใช้เป็น ลวดลายหัตถกรรมหญ้าแฝก คือ ลายน้ำไหล

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในงานหัตถกรรมงานผ้าทอ การแต่งกาย ยังพบว่า ลวดลายบนผ้าผืน ผ้าทอและเครื่องแต่งกายสามารถจำแนกได้ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ลวดลายที่ปรากฏบนตุ่ง ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อ ได้แก่ ลายสิงห์ ลายนกษัตริย์ ลายปราสาท ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าผืน ผ้าห่ม เครื่องนอน ได้แก่ ลายขีด ลายดอกไม้ ลายต้นไม้ ลายต้นไม้ ลายต้นไม้ ลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องแต่งกาย ผ้าถุง ได้แก่ ลายน้ำไหล การทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกขึ้นตามเครื่องใช้สอยที่พบในอดีต แสดงถึงความวิจิตรประณีตในการจักสานผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างสวยงามของชาวไทลื้อ

การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อมาใช้ในงานหัตถกรรมจึงสะท้อนแนวคิดทรัพยากรธรรมชาติในอดีตได้เป็นอย่างดีเนื่องจากลายที่นำมาสร้างสรรค์บนงานหัตถกรรมล้วนมาจากแนวคิดความเชื่อ และมาจากสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติรอบตัวดังกล่าว ดังนั้น การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ไปปรับประยุกต์ใช้สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมใบหญ้าแฝก ผู้วิจัยได้คัดเลือกลายที่มาจากธรรมชาติเป็นหลัก ได้แก่ ลายดอกไม้ ลายต้นไม้ ลายต้นไม้ และลายน้ำไหล เนื่องจาก ลายที่ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ มีความละเอียดอ่อนต่อความรู้สึกจิตใจ เป็นที่เคารพบูชา เชื่อว่าเป็นของสูง จึงต้องระมัดระวังในการมาใช้กับผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอย เช่น ตะกร้า เบาะรองนั่ง หรือกระเป๋ เพราะในมุมมองของ จิตวิสัยหรือจิตวิญญาณ ก็ยังคงเป็นสิ่งที่ให้ความเห็น ไม่ตรงกันและทัศนคติที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความคิดทางความงามขึ้นหลายแบบ ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ เชื่อว่าวัตถุต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความงามในตัวของตัวเอง เช่น สวยเพราะสีส้ม ทรวดทรง ฟันผิว ไม่ว่าเราจะสนใจวัตถุนั้นหรือไม่ การที่เราเริ่มให้ความสนใจในวัตถุนั้น อาจเป็นเพราะความงามของวัตถุนั้นนั่นเอง หรือในมุมมองอื่นตามแต่ปัจเจกที่จะมอง วิรุณ ตั้งเจริญ.(2546:31) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงามว่า เป็นความรู้สึกชื่นชมประทับใจในความงามมากน้อยสูงต่ำ ดีมีค่า หรือไม่มีดีมีค่า ต่างกันออกไปจากปัจเจกภาพ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากประสบการณ์แวดล้อมส่วนบุคคล

1.3 ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ

1.3.1 ความเชื่อชาวไทลื้อ มีความเชื่อในคัมภีร์ไบเบิล อันเป็น “คำธรรม” หรือ “ธรรมคำ” ที่ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลาช้านานโดยมีนักปราชญ์ล้านนาได้เรียบเรียงแต่งเรื่องตามนิทานชาดกบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง หรือขยายความจากพระไตรปิฎกบ้างจะแทรกสำนวน

โหวต คติธรรม คำสอนไปในขณะเดียวกัน ชาวบ้านเมื่อไปวัดในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา พระก็จะนำ คัมภีร์ไบเบิลที่จารึกความรู้ไว้มาเทศนาแล้วแต่โอกาส ชาวไทลื้อเหล่านี้ ก็ได้นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ เป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่างๆก็อาศัยผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ก็ได้นำมา เป็นแนวทางในการปฏิบัติ เป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็อาศัยผู้ที่เคย บวชเรียนมาแล้ว ที่เรียกกันว่า “หนาน” ทำหน้าที่เป็น อาจารย์วัด หรือ มรรคทายกวัด เป็นตัวกลางใน การสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวไทลื้อก็อาศัยประสบการณ์ความรู้สึกละเลาะสิ่งสัมผัสมาตั้งแต่ บรรพบุรุษมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความ มั่นใจ และเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ความเชื่อแบ่งได้เป็นดังนี้ ความเชื่อที่สัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนา และความเชื่อที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ชาวไทลื้อมีความเชื่อหรือนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ที่ค่อนข้างเคร่งครัดและเหนียวแน่น สังเกต จากศาสนสถาน ที่ใหญ่โตกว้างขวางและสง่างาม มีรูปแบบของศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เป็นของ ตนเอง คนแก่จะถือศีลภาวนาและมีเป็นจำนวนมากที่กินเจ โดยเฉพาะคนแก่ จะหยุดทำงานในวันพระ เพื่อทำบุญและสวดมนต์ถือศีล

ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตที่ดีในโลกปัจจุบัน ชาวไทลื้อจะตั้งศาลเพียงตา หรือ ผีเสื้อประจำหมู่บ้านของตน เพื่อให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกภายในหมู่บ้าน รวมไปถึง สมาชิกที่จากไปทำงานต่างแดน เช่น ที่บ้านเชียงบานมีศาลเจ้าพ่อพญาช้างเผือก ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เลื้อบ้าน หรือเทวดารักษาบ้าน ความเชื่อนี้สืบเนื่องมาจากชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคานอพยพมาจากสิบสองปันนาหลายระลอก ใครมาจากหมู่บ้านไหนก็มักจะนำเอาชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ของ ตนด้วย ดังนั้นชื่อหมู่บ้านไทลื้อทั้ง 11 หมู่บ้านดังกล่าวมาแต่ต้นนั้นเป็นชื่อหมู่บ้านที่อยู่ในสิบสองปัน นา ด้วยเหตุนี้เรื่องราวของพญาช้างเผือกนี้ พญาเมืองพงนี้ ชื่อ ท้าวขุนแสงเทพ ได้อัญเชิญสิบสองปัน นา มาไว้ที่บ้านเชียงบานเพื่อเป็นสิริมงคลแก่พี่น้องชาวบ้านเชียงบาน โดยเฉพาะผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ถ้า นึกถึงท่านและขอความช่วยเหลือจากท่านก็จะแคล้วคลาดภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ ชาวบ้านเชียงบานจึง สร้างอนุสาวรีย์เจ้าพ่อช้างเผือก ขึ้นเป็นที่สักการะ ในตัวพญาช้างเผือกได้บรรจุพุทธศาดด้วย

อนึ่ง ความเชื่อเรื่องช้างนี้ชาวไทลื้อยังเชื่อว่าเพราะช้างเป็นสัตว์ใช้งานและเป็น พาหนะด้วย พวกเขาจึงสร้างความกตัญญูต่อช้างโดยการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสักการบูชา เข้าใจว่าคง จะทำนองเดียวกันกับพวกฮินดูที่สร้างรูปปั้นวัวไว้เคารพบูชาเพราะถือว่าเป็นสัตว์ เศรษฐกิจ อเนกประสงค์ เป็นต้น การเช่นเจ้าพ่อพญาช้างเผือกจะมีลาบหมู่ เหล้าและเทียน 2 เล่ม

นอกจากอนุสาวรีย์เจ้าพ่อพญาช้างเผือกและบางหมู่บ้านยังสร้างหอ (ศาลเพียง ตา) ถือว่าเป็นเลื้อบ้าน ซึ่งมีหน้าที่คุ้มครองสมาชิก ในหมู่บ้านและขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ ควบคุม ความประพฤติของสมาชิกลูกบ้านด้วย ชาวบ้านจะเอาไก่ไปเซ่นเทวดารักษาหมู่บ้าน เรียกว่า “ฮ้องผี

เมือง” มีหมอซึ่งเป็นอาจารย์วัด (ผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว) ประกอบพิธีกรรมให้ ปัจจุบันนี้ทำพอเป็นพิธีเท่านั้น เพราะยังกลัวอยู่แต่มองไม่เห็นประโยชน์ซึ่งทำให้พิธีกรรมนี้หายไปบางหมู่บ้าน ส่วนในบ้านแต่ละบ้านจะมีหอหิ้งเทวดา เทวดาช่วยคุ้มครองสมาชิกในบ้าน ชาวไทลื้อมีความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง ตลอดจนการทำนายนก่อนจะลงมือกระทำกิจการใด ๆ เช่น การยกฐัณหวันดี (ฤกษ์) ในการเดินทางหรือประกอบกิจกรรมบางอย่าง เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายโดยไม่มีอุปสรรค คนที่จะหาฤกษ์ให้ก็คืออาจารย์วัดนอกจากนี้เวลาจะออกไปไล่เหล่า (ล่าสัตว์) จะนำไก่มาแขวนคอไว้ที่หอเสื้อบ้าน แล้วจะฆ่าเอาไรแร่กระดูกแล้วเอาไม้แทงกระดูกไก่ คนทำพิธีเรียกว่า “ข้าวจ้ำ” พิธีเสี่ยงทายนี้จะทายจากกระดูกไก่ว่าไปล่าสัตว์จะได้หรือไม่ได้ แต่โดยปกติแล้วชาวบ้านจะเซ่นในช่วงเดือนมิถุนายนหรือเดือน 8 พิธีกรรมนี้เรียกว่า “ค้ำบ้าน” จะเซ่นปีละครั้ง

นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่ง เป็นวิธีการเสี่ยงทายเพื่อพิสูจน์ความแม่นยำ เรียกว่าหมอไก่อ้น้อย เป็นการเสี่ยงทายที่ไม่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น จะจับไก่อ้น้อย (ลูกไก่) ขังไว้ในกรงแล้วเอาผ้ายันต์มาหลาย ๆ ผืนเขียนชื่อลงไปทุกผืน จะมีผืนหนึ่งที่เป็นผู้เสี่ยงทายต้องการ เช่น สามี ภรรยา ลูก ฯลฯ เอาผ้ายันต์ทั้งหมดวางไว้หน้ากรงไก่ เมื่อปล่อยลูกไก่ออกจากกรง ลูกไก่จะจิกลงบนผ้าที่มีชื่อบุคคลที่ผู้เสี่ยงทายต้องการอย่างถูกต้อง ปัจจุบันนี้หมอไก่อ้น้อยในอำเภอเชียงคำไม่มีแล้วนอกจากที่พะเยาเท่านั้น ความเชื่อในการเสี่ยงทายอีกอย่างหนึ่งคือ ใช้ไม้ว่า ชาวไทลื้อจะอธิษฐานเพื่ออยากทราบว่าลูกหลานที่จากบ้านไปทำมาหากินที่อื่นอยู่สุขสบายดี หรือการเจ็บไข้ได้ป่วยจะหายหรือไม่ก็จะดูจากการกางแขนว่า ไม้ว่า ปกติแล้วไม้นี้จะมีความยาวเท่ากับวาของผู้อธิษฐานพอดี ถ้าการอธิษฐานเสี่ยงทายไปในทางที่ดีแล้วไม้นั้นจะยาวออกมาเกินวาของผู้เสี่ยงทาย เป็นต้น ไม้ว่านี้จะถูกเก็บรักษาไว้ใน ศาล (ศาลา) ไกล ๆ กับศาลเจ้าพ่อพญาช้างเผือก

ความเชื่อตามบทบัญญัติของพระธรรมคัมภีร์ ทั้งที่มาจากวัด โดยมากจะเป็นคัมภีร์ไบเบิล คำสอนต่าง ๆ เช่น เทวดาสอนโลก ธรรมาสอนโลก ธรรมเล่มหลวง ธรรมอันสงส์บวช ธรรมขึ้นบ้านใหม่ ธรรมปีใหม่ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นบทบัญญัติชี้ให้เห็นถึงบาปบุญคุณโทษต่าง ๆ นับว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทลื้ออยู่ไม่น้อยเลยทีเดียวส่วนที่มีอยู่ตามบ้านของผู้รู้ในหมู่บ้าน ก็จะเป็นสมุดไทยหรือที่เรียกกันตามภาษาพื้นบ้านว่า “บ๊ับหนังสือ” ก็จะเป็นแหล่งความรู้ในเรื่องของพิธีกรรม ตำราทางโหราศาสตร์ ตำรายาพื้นบ้าน ตลอดจนลายแทงต่าง ๆ โดยมากจะเป็นเรื่องทางโลกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ผู้รู้เหล่านี้จะเป็นผู้ที่มีบทบาทมากในการนำชาวบ้านให้มีความเชื่อที่เป็นผลต่อการดำรงชีวิตไม่น้อยทีเดียว

ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือสำคัญ ได้แก่ เรื่องแม่พระธรณีเจ้าที่ เวลาจะทำงานสิ่งใด ไปค้าไปขายไปประกอบอาชีพในท้องที่อื่นนอกบ้านอย่าลืมบอกแม่ธรณีทราบเพื่อให้ความคุ้มครอง ให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง คือเวลารับประทานอาหารให้เอา

ข้าวปลาอาหารอย่างละเล็กละน้อยวางไว้บนแผ่นดินแล้วเคาะ 3 ครั้งพร้อมกับกล่าวคำไหว้ว่า ท้าวอา
 อาจนานุกสนม กลมทวี แม่นางนาฏน้อยแม่ธรณี อันเป็น ผู้ลาหลับแล้ว ลืมตื่น ตื่นแล้ว เมื่อสาละตัง โด
 กะวิฑูร ขอเป็งเงาแข่งเงาชาแม่ธรณี ขอให้อยู่สุขสบาย หายเคราะห์หายนามแต่เนื้อ เชื่อว่า ถ้าไม่
 ลืมแม่ธรณี แล้วทำอะไรเรื่องร้ายจะกลายเป็นดี การขึ้นท้าวทั้ง 4 อันเป็นผู้ปกครองแผ่นดินแผ่นฟ้า
 แม้ว่าจะทำงานมงคลใด ๆ อย่าได้ลืมก็จะเจริญ

ภาพประกอบ 41 ศาลเจ้าพ่อหัวเวียง บ้านแกใหม่ ตำบลป่าสัก อำเภอกงช้าง จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 42 ศาลเจ้าพ่อหอขาว บ้านก้อขาว ตำบลภูซาง อำเภอกงช้าง จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 43 ศาลเจ้าแม่ย่านาง บ้านแกใหม่ ตำบลป่าสัก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 44 ศาลเจ้าพญาเกล็ดลิ้น บ้านดอนไชย ตำบลป่าสัก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ความเชื่อเรื่องผี ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่มาก เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีหอศาล ผีอาฮัก ผีลื้อ (ผีกระสือ) ผีโพง (ผีกระหัง) ผีหม้อหนึ่ง ผียักษ์ ผีกะ (ผีปอบ) เป็นต้น

“ผีบรรพบุรุษ” เมื่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือคนในครอบครัวตายลงไปแล้ว เชื่อว่าวิญญาณยังวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ จึงเกิดประเพณี “ตานธรรม” คือ ทำบุญนิยมนิมนต์พระมาเทศน์ในเรื่องผี ต้องการฟังและญาติพี่น้องจะถวายภัตตาหารเทศน์อุทิศส่วนกุศลไปให้ การที่จะทราบว่าผีต้องการฟังเทศน์เรื่องใดนั้น ก่อนถึงวันเตรียมภัตตาหารเทศน์ ญาติพี่น้องจะไปให้เจ้าเข้าทรงวิญญาณผู้ตายมาพูดคุยตกลงกันก่อนญาติพี่น้องจึงกลับมาเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ถวายภัตตาหารเทศน์และจัดเตรียมสถานที่ที่

วิญญาณมาสถิตอยู่ขณะที่พึ่งพระเทศน์ มีกรจำลองบ้านเรือน หาสั่งของเครื่องใช้จำเป็น สำหรับการดำรงชีวิต เช่น เสื้อผ้า หมวก รองเท้า ร่ม ที่นอน หมอนมุ้ง โองไห้ หม้อข้าวหม้อแกง ยิ่งข้าว สำหรับอาหารทุกสิ่งทุกอย่างที่ผู้ตายเคยใช้อยู่และที่ขาดไม่ได้คือการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร ต้องรอไว้ ญาติพี่น้องจะเดินผ่านที่ที่เตรียมไว้จะมีอาการอ่อนน้อมแสดงการเคารพนับถือ ประดุจว่าผู้ตายมานั่งรอพึ่งพระเทศน์อยู่ในสถานที่ที่จัดไว้นั้นจริง

“ผีหม้อหนึ่ง” เป็นผีประจำที่หม้อหนึ่งข้าวที่ใช้ประจำวัน ผีหม้อหนึ่งจะไม่ทำอันตรายคนแต่จะเป็นที่พึ่งในยามที่เด็ก ๆ ไม่สบาย เช่น “เด็กเป็นด้อย” หรือเป็นซางตานขโมย มีอาการตัวซีด ผอม ซึ้อ่อน นอนร้องไห้กลางคืน ให้ไปขอกับหม้อข้าวหนึ่งแล้วกล่าวว่า “ปอดำแม่ดำลูกขอยาแด่นะ” แล้วเอา ผ้าเตี่ยวหม้อหนึ่ง (ผ้าที่ใช้พันรอบตรงปากหม้อหนึ่งกับไหข้าวเพื่อป้องกันไอน้ำออก ข้าวจะสุกเร็ว เดิมนิยมใช้ผ้าถุงยามที่เก่าและขาดแล้ว) ฉีกเอามาหน่อยหนึ่งผูกข้อมือเด็ก แล้วเด็กจะหยุดร้องไห้

ความเชื่อที่เกี่ยวกับคนตาย คือ การสร้างกิจกรรมขึ้นมาปฏิบัติเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่คนที่ตายไปแล้วและยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างคนที่ยังมีชีวิตกับคนที่ตายไปแล้วอย่างต่อเนื่องและความเชื่อโดยการสร้างกิจกรรมขึ้นมาปฏิบัติเพื่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้อยู่อย่างสันติสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์เพื่อการมีชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ซึ่งพอจะแยกเห็นชัดเจน ดังเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับหลังความตาย ชาวไทลื้อที่มีชีวิตอยู่จะมีความผูกพันกับญาติผู้ตาย โดยการแสดงออกหลายวิธี เช่น การตานธรรม (ทานธรรม) แก่ผู้ตายเพราะเชื่อว่าผู้ตายได้ฟังพุทธธรรมศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้วจะทำให้ชีวิตของผู้ตายดีขึ้น เพราะเชื่อว่าการได้สร้างทางธรรมคัมภีร์หรือมีส่วนได้สร้างหรือแม้แต่เพียงได้ฟังพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าถือได้ว่าเป็นกุศลอย่างมหาศาลจำทำให้ชีวิตของผู้ตายดีขึ้นหรือไปสู่สุคติเร็วขึ้นการถวายธรรมเป็นทานนี้น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการลอกคัมภีร์ใบลานเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแพร่หลาย เพราะมีการทานต่อ ๆ กันมา

นอกจากการ “ตานธรรม” ชาวไทลื้อยังมีการใช้ “ตานตุ่ง” ให้แก่ผู้ตายอีกด้วย ตุ่ง (ธง) เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 10 – 12 นิ้ว ตุ่งนี้ส่วนมากชาวบ้านจะทอกันเอง นอกจากบางคนที่ไม่ทอเองไปจ้างคนคนที่ทอเป็นก็ได้ในราคาผืนละประมาณ 1000 บาทถึง 2000 บาท แล้วแต่ความยาวของตุ่งบนผืนตุ่งนี้จะเป็นรูปปราสาท ส่วนหางตุ่งจะมีไม้เล็ก ๆ มาสอดทำเป็นรูปบันไดตามความเชื่อของชาวไทลื้อ ทราบว่าตุ่งที่อุทิศถึงญาติโยมที่ตายไปแล้วมีจุดประสงค์ให้ผู้ตายซึ่งอาจจะตกอยู่ในนรกหรือในภพที่ไม่น่าอยู่ก็จะเกาะชายตุ่งขึ้นสู่สวรรค์หรือปราสาทซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยที่ทุกคนปรารถนา

ภาพประกอบ 45 ตานตุ้รูปปราสาทให้แก่ผู้เสียชีวิต

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ความเชื่อที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต คือ ความเชื่อที่เป็นมุขปาฐะ คือ เชื่อโดยการจดจำโดยการเล่า ประเพณีปฏิบัติต่อ ๆ กันมาโดยไม่ได้มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ส่วนมากจะเป็นวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายของชาวบ้าน หรือสิ่งที่เป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจนเป็นกรอบของสังคมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ถ้าหากจะจำแนกประเภทของความเชื่อตามลักษณะใหญ่ ๆ แบ่งลักษณะความเชื่อของชาวไทยลื้อเป็นประเภทย่อย ๆ ได้อีก ดังนี้คือ

ความเชื่อเรื่องบุคคล ชาวไทยลื้อก็มีคล้ายคลึงกับคนเมือง คือ เชื่อว่าคนตายแล้วจะต้องมาเกิดใหม่ โดยเกิดกับญาติพี่น้อง คนใกล้ชิด

ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม มีความเชื่ออยู่มากทีเดียว เพราะสิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะอยู่ใกล้ตัว เชื่อว่าถ้าละเว้นไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดผลร้ายแรงแก่ตนเองและครอบครัวได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ ถ้าจะเลี้ยงสัตว์จะต้องดูฤกษ์ยามให้ดี

ความเชื่อเรื่องเพศ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเพศ มีดังนี้ ผู้หญิงใด หรือผู้ชายใดมีปานติด ตรงอวัยวะเพศเชื่อว่าแพ้ผัว แพ้เมีย (หมายถึงชนะ) หรือกินผัว กินเมีย อยู่ด้วยกันไม่ค่อยยืนยาว มักจะตายจากกันไป แล้วมักจะเป็นผู้มักมากในกามคุณ

ผู้หญิงในวัยที่มีประจำเดือน ห้ามเก็บผักจะทำให้ผักตาย ห้ามปลูกต้นหอม จะทำให้ประจำเดือนไม่หยุด ชายหญิงเมื่อได้เสียกันแล้วต้องบอกให้พ่อแม่รู้ ถ้าไม่บอกผิดผี จะทำให้อยู่ไม่เป็นสุขเพราะพ่อแม่จะต้องบอกให้ผีเรือนทราบ ด้วยห้ามมีเพศสัมพันธ์ในสันพระและตอนกลางวัน

ความเชื่อเรื่องหมอดู ไหราศาสตร์ ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เช่น เรื่องหมอดู ทายวัน เดือน ปีเกิด ทายลักษณะเนื้อคู่ผัวตัวเมีย ทายลูกในท้อง ดูชะตาชีวิต วันทำประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ

คติความเชื่อด้านต่าง ๆ ล้วนได้กล่าวมาล้วนแต่เป็นปทัสฐานในการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อ หากใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม เมื่อมีสิ่งร้ายใด ๆ เกิดขึ้น ชาวบ้านมักจะซ้ำเติมว่า เพราะมัน “ซิด” นี่เป็นคำที่ให้ความรู้สึกค่อนข้างจะรุนแรง บางที “ซิด” เหล่านี้ไม่ใช่ตกเฉพาะตัวเท่านั้น อาจมีผลกระทบมาจนชั่วลูกชั่วหลานก็มี แม้ว่าในสภาพปัจจุบันชาวไทลื้อจะมีการติดต่อกับค้าขายกับสังคมภายนอกกันอย่างกว้างขวาง ลูกหลานได้รับการศึกษาในชั้นสูง ๆ แล้วก็ตาม แต่ในเรื่องของความเชื่อ ยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อเป็นอย่างยิ่ง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและจิตใจและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อที่จะทำให้มีความสมัครสมานสามัคคีกัน และยังเป็นผลประโยชน์ให้กับพวกเขาที่จะให้มีสังคมของชาวไทลื้อยอมรับอย่างมีศักดิ์ศรี เพราะในความรู้สึกของคนภายนอกที่มองเขาในลักษณะที่ต่ำต้อยกว่าตน แม้ชาวไทลื้อเองก็เกิดความรู้สึกไม่พอใจเมื่อมีใครมาเรียกตนว่า “ลื้อ”

จากความเชื่อเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อ ผสมผสานกับความวิริยะอุตสาหะ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ นานา งานหนักเอาเบาสู้ จนกระทั่งกล่าวได้ว่าไม่มีใครขยันเท่าชาวไทลื้อ ซึ่งในปัจจุบันเป็นผลให้ชาวไทลื้อส่วนใหญ่เป็นคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดี ประชาชนมีที่อยู่อาศัยมั่นคง มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ และเครื่องอำนวยความสะดวกเป็นจำนวนมาก และในปัจจุบันชาวไทลื้อส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาดีและสูงตามสภาพของชาวเมืองเป็นปกติ

1.3.2 ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ

จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลภาคสนามชาวไทลื้อยังคงอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมสำคัญหลายประการที่แสดงลักษณะเฉพาะของชาวไทลื้อไว้อย่างเหนียวแน่นดังเช่น

การเรียกขวัญ การเรียกขวัญหรือฮ้างขวัญหมู่บ้านไทลื้อ โดยทั่วไปวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีเรียกขวัญ เพื่อเรียกขวัญคนที่เพิ่งหายจากการเจ็บป่วยใหม่ ๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เชื่อกันว่าคนเป็นเจ็บป่วยที่เปื่อยการเมื่อทำพิธีเรียกขวัญแล้วจะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ หรือการเรียกขวัญสำหรับแขกผู้มาเยือนบ้านเมือง เพื่อให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวและมีเรี่ยวแรงทำงานต่อไป

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี เจ้าบ้านหรือญาติของผู้ป่วย จะจัดเตรียมสิ่งของ เพื่อประกอบพิธี ได้แก่ หมาก 1 ห้ว พลุ 1 เรียง บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 อม กล้วย 1 ลูก ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปลาปิ้ง 1 ตัว ไข่ต้ม 1 ฟอง ไก่ต้ม 1 ตัว (โดยปกติจะไม่นิยมฆ่าไก่ถ้าไม่จำเป็นเพราะเชื่อว่าจะทำให้คนป่วยหายช้า) นอกจากนั้นยังมีด้ายสายสิญจน์อีกจำนวน 1 เส้น หรือ 9 เส้นก็ได้ ข้าวสารจำนวน 64 เม็ด หรือ 32 คู่ ใส่ในถ้วยใบเล็ก ๆ ไว้ในที่ประกอบพิธี

เมื่อเตรียมสิ่งของเรียบร้อยแล้ว หมอขวัญก็จะเริ่มประกอบพิธีเรียกขวัญ ถ้อยคำ และสำนวนโวหารเป็นแบบพื้นเมืองภาคเหนือ ใช้เวลาประมาณ 50 นาที ในขณะที่หมอขวัญกำลังทำ พิธีใกล้จบจะมีการเสี่ยงทาย เพื่อดูว่าขวัญของผู้จะกลับคืนมาหรือยัง โดยหยิบข้าวสารจากในถ้วย ขึ้นมานับ ถ้าหยิบได้จำนวนคู่แสดงว่าขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาแล้ว แต่ถ้าหยิบได้จำนวนคี่แสดงว่า ขวัญยังไม่มา หมอขวัญก็จะทำพิธีเรียกขวัญต่อไปอีก แล้วเสี่ยงทายใหม่จนกว่าจะหยิบข้าวสารได้ จำนวนคู่ ก็ถือว่าขวัญกลับมาแล้ว เป็นเสร็จพิธี หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็นำปลาปิ้ง ไข่ต้มและไก่ต้มให้ ผู้ป่วยรับประทาน

การเรียกขวัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีพิธีการ คือ เวลาลูกหลานตกใจร้องไห้ หรือหกล้ม ผู้ใหญ่ก็จะอุ้มแล้วใช้มือลูบหัวและหลัง แล้วกล่าวปลอบใจ “ขวัญมา ๆ ขวัญมา อยู่กับเนื้อกับตัว ” ซึ่งนิยมปฏิบัติกันเป็นประจำ การเรียกขวัญเป็นประเพณีพื้นบ้านที่มีผลทางด้านจิตใจ เป็นการสร้าง เสริมขวัญและกำลังใจให้แก่บุคคลที่เสียขวัญให้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้นอย่างหนึ่ง

ภาพประกอบ 46 การทำพิธีเรียกขวัญ บ้านก้อขาว ตำบลภูซาง อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

ที่มา: ทองสันต์ คล้ายมาลี. (2554). ถ่ายภาพ

การส่งเคราะห์ ส่งเคราะห์เป็นประเพณีพื้นบ้านของชาวไทยลื้อที่คล้ายกับของภาคเหนือโดยทั่วไปการส่งเคราะห์เป็นการส่งสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกไปจากผู้มีเคราะห์หรือผู้ประสบ

เคราะห์กรรมต่าง ๆ เพื่อให้อยู่สุขสบายปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งปวง รวมทั้งเป็นการส่งเสริมแรงใจให้แก่ ผู้ประสบเคราะห์กรรมอีกด้วย

การประกอบพิธีกรรมส่งเคราะห์จะกระทำเมื่อมีเหตุ 2 ประการ

1. การส่งเคราะห์ตามราศี ตามวัน เดือน ปีเกิด ตามโชคชะตาที่หมอดูหรือผู้รู้ได้ทำนายทายทักไว้ว่าปีใดคนเกิดวันไหนจะมีเคราะห์ โดยการกำหนดจากการถือฤกษ์ตามวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ ผู้ที่เกิดวันพุธจะต้องเข้าพิธีส่งเคราะห์ เพื่อจะได้อยู่สุขสบายปราศจากเคราะห์ภัยต่างๆตลอดปี

2. ทำพิธีส่งเคราะห์เมื่อประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วย ก็จะทำการส่งเคราะห์เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง

การเตรียมทำพิธีส่งเคราะห์ เตรียมทำสะดวง โดยนำกากกล้วยมาพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวราว 1 ศอกใช้ไม้ไผ่เล็กๆเสียบเป็นแนวขวางพับด้วยใบตอง แบ่งออกเป็นห้องหรือช่องจำนวน 9 ห้อง แต่ละห้องจะใส่สิ่งของลงไปให้ครบจำนวนเท่า ๆ กัน อย่างละ 8 ชิ้น เรียกว่า เครื่องแปด ได้แก่ แกงส้มป้าว (มะพร้าว) ตาล (น้ำตาล) กล้วย อ้อย หอม กุนยุม്പูร์ ข้าวจี (ข้าวเหนียวหนึ่ง) ใส่เกลือข้างใน 1 เม็ด ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ตรงมุมทั้ง 4 ด้านของสะดวงปักด้วยธง 6 สี คือ ดำ แดง ขาว เหลือง เขียว น้ำเงินหรือคราม บางครั้งใช้สีขาวแทนทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่า สีขาวจะทำให้ปราศจากเคราะห์อย่างขาวบริสุทธิ์ ขึ้นตั้งยกครูสำหรับหมอดูประกอบพิธี ประกอบด้วย ดอกไม้ 4 ดอก เทียน 4 เล่ม เงิน 10 บาท

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม พิธีจะเริ่มโดยหมอดูประกอบพิธีขณยกครู โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออกแล้วกล่าวคำยกครูเสร็จแล้วก็ประกอบพิธีส่งเคราะห์ โดยให้ผู้เข้าพิธีนั่งลงแล้ววางสะดวงไว้ตรงข้างหน้า ส่วนขันน้ำไว้ที่หน้าหมอดูประกอบพิธี ซึ่งนั่งอยู่ด้านหลังผู้เข้าพิธี เมื่อพร้อมแล้วก็จะเริ่มกล่าวสรรเสริญ พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และพระพรหม จากนั้นก็ร่ายคาถาสำหรับปัดเคราะห์ ให้ออกจากร่างกายของผู้เข้าในพิธี จบแล้วหมอดูพิธีก็จะเก็บเอาเครื่องยกครูใส่ย่ามส่วนตัว ส่วนสะดวงนำไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่นอกบ้าน เป็นเสร็จพิธี การส่งเคราะห์เป็นฮีตของชาวไทยลื้อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นการบำรุงขวัญ และให้กำลังใจแก่ผู้ที่ประสบเคราะห์ให้หายจากความวิตกกังวล ทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น ในการประกอบอาชีพการงานและพร้อมจะต่อสู้กับอุปสรรคอันตรายภายนอกหน้า

การสืบชะตา การสืบชะตาเป็นจารีตประเพณีของหมู่บ้านชาวไทยลื้อและภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่ พิธีสืบชะตาเป็นประเพณีได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมของพราหมณ์ ซึ่งได้นำมา

ผสมผสานกับพิธีกรรม ของพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน การสืบทอดในหมู่บ้านไทลื้อ มี 2 ประเภท คือ สืบทอดคน และสืบทอดหมู่บ้าน

พิธีสืบทอดคน จะจัดทำในโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ภายหลังการเจ็บป่วย หรือทำในโอกาสที่หมอทำนายทายทักว่าดวงชะตาไม่ดี บางครั้งก็ทำเพื่อการสะเดาะเคราะห์ ภายหลังจากการประสบเคราะห์กรรม เมื่อสืบทอดแล้วเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างดวงชะตาให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจของผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมหรือผู้เจ็บป่วย ให้กลับคืนสภาพปกติ

ภาพประกอบ 47 สถานที่การทำพิธีสืบทอด ที่วัดป่าสัก ตำบลป่าสัก อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

สถานที่ประกอบพิธีใช้บริเวณบ้านของผู้เข้าในพิธีสืบทอด โดยใช้ห้องโถง ห้องรับแขก ลานบ้าน หรือบริเวณบนบันไดบ้านสำหรับสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีมีไม่จำกัด คือไม่จำกัดต้นขุ่น หรือใช้ไม้ที่มีชื่อเป็นสิริมงคล มีลักษณะเป็นง่าม ขนาดเล็กนำมามัดรวมกันเป็นช่อมีจำนวนมากกว่าอายุของผู้สืบทอด 1 อัน ไม้ค้ำชะตาขนาดความยาวเท่ากับความสูงและผู้เข้าพิธีจำนวน 3 ท่อนนอกจากนี้ก็มีกระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพาน ลวดเงิน สะพานลวดทอง เบี้ยแถว (ใช้เปลือกหอยแทน) หมากแถว มะพร้าวอ่อน กัลฉ่าย อ้อย หมอน เสื่อ ดอกไม้ธูปเทียน และมีเทียนชัยเล่มยาว 1 เล่ม การจัดสถานที่ใช้ตั้งเป็นกระโจมสามเหลี่ยมตรงกลางเป็นที่ว่างสำหรับวางสะตวงและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในพิธี จัดที่ว่างใกล้ ๆ กระโจมให้เป็นที่นั่งสำหรับผู้เข้าไปรับการสืบทอดแล้ววนด้วยสายสิญจน์ 3 รอบ โยงกับเสากระโจมทั้งสามขา แล้วนำไปพันรอบพระพุทธรูป แล้วพระที่วัดสวดทำพิธี

โดยปกติการสืบทอดคนในภาคเหนือ โดยทั่วไปใช้พระสงฆ์ประกอบพิธี 9 รูป แต่ที่หมู่บ้านไทลื้อใช้พระเพียง 1 รูปสำหรับท่องคาถาแล้วบทสวดจบแล้วใช้ด้วยสายสิญจน์ผูกข้อมือ

ผู้ป่วยเป็นเสร็จพิธี ส่วนการสืบทอดศพพร้อมกับขึ้นบ้านใหม่ใช้พระ 5 รูป เพื่อสวดพระปริตร สวดชะยันโต ให้ศีลให้พร ฟังเทศน์สังคหะ และเทศน์สืบทอดศพ ตัวแทนที่เข้าไปนั่งในสายสิญจน์คือผู้นำครอบครัวหรือผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านและครอบครัว

พิธีสืบทอดศพบ้าน การสืบทอดศพบ้านมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่หมู่บ้านโดยจะประกอบพิธีกรรมที่หอเสื่อบ้าน หรือศาลากลางบ้านอันเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีของหมู่บ้าน

ก่อนถึงวันประกอบพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันประดับประดาตกแต่งหอเสื่อบ้าน หรือศาลากลางบ้านให้สวยงามทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ แล้วขัดราชวัติ ปักฉัตรและธงทิว ใช้ต้นกล้วยต้นกล้วยประดับโดยรอบ วงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณพิธี ทำแท่นบูชาทำวตั้งสี่และพระเทวารักษ์ในบริเวณนั้นมีสิ่งของที่นำมาประกอบพิธีได้แก่ ข้าว พริกแห้งเกลือ ขนมห้าต้ม ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพูน บุหรี่ เมี่ยง ซึ่งได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน ในวันประกอบพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรกันในตอนเช้า ในบริเวณพิธีหลังจากนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา และสวดพระปริตร เทศนาธรรมใบลานเจ็ดคัมภีร์และเทศนาสืบทอดศพ เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายเสนียดจัญไร หรือสิ่งอัปมงคลทั้งหลายออกไปจากหมู่บ้าน เมื่อจบพิธีแล้วก็จะประพรมน้ำมนต์แก่ผู้มาร่วมพิธีทุกคน

กำหนดวันประกอบพิธีสืบทอดศพของหมู่บ้านใด จะทำหลังสงกรานต์ของทุกปี ประเพณีสืบทอดศพบ้าน เป็นการรวมน้ำใจของชาวบ้านให้มีความสามัคคี โดยมีกิจกรรม ทำบุญร่วมกันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในหมู่บ้านและสืบทอดมรดกเกี่ยวกับประเพณีให้แก่ลูกหลานแต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการประกอบพิธีในระยะหลังๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมักเป็นผู้สูงอายุส่วนคนรุ่นหลังมักจะไม่ให้ความสนใจมากนัก

บูชาเตียน บูชาเตียน หรือบูชาเทียน เป็นประเพณีการสะเดาะเคราะห์อีกแบบหนึ่งเพื่อบูชาหลักเคราะห์ภัยต่าง ๆ ที่มีมาถึงตนเองและครอบครัว รวมทั้งญาติพี่น้องนิยมประกอบพิธีในวันเข้าพรรษา ออกพรรษา และเทศกาลสงกรานต์ แต่ในวันอื่นๆก็สามารถทำได้ตลอดปี บางคนทำพิธีเพื่อความมีโชคกลาง บางคนก็ทำเพื่อแผ่เมตตาตามหาบุญ เทียนที่ใช้บูชาเทียน หรือเทียนขี้ผึ้งธรรมดา ผู้ประกอบพิธีได้แก่ พระสงฆ์สามเณร อาจารย์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เขียนคาถาเป็นอักขระพื้นเมืองล้านนาลงบนเทียนไข วิธีเขียนทำได้ 3 แบบคือ บูชาเพื่อหลักเคราะห์ บูชาเพื่อรับโชค และบูชาสืบทอดศพ ประเพณีบูชาเทียนในปัจจุบันนี้ยังปฏิบัติสืบทอดกันมาในหมู่บ้านใด เพื่อเป็นการเสริมกำลังใจให้แก่ตนเองและครอบครัว การประกอบอาชีพบูชาเทียนสามารถทำแทนกันได้ เช่นกรณีที่มาชิกในครอบครัว อยู่ห่างไกลพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่อาจจะประกอบพิธีให้ได้ เป็นการส่งจิตใจถึงกันเพื่อสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว

ภาพประกอบ 48 อุปกรณ์การทำพิธีบูชาเตียน (โดยอาจารย์ประจำหมู่บ้าน)

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 49 นำเทียนที่ทำพิธีแล้วไปบูชาหรือไปจุดที่วัด

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

บูชาข้าวหลิเคราะห์ การบูชาข้าวหลิเคราะห์ เป็นการประกอบพิธีทางศาสนาเพื่อยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ไว้ล่วงหน้าให้แก่ตนเอง

และสมาชิกในครอบครัว นิยมประกอบพิธีกันในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา โดยยึดถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานานแล้ว เป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว โดยเชื่อว่าประเพณีนี้จะช่วยป้องกันและอันตรายทั้งปวง สิ่งของที่ประกอบพิธีมี กระถาง ซึ่งเรียกว่า คั่วก บวรจุ ใบขนุน ใบดอกแก้ว ใบคำ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เทียนไข หมาก พูน บุหรี่ เมียง ช่อ (ธูปสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ทำด้วยกระดาษ) ข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็นก้อนให้ครบจำนวนสมาชิกในครอบครัว ผ้าติด (ใช้ด้าย 5 เส้นรวมกันไว้สำหรับจุดไฟในพิธี) สีลายยาว (ใช้ด้าย 5 เส้น แต่ยาวกว่าผ้าติด) และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคน การจัดเตรียมสิ่งของจะดำเนินการล่วงหน้า 1 วัน เรียกว่า วันดา จะจัดเตรียมทำคั่วก สำหรับใส่สิ่งของและจัดหาสิ่งของที่ประกอบในพิธีให้พร้อม และทำคั่วกอีกอันหนึ่งใส่ข้าว 1 ก้อน กล้วย 1 ใบ เรียกว่าใส่ข้าวปั้นกล้วยหน่วยสำหรับบูชาแม่พระธรณี โดยนำไปวางไว้ที่ประตูรั้วหน้าบ้าน ส่วนเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวบรรจุใส่กระบุงเตรียมไว้

การประกอบพิธีจะกระทำในตอนเช้า เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันที่ศาลาวัด พระสงฆ์จะสวดมนต์รับศีลเสร็จแล้วก็จะเริ่มกล่าวคาบบูชาข้าวหลักเคราะห์ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็จะทำพิธี จุดไฟเผาผ้าติด คือด้ายสีขาวที่เตรียมมาและจุดเทียนมีชาวบ้านบางส่วน นำผ้าติดและเทียนไข จุดข้างวิหารและข้างกำแพงวัด เมื่อพระกล่าวคาบบูชาหลักเคราะห์จบแล้ว ผู้ประกอบพิธีก็จะคว่ำกระบุงที่บรรจุเสื้อผ้า กลับด้านหลังให้เป็นด้านบน แล้วสลัดเป็นการไล่เคราะห์ใส่ในคั่วกเครื่องเช่นบูชา จากนั้นจะนำคั่วกไปถวายพระพุทธรูปในวิหารแล้วนำกลับมาที่ศาลา เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะนำคั่วก ข้าวหลักเคราะห์ไปทิ้งนอกวัด พิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์ในปัจจุบันนี้ยังคงพบเห็นได้ในวัดไทยทุกแห่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ประกอบพิธีกรรมส่วนมากจะเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน หรือหญิงที่สูงอายุ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักและความห่วงใยของแม่บ้านที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวทุกคน

การปักเฮิน ปักเฮิน คือ ประเพณีการปลูกบ้านของชาวไทลื้อ เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจทำให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในบรรดาเพื่อนบ้านและญาติมิตรซึ่งต่างก็มีความสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ในเช้าวันประกอบพิธีปักเฮิน เพื่อนบ้านและญาติมิตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาย จะหยุดงานภารกิจประจำวันของตนไปช่วยทำพิธียกเสาขวัญหรือสามงคฺลอื่น ๆ รวมทั้งติดตั้งโครงสร้างหลักที่สำคัญของบ้านจนเสียเรียบร้อย หลังจากนั้นเจ้าบ้านก็จะดำเนินการสร้างต่อไป ก่อนที่จะทำการปลูกบ้าน อันดับแรกเจ้าของบ้านก็จะไปดูฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล

การปักเฮินหรือปลูกบ้านของชาวไทลื้อ นิยมทำในเดือนคู่คือ เดือน 4 เดือน 6 เดือน 8 เหนือ ยกเว้นเดือน 10 เหนือ เพราะเป็นเดือนเข้าพรรษาชาวบ้านไม่นิยมประกอบพิธีมงคล ส่วนเดือนคี่นั้นถือว่าไม่ดีการขุดหลุมจะนำมูลดินไปวางก็จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบให้ถูกต้องตามหลักโหราศาสตร์ เช่น เดือน 4 เอาปลายเสาวางไว้ทางทิศใต้ เอามูลดินวางไว้ในทิศตะวันออก เดือน 6

และเดือน 8 ให้วางเสาไว้ทางทิศเหนือ เอามูลดินไว้ทางทิศใต้ เป็นต้น ก่อนชุดหลุมอาจารย์ผู้ประกอบพิธี จะทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เมื่อเสร็จพิธีก็จะทำการชุดหลุมและทำพิธียกเสาขวัญซึ่งเสาหลักของบ้านในพิธีมี กล้าย 1 เครือ มะพร้าว 1 ทะลาย ต้นกก หน่อกล้วย หน่ออ้อย หมากพูน บุหรี่ ด้าย ซึ่งทำด้วยฝ้ายดิบจำนวน 108 เส้น ผูกติดไว้กับเสาขวัญ การปลูกบ้านของไทลื้อเสาขวัญจะต้องอยู่ทางด้านตะวันออกเสมอ และเป็นต้นที่ 2 ส่วนเสานางจะอยู่ทางทิศตะวันตก เพื่อให้คู่กับเสาขวัญ เมื่อเสร็จการปักเอ็นแล้วเจ้าของบ้านจะเลี้ยงอาหารเป็นกรตอบแทนน้ำใจไมตรี โดยไม่ต้องจ่ายเงินหรือให้สิ่งตอบแทนแต่อย่างใด ประเพณีปักเอ็นยังคงมีปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านไทลื้อ

การขึ้นเอ็นใหม่ ขึ้นเอ็นใหม่ คือประเพณีขึ้นบ้านใหม่ของหมู่บ้านไทลื้อ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ญาติมิตรและผู้ที่เกี่ยวข้อง

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี การประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 2 วัน คือ วันดา กับวันทำบุญ วันดา เป็นจัดเตรียมสิ่งของ จะจัดก่อนวันทำบุญ 1 วัน เป็นญาติมิตรและผู้ใกล้ชิดมาช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ จัดสถานที่ไว้ประกอบพิธีและรับแขก บางบ้านที่เจ้าภาพมีฐานะดีก็อาจให้มีคณะช่างซ่อมมาซ่อม เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน รื่นเริงตั้งแต่เย็นวันดาจนถึงเช้าวันทำบุญ หน้าที่ของผู้ช่วยเตรียมงานฝ่ายหญิงก็จะเตรียมงานฝ่ายหญิงก็จะเตรียมหาอุปกรณ์การประกอบอาหาร ซึ่งยืมจากวัดหรือเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน ส่วนฝ่ายชายเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหาร เช่น ล้มวัว ควาย หมู ไก่ มากมาย ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้มาร่วมในพิธี สำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ก็จัดเตรียมเครื่องไทยทาน และสิ่งของที่ใช้ในพิธีสืบชะตา วันทำบุญตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า เลี้ยงอาหารแขกผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้นฟังเทศน์ และทำพิธีสืบชะตาแก่เจ้าบ้านเสร็จแล้วพระให้พระเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการเกิด ประเพณีการเกิดแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อนั้น เมื่อเด็กคลอดออกมา เมื่อตัดสายสะดืออาบน้ำให้เด็กแล้ว หมอดำเฒ่าผู้ทำคลอดจะส่งให้ “แม่ฮับ” หรือแม่รับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็กหรืออาจเป็นผู้ทำคลอด เอาผ้าขาวพันรอบตัวแล้วใส่กระดังนำไปวางไว้ที่หัวบันได กระทั่งเท้าแล้วพูดว่า “ผีปอบเกิดแม่ก่าย กันว่าเป็นลูกสุกก็มาเอาไปเห วันนี้นักเป็นลูกกุนก่าบฮื้อเอาไป” (ถ้าเป็นลูกผีให้เอาไปเสียวันนี้ ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วจึงนำเด็กมานอนไว้ข้างแม่

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนจะต้อง “อยู่เดิน” คืออยู่ไฟจนครบเดือน ในระหว่างที่อยู่ไฟมีข้อห้ามหลายประการกล่าวคือ 7 วันแรกหลังคลอดจะกินได้แต่ ข้างจี่ หรือ “ข้างแองไฟ” เป็นข้าวเหนียวหนึ่งปี้งจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกดำ ส่วนน้ำดื่ม น้ำต้มใส่หัวไพลที่เรียกว่า “ปูลุย” นิยมให้ดื่มมาก ๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมาก เมื่อครบ 7 วัน ก็เริ่ม

รับประทานผักต้มจิ้มน้ำพริกตำ หนุ่บั้ง ปลาอ่อน และปลาประเภทปลาตุก ปลาหางขาว ส่วนผักเป็นประเภทผักที่มีสีชาวนั่นนั้น เช่น ผักกาดขาว เป็นต้น

ภายหลังคลอดจะต้อง “อยู่เดิน” หรืออยู่ไฟ ฟืนที่นำมาใช้ขณะอยู่ไฟจะใช้แต่ “ไม้แฉะ” ไม้เต็ง เท่านั้น เพราะเผาไฟแล้วไม่มีกลิ่นและควันมาก ซึ่งสามีจะต้องเตรียมหา ไว้ตั้งแต่ภรรยาท้องใกล้คลอด ในขณะอยู่ไฟจะใส่เสื้อผ้าหนา ๆ มีผ้ารัดเอวและผูกผมเพื่อให้เหงื่อออก หญิงอยู่ไฟจะต้อง “เข้าฟืนกรรม” คือคืบถ่านไฟใส่ “เบื่อง” ซึ่งเป็นอ่างดินเผา ใช้แก้อีห่วยหรือไม้ไผ่สานเป็นทรงกลมมีช่องตรงกลางเพื่อให้หญิงอยู่ไฟนั่งครอบ เป็นการนั่งย่างไฟเชื่อว่าจะทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น ในขณะอยู่ไฟ ห้ามอาบน้ำร่วมกับผู้อื่น ต้องนำฟางมาถักเป็นห้องน้ำแยกจากผู้คนที่บริเวณกลางบ้าน เมื่อครบ 15 วันจึงจะอาบน้ำได้ ใช้น้ำส้มใส่ใบกล้วย ใบเปล้า และใบหนาด หลังจากนั้นจะอาบทุก 7 วันจนครบเดือน ระยะเวลาของการอยู่ไฟขึ้นอยู่กับลูกที่เกิดใหม่ ถ้าเป็นลูกสาวจะอยู่เกินเดือน ไป 1 วัน คือ 31 วัน เพราะเชื่อว่าเป็นการเผือก เผือด่าย เด็กโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็ง รั้งงานบ้านงานเรือน แต่ถ้าเป็นลูกชายจะหยุด 1 วัน คือ 29 วัน เพื่อหยุด คมฮอก คมดาบ เมื่อโตขึ้นต้องออกสู้รบ อันตรายจาก ศาตราวุธต่าง ๆ จะได้ไม่มาแผ้วพาน

เมื่อครบกำหนดออกเดินทาง (ออกเดิน) ผมจะมีพิธีออกเดินโดย ให้เจ้าพิธีผู้ประกอบพิธีมาทำพิธี “ส่งผีชั่วตายจาก” โดยนำข้าวเหนียวไปจุ่มอาหารต่างๆ ใส่ในเบื่องนำไปวางไว้ที่นอกบ้านแล้วพูดว่า “เจ้าผีชั่วตายอยากเอา ไปกินเห กำนัไปนั่งถ้ากิน นอนถ้ากิน” (ให้ผีร้ายเอาไปกินเสียให้นั่งกินนอนกิน) การทำพิธีนี้เชื่อว่าจะทำให้หญิงแม่ลูกอ่อนไม่มีนิสสัย “ซี้กะ” (ตะกละ) คือเห็นอะไรก็ให้มีอาการอยากกินไปหมด สำหรับเด็กแรกเกิดในสมัยก่อนนิยมใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ แม่นำรกเด็กออก พ่อของเด็คนำไปฝังกลางทุ่งนาหรือขึ้นบันได การหิ้วรกไปฝังเชื่อว่า ถ้าหิ้วด้วยมือข้างไหนจะถนัดข้างนั้น เช่น หิ้วด้วยมือซ้ายเด็กจะเป็นคนถนัดซ้าย ถ้าหิ้วทั้ง 2 ข้าง เด็กจะมีความถนัดทั้งสองข้าง

การตั้งชื่อเด็ก จะไปหาผู้รู้ในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งให้โดยยึดหลักโหรา ศุวัน เดือน ปีเกิด เช่น ในประเพณีการเกิดของชาวไทลื้อในสมัยก่อน ผู้เป็นแม่จะต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เจ็บป่วยไม่สบาย เรียกว่า “ผิดเดิน” ซึ่งอาจทำให้ถึงตายได้ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล การปฏิบัติตัวจึงไม่พิถีพิถันเหมือนแต่ก่อน ทำให้ประเพณีการเกิดแต่ดั้งเดิมเสื่อมความนิยมลงไป

ประเพณีการอยู่ช่วง อยู่ช่วงเป็นประเพณีแ่วสาวเพื่อแสวงหาคู่ใจของหนุ่มไทลื้อ ในสมัยก่อนชาวหนุ่มไทลื้อทุกคนที่จะต้องแต่งงาน ต้องผ่านการอยู่ช่วงปันด้ายกับหญิงคนรักมาก่อน ซึ่งจะไม่มีการคลุมถุงชนหนุ่มสาวมีโอกาสและมีความอิสระในการเลือกคู่ครอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของประเพณีที่ติงาม หากฝ่าฝืนถือว่าการผิดผี หรือผิดฮีตอย่างร้ายแรง

ช่วง หมายถึง ลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลาว่างคืน โดยยกพื้นสูงพอประมาณ ครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4 – 5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญคือ เตาไฟ หรือตะเกียง น้ำต้น (คนโท) ชันน้ำและอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นฝ้าย พอตกเย็น สาวๆ แถบบ้านใกล้เคียงนัดกันอยู่ช่วง ก็เตรียมหาพื้นมาไว้ เพื่อใช้ก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นแสงสว่างในหน้าหนาว ส่วนหน้าร้อนจะใช้ตะเกียงแทน

พอถึงยามดึกบรรดาหนามไถลื้อก็จะไปแหว่สาวอยู่ช่วง ก่อนถึงบ้านจะเริ่ม “จ้อยเกี้ยว” สาวมาแต่ไกล เช่น “ถ้าบ้านบ่ไกล ป่าไม้บ่กัน จะเตรียมมาหาวันละร้อยปึก” (ถ้าบ้านไม่ไกล ป่าไม้ไม่กัน จะเที่ยวมาหาวันละร้อยครั้ง) เมื่อฝ่ายสาวได้ยินก็เตรียมตัวไว้คอยรับ โดยการทำงานปั่นฝ้ายพลางๆ สำหรับการเกี้ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาวในสมัยก่อนต่างจะพูดกันด้วยคำคมและสำนวนโวหารเป็น “คำว” ที่มีความไพเราะและความหมาย ครั้นเมื่อเวลาดี่มากแล้วหนุ่มก็จะขอลาสาวกลับบ้านในระหว่างที่เดินทางกลับจะจ้อยเป็นการอำลาอีกครั้งหนึ่ง

อยู่ช่วงเป็นจารีตประเพณีที่ฝังงมของสังคมไถลื้อ ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาว ได้มีโอกาสพะปะกันหลังจากการทำงานประกอบภารกิจประจำวันแล้ว ถ้าชายหญิงใดไม่เคยอยู่ช่วงเลย ถือว่า เป็นสิ่งผิดปกติ อย่างไรก็ตามภาพในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จะต้องอยู่ในสายตา ของพ่อแม่ ฝ่ายหญิงที่คอยดูแลไม่ให้เกินเลยจนออกนอกกรอบประเพณีไป แต่ในสังคมปัจจุบันประเพณีการอยู่ช่วงมีเหลืออยู่น้อย เพราะความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาแทนทำให้เกิดปัญหาความสับสนแก่พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นคนรุ่นเก่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่

ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการแต่งงานของชาวไถลื้อ มีความแตกต่างไปจากประเพณีการแต่งงานของชาวไทย ภาคเหนือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติ สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีการปฏิบัติอยู่บ้าง กล่าวคือ ภายหลังจากการอยู่ช่วงปั่นฝ้ายแล้วหนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรัก ก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกัน เรียกว่า “ตัวป้อแม่กัน” (ตัวพ่อตัวแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะเป็นแขกประจำที่จะแหว่บนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวันเพราะถือว่า เป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2 – 3 วัน ไปครั้งหนึ่งส่วนฝ่ายหญิงจะปั่นฝ้ายคอยเมื่อถึงวันนัดหมาย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียง เป็นสัญญาณว่าได้ถูกเนื้อต้องตัวแล้ว แล้วลงจากบ้านไป แต่ปัจจุบันใช้วิธีปิดไฟฟ้าแทน ถือว่า เป็นการผิดผีซึ่งฝ่ายชายจะต้องได้เสียผี

พอถึงตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหญิงจะส่งตัวแทนไปบอกผีที่บ้านฝ่ายชาย เรียกว่า “ไจ้กำ” (ใช้คำ) โดยตัวแทนจะกล่าวกับพ่อแม่และญาติของฝ่ายชายว่า “เออจัวควายสุฮ้ายฮัวไปเข้าสวนเป็น ฮื้อไปแบ่งฮัวเหียนฮื้อ” (วัว ควายของท่านพังรั้วบ้านของเขา ขอให้ไปทำรั้วให้เรียบร้อยด้วย) ถ้าฝ่ายชายเต็มใจจะส่งรูป 12 คู่ไปไหว้ผี แต่ถ้าฝ่ายชายไปไหว้ผีแสดงว่ามีความพอใจก็จะรอให้ฝ่ายหญิงมาขอให้ไปอยู่บ้านต่อไป

นับตั้งแต่มีการถูกเนื้อต้องตัวหญิง โดยการดับไฟเป็นสัญญาณแล้ว ตามจารีตประเพณีของสังคมไทลื้อว่าทั้งคู่เป็นสามีภรรยากันโดยชอบ แต่จะยังไม่ไปอยู่กินด้วยกันจนสามีภรรยาแยกกันอยู่ตามปกติจนกว่าฝ่ายหญิงจะมาขอให้ อยู่ในระหว่างนั้นชายจะต้องทำงานหนักเพื่อเก็บออมเงินทองและทรัพย์สินไว้ ส่วนหญิงก็เตรียมตัวเป็นแม่บ้าน พอถึงเทศกาลสงกรานต์ ในวันพญาวัน(วันเถลิงศก) หญิงก็จะไปดำหัวพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับส่งของเรียกว่า ส่งครัว ซึ่งมีอาหาร ประเภทอาหารแห้ง เช่น ปลาเกลือขนาดใหญ่ วุ้นเส้น ขนม หมาก เมี่ยง บุหรี่พื้นเมือง นำบรรจุในย่ามขนาดใหญ่ซึ่งทอไว้ใช้เอง ไทลื้อเรียกว่า ฤงป้อ ไปส่งบ้านพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับมีเพื่อนสาวไปส่งอีก 1 คน เมื่อนำไปมอบไว้แล้วก็ตักน้ำ ปิดกวาดอุ้งบ้านให้ด้วย ส่วนทางพ่อ แม่ ฝ่ายชายก็จัดเตรียมสิ่งของไว้ให้ เช่น ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน พร้อมกับให้เงินเป็นขวัญฤกษ์อีกจำนวนหนึ่ง จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ฝ่ายชาย

การเลือกคู่นิยมปฏิบัติกันในเดือนสี่ เดือนหก หรือเดือนแปดเหนือ ครั้นถึงเดือนแปดราวเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของฤดูกาลทำไร่ทำนา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก็จะไปขอฝ่ายชายให้มาอยู่บ้านเพื่ออยู่กินจนสามีภรรยาโดยสมบูรณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมเนียมของไทลื้อถือว่าสามคืนแรกที่ไปอยู่นั้นห้ามแตะตัวภรรยา และพอเช้าตรู่สามีจะต้องรีบกลับไปอยู่บ้านของตน ปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลา 3 วัน ทั้งนี้เพราะว่าทั้งคู่ยังไม่คุ้นเคยกับการอยู่ใกล้ชิดกันแบบสามีภรรยามาก่อนจึงต้องอาศัยปรับตัวอีกระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจะอยู่กับสามีภรรยาต่อไป ส่วนภรรยาก็จะหาเสื้อผ้าใหม่มาให้สวมใส่แทนชุดเดิม มีธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทลื้อ กล่าวคือก่อนที่เขยใหม่จะมาอยู่บ้าน ทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะหาไม้ทำฟืนมาเตรียมไว้ ดังนั้นทุกเช้าเขยใหม่จะต้องตื่นแต่เช้าเพื่อผ่าฟืนเก็บไว้ใช้ตลอดปี หลังจากนั้นจะช่วยพ่อแม่ของภรรยาทำงานทุกอย่างไปจนครบ 3 ปี และจากนั้น 3 ปีก็จะไปอาศัยอยู่กับแม่ของสามี ในระหว่างนั้นจะหาไม้เก็บรวบรวมไว้ปลูกบ้าน เมื่อครบ 6 ปีจึงสามารถแยกครอบครัวไปสร้างบ้านของตนเอง อยู่ในบริเวณบ้านพ่อแม่ส่วนจะเป็นฝ่ายสามีหรือภรรยา ก็แล้วแต่จะตกลงกัน สำหรับลูกสาวคนเล็กจะอยู่ร่วมกับพ่อแม่เป็นผู้สืบแทนมรดกต่อไป

การแต่งงานของไทลื้อแต่เดิม เดิมเป็นสิ่งที่เรียบง่ายเคร่งครัดจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสานกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับประเพณีของภาคเหนือและประเพณีไทย เช่น การทำพิธีผูกข้อมือ พิธีล้างน้ำสังข์ โดยการเชิญแขกมาร่วมเป็นจำนวนมาก

ประเพณีปีใหม่ ประเพณีปีใหม่ของไทลื้อตรงกับวันสงกรานต์ของไทย มีการประกอบพิธีทั้งหมดรวม 6 วัน ตั้งแต่วันที่ 13 – 18 เมษายน ของทุกปี วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เรียกกันว่า “จั้งซารล่อง” หรือ “สังซารล่อง” ในตอนเช้าตรู่ชาวบ้านจะยิงปืน จุดพลุ ประทัด เสียงดังสนั่นไปทั้งหมู่บ้านเพื่อขับไล่ตัวจั้งซารซึ่งเป็นตัวอัปมงคล จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่กล่าวว่า ก่อนวันจั้ง

ชาวล่อง 1 วัน ผู้ใหญ่จะชวน ลูกหลานทำความสะอาดบ้าน และกวาดขยะมูลฝอยในบริเวณบ้านกองไว้ โดยหลอกเด็กว่าในตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นจะมีปฐ์สังขารนำแข่งขนาดใหญ่มาชนไปถึง พอเช้าวันที่ 13 เมษายน ผู้ใหญ่จะตื่นแต่เช้าแล้วเผาขยะทิ้งโดยเชื่อกันว่าเป็นการเผาขับไล่อัปมงคลต่าง ๆ ด้วย เมื่อเด็ก ๆ ตื่นมาก็เชื่อว่าปฐ์สังขารชนขยะไปทิ้งจริงๆ

วันที่ 14 เมษายน เรียกกันว่า วันเนา (วันเนาวัน) เป็นวันสุกดิบ ชาวบ้านถือว่าเป็นวันอัปมงคล ผู้ใหญ่จะวางตัวสงบเสถียรไม่ด่าหรือเขียนตีลูกหลานและห้ามลูกหลานไม่ให้ด่าหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน โดยบอกว่าจะทำให้ปากเน่า ในวันนี้อย่างบ้านจะเตรียมทำขนม และอาหารไว้ทำบุญในวันรุ่งขึ้น เช่น แกงฮังเล แกงอ่อม ต้มจืดวุ้นเส้น ห่อหนึ่ง(ห่อหมก) ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวต้มมัด ในขณะเดียวกันจะเตรียมสิ่งของ เช่น เสื้อผ้า น้ำอบ น้ำหอม น้ำมันสั้มป่อยไว้สำหรับดำหัวพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และบุคคลที่เคารพนับถือกันในวันรุ่งขึ้น ส่วนในตอนเย็นของวันที่ 14 เมษายน จะพาลูกหลานไปชนทรายเข้าวัดก่อเป็นเจดีย์ทราย ในรอบปีผ่านมาศาสนิกชนทำบุญที่วัด ได้เหยียบย่ำเอาดินจากวัดติดออกไปด้วย ถือว่าเป็นบาปกรรม ดังนั้นจึงชนทรายเข้าวัดเป็นการทดแทน

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่าวัน “พญาวัน” (วันเถลิงศก) ตอนเช้าผู้ใหญ่ก็จะพาลูกหลานไปทำบุญ “ตานข้าว” กันที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ตอนสายเริ่มพิธีดำหัว เริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัวก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ จากนั้นก็จะไปดำหัวญาติผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือในละแวกใกล้เคียง ส่วนบุคคลที่อยู่ห่างไกลอาจเดินทางไป ในวันอื่นหลังจากวันพญาวันไปแล้ว ส่วนตอนบ่ายผู้เฒ่าผู้แก่จะไปฟังเทศน์อันสงสปีใหม่ที่วัด สำหรับหนุ่มสาวก็จะนัดกันไปยังจุดนัดพบที่บริเวณกลางหมู่บ้าน เพื่อแข่งขันกีฬาพื้นเมือง เช่น เล่นหมากบ้ำ (สะบ้า) เล่นก๊อบแก๊ป โกงเท้ง ในขณะเดียวกันก็จะเล่นน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน

ภาพประกอบ 50 ดำหัวญาติผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือ บ้านก้อขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

วันที่ 16 เมษายน เรียกว่า “วันปากปี” (วันปากปี) เป็นวันที่เริ่มต้นปีใหม่ของไทลื้อตอนเช้าชาวบ้านจะนำเอาสะดุ้งพร้อมทั้งเครื่องบูชาพระรัตนตรัย และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวไปประกอบพิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์กันที่วัด เพื่อให้เป็นสิริมงคลปราศจากเคราะห์ภัยทั้งปี ตอนสายก็จะเตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อยไปสรงน้ำพระร่วมกัน เรียกว่าลงอุโบสถ

วันที่ 17 เมษายน เรียกว่า “วันปากเดือน” ตอนสายชาวบ้านพร้อมใจกันไปสรงน้ำพระพุทธรูปในวิหาร สรงน้ำเจ้าอาวาสที่วัดของตน จากนั้นก็ช่วยกันล้างกุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ และทำความสะอาดวัด เรียกว่า “วันล้างวัด”

วันที่ 18 เมษายนเรียกว่า “วันปากวัน” เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลปีใหม่ลื้อ ชาวบ้านบางส่วนยังสนุกสนานอยู่ แต่ส่วนใหญ่จะเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพตามปกติ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเทศกาลปีใหม่ของชาวไทลื้อ ตั้งแต่วันที่ 13 – 18 เมษายน ชาวบ้านจะหยุดประกอบภารกิจหน้าที่การงานประกอบอาชีพตามปกติ เพื่อทำบุญ คำหัว และสนุกสนานกับญาติมิตรเพื่อนฝูง โดยที่ในยามปกติชาวไทลื้อจะมีชีวิต แต่ในเทศกาลสำคัญเช่นนี้จะใช้จ่ายจำนวนมากเพราะถือว่าปีหนึ่งมีเพียงครั้งเดียว

ประเพณีการเก็บขวัญข้าว เก็บขวัญข้าว เป็นประเพณีของชาวนาที่ประกอบพิธีภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ขัง และครอบครัว เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีเก็บขวัญข้าวแล้ว “กินบ่มีตัก จักบ่มีลง” หมายถึง กินไม่สิ้นเปลือง

พอถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวนาจะหาฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้านเพื่อหาวันที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยวตามตำราแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ วันจุม กับวันฟู ยึดตามจันทรคติข้างขึ้นข้างแรมเป็นหลัก วันจุมเป็นวันที่ไม่ดี เชื่อกันว่าหากทำสิ่งใดมีแต่จะล้มจม ส่วนวันฟูเป็นวันดี ประกอบการงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้า เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าวเมื่อนำข้าวไปเก็บที่ยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธีเก็บขวัญข้าว ถ้าหากมีนาอยู่หลายแห่งจะประกอบพิธี ณ พุ่มที่เสร็จภายหลัง

สิ่งของที่ใช้ประกอบในพิธีมี กระบุง สวิง บายศรีปากขาม 1 ชุด ดอกไม้ 1 คู่ ธูปเทียน 2 คู่ ไช้ตัม 1 ฟอง ตาแหลว 1 อัน เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ลานนวดข้าว ผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้หญิง

การประกอบพิธีเริ่มต้นด้วยการใช้มือซ้ายจับข้าวใส่กระบุง มือขวาจับพัด เรียกว่า ก้าพัดโบกเข้าไปในกระบุง 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวเชิญขวัญข้าวมา “มาเนอขวัญข้าว มาอยู่ในเล่าในเย จ้างจักย่ำหัว วัวจักย่ำเก้า หื้อมาอยู่เล่าอยู่เย” (มาเถิดขวัญข้าว มาอยู่ในยุ้งในฉาง ข้างจะเหยียบหัว วัวจะเหยียบเก้า ให้มาอยู่ในยุ้งในฉาง) ในขณะที่ทำการเก็บขวัญข้าว ก็จะเรียกขวัญเดินไปเดินมาทำพิธีวนไปเรื่อยๆ รอบลานนวดข้าวใช้สวิงตักขวัญข้าว และรวงข้าวที่ยังตกหล่นอยู่ในกระบุง

เสร็จแล้วนำกระบุงไปยังยุ้งข้าว เลือกกมูมโตมูมหนึ่งของยุ้งฉางโดยให้สูงพอสมควร นำกระบุงขวัญข้าว ลงไปพร้อมกับพูดว่า “กินอย่าไปตัก จักอย่าไปลง หื้อมันเหมือน ปาห็นก้อนหนา บ่าผาก่อนใหญ่” (กินอย่าให้ล้นเปื่อง ให้มันคงเหมือนกับหินผา) แล้วเอาสวิงลงไว้ใกล้ ๆ เป็นเสร็จพิธี

ภาพประกอบ 51 พิธีเก็บขวัญข้าว บ้านก้อขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ประเพณีแห่พระอุปคุต ประเพณีของชาวไทลื้อ เวลาถึงงาน “ตานหลวง” ได้แก่ การฉลองวิหาร ศาลา กุฏิ กำแพงวัด ฯลฯ ก็จะมีการแห่อัญเชิญพระอุปคุตให้มาช่วยห้ามมาร เพื่อช่วยรักษางาน ไม่ให้มารทั้งหลายหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายมารบกวนในงาน พระอุปคุตใช้หินแกะสลักหรือบางวัดเป็นหินลูกกลม ๆ ไม่ได้แกะสลักเป็นสัญลักษณ์ ตามตำนานอุปคุตผู้ให้สัมภาระก็ได้ยินเขาเล่าสืบ ๆ กันต่อมาเหมือนกัน เล่าว่าในสมัยพุทธกาลมีพระภิกษุรูปหนึ่งที่ยังไม่สำเร็จอรหันต์ แต่ใกล้จะหมดกิลเลสอาสนาทังปวงแล้ว ขณะจำวัดอยู่นั้นเกิดอสุจิไหลโดยไม่รู้ตัว พระภิกษุรูปนั้นก็นำผ้าสบงไปซักที่แม่น้ำ ปลาชิววายนํ้ามาบริเวณนั้นพอดีจึงกินอสุจิพระภิกษุรูปนั้น ปลาชิวเกิดตั้งท้อง แต่เป็นท้องที่ไม่ใช่ปลา กลับกลายเป็นหิน บรรดาปลาทั้งหลายในแม่น้ำจึงตั้งชื่อว่า “อุปคุต” ตั้งแต่นั้นมาอุปคุตก็เป็นใหญ่ในแม่น้ำ โดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะไปรบกวนได้

ปัจจุบันการแห่อุปคุตจะเริ่มขึ้นก่อนงานฉลอง 1 วัน โดยที่คณะกรรมการนำลูกหินหรืออุปคุตไปทิ้งไว้ในน้ำแล้วทำเครื่องหมายไว้เป็นที่เรียบร้อย ขบวนแห่เชิญอุปคุตซึ่งประกอบด้วยฮ่อง กลอง ชาวบ้านจำนวนหนึ่ง และพระอีก 4 รูป แทนสำหรับใส่อุปคุตเป็นลักษณะครึ่งวงกลมผ่ากลาง ยาวประมาณ 2 ฟุต มีคานไม้ไผ่ 2 เล่ม และมีคน 2 คน สำหรับหาม เมื่อไปถึงยังที่หมายแล้วก็จะมีคนอาสาประมาณ 4 - 5 คน เพื่อลงค้นหา ลักษณะการหาด้ายกับการจับปลา อาจมีลูกเล่นเข้าประกอบด้วยทำให้เกิดความสนุกสนาน เมื่อพบแล้วก็จะจับพร้อมแล้วให้ร้องกันอย่างสนุกสนานแล้วนำขึ้นมายังบนฝั่ง พระจะให้ศีลและสวดชัยมงคลคาถา เสร็จแล้วนำอุปคุตขึ้นแท่น แห่นำไปยังบริเวณงานไปตั้งไว้สถานที่เหมาะสม เพื่อเป็นประธานรักษาความสงบเรียบร้อยของงาน เมื่อเสร็จงาน ขบวนแห่กลับไปที่เดิม เป็นเสร็จพิธี จะเห็นว่าการแห่อุปคุตเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการจัดงาน เชื่อว่าเมื่อเชิญอุปคุตมาเป็นประธานรักษาความสงบแล้ว จะไม่มีสิ่งชั่วร้ายหรือมารมารบกวนตลอดงาน

ประเพณีการสู่ขวัญควาย สู่ขวัญควาย ประเพณีที่เตือนสติและจิตใจให้คนเรารู้สึกถึงความกตัญญูต่องานที่ ระวังถึงบุญคุณของสัตว์ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เรา โดยเฉพาะควายที่ได้ให้แรงงานไถนาเพื่อพลิกแผ่นดินให้คนได้ปลูกข้าว ในขณะที่ไถคราดนั้น บางครั้งได้ดู ดำ เฝียน ตี ดังนั้นเมื่อสิ้นฤดูกาลไถคราดจึงมีการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย สิ่งที่ใช้ประกอบในพิธีมี ไก่ต้มตัวเมีย 2 ตัว ข้าวกล่ำ 1 มัด ด้ายสายสิญจน์นำมาพบบัน 7 เส้น สวยดอกไม้ (กรวย) 1 คู่ แถกควาย 1 อัน

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี เมื่อจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีเรียบร้อยแล้ว เจ้าของจะนำควายไปอาบน้ำทำความสะอาด แล้วนำมาเข้าสู่พิธี ใช้ด้ายสายสิญจน์ผู้นวดดอกไม้มัดเขาทั้งสองข้าง ส่วนไก่ต้มนั้นนำไปบรรจุใส่ถาดวางไว้ใกล้ ๆ ควาย เริ่มต้นพิธีโดยหมอทำขวัญกล่าวพรรณนาถึงบุญคุณของควาย และการใช้งานไถคราดพลิกแผ่นดินให้ได้เพาะปลูก จากนั้นก็ขอให้อริกรรมที่ได้ล่วงเกิน ด ต่่า เฝื่อน ตี ในระหว่างฤดูกาลทำนาคำกล่าวสวดขวัญควายควาว่า

“อัญชะในวันนี้เป็นสันติ ย่ำสึงสึงกับย่ำสึงไล่คดดินมาบ้นไว้แบ่งความดำก่อน
ส่วนไรนาฝนตกลงมาจุ่มแผ่นดิน จุ่มแผ่นดินตุ้ม ฝนตกหาใหญ่ไม่ใส่น้ำนาคอน เอาปอนเอาป้อมาผูก
คอเจ้าแล้วมาขอสุมา ขวัญหางได้กวัดแกว่ง สุมาขวัญแข่ง สุมาขวัญชา สุมาขวัญตา สุมาขวัญหน้าหื้อ
เข้าได้กิน น้ำปามาแยง ถ้าสัตว์ตัวใดบ่ดีเป็นเอาไปฟ่านแทงกินเลือดมากสัตว์ตัวนี้ดีจักลากได้ข้าวเต็ม
เล้าเต็มถุง ฯลฯ” อ้างอิงด้วย

เมื่อกล่าวจบแล้ว ก็เอาแขนขึ้นใส่คอควาย แล้วทำพิธีปลดแอกโดยกล่าว
ว่า “ปลดจากแอก แยกจากไถ ฝนตกจะไปฝนเป็นกล้า ฟ้าฮ้างจะไปฝนในนา ปล่อยกินหญ้าอ่อนน้ำใส”
เสร็จแล้วเอาทางหล้าและหญ้าอ่อนที่เตรียมไว้ให้ควายกินเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการแหกนา แหกนา คือการแหกนาของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ แหกนาตอนหัวนกกัล้าและแหกนาวันปลุกนา (ดำนานา) ประเพณีแหกนาชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อกราบไหว้พระแม่ธรณี รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขออนุญาตพลิกแผ่นดินทำกิน การแหกนาหัวนกกัล้า ก่อนประกอบพิธีจะต้องไปขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำหมู่บ้านเพื่อดูฤกษ์วันให้เป็นมงคลเสียก่อน ตำราระบุว่าบุคคลใดก็ตามจะไถ่นา ให้ดูการกลับตัวของนาควเวลาไถให้เริ่มจากทิศหัวนาควไปยังทิศหางของนาควไม่ย้อนจากหางไปสู่ทางหัวนาคว เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการย้อนทวนเกล็ดนาคว ทำให้เปลืองผ้าและอุปกรณ์การไถ การแหกนาตอนปลุก การประกอบพิธีใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า “ข้าวปั้นกล้วยหน่วย” เพื่อไว้บอกกล่าวพระแม่ธรณี โดยกล่าวว่า เอ้อ บัดเดี๋ยวนี้ ข้าจักแหกนาวันนี้ จะได้ปลูกข้าวก็ขอหื้อคุณแม่พระธรณี เจ้าที่มาปกป้องรักษาทำของอาจนางูสม กลมทวิแม่นางนาฏน้อย แม่ธรณีอันเป็นผู้หล้าแล้วลืมนั่น ตื่นแล้วหรือยังสดดังไสกวิฑูร ข้าพเจ้าจักแหกนານี้ขอพึ่งเงาแข่งเงาชา กับแม่ธรณีเป็นจำของกุงก้านฮักษาสัตว์ร่ายอย่าได้มากระทำร้าย

เมื่อเริ่มปักดำข้าวกล้าต้นแรกให้พูดว่า “พุทฺธิ์ สรณิ คจฉามิ” ต้นที่สองพูดว่า “ธรรมิ์ สรณิ คจฉามิ” ต้นที่สามพูดว่า “สังฆิ์ สรณิ คจฉามิ” แล้วปักดำไปเรื่อย ๆ โดยกล่าว ไตรสรณคมไปจนจบ เรียกว่า “สรณคมบั้ง” เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่เป็นระเพณีที่ชาวไทลื้อปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว กล่าวคือเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว ก่อนจะนำข้าวไปดำหรือนำไปสี ต้องหาฤกษ์ยามวันดีโดยดูจากตำราซึ่งจารึกลงบนแผ่นไม้ขนาดกว้างราว 4 นิ้ว ยาวราว 1 ศอก เรียกว่า ปักตะตี่นา ซึ่งจะมีอยู่ประจำที่ยุ้งข้าว

การตานข้าวใหม่จะเริ่มในตอนเช้า โดยนึ่งข้าวใหม่พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลของการกินข้าวใหม่ไปยังบุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการนำข้าวใหม่ไปถวายพระด้วยภายหลังกลับจากการทำบุญที่วัด ก็จะทำข้าวใหม่และอาหารไปให้บุพการีที่ยังมีชีวิตอยู่รับประทานก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เมื่อรับประทานเสร็จแล้วก็จะให้พรแก่ลูกหลาน เช่นกล่าวว่า “กินอ้อมไปฮื้อตัก จักอ้อมไปฮื้อลง หื้อกินมันกินเย็น กินยาว” หมายถึงว่า อย่าให้กินเปลืองให้กินไปได้นาน ๆ

จะเห็นได้ว่าประเพณีตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นการแสดงกตัญญูกตเวที ตอบแทนแก่ผู้มีพระคุณ ได้แก่ บุพการี ทั้งผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและผู้ที่มีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านั้นได้บุกเบิกสร้างไร่ไว้ให้ลูกหลานทำมาหากิน ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตจึงตอบแทนบุญคุณด้วยการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ประเพณีทำบุญสลากภัต (ตานก้วยสลาก) การทำบุญเป็นพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาเป็นการบำเพ็ญการกุศล จะเป็นการบูชาหรืออุทิศส่วนกุศลไปหาผู้ที่มีฐานะพึ่งจะได้รับส่วน

บุญนั้นๆ โดยยึดหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา เป็นแนวทางของการปฏิบัติสืบทอดกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน เพราะอาศัยทำสืบทอดกันมาทุกสมัยจึงกลายเป็นประเพณี ดังจะแยกออกไว้เป็นประเภทๆ ส่วนพิธีการนั้นย่อมเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนักปราชญ์บัณฑิตโหราจารย์ทำให้เป็นแบบแผนแล้วทำสืบทอดกันมา ดังนี้

ประเพณีทำบุญสลากภัต คนโบราณเรียกว่า ทานก่วยสลาก ทานข้าวสลาก หรือ กินข้าวสลากมาปัจจุบันมักเรียกว่า กินก่วยสลาก การเตรียมทำบุญสลากนั้นต้องรู้กำหนดวันเดือนที่จะทำบุญก่อน เพราะทำบุญสลากจัดเป็นการทานประเภทหนึ่งนิยมการทำบุญสลากเป็นไปตามท้องถิ่นย่อมไม่ตรงกัน เช่นทางภาคกลางถือเอาฤดูที่มีผลไม้เช่น ทุเรียน มะม่วง มะปราง เป็นต้น ผู้มีจิตศรัทธาจะร่วมทำบุญสลากภัตขึ้น ส่วนทางเหนือมักถือตามฤกษ์สุราทไทย เช่น เดือน 12 (เดือน 10 ได้) มักจะทำบุญสลากภัตส่วนใหญ่จะถือตามจันทรคติ

วิธีปฏิบัติจัดวันดา 1 วัน วันทำบุญ 1 วัน แต่วันดาไม่ได้ผูกสวดอย่างทุกวันนี้ มักทำของใครของมัน หากมีศรัทธามากก็แล้วแต่จะเฉลี่ยกันไปตามกำลัง หากวัดมีศรัทธาน้อย 60 – 100 หลังคาเรือนวัดจะต้องตักเส้นสลาก คือแบ่งกันเอาถ้วยน้อยที่ถ้วย ถังใหญ่ก็ถัง ถังใหญ่ก็ถัง เจ้าภาพมักจะสร้างหอผ้า ปราสาท มณฑป สังเค็ด ต้นฉัตร ถ้าเอากัณฑ์น้อยมักจะทำเป็นกัณฑ์การ ทำเอาไม้บังไม้ฉากมาจักตอกแล้วสานแบบชะลอมมีขอบกลมๆ เอาตองสาหรือตอกกล้วยทับภายใน เพื่อป้องกันสิ่งของจะตกหายแล้วมีต้นคานหรือต้นกล้วยปักกลางก้วยแล้วปักยอดของสมณบริโศกบางที่ มวนบุหรืเป็นแพฯแขวนต้นชา ถ้าเป็นสวดสังเค็ดก็ร้อย เพราะสวดสังเค็ดมีรูป สะดวก หากเป็นเงินแถบรูป หรือเหรียญบาท ตราข้างก็ใช้ถักบางที่ผู้ชำนาญใช้ข้าวเปลือกมาถักรอบเงินบาทหรือรูปใครใส่กัณฑ์ บาทหรือรูปถือว่าเงินมาก โบราณก้วยหนึ่งจะแขวน 1 – 3 สวดสังเค็ด หรือมากขึ้นไปถึง 5 สวดสังเค็ด หรือ 1 รูป หรือหนึ่งแถบ ก้วยน้อยประมาณ 10 – 20 สวดสังเค็ด

ถ้าโชคดีได้หอฟ้า ปราสาท มณฑป สังเค็ด ก็จะได้พวก สาต หมอน ถ้าเขา ทานให้คนตายก็จะมีกางเกง หมวก เสื้อ ชิน แวน หวี และของบริโศก ข้าวต้ม ขนม กล้วย อ้อย ส้ม ต่างๆ บางที่ก็มีอาหารแห้ง มีห่อข้าว พริก ในก้วยจะมีกระบอกใส่น้ำ ขนมเส้น (ขนมจีน) มีน้ำพริกแห้ง ต้มยำ มีหยวกกล้วยหั่นให้ละเอียดต้มปนกับน้ำปลาอย่างปรุงเครื่อง

ก้วยสลากและข้าวปลาอาหารที่ใส่ก้วยของสลาก บางที่ญาติโยมมักจะเอากะบุงตามพระเถระไป พอได้ก็ถือเทใส่กระบุงโยมหาบมาให้ มักจะเป็นพวกสาว ๆ หาบกระบุงลัดทุ่งนาสนุกสนาน พวกหนุ่มสาวชอบไปทำบุญสลากกับพระเถระ บางที่ผู้หญิงสาว ๆ สวย ๆ ทำก้วยสลากไปทานแล้วมักทำเส้นสลากมีสำนวนใส่คำถ้าพระเถระได้มักจะให้ชาวบ้านวัยรุ่นไปอ่านต่อหน้าเจ้าของก้วยสลาก อ่านแล้วให้ร้องใส่เนื้อในเส้นหยอกเย้ากันไปในตัว สนุกสนานของพวกหนุ่มสาวแล้ว สาว ๆ ก็มักจะมวนบุหรืมวนเล็กๆ เเท่นิ้วหัวนิ้วก้อยยาวแค่นั้นถักทำเป็นแพแขวนก้วยสลาก บางแพยาวขนาด

ศอก ส่วนเครื่องกั้นนั้นแล้วแต่เจ้าของศรัทธาจะใส่อะไรไปบ้าง มะพร้าว ส้มโอ อ้อย เป็นลำหรือตัดขนาดศอก ที่ขาดไม่ได้คือ สาด หมอน ไม้กวาด ถ้วยชาม เครื่องบริวารของพระ นี่เป็นการทำบุญสลากแบบโบราณ

เส้นสลากโบราณใช้ใบตาลคัดเอาใบที่สวยงามไปใหญ่ ยาวๆ นำมาแหกออกเป็น ใบๆ แล้วตากแห้งนำมาเขียนเส้นสลากใช้ภาษาล้านนา การเขียนต้องอาศัยมีความชำนาญ ส่วนใหญ่จะเป็นน้อยหรือนาน (ทิด) ที่สึกมาแล้ว หรือภิกษุสามเณรในวัดที่เป็นญาติเป็นผู้เขียนให้เส้นสลากมี 2 ลักษณะคือ เส้นน้อย หมายถึง เส้นกวนน้อยทำเป็นซองหรือเป็นชะลอมบรรจุสิ่งของทำบุญพอสมควร เช่น ส้มสั้กลูก อ้อยสักท่อน ข้าวต้มสัก 2 – 3 ช้อน ปลา เนื้อ ข้าวห่อ พอกกับการขบขันใส่ชะลอมนั้นๆ เรียกว่า กวนสลากน้อย เจตนาศรัทธา นาย – นาง ... ก็ได้หาสลากซองหนึ่งเพื่อว่าจักท่านไปหาญาติ พ่อ – แม่ ชื่อ นาย – นาง... ผู้ล่วงลับไปแล้ว อนุบุญอันนี้รอดไปถึงพ่อแม่ ญาติผู้เข้าจ้มเตี๊ยะ ศรัทธา นาย – นาง บ้านเลขที่ ... อธิ์งหาเอาเตี๊ยะ เนอ ถ้าเป็นเส้นใหญ่หมายถึง เส้นกัณฑ์ใหญ่เป็นหอผ้า ปราสาทสังเค็ด หรือสร้างรูป ช้าง – ม้า วัว – ควาย ก็แล้วแต่จะเขียนเส้นสลากว่า สตินนั วตเมทานั ป้าสาทำ สปริวาร อภะชะธสาธณะ สุพะพะโกกิ ยะโลกุตตระ มคคผละสมปตติณั อรหันตา อรหันตี มคคะญานั ตินนั นิพพานปัจจโย โหนต แล้วต่อด้วยชื่อเจ้าภาพ... เรียกว่าเส้นหลวง ถ้าผู้ใหญ่ได้เรียกว่ามีโชค ทั้งนี้เพราะเป็นการเสี่ยงโชค แต่ละวัดกินสลากก็ได้คัดเส้นใหญ่ออกจากกันแล้วแต่โชคใครโชคมัน

ส่วนการทำบุญข้าวสลากของชาวไทลื้อ การจัดไทยทางแบบเดียวกัน ที่แตกต่างกันออกไปนั้น คือการจัดเส้นสลากชาวไทลื้อจะเขียนด้วยกระดาษแล้วพันกับไม้ จะมีขนาด 10 ซม. หรือ 4 นิ้ว พุด พันกระดาษที่เขียนด้วยผูกพันจนแน่น เอารวมกันไว้ในพานหรือถาด เมื่อพร้อมแล้วก็แบ่งส่วนของพระมีเท่าไร แล้วทำเป็นมัดๆ ครอบตามหัววัดต่างๆ ที่ถึงกันทั้งนี้ เพื่อมิให้มองเห็นข้อความในเส้นสลากที่จะเกิดการทุจริตขึ้นในระหว่างพระสงฆ์ เป็นการทำอย่างมิดชิดดี และเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทลื้อไว้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ภาพประกอบ 52 ประเพณีทำบุญสลากภัต (ตานก๋วยสลาก) บ้านกือขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ประเพณีการตาย ประเพณีการตายของชาวไทลื้อในสมัยก่อน จะมีลักษณะแตกต่างไปจากประเพณีไทยโดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการทำศพสิบสองปันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตายจะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่ใช้ผ้าขาวปิดทับข้างนอก ด้านบนสานไม้ไผ่ปิดทับ เรียกว่า “หล้อง” โดยทั่วไปมักเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วรีบนำไปฝัง ขณะที่นำศพไปยังป่าช้า เขย (สัปเหร่อ) จะใช้ไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 เมตร 2 ลำผูกติดกับหล้องทั้งสองข้าง แล้วใช้เขยจำนวน 4 คน หามไปฝังยังเสร็จแล้วใช้แผ่นไม้ปิดทับแล้วตัดหนามไม้ไผ่มาคลุมทับอีกทีหนึ่งเพื่อป้องกันสัตว์มากุ้ยเฉย

ส่วนคนตายทั้งกลม หรือเรียกว่า ตายพราย เป็นสิ่งที่น่ากลัวมากสำหรับชาวบ้าน ถ้าหากมีคนตายทั้งกลมจะรีบนำไปฝังทันที โดยไม่ให้ทันข้ามวันข้ามคืน ถ้าตายตรงไหนจะเจาะพื้นบ้านเป็นช่องตรงนั้น เพื่อนำศพออกจากบ้านโดยไม่ให้ผ่านประตูห้องหรือบันไดบ้าน การทำศพต้องดำเนินการอย่างรีบเร่ง จะห่อด้วยเสื่อเพียงอย่างเดียว แล้วรีบนำไปฝังให้เร็วที่สุด บริเวณที่ฝังต้องแยกออกไปต่างหาก ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้าผีดิบ ส่วนสามีของผู้ตายต้องรีบเข้าวัดแล้วบวช 3 วัน หรือ 7 วันเป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นการป้องกันการติดตามรังควาน

ประเพณีการทำศพของหมู่บ้านไทลื้อในสมัยก่อน ส่วนใหญ่จะใช้การฝัง ส่วนการเผาศพจะมีบ้างเฉพาะศพผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมาก จะใช้การเผาทั้งหมด แต่มีข้อห้ามคือ ถ้าเป็นศพทั้งกลมต้องแยกเผาต่างหากไม่เผาในบริเวณเชิงตะกอนที่ใช้เผาศพโดยทั่วไป

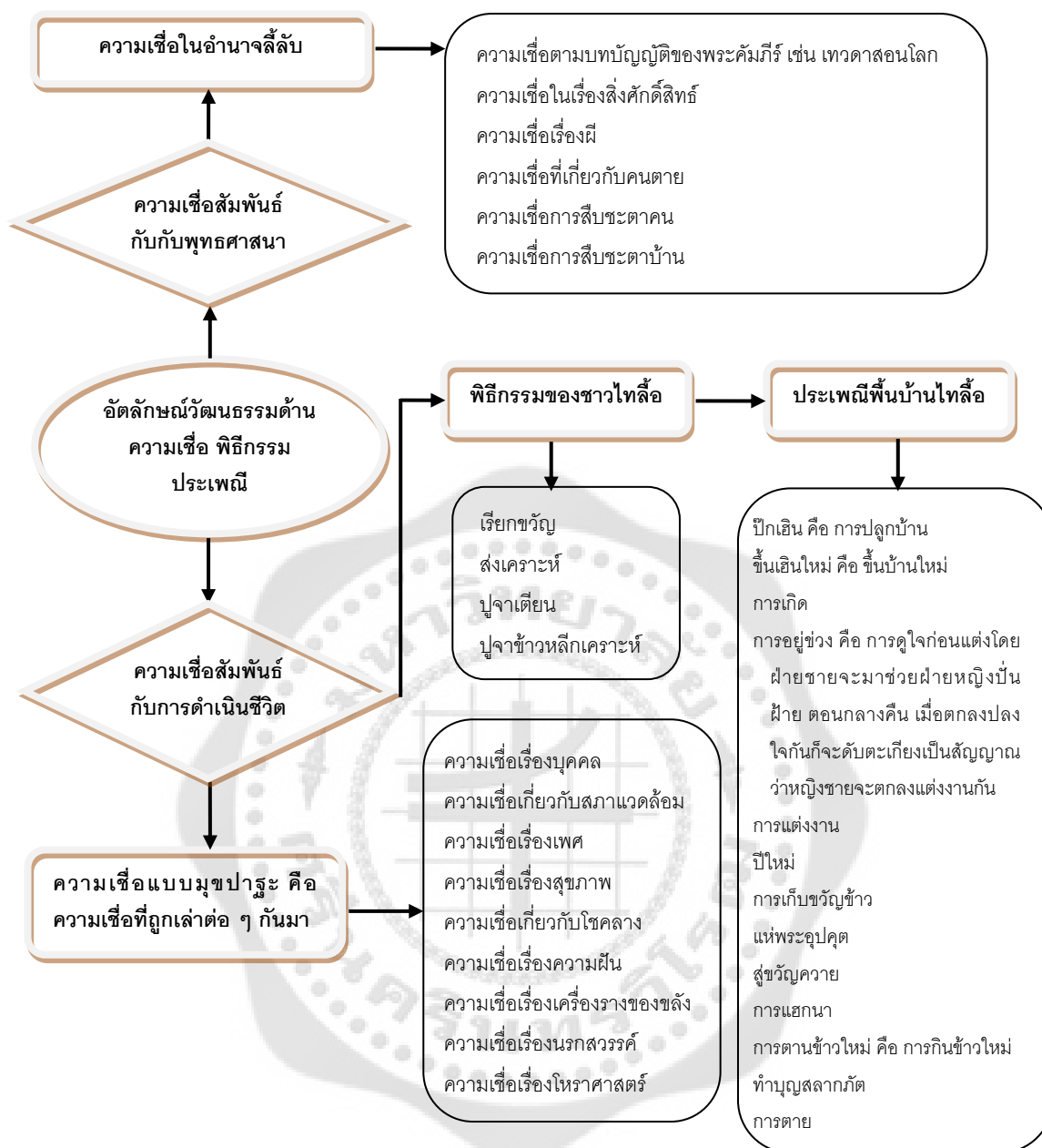

ภาพประกอบ 53 การเผาศพตามประเพณีไทลื้อ

ที่มา: รุจยา อากาศ และคณะ (ม.ป.ป.)

ตาราง 5 สรุปความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีของชาวไทลื้อ

สรุปความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีของชาวไทลื้อ	
ความเชื่อสัมพันธ์กับกับพุทธศาสนา	
ความเชื่อในอำนาจลี้ลับ	ความเชื่อตามบทบัญญัติของพระคัมภีร์ เช่น เทวดาสอนโลก
	ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
	ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อที่เกี่ยวกับคนตาย
	ความเชื่อการสืบชะตาบ้าน
	ความเชื่อการสืบชะตาคน
ความเชื่อสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต	
ความเชื่อที่ถูกเล่าต่อกันมา	ความเชื่อเรื่องบุคคล ความเชื่อเกี่ยวกับสภาวัดล้อม
	ความเชื่อเรื่องเพศ ความเชื่อเรื่องสุขภาพ
	ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง ความเชื่อเรื่องความฝัน
	ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
	ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์
ความเชื่อในพิธีกรรมประเพณีพื้นบ้าน	เรียกขวัญ ส่งเคราะห์ ปลูกเตียน ปลูกข้าวหลักเคราะห์
	ปักเฮิน คือ การปลูกบ้าน
	ขึ้นเฮินใหม่ คือ ขึ้นบ้านใหม่
	การเกิด
	การอยู่ช่วง คือ การดูใจก่อนแต่งโดยฝ่ายชายจะมาช่วยฝ่ายหญิงปั้นฝ้ายตอนกลางคืน เมื่อตกลงปลงใจกันก็จะดับตะเกียงเป็นสัญญาณว่าหญิงชายจะตกลงแต่งงานกัน
	การแต่งงาน ปีใหม่ การเก็บขวัญข้าว
	แห่พระอุปคุต สู่ขวัญควาย การแฮกนา
	การตานข้าวใหม่ คือ การกินข้าวใหม่ ทำบุญสลากภัตและการตาย

ภาพประกอบ 54 แผนภาพสรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีของชาวไทย

1.4 ภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทย

จากการศึกษาภูมิปัญญาของชาวไทยผู้วิจัยได้พบว่า ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทย โดยผู้วิจัยได้จำแนกภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดออกมาเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ผู้วิจัยแบ่งประเภทเป็นดังนี้

1.4.1 ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า 4 ประเภท ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาการทอผ้าชาวไทยที่ใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ ตุ้ม ผ้าห่อคัมภีร์

2) ภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อ ประกอบด้วย ผ้าเช็ด ผ้าขึ้น เสื้อชาย-หญิง กางเกงและ ผ้าโพกหัวชาย-หญิง

3) ภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ในห้องนอนของชาวไทลื้อประกอบด้วย หมอน ที่นอน ผ้าปูและผ้าห่ม

4) ภูมิปัญญาการย้อมผ้าของชาวไทลื้อ

1.4.2 ภูมิปัญญาด้านการจักสาน 2 ประเภทดังนี้

1) ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ชันแก้ว 3 ประการ

2) ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย สุ่มจับปลา สุ่มไก่ ไชดักปลา ตุ่มเยียน(ตุ่มดักปลาไหล) ช้อง สวิงและกระดิ่งวัวควาย และเครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือน ประกอบด้วย กระดง ช้อนขากะรอก หวดนึ่งข้าว หวดล้างข้าว หมวกจีน ตะกร้า พักข้าว แบริ้วข้าว มะขาก ชันโตก ผักมิด ที่ผึ่งข้าวเหนียวหนึ่ง ทัพพี

1.4.1 ภูมิปัญญาการทอผ้า

ผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์จากการทอผ้าไว้ 3 ประเภทดังนี้

1) ภูมิปัญญาการทอผ้าชาวไทลื้อที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ตุง ผ้าห่อคัมภีร์ พระครูโชติธรรมมาภินันท์เจ้าอาวาสวัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา (2557: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า จุดประสงค์ของการทำตุงคือ การทำถวายเป็นพุทธบูชา โดยทั้งชาวไทลื้อจะถือว่าการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วหรือถวายเพื่อเป็นปัจจัยส่งกุศลให้แก่ตนไปในชาติหน้า ดังจะพบว่ารูปแบบของตุงมักจะมีไม้คั่นเป็นปล้อง ๆ คล้ายกับชั้นบันได ซึ่งจะเป็นทางไต่ขึ้นไปสู่สวรรค์ เบื้องบน บางทีไม้คั่นนี้ก็มี 16 อัน หมายถึง สวรรค์ 16 ชั้น (ตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิ)

ตุงที่ทำจากผ้าฝ้าย โดยทั่วไปจะมีลักษณะกว้าง 10 – 40 ซม. ตามขนาดความกว้างของฟืม ส่วนความยาวนั้นไม่แน่นอนอาจจะยาวตั้งแต่ 1- 5 เมตร โครงสร้างของตุงจะประกอบด้วยส่วนหัว ตัว และหาง โดยมีไม้สอดคั่นเป็นระยะ ๆ ใบลาน ฯลฯ เป็นรูปดอกไม้ หรือเป็นพู่ห้อยประดับตลอดทั้งผืน ส่วนหัวตุงหากแขวนกับเสาไม้ไผ่ ก็จะนิยมต่อส่วนหัวนี้โดยทำเป็นรูปโครงปราสาท ซึ่งใช้ไม้ฉลุหรือไม้ไผ่ขัดมันเป็นโครงแข็งแรง และส่วนหางตุงก็จะมีชายตกแต่งด้วยอุบะ ระบายอย่างสวยงามอีกด้วย

เรามักจะพบตุงที่ชาวบ้านทำถวายวัด ปรากฏแขวนไว้ในวิหาร โดยเฉพาะจะพบมากในวัดของชาวไทลื้อ นอกจากนี้ก็อาจพบแขวนไว้กับเสาตุงปักตรงบริเวณลานวัดด้านหน้าวิหาร โดยเฉพาะในงานฉลองหรืองานสมโภชต่าง ๆ เช่นในงาน “ปอยหลวง” ซึ่งเป็นงานฉลองการก่อสร้าง

หรือบูรณะอาคารต่าง ๆ ในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ฯลฯ ก็จะมีการปักเสาไม้ไผ่แขวนตุ้มประดับไว้สองฟากถนนที่จะเข้าไปสู่วัดเรียงรายเป็นทิวแถวระยะยาวถึง 500 เมตร เป็นสัญลักษณ์ว่ามิ่งงานสมโภชที่วัดแห่งนั้นด้วย

ตุ้มผ้าทอที่มีลักษณะเด่นก็คือ ตุ้มของชาวไทลื้อ ซึ่งเป็นตุ้มที่ทอด้วยเทคนิคการขีดและจกลักษณะลวดลายบนผ้าตุ้มจะคล้ายคลึงกับลายขีดและจกบน “ผ้าหลบ” (ผ้าปูที่นอน) แต่จะมีโครงสร้างที่สำคัญคือ ส่วนล่างสุดนิยมทอเป็นรูปปราสาททรายล้อมด้วยรูปสิ่งของเครื่องใช้บางอย่าง เช่น น้ำตัน ชันดอก เป็นต้น ส่วนของรูปปราสาทนั้นจะมีช่วงความยาวมากกว่าช่วงอื่นๆ ซึ่งค้นด้วยการสอดไม้ไผ่เป็นปล้องๆ ไปลวดลายในช่วงบนขึ้นไปนั้นอาจจะเป็นรูป เรือ ช้าง ม้า หงส์ นก นาค ดอกไม้ ต้นไม้ ฯลฯ หรืออีกลักษณะหนึ่งก็คือตุ้มที่มีเฉพาะส่วนของรูปปราสาทตรงส่วนหางนี้ ส่วนด้านบนขึ้นไปจะเป็นเพียงฝ้ายเส้นยืน ค้นด้วยไม้ไผ่เป็นช่วง ๆ โดยไม่มีการทอเป็นผืนผ้า หรือลวดลายแต่อย่างใด ซึ่งรูปแบบอย่างหลังนี้เรียกว่า “ตุ้มโย”

“ตุ้มโย” ยังใช้เรียกตุ้มอีกลักษณะหนึ่ง คือ ตุ้มที่ใช้เส้นฝ้ายสีขาว มัดหรือถักเป็นรูปแบบต่างๆ (บางแบบคล้าย ๆ กับการชักใยของแมงมุม) โดยมีไม้ไผ่สอดเป็นโครงยึดเป็นช่วงๆ แล้วตกแต่งด้วยวัตถุเป็นรูปดอกไม้หรือพู่ห้อย ให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น ตุ้มผ้าทอส่วนใหญ่จะนิยมใช้ฝ้ายสีขาว มีลวดลายขีดสีดำและแดงเป็นเส้นพุ่ง แต่บางผืนก็อาจจะเป็นตุ้มสีแดง โดยมีเส้นพุ่งหลากสี เช่น สีเขียว สีเหลือง สีขาว สีดำ เป็นต้น และในปัจจุบันก็มีการใช้วัสดุเส้นใยสมัยใหม่ทอ ทำให้เกิดสีสันหลากหลายสีเพิ่มขึ้นอีก นอกจาก “ตุ้มโย” และตุ้มที่เป็นผ้าทอลวดลายต่าง ๆ แล้ว ยังมีตุ้มที่ใช้กรรมวิธีผลิตแบบง่าย ๆ คือใช้ผ้าสีแดงหรือขาวตัดให้มีขนาดยาวตามรูปแบบตุ้ม แล้วใช้กระดากทองตัดหรือฉลุเป็นลวดลาย ทากาวติดลงบนผ้าให้เกิดลวดลาย แล้วตกแต่งด้วยพู่ห้อยต่าง ๆ อีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการนิยมทอผ้าตุ้มเป็นสีธงชาติไทยคือ สีแดง น้ำเงิน ขาว ซึ่งเป็นลักษณะตุ้มแบบใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานนี้ ยังมีตุ้มอีกประเภทที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพบโดยตรงได้แก่ “ตุ้มสามหาง” และ “ตุ้มสองหาง” เป็นตุ้มที่ใช้นำขบวนแห่ศพ ซึ่งมีขนาด รูปลักษณะ และหน้าที่ใช้สอยต่าง ๆ จากตุ้มผ้าที่กล่าวมาแล้วเนื่องจาก “ตุ้ม” ที่ปรากฏมีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบ โครงสร้าง วัสดุ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ

ภาพประกอบ 55 ภูมิปัญญาการทอตุ่ง ที่อำเภอเชียงคำ และอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ลวดลายที่ปรากฏบนตุ่ง สะท้อนความเชื่อต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ
ผู้วิจัยขอสรุปลวดลายของตุ่งที่สัมพันธ์กับความเชื่อดังนี้

ตาราง 6 สรุปลวดลายและความเชื่อจากตุ่งที่ใช้ในพิธีกรรม

ลวดลายตุ่ง	ความเชื่อ
ลวดลายจากสัตว์ นกษัตร 12ราศี	เชื่อว่าเมื่อถวายเป็นตุ่ง แล้วเมื่อเกิดชาติหน้าจะพบ ความอุดมสมบูรณ์เพียบพร้อม มีบารมีมากมาย
	
ลวดลายปราสาท	เชื่อว่าเมื่อถวายเป็นตุ่งลวดลายปราสาท จะได้ขึ้นสวรรค์
	

จากการศึกษาประมวลภาคเอกสารและสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า ผ้าห่อคัมภีร์ของชาวไทลื้อในอดีตมีประเพณี “การสร้างธรรม” ถวายวัด ซึ่งถือว่า ได้อานิสงส์มากการสร้างธรรม ก็คือการเขียนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น คำสอน ชาดก ตำนาน ประวัติ ฯลฯ ลงบนใบลาน คัมภีร์ใบลานเหล่านี้จะจัดทำอย่างประณีต จารด้วยอักษรธรรม มีไม้แกะสลักปิดทองงดงามประกบใบลานไว้ไม่ให้ฉีก มีผ้าห่อคัมภีร์นี้และมัดด้วยด้ายพัน ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน จะมี 2 ลักษณะ คือ

1. ผ้าที่ทอด้วยเส้นฝ้ายหรือไหมล้วน ๆ แบบธรรมดา ก็คือเป็นผ้าไหมอาจทอด้วยเทคนิคธรรมดา หรือทอเป็นผ้าลายมัดหมี่ขนาดกว้างยาวประมาณ 75 x50 ซม.

2. ผ้าที่มีไม้ไผ่สอดสลับ ซึ่งจะใช้เส้นฝ้ายหลากสี มีทั้งที่ทอด้วยเทคนิคธรรมดา และทอด้วยวิธีขัดเป็นลวดลายพื้นฐานรูปต่าง ๆ สลับกับไม้ไผ่สอดคั่นเป็นระยะโดยตลอด หรืออีกลักษณะหนึ่งคือ ทอด้วยวิธีเกาะโดยสลับสีเส้นฝ้ายกับไม้ไผ่สอดคั่นกันจนเป็นผืนเป็นลวดลายเรขาคณิต มีขนาดกว้างยาวประมาณ 55 x30 ซม.

ปัจจุบันนี้ประเพณี “การสร้างธรรม” ได้เสื่อมไป การทอผ้าห่อคัมภีร์ใบลานจึงเสื่อมสูญไปด้วย คงเหลือแต่ผ้าที่ปรากฏหลักฐานห่อคัมภีร์เก่าแก่เก็บไว้ใน “หอธรรม” (หอไตร) ตามวัดต่าง ๆ เท่านั้น เราจะสามารถรู้ได้ว่า ผืนผ้าเก่าแก่ที่สืบทอดมาเป็นผ้าห่อคัมภีร์ ก็ด้วยสังเกตจากขนาดของผืนผ้า ลักษณะการใช้ไม้ไผ่สอดคั่น หรือการขลิบริมผ้าโดยรอบด้วยผ้าสีแดงหรือขาว และมักมีเส้นด้ายสำหรับมัดห่อคัมภีร์ร้อยติดอยู่

2) ภูมิปัญญาการทอผ้าประเภทเครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อ ประกอบด้วย ผ้าเช็ด ผ้าขึ้น เสื้อชาย-หญิง กางเกงและ ผ้าโพกศีรษะชาย-หญิง

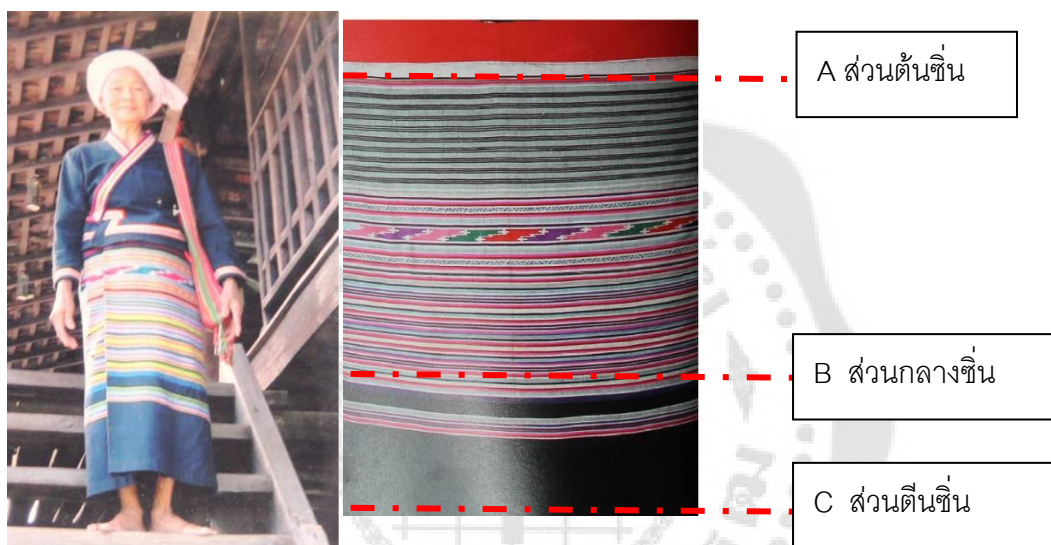
ผ้าเช็ด จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และประมวลผลพบว่า ผ้าเช็ดของชาวไทลื้อมี 3 ประเภท ได้แก่ ผ้าเช็ดหลวง ผ้าเช็ด(ผ้าพาดบ่า)ไว้สำหรับตกแต่งร่างกายและผ้าเช็ดน้อยเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม งานศพ โดยผู้วิจัยได้สรุปผ้าแต่ละประเภทดังนี้

ผ้าเช็ดหลวง พบว่าเป็นผ้าที่ชาวไทลื้อนิยมทอเพื่อถวายวัด เหมือนกับตุงแต่ลวดลายการทอผ้าเช็ดหลวงแตกต่างกับตุง เป็นอย่างมากเพราะผ้าเช็ดหลวงจะไม่นิยมทอเป็นปล้อง ๆ และไม่ใช้ลวดลายรูปปราสาท แต่จะนิยมทอเป็นลวดลายของดอกไม้ ต้นไม้ รูปสัตว์ และรูปทรงเรขาคณิตมีขนาดยาว ประมาณ 2-3 เมตร กว้างประมาณ 15-30 ซม.มีลักษณะคล้ายตุง

ผ้าเช็ด (ผ้าพาดบ่า)พบว่าเป็นผ้าที่ทำขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งร่างกายของผู้ชายไทลื้อ สำหรับไว้ใช้พาดบ่าเพื่อออกงานสำคัญในโอกาสต่าง ๆ เช่นงานวัดงานบุญประเพณี การพาดบ่าสามารถพาดจากซ้ายมาขวาหรือขวามาซ้ายก็ได้ ขนาดยาวประมาณ 1-1.50 เมตร กว้างประมาณ 15-40 ซม.

ผ้าเช็ดน้อย พบว่าเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ ลักษณะการทอผ้าเป็นผืนเล็ก ลวดลายปราสาท การใช้งานเป็นการนำผ้าเช็ดน้อยวางบนฐานของปราสาท เพื่อให้พระสงฆ์ทำพิธีเชยผ้าเช็ดน้อยแล้วจึงเก็บผ้าเช็ดน้อยนั้น ขนาดยาวประมาณ 15 x 25 ซม.

ผ้าซิ่น จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ซิ่นของชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา นั้นมีความแตกต่างจากชาวไทลื้อในจังหวัดอื่น ๆ ความแตกต่างที่พบ คือ ลวดลายการทอ ลวดลายผักแว่น หรือลายน้ำไหล ภูมิปัญญาในการทอเกิดจากบรรพบุรุษได้สอนให้ผู้หญิงชาวไทลื้อต้องทำเครื่องแต่งกายเสื้อผ้าต่าง ๆ ใช้เอง เมื่ออดีตไม่มีการซื้อขาย แต่ละบ้านผู้หญิงต้องทำหน้าที่จัดเตรียมให้กับบุคคลในครอบครัว

ภาพประกอบ 56 การแต่งกายด้วยผ้าไทลื้อ แม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

จากภาพด้านบนผู้วิจัยได้อธิบายส่วนต่างๆ ของผ้าซิ่นดังนี้

A ส่วนต้นซิ่น เป็นส่วนเอนที่ต้องพับและรัดเข็มขัดในขณะที่นั่ง จะเป็นลักษณะการทอเป็นสีกว่าไม่ต้องใช้ลวดลาย นิยมทอเป็นสีพื้นไม่เน้นลวดลายที่สวยงาม ลักษณะของสีพื้นได้แก่ สีดำ สีแดง

B ส่วนกลางซิ่น เป็นส่วนตัวซิ่นที่ต้องใช้ลวดลายของแต่ละรูปแบบชนิดของชาวไทลื้อ ลวดลายผ้าซิ่นในส่วนตัวซิ่นนี้ชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา มีอัตลักษณ์ลวดลาย เป็นลายผักแว่น (ลวดลายน้ำไหล) และใช้สีของผ้าที่มีสีสดใสที่พบ คือ สีแดง สีเหลือง สีชมพู สีเขียว และเป็นลวดลายทอ รวบรวม ซึ่งมีความแตกต่างจากผ้าซิ่นของชาวไทลื้อในจังหวัดอื่น ๆ

C ส่วนดินขึ้น เป็นส่วนชายผ้าส่วนใหญ่เป็นการทอด้วยสีพื้น ได้แก่ สีดำ สีน้ำเงิน ไม่มีลวดลายที่เด่นชัด

ย่าม จากการประมวลผลศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า การใช้ถุงย่ามใส่ข้าวของต่าง ๆ เป็นวัฒนธรรมที่เราจะพบได้จากชาวไทลื้อ จะมีเทคนิคการทอ ลวดลาย สีสัน และการตกแต่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ มี 2 ขนาด คือขนาดใหญ่ ทอด้วยพื้มน้ำกว้างประมาณ 28 ซม. และขนาดเล็ก ใช้พื้มน้ำกว้างประมาณ 16-24 ซม. ซึ่งขนาดความกว้างของพื้มน้ำเหมาะกับการนำมาเย็บต่อกันเป็นรูปถุงและสายสะพาย พบบ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ และพบที่บ้านแกใหม่ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

ภาพประกอบ 57 ย่าม

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

เสื้อชาย หญิง และการโพกศีรษะ จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า ชาวไทลื้อในปัจจุบันเมื่อมีในโอกาสพิเศษเราจะเห็นชาวไทลื้อสวมเสื้อตามแบบเอกลักษณ์ดั้งเดิมดังนี้ เสื้อหญิง : เสื้อผู้หญิงชาวไทลื้อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มก็คือ “เสื้อปัก” เป็นเสื้อสีดำครามแขนยาวตัวเสื้อรัดรูป เหวลอย มีสาคบนหน้าเย็บมาผูกติดกัน ด้วยด้ายพื้นหรือแถบผ้าเล็ก ๆ ตรงมุมด้านซ้าย หรือขวาของลำตัว บางทีก็ใช้กระดุมเงินขนาดใหญ่ หรือแผ่นเงินดุนลายเป็นรูปวงกลมหรือรูปดอกไม้เกี่ยวกันไว้ ชายเสื้อจะนิยมยกกลอยขึ้นทั้ง 2 ข้าง สาคบนเสื้อนิยมขลิบด้วยแถบผ้าสีต่าง ๆ ประดับด้วยกระดุมเงินเม็ด

เล็ก ๆ เรียงกัน ถ้าเป็นเสื้อใส่ในโอกาสพิเศษ หรือใส่ในหน้าหนาวจะมีผ้าสีแดงทับในเรียกว่า “เสื้อกับ หลองแดง” เสื้อบางตัวจะตัดด้วยผ้ากำมะหยี่มีแถบเงินห้อยตกแต่งตรงเอวทั้ง 2 ข้าง ส่วนเสื้อที่ไม่มีผ้า ทับในเรียกว่า “เสื้อดำ” เสื้อชาย : เสื้อของชายไทลื้อจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเสื้อหม้อห้อมของชาว ไทยวน คือเป็นเสื้อแขนยาวสีดำคราม บางตัวมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นเสื้อเอวลอย ขลิบด้วยแถบผ้าสี ต่าง ๆ มีผืนผ้าเย็บต่อจากสาบหน้าป้ายมาติดกระดุมเงินทั้งส่วนตรงใกล้รักแร้และตรงเอว สำหรับเสื้อ ชายไทลื้อที่เมืองเงินจะเป็นเสื้อคอตั้ง ตกแต่งด้วยแถบผ้าที่มีลวดลายจกด้วย แต่โบราณชาวไทลื้อทั้ง ชายและหญิงนิยมโพกผ้าขาวแบบเคียนรอบบนศีรษะ

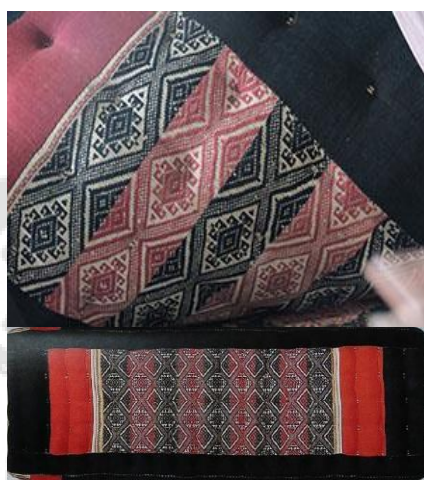
ภาพประกอบ 58 เสื้อปักของผู้หญิงไทลื้อ พบที่บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ และพบที่บ้าน แก่ใหม่ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

3) ภูมิปัญญาการทอผ้าประเภทเครื่องใช้ในห้องนอนของชาวไทลื้อ
ประกอบด้วย หมอน ที่นอน ผ้าปูและผ้าห่ม ผู้วิจัยขอสรุปภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ในห้องนอนดังหัวข้อต่อไปนี้

สะลี (ผ้าเสื้อ)จากการศึกษาและสัมภาษณ์ประมวผลพบว่า สภาพการกิน อยู่ใเรือนของชาวไทแต่ดั้งเดิมนั้นจะนั่งนอนกับพื้น ไม่มีโต๊ะ เติง เก้าอี้ต่าง ๆ พูกหรือที่นอนแต่ดั้งเดิม จึงเป็นพูกขนาดเล็กที่ใช้ปูบนพื้นห้อง ชาวไทลื้อเรียกพูกนี้ว่า “สะลี สำหรับผ้าปูที่นอนนั้นชาวไทลื้อ เรียกว่า “ผ้าหลบ” “สะลี” หรือพูกโดยทั่วไปจะมีลักษณะเย็บเป็นปลอกผ้าสีครามเข้ม หรือสีดำ มีขนาด ประมาณ 60 x 180 ซม. ด้านขอบของพูกเย็บด้วยผ้าสีแดงเดียวกันหรือสีแดงหนาประมาณ 5 -10 ซม. ยัด

ด้วยนุ่น สะลีของชาวไทลื้อ นิยมเย็บเป็นท่อนเดียวโดยตลอดและตกแต่งเพิ่มความสวยงามด้วยการทอผ้าลายขิดขนาดประมาณ 30 x 50 ซม. หรือ 35 x 50 ซม. เย็บลงบนด้านหลังของสะลี ซึ่งเมื่อเวลาม้วนเก็บจะเห็นลวดลายผ้าขิดนี้อยู่ด้านบน ลักษณะลวดลายขิดนี้นิยมทอเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสีดำแดงบนผ้าพื้นสีขาวเต็มผืน นอกจากนี้สะลีบางผืนก็ยังมีตกแต่งขอบด้านหนึ่งด้วยการเย็บผ้าขิดลายขอขนาดประมาณ 10 x 70 ซม. อีกด้วยดังภาพสะลี พบที่บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ และพบที่บ้านแกใหม่ บ้านก้อชาวอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา

ภาพประกอบ 59 สะลี

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ผ้าหอบ (ผ้าปูที่นอน) จากการศึกษพบว่า คือผ้าปูที่นอน “ผ้าหอบ” ของชาวไทลื้อจะมีลักษณะเด่นอยู่กับการทอลายขิด (แต่ภาษาไทลื้อเรียกว่า “ลายมุก”) ตกแต่งลวดลายขิดบนผ้าหอบซึ่งเกิดจากเส้นพุ่งนี้จะนิยมใช้เส้นฝ้ายสีแดงสลับสีดำคราม อาจมีเพียง 1-2 แถวเฉพาะตรงส่วนของเชิงผ้า หรือบางผืนอาจทอลวดลายขิดจนเกือบเต็มผืนผ้าหอบ เหลือเพียงส่วนที่เป็นผ้าพื้นสีขาวเฉพาะตรงส่วนบนเท่านั้นก็ได้ ลักษณะโครงสร้างของผ้าหอบไทลื้อส่วนใหญ่ก็คือ ตรงชายผ้าจะรวบเส้นฝ้ายถักเป็นตาข่าย ถัดจากส่วนถักนี้ขึ้นไปจนเป็นส่วนช่วงผ้าพื้นสีขาวเรียกว่า “สายย่อย” ซึ่งมีลักษณะเป็นลายเส้นตรงเป็นแถวเรียงกัน (คล้ายกับลายของเชิงผ้าขึ้นตีนจก) ถัดจากลาย “สายย่อย” ก็จะเป็นลายขิดต่าง ๆ เป็นแถว ๆ สลับช่วงสีพื้นเล็ก ๆ ไปเรื่อย ๆ มีทั้งลายขิดพื้นฐานขนาดเล็กและลายที่เกิดจากการคิดประดิษฐ์ผสมผสานลายพื้นฐานจนเป็นลายขนาดใหญ่ สำหรับลายพื้นฐานที่พบอยู่เสมอก็คือ ลายขอเล็ก ขอใหญ่ ขอชะแฉ่ (ชะแฉ่=กุญแจ) ลายกาบ ลายหน่วย ลายเครือ ลายดอกจัน

ลายนาค ลายนกหรือหงส์ ลายช้าง ม้า คน ฯลฯ ผ้าหลบของชาวไทลื้อบางเผ่าจะมีลักษณะพิเศษ คือมีสีสันสดใสหลากหลายสีด้วยการทอขัดและจกด้วยไหมเป็นลวดลายเรขาคณิตหรือรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สลับสี ต่าง ๆ เช่น สีแดง เหลือง น้ำเงิน ดำ ดังภาพตัวอย่างผ้าหลบ พบที่บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอยางคำ และพบที่บ้านแกใหม่ บ้านก้อชาวอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

ภาพประกอบ 60 ผ้าหลบ

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ผ้าหลบ จากการศึกษา พบว่า ชาวไทลื้อเรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ใช้ปูนอน คล้ายคลึงกับผ้าหลบว่า “ผ้าหลบ” ผ้าหลบเป็นผ้าที่ใช้ปูกับพื้นได้เลย มีได้ปูลงบนเสื่อเช่นผ้าหลบ ลักษณะผ้าหลบนี้เป็นผ้าฝ้ายสีขาว ทอด้วยลายขัดจนเต็มผืน เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสีดำแดง หรือเป็นสีดำแล้วจกด้วยไหมสีเหลืองตรงใจกลางของรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดผืนผ้าแคบกว่าผ้าหลบ ครั้งหนึ่ง (คือใช้ผ้าทอจากฝ้ายเดียวไม่ต้องต่อกลาง 2 ผืน แบบผ้าหลบ) มีผ้าสีแดงขลิบริมโดยรอบ บางครั้งจะมีผ้าพื้นสีดำเย็บซ้อนติดกันอีกชั้นหนึ่ง ผ้าชนิดนี้จะใช้สำหรับปูนอนในระหว่างการเดินทาง และสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์ปูนอนที่วัด “ผ้าหลบ” นี้เรียกกันเป็นหลายชื่อตามแต่ลักษณะ ขนาดและการใช้สอย เช่นเรียกว่า “ผ้าเต็ม” “ผ้านอน” ถ้าหากใช้รองนั่งก็มักจะมีขนาดสั้นครึ่งหนึ่งของ ผ้านอนนี้เรียกว่า “ผ้านั่ง” ใช้เป็นอาสนะของสงฆ์หรือฆราวาสใช้ปูนั่งในวิหารเวลาฟังเทศน์

ผ้าห่มผ้าห่ม คือผ้าที่ใช้ห่มให้ความอบอุ่น ซึ่งมีทั้งผ้าที่ใช้ห่มคลุมในเวลาปกติ และใช้ห่มในเวลานอน เนื่องจากพื้นเมืองจะมีขนาดหน้าแคบ คือกว้างประมาณ 60 ซม. ดังนั้นผ้าห่มจึงมีลักษณะใช้ผ้า 2 ผืนเย็บพละด้านข้างต่อกัน เพื่อให้มีขนาดกว้างประมาณ 120 ซม. ความยาว

ประมาณ 200 ซม. พอเหมาะแก่การห่มคลุมผ้าห่มของชาวไทลื้อ ที่เป็นเอกลักษณ์แบบดั้งเดิมก็คือผ้าห่มที่ทอด้วยลายด้าขาว ผ้าห่มชนิดนี้ถ้าใช้ห่มเวลานอนจะมีผ้าพื้นสีขาวซ้อนอีกชั้นหนึ่ง โดยเย็บเฉพาะส่วนเชิงด้านบนติดกัน ทำให้ผ้ามีความหนา 2 ชั้น ให้ความอบอุ่นมากขึ้น ดังตัวอย่างภาพผ้าห่มพบที่บ้านแม่แสงดา สมฤทธิ์ อำเภอเชียงคำ และพบที่บ้านแกใหม่ บ้านก้อชาวอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

ภาพประกอบ 61 ผ้าห่ม

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

หมอน อุปกรณ์ไว้ใช้สำหรับหนุนศีรษะ มีรูปทรง สี่เหลี่ยมพื้นผ้า ผ้าทอสีแดงดำ ยัดนุ่น

4) **ภูมิปัญญาการย้อมผ้าของชาวไทลื้อ** จากการศึกษาวิธีการย้อมผ้าชาวไทลื้อพบว่า มีวิธีการย้อมสีแบบธรรมชาติมาเป็นเวลานาน แต่ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านที่ทอผ้าไม่ค่อยนิยมทำสีธรรมชาติขึ้นเอง เนื่องจากวิธีการนี้ต้องผ่านขบวนการเดิมที่ยุ่งยากและใช้เวลานาน จึงหันมานิยมใช้สีเคมี ซึ่งมีสีสันสดใสและหลากหลายมากกว่าเดิม โดยเฉพาะชาวไทลื้อ สีเคมีถูกนำเข้ามาจากประเทศตะวันตกในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายแม้แต่ในชนบทที่ห่างไกล ก่อนหน้าที่จะมีการใช้สารเคมีนั้น มีการใช้สีย้อมจากประเทศจีน โดยเฉพาะสีชมพูสด และม่วงสด มาเป็นเวลานาน

สีย้อมผ้าธรรมชาติของชาวไทลื้อ จะใช้แตกต่างกันในแต่ละแห่ง และเทคนิควิธีการย้อมก็แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ชาวบ้านทอผ้าแต่ละคนมีวิธีการทำสีย้อมผ้าของตนเอง ซึ่งจะเก็บไว้เป็นความลับและจะถ่ายทอดให้แก่ลูกสาว ในปัจจุบันความลับในการทำสีย้อมผ้าเหล่านี้ได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก คงเหลืออยู่แต่ความรู้ในการทำสีแต่เพียงบางสิ่งเท่านั้น เช่น สีคราม ซึ่งในปัจจุบันชาวไทลื้อยังนิยมใช้อยู่มีดังนี้

สีคราม ได้มาจากต้นครามซึ่งเป็นไม้ป่าขึ้นอยู่ทั่ว ๆ ไปในถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทลื้อ ในปลายฤดูฝนจะมีการปลูกต้นครามด้วยเมล็ด และใน 4 เดือนต่อมา เมื่อต้นครามนี้ใช้การได้ ชาวบ้านจะตัดต้นครามที่ปลายต้นแล้วนำมาผึ่งและมัดเป็นพ่อน ๆ จากนั้นนำไปแช่ไว้ภาชนะที่ใส่น้ำเตรียมไว้จนใบครามเปื่อย โดยแช่ไว้ 1 วันก่อน แล้วพลิกพ่อนครามกลับด้านแช่อีก 1 วัน หลังจากนั้นจึงบีบพ่อนครามแล้วเอาทิ้งไป น้ำที่เหลือในภาชนะจะมีสีเขียวและกลิ่นเหม็น จากนั้นจะนำพ่อนครามชุดใหม่มาแช่ไว้อีกครั้ง และดำเนินการตามขั้นตอนการเดิม หลังจากพ่อนครามชุดที่ 2 เปื่อยและถูกบีบน้ำออกแล้ว น้ำที่เหลือจะมีกลิ่นเหม็นเพิ่มขึ้นและมีสีออกฟ้า ๆ จากนั้นจึงนำปูนเคี้ยวหมากมาตีลงในน้ำ จนกระทั่งน้ำเป็นฟอง และกลิ่นเปลี่ยนจากเหม็นเป็นหอม ปริมาณของปูนเคี้ยวหมากที่ใส่ลงไปขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ย้อม หลังจากนั้นน้ำจะกลายเป็นสีน้ำเงินแก่ จะทิ้งน้ำในภาชนะนี้ไว้อีก 2 วัน ให้ตกตะกอน ตะกอนจะถูกเก็บขึ้นจากภาชนะหลังจากกรองน้ำออกแล้ว และจะนำไปเก็บไว้ทั้งเปียก ๆ เพราะถ้าหากแห้งเมื่อใดก็จะใช้การไม่ได้ทันที ครามเปียกนี้สามารถเก็บไว้เป็นเวลาหลายปี และอาจมีผู้นำมาขายในรูปของก้อนเล็ก ๆ ซึ่งหาซื้อได้ในบางแห่ง การนำสีออกจากครามต้องนำก้อนครามไปผสมกับน้ำต่าง ๆ ซึ่งได้มาจากขี้เถ้าของต้นมะขาม หรือต้นนุ่น ปริมาณของต่างที่ใส่ลงก็ขึ้นอยู่กับผู้ย้อมจากนั้นก็หมักทิ้งไว้ในหมักนี้ถ้าหากไม่เกิดเน่าบูดก็จะใช้การไม่ได้ ผู้ย้อมจะใส่กรดหรือด่าง เช่น มะกรูด เหล้า หรือปูนเคี้ยวหมาก ตามจำนวนที่ต้องการลงในหม้อหมักการย้อมผ้าหรือผ้ายาวหรือผ้ายืนย่นใช้เวลาไว้อย่างน้อย 12 ชั่วโมง ก่อนการย้อมครั้งต่อไป เพื่อให้สีในหม้อเกิดการหมักหมม

ผ้ายหรือผ้าที่นำไปย้อมจะอยู่ในสภาพชื้น การย้อมครั้งแรกจะได้สีออกเขียว ผู้ย้อมส่วนมากจะใช้สีย้อมมากกว่าหนึ่งภาชนะ โดยจะนำผ้าไปย้อมอีกครั้งในภาชนะต่อไป ในการย้อมผ้ายจะถูกขยำประมาณ 15 นาที เพื่อให้สีเข้าเนื้อผ้าได้ทั่วถึง กว่าจะได้สีครามที่แท้จริงจะต้องย้อมผ้ายถึง 10 ครั้ง ผ้ายที่นำไปย้อมจะยังไม่ใช้น้ำชำระล้าง จนกว่าการย้อมครั้งสุดท้ายจะเสร็จสิ้นลง ชาวไทลื้อตากผ้ายกลางแสงแดด สีผ้าย้อมของชาวไทลื้อจะมีสีแก่ ทั้งนี้เป็นเพราะหลังการย้อมแต่ละครั้งผ้ายได้ถูกอากาศ ผ้ายสีที่ถูกอากาศนี้จะมีสีฟ้า ส่วนผ้ายที่ไม่ถูกอากาศจะมีสีเขียว หลังจากการย้อมครั้งสุดท้ายแล้ว อาจจะมีสีฟ้าตกออกจากผ้าเวลาซัก แต่จะไม่กินผ้าสีขาว ดังจะเห็นได้จากผ้ามัดหมี่ซึ่งเมื่อใช้ไปนาน ๆ จนกระทั่งสีครามจางไปแล้ว สีขาวก็ยังคงเป็นสีขาวอยู่

สีแดง ที่ชาวไทลื้อในอดีตใช้ย้อมผ้าจะเป็นสีแดงขำซึ่งทำจากครั้ง ต้นไม้ที่เหมาะสมในการเลี้ยงครั้ง ได้แก่ ต้นจำปา และต้นสาเก หลังจากที่ถูกครั้งลงจากต้นแล้วจะนำมาตากไว้กลางแดด และบิดเป็นผงละเอียด ขบวนการเตรียมสีย้อมนี้อาจต่างกันไปในแต่ละแห่ง แต่จะใช้ทฤษฎีพื้นฐานเดียวกัน กล่าวคือ ต้องนำครั้งไปผสมกับน้ำกรดแล้วยกขึ้นตั้งไฟให้เดือด ส่วนผสมน้ำกรดนันนี้อาจจะทำจากน้ำส้ม น้ำมะกรูด ใบส้มต่าง ๆ ส้มมะขาม หรือรังมด สิ่งที่สำคัญในการทำสีแดงจากครั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของครั้งและปริมาณของน้ำกรดที่พอดี หลังจากที่ถูกเสร็จแล้วจะนำสีที่

ได้ไปรอกก่อนที่จะนำไปต้มอีกครั้งพร้อมกับฝายที่จะย้อมอีกประมาณครึ่งชั่วโมง เสร็จแล้วนำไปล้างน้ำ หลังจากนั้นก็นำไปตากแดด

สีเหลืองธรรมชาติ โดยมากจะได้มาจากขมิ้น โดยจะนำเอาขมิ้นมาบดและผสมลงในน้ำเย็น และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการตกสีผู้ย้อมผ้าบางคนจะใช้ไม้สมอและเม็ดมะตูมผสมลงไปและต้มพร้อมกับเกลือ หลังจากต้มฝายในสีย้อมเสร็จแล้วจะนำฝายลงไปชุบลงในน้ำที่ผสมกับสารส้ม แล้วนำไปล้างน้ำ และตากในที่ร่ม

สีดำ ผู้ทอผ้าส่วนใหญ่จะเรียกสีครามเข้ม ที่ย้อมจากต้นครามว่าสีดำ แต่สีดำจริง ๆ นั้นได้มาจากเม็ดมะเกลือ ซึ่งต้องสุกพอดีไม่อ่อนหรือไม่แก่เกินไป เม็ดมะเกลือนี้จะสามารถเก็บไว้ได้นานถึง 6 เดือน โดยแช่ไว้ในน้ำเพื่อให้ชุ่มอยู่ตลอดเวลาในการเตรียมสีย้อมนั้นจะนำเอาเม็ดมะเกลือมาบดและผสมกับน้ำค้างที่เข้มข้น เสร็จแล้วนำเอาฝายมาชุบประมาณ 3 ครั้ง สีจะค่อย ๆ ดำเข้มข้น เมื่อนำไปตากในที่ร่ม ในการย้อมสีอื่น ๆ เพื่อให้ผ้าที่ย้อมมีสีเสมอกัน ผู้ย้อมผ้ามักจะนำเอาฝายที่จะย้อมมาชุบในน้ำมะเกลือที่ผสมไว้ก่อน ๆ เสียก่อน เพราะจะทำให้สีที่จะย้อมนั้นติดผ้าได้ดีขึ้น

สีย้อมสีอื่น ๆ ทำได้จากสีคราม สีแดง สีเหลือง และสีดำ ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ โดยการชุบฝายลงในส่วนผสม 2 ครั้ง ตัวอย่างเช่น สีน้ำทะเลหรือสีเขียว นั้นจะทำได้โดยการย้อมด้วยสีเหลืองและชุบอย่างรวดเร็วลงในคราม ส่วนสีส้ม นั้นจะได้จากสีเหลืองและสีแดง ในขณะที่สีม่วงได้จากสีแดงและสีคราม

การย้อมสีของช่างทอผ้าในสมัยก่อนนั้นจะมีการนำเอาวัตถุดิบทางธรรมชาติอื่น ๆ มาใช้อีกมากมาย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันนี้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้ได้หายสาบสูญไปเสียส่วนใหญ่ ความรู้เรื่องการย้อมด้วยสีธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในอดีต ที่ควรจะได้รับการศึกษา บันทึกไว้และส่งเสริมฟื้นฟูกันต่อไป

สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา ได้แก่ ภูมิปัญญาการย้อมสีโดยชาวไทลื้อใช้สีย้อมธรรมชาติในการย้อมหมู่บ้านแฝก เช่น สีเหลือง ได้จากขมิ้น สีแดง ได้จากครั่ง สีดำ ได้จากต้นคราม หรือ เม็ดมะเกลือ วิธีการย้อมสีธรรมชาติใช้วิธีการเดียวกันกับการย้อมเส้นด้าย โดยจะนำหมู่บ้านแฝกที่ตากแห้งแล้วมาต้มในน้ำสีที่ต้ังไฟให้เดือดซึ่งจะให้ระยะเวลาในการย้อมหมู่บ้านแฝกนานกว่าย้อมเส้นด้าย

จากการศึกษาลวดลายบนผ้า พบว่า สิ่งที่ปรากฏบนผ้าคือ ลวดลายที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นธรรมชาติซึ่งได้ถ่ายทอดเป็นลวดลายเป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอยในห้องนอนต่าง ๆ ดังนี้

ตาราง 9 สรุปลวดลายที่เกิดขึ้นจากผ้าชนิดต่างๆ

ลวดลาย	ความหมาย
ลวดลายจากน้ำ ชี้อ ลายน้าไหล 	ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ของภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ประกอบด้วย ภูเขา ลำธาร น้ำตก นำมาสู่การหยิบยกลวดลายธรรมชาติอันได้แก่ ลำธารที่มีน้ำไหลประยุกต์เป็นลวดลายบนผ้าทอ (ผ้าขึ้น) ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ ในจังหวัดพะเยา
ลวดลายจากต้นไม้ ดอกไม้ 	ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ของภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ประกอบด้วย ต้นไม้ ดอกไม้ ป่าไผ่ พืชพรรณนานาชนิดนำมาสู่การหยิบยกลวดลายธรรมชาติอันได้แก่ ต้นไม้และดอกไม้ ประยุกต์เป็นลวดลายบนผ้าเช็ด ผ้าหอบ และสะลี้ ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ ในจังหวัดพะเยา
ลวดลายจากใบฝ้าย 	ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในจังหวัดพะเยานั้นชาวไทลื้อส่วนใหญ่นิยมปลูกฝ้ายไว้ในบริเวณบ้านทุกหลังคาเรือน นำมาสู่การหยิบยกลวดลายธรรมชาติอันได้แก่ ต้นฝ้ายมาประยุกต์เป็นลวดลายบนผ้าเช็ด ผ้าหอบ ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ ในจังหวัดพะเยา

สรุปอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแพกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา ได้แก่ ลวดลายที่ชาวไทลื้อนำไปใช้ในการจักสานผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแพก มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าโดยการนำลวดลายจากผ้าขึ้นลายน้ำไหลประยุกต์สู่ลวดลายเครื่องจักสานโดยใช้วิธีการจักสานเหมือนกับการทอผ้าด้วยวิธีการสานแบบถักปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแพก ดังภาพ

ภาพประกอบ 62 การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านลวดลายผ้าขึ้นลายน้ำไหลสู่การประยุกต์ใช้กับ
ลวดลายเครื่องจักสานรูปแบบเดิม

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

อัตลักษณ์แบบดั้งเดิม คือ ผ้าไหมที่ทอด้วยลายตำข้าว ก็ถูกถ่ายทอดภูมิปัญญาจากการทอ
ผ้าสู่การนำลวดลายไปใช้กับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกโดยใช้วิธีการถักซึ่งคล้ายกับการทอผ้าดัง
ภาพ

ภาพประกอบ 63 การนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านลวดลายผ้าไหมลายตำข้าวสู่การประยุกต์ใช้กับ
ลวดลายเครื่องจักสานรูปแบบเดิม

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

1.4.2. ภูมิปัญญาด้านการจักสาน วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานตั้งแต่อดีตนั้นเป็นไม้ไผ่ที่
อยู่มีเป็นจำนวนมาก ตามสภาพภูมิอากาศของจังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา มีอากาศชื้นและ
ค่อนข้างดี ไม้ไผ่เจริญเติบโตได้ดี ทำให้ชาวบ้านที่ว่างจากการทำเกษตรก็นำไม้ไผ่มาทำเครื่องจักสาน
เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1) ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ชั้นแก้ว 3 ประการ ซึ่งแสดงสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัย พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นภาชนะสานด้วยตอกไม้ไผ่ รูปร่างคล้ายพาน ปากมีลักษณะ กลม สี่เหลี่ยม และสามเหลี่ยม ส่วนปากสานทึบด้วยตอก เวนสานโปร่ง เชิงกานสานทึบ มีหลายขนาด หน้าที่ไว้สำหรับใส่เครื่องบูชาพระ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน

ภาพประกอบ 64 ชั้นแก้ว 3 ประการ พบที่วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

2) ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และครัวเรือน เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ สุ่มจับปลา สุ่มไก่ ไซดักปลา ตุ่มเอียน(ตุ่มดักปลาไหล) ข้อง สวิงและกระดิ่งวัวควาย เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระดง กระจ๋ามวย หมวกจีน ตะกร้า แอ็บข้าว มะกัก ชันโตก ฝักมิด กัวะเข้า เตาสาก้อนและหม้อข้าว พัดวี ครกกระเดื่อง กระปา ไม้ตีข้าว มีดปลายยาว บุงตีบและ โคมยี่เปง ภูมิปัญญานี้จะเป็นภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานได้ติดตัวมาจากบรรพบุรุษของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ชายไทลื้อหลังว่างงานจากการทำเกษตร จึงได้นำไม้ไผ่ที่เป็นวัสดุในชุมชนมีอยู่เป็นจำนวนมากมาจักสานเป็นเครื่องใช้สอยเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญานี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษการได้เห็นได้เรียนรู้ในชีวิตประจำวันจึงได้ทำสิ่งเหล่านั้นมาจัดทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อการอยู่รอด ดังคำกล่าวที่ว่า เมื่อได้ผลผลิตข้าวเหนียวจะทำอย่างไรให้ข้าวเหนียวสุกและได้รับประทาน และเมื่อได้ผลผลิตแล้วจะเก็บผลผลิตด้วยอะไร นั้นเป็นวิธีการนำไปสู่การสร้างรูปแบบของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น นำกระบอกไม้ไผ่มาใส่ข้าวเหนียวแล้วปิ้งไฟ จาก

กระบอกไม้ไผ่ทำให้การรับทานได้น้อยและไม่พอกับจำนวนคน จึงเกิดการพัฒนาจากกระบอกไม้ไผ่สู่การทำหวด และมวญเพื่อหนึ่งข้าวเหนียวให้ได้รับประทานได้เยอะขึ้น และส่งผลขึ้นการทำเครื่องใช้สอยชนิดอื่น ๆ ด้วย

ภาพประกอบ 65 ภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานของชาวไทลื้อ อำเภอยะรังและอำเภอยะรัง
จังหวัดพะเยา

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ตาราง 8 เครื่องใช้สอยในครัวเรือนของชาวไทลื้อ

รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 บุงตีบ	ภาชนะจักสานประเภทเดียวกับกระบุง สานด้วยตอกไม้ไผ่ปากผาย ก้นสอบ ไม่มีขอบปากเหมือนกระบุงทั่วไปมีหูสองหูถักด้วยไม้ไผ่ เพื่อสอดคานสำหรับหาบหรือใช้เป็นที่จับใช้ผูกเชือกมัดติดกับเสาหรือแขวน (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. 2546: 215-216)

ตาราง 8 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 มวย	ภาชนะสำหรับนึ่งของ เช่น ข้าวเหนียว ผัก ถั่ว งา แต่นิยมนึ่งข้าวเหนียวมากกว่าอย่างอื่น โดยทั่วไปมักสานด้วยตอกรูปร่างคล้ายกรวย ก้นสอบ ปากผาย วิธีนี้ต้องนำสิ่งที่จะนึ่งใส่ลงไปในหวด แล้วนำหวดไปวางบนปากหม้อ ซึ่งมีน้ำอยู่พอประมาณไม่ให้น้ำจรดก้นหวด เมื่อนำหม้อนำไปตั้งไฟจนน้ำเดือด ไอน้ำจะระเหยเข้าไปในหวดตามช่องระหว่างรอยสานของตอก ทำให้ความร้อนระอุอยู่ภายในจนสิ่งที่ต้องการนึ่งสุก การนึ่งด้วยหวดต้องใช้ใบตองหรือผ้าขาวบางปิดฝาหวดเพื่อให้ความร้อนระอุอยู่ภายใน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 38)
 ก๊วะข้าว	ก๊วะข้าว ถาดไม้สำหรับผึ่งข้าวนึ่งให้คลายความร้อนและปล่อยให้ระเหยออกไปก่อนนำไปใส่กล่องเข้า รูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 12-24 นิ้วขึ้นไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 59)
 แอบข้าว	ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียว สานด้วยไม้ไผ่ขนาดเล็กมีรูปร่างแตกต่างกัน เช่น เป็นกล่งยาวรี กลม หรือแบน ส่วนมากจะมีสองส่วน คือ มีฝาครอบและมีตัวแอบข้าว ใช้ใส่ข้าวเหนียวติดตัวเดินทางไปทำไร่นา หรือติดตัวเดินทางไกล ๆ เพราะแอบข้าวพกติดตัวสะดวกกว่ากล่งข้าว (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 349)
 กระจำ	เครื่องใช้ในครัวสำหรับต้กอาหาร ตัวกระจำ(ปาก)ทำด้วยกะลา ด้ามทำด้วยไม้ ใช้หว่ายผูกมัดตัวกระจำและด้ามให้ติดกัน กระจำที่ใช้ทั่วไปมี 3 ชนิด คือ กระจำแบน ๆ ใช้ต้กข้าว ชนิดตัวกระจำเล็กใช้ต้กแกง และชนิดตัวกระจำเล็กมาใช้ต้กของหวาน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 16-17)

ตาราง 8 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 เตาแก๊สและหม้อแกง	เตาแก๊สก่อน ที่สำหรับก่อไฟหุงต้มหรือเผาสิ่งต่าง ๆ เช่น เตาที่ใช้ก่อนหินหรือดิน สามก่อนมาวางสำหรับตั้งภาชนะหุงต้ม แล้วก่อไฟตรงกลาง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 181) หม้อแกง ภาชนะสำหรับปรุงอาหารประเภทน้ำ เช่น แกง ต้ม ทำด้วยดินเผาปากกลมคอคอด ก้นมน รูปร่างเตี้ยแบน มีฝาและหูสำหรับจับหูสองข้างมีขนาดและรูปร่างที่ต่างกัน ตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น
 พัดวี (กำวี)	พัดขนาดใหญ่สานด้วยไม้ไผ่เป็นแผ่นกลม มีขอบ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 20 นิ้ว ตรงกลางมีไม้ไขว้เป็นรูปกากบาท ด้ามทำด้วยไม้ไผ่ ใช้โบกพัดเมื่อดีข้าวเปลือกที่ใช้พลั่วสาดข้าวสาดให้ลอบขึ้นไปในอากาศ เพื่อแยกเมล็ดข้าวดีและขี้แกลบหรือข้าวลีบออกจากกัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 296)
 ครกกระเดื่อง	ครกที่ใช้ซ้อมข้าวและเมล็ดพืชหรือสิ่งอื่นๆ ทำด้วยท่อนไม้ขนาดใหญ่ขุดเป็นบั้งลึกเหมือนครกทั่วไป ตัวสากหรือเสาคจะติดเป็นมุมฉากกับท่อนไม้ยาวหรือคั่นกระเดื่อง ปลายคั่นกระเดื่องมีแกนไม้สอดขวางระหว่างเสาสองต้นเพื่อให้คั่นกระเดื่องกระดกได้ ปลายคั่นกระเดื่องที่อยู่ตรงข้ามกับตัวเสาคจะเป็นที่สำหรับใช้เท้าถีบให้สากหรือเสายกขึ้นจากครก เมื่อผ่อนน้ำหนักเท้า เสาคหรือสากจะกระดกต่ำลงในครก ซึ่งเป็นการตำหรือการซ้อมข้าว (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 81)
 กระด้ง	ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่รูปร่างแบนกลม มีขอบสูงขึ้นมาเล็กน้อยใช้สำหรับผัดข้าวหรือเมล็ดพืช เพื่อแยกสิ่งสกปรกที่ไม่ต้องการออก (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 22)

ตาราง 8 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 กระปา	ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ปากกลมกลองป้องกันสอบ คล้ายกระบุงแต่รูปร่างกลมมนกว่ากระบุง สานไม้ทึบเหมือนกระบุง มีลักษณะการสานหยาบกว่ากระบุง เพราะกระปาใช้งานจิปาตะทั่วไป เช่น ใช้ผึงเมล็ดพืชที่เปียกน้ำให้แห้ง หรือใส่เมล็ดพืชแช่น้ำหรือล้างน้ำ การสานกระปาจะสานให้มีช่องว่างระหว่างเส้นตอกเพื่อให้น้ำไหลออกได้ ขนาดของกระปาจะเล็กกว่ากระบุง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 38)
 ขันโตก	ขันโตก ภาชนะที่ทำด้วยไม้ไผ่ รูปทรงคล้ายถาดแต่มีขาสูงโดยรอบ ขันโตกใช้ใส่อาหาร ที่จัดเป็นสำหรับอาหาร
 ฝักมิด	ฝักมิด เครื่องสวมมิดป้องกันมิให้คมมิดบาดขนาดพกพาไปตามที่ต่างๆ ทำจากไม้ไผ่สาน ฝักมิดมีรูปร่างคล้ายกับตัวมิด (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 241)
 มะกวัค	มะกวัค เป็นอุปกรณ์ม้วนเส้นด้าย สานด้วยไม้ไผ่อย่างหยาบๆ รูปร่างคล้ายกระชุกแต่เล็กกว่า สานด้วยตอกป็นใหญ่ๆ เป็นลายตาแข่งหกเหลี่ยม หัวและท้ายมีช่องตรงกลางสำหรับสอดแกนไม้ เพื่อให้หมุนมะกวัคได้สะดวก ขณะม้วนเส้นด้าย มะกวัคฝ้ายใช้ม้วนเส้นด้ายที่ย้อมแล้ว (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2546: 49)

ตาราง 8 (ต่อ)

รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 หมวกจันทน์	หมวกจันทน์ อุปกรณ์สำหรับใช้สวมศีรษะเพื่อป้องกันแดด วัสดุทำจากไม้ไผ่สานลายขัด ภายในกรุด้วยใบลานหรือใบตองตึง รูปทรงของหมวกด้านบนเป็นยอดแหลม ปีกหมวกเป็นทรงกลมใหญ่เพื่อการบังแดดได้ดี
 คีมแขวน (คีมค้ำ)	คีมแขวน (คีมค้ำ) เป็นเครื่องแขวนไฟที่มรที่บังลม รูปร่างลักษณะเป็นแปดเหลี่ยม ตัวโครงทำด้วยไม้ไผ่ ปิดทับด้วยกระดาษแก้ว ผ้า หรือวัสดุที่แสงผ่านได้ ภายในคีมบรรจุตะเกียง ใช้จุดตามทางเพื่อให้แสงสว่างในเวลากลางคืนหรือให้ประดับตามวัดเมื่อมีงานเทศกาลต่าง ๆ
 ตะกร้า	ตะกร้าหวี ภาชนะสำหรับใส่สิ่งของ มักสานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย รูปทรงคล้ายกระเจาเตี้ยๆ ปากกลมรีกันสอบ มักสานโปร่งมีหูสำหรับหิ้ว
 มีดปลายยาว	มีดปลายยาว เป็นอุปกรณ์สำหรับพกติดตัวเมื่อเข้าป่า มีนี้ไว้สำหรับตัดเห็ด หน่อไม้ หรือพืชที่รับประทานได้ ลักษณะของด้ามมีดยาวทำจากไม้ไผ่เพื่อสะดวกในการทำงานและไม่เกิดอันตรายเมื่อเจอสัตว์มีพิษ ใบมีดทำจากเหล็ก
 ไม้ตีข้าว	ไม้ตีข้าว เป็นไม้สำหรับตีมัดข้าวเพื่อตีเมล็ดข้าวให้หลุดออกจากรวง ทำจากไม้ไผ่รวกขนาดเล็กกว่าข้อมือเล็กน้อย ยาวประมาณ 60 -80 เซนติเมตร ปลายไม้ทั้งสองเจาะรูตรงกลางเพื่อมัดปลายเชือกติดกับไม้ไผ่รวกให้เป็นปมทั้งสองข้าง ขนาดความยาวของเชือกประมาณ 30 เซนติเมตร การใช้งานจับปลายไม้แล้วรวบมัดข้าวบิดให้แน่นแล้วยกมัดข้าวฟาดลงที่เสื่อ

ตาราง 9 เครื่องใช้สอยเกี่ยวกับสัตว์ของชาวไทลื้อ

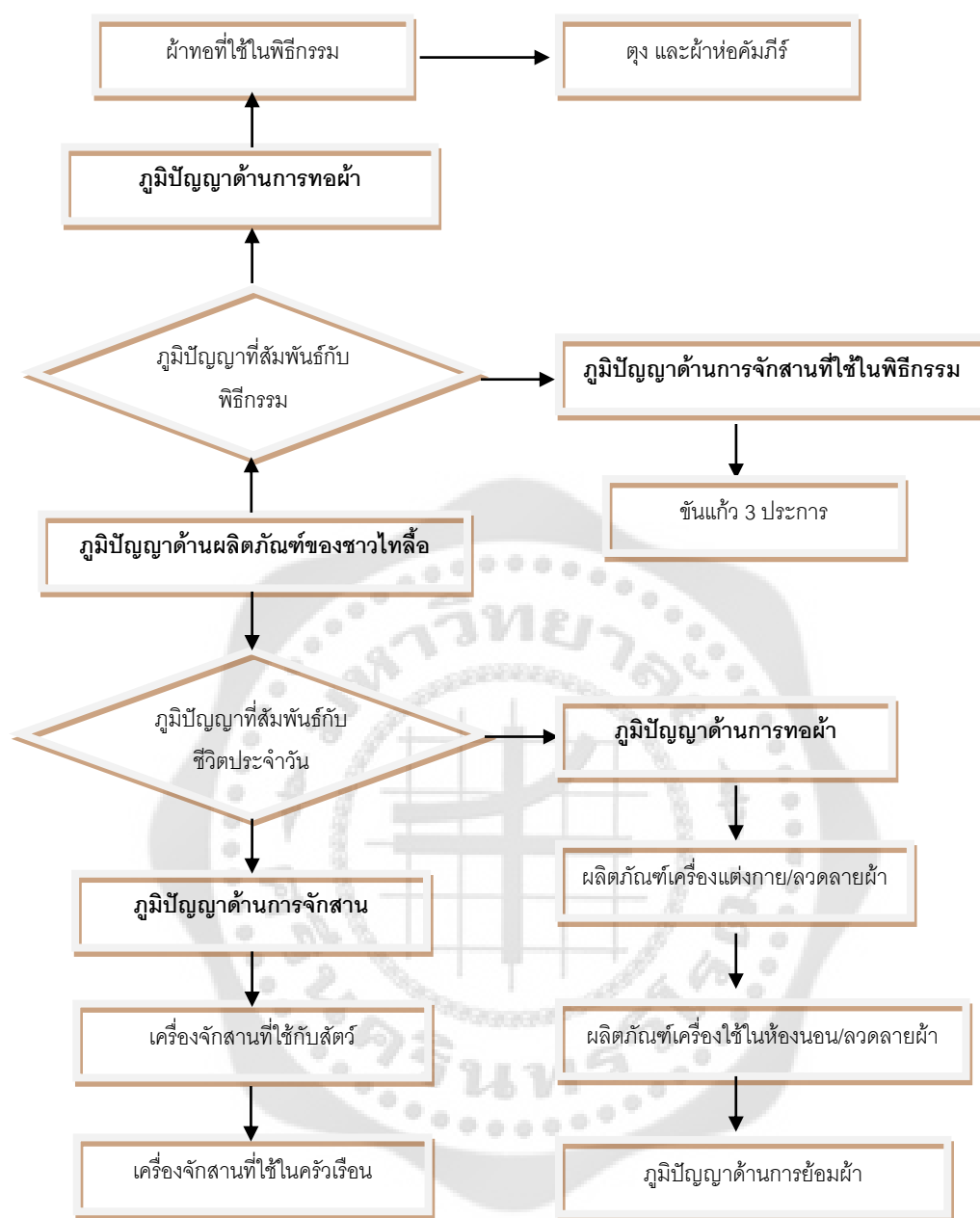
รายการเครื่องใช้สอย	ความหมาย
 ตุ้มเอียน	ตุ้มเอียน เป็นอุปกรณ์ดักปลา วัสดุเป็นไม้ไผ่สานลายขัด รูปร่างคล้ายขวด ลักษณะขาคอดกลางป่อง ก้นใหญ่เจาะรูตรงกลางด้านล่างของตุ้มโดยใส่เหยื่อไว้ในช่องปลาต่างๆเมื่อได้กลิ่นจะวิ่งเข้าไปในช่องดังกล่าว ใช้ดักปลาไหล ปลาที่มีขนาดเล็ก
 สุมปลา(สุมซี่)	สุมจับปลา เป็นอุปกรณ์สำหรับจับปลา มีขนาดใหญ่ ด้านบนเป็นวงกลมขนาดมือล้วงเข้าไปได้ ด้านล่างบานออกมีปลายแหลม วัสดุใช้ไม้ไผ่เป็นซี่ ๆ เรียงกัน แล้วมัดด้วยหวาย ลักษณะการใช้งานไว้สำหรับจับปลา โดยนำสุมวางลงในพื้นน้ำ ตื่น ๆ แล้วใช้ใส่เข้าไปช่องด้านบนแล้วควานหาปลา
 ไซดักปลา	ไซดักปลา เป็นอุปกรณ์สำหรับดักปลา ด้านหน้ามีรูปทรงคล้ายหัวหมู วัสดุทำจากไม้ไผ่สานเป็นซี่กลม ๆ มีลิ้นด้านในสอเข้า สามารถเปิด-ปิดได้ และใช้มือเข้าไปจับปลาได้ ลักษณะการใช้งาน ให้วางไซตามน้ำไหล
 สุมไก่	สุมไก่ เป็นอุปกรณ์สำหรับครอบไก่หรือครอบสัตว์เลี้ยงในครัวเรือน วัสดุใช้ไม้ไผ่สานขัดเป็นตาห่าง ๆ รูปทรงคล้ายขันคว่ำ ลักษณะการใช้งานเพื่อเลี้ยงไก่ และด้านบนมีช่องวงกลมสำหรับใช้มือสอดเข้าไปให้อาหารไก่ หรือจับตัวไก่ออกมาได้ โดยการสานเป็นตาห่าง ๆ นั้นเพื่อระบายอากาศ

ตาราง 9 (ต่อ)

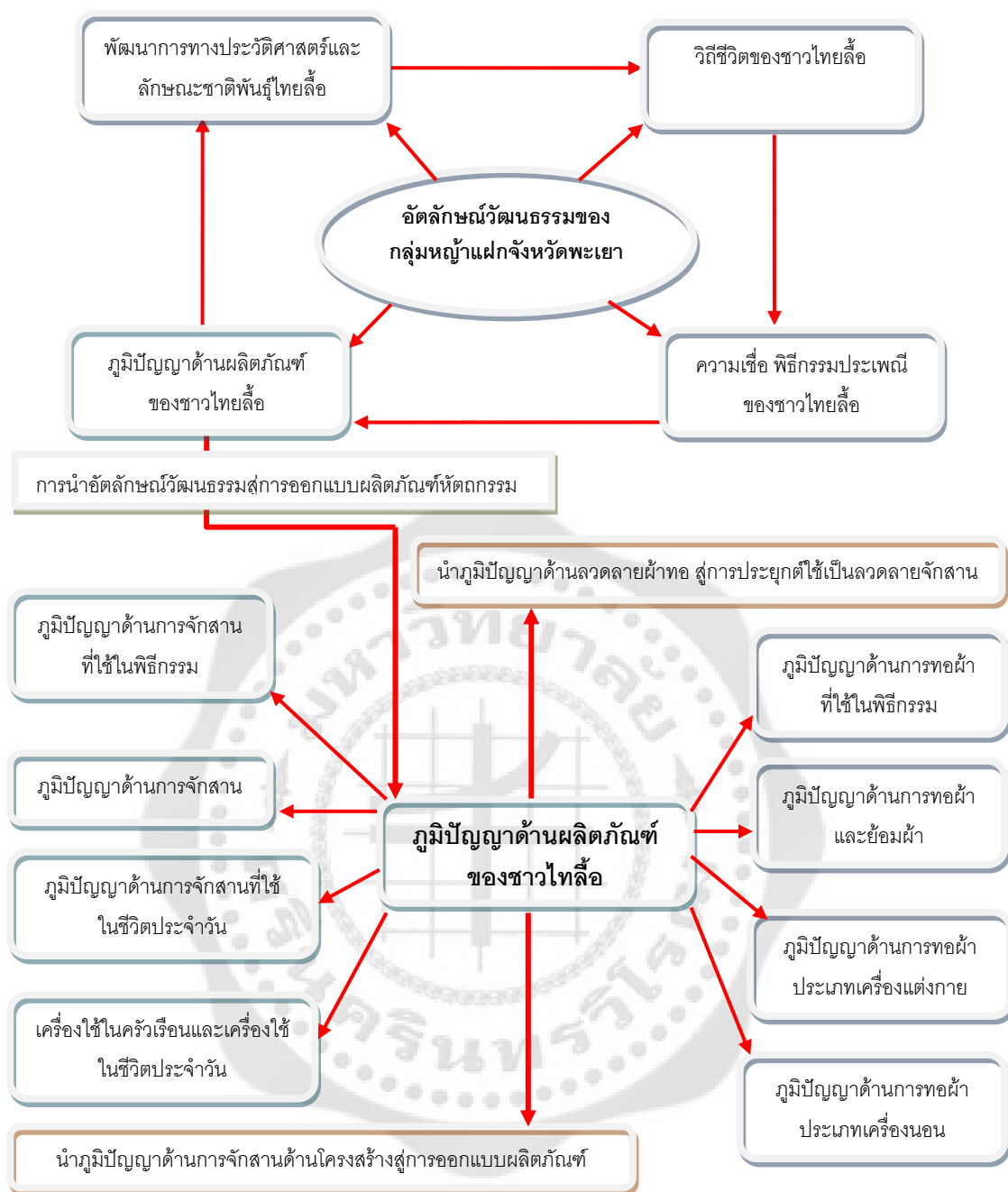
รายการเครื่องมือใช้สอย	ความหมาย
 ข้อง	ข้อง เป็นอุปกรณ์สำหรับเก็บปลา กุ้ง กบ เขียด รูปร่างปากบานออกขาคอดและก้นผาย วัสดุเป็นไม้ไผ่สานด้วยลายขัด ปากข้องมีฝาปิด ลักษณะการใช้งานมีสายร้อยติดกับตัวข้องสำหรับแขวนไว้กับหลัก หรือแขวนที่เอวในขณะที่ลงน้ำ
 สวิง	สวิง เป็นอุปกรณ์ขึ้น กุ้ง ปลา ถักด้วยด้ายหรือเชือก ฝายเป็นตาข่ายถี่ ๆ รูปร่างคล้ายถุงกาแฟ ปากกว้าง ก้นสอบ ปากสวิงใช้ไม้ไผ่ดักเป็นวงกลมแล้วมัดเชือกตาข่ายติดกับไม้ไผ่
 ฮอก	ฮอก เป็นอุปกรณ์สำหรับแขวนคอวัวควายใช้แทนกระดิ่ง ตัวแกนกลางทำจากกระบอกไม้ไผ่ เจาะรูตรงกลางด้านหน้าและหลังเมื่อขณะที่ตุ้มซ้ายขวา กระแทกกับแกนกลางจะส่งเสียงดัง ด้านซ้ายและขวาเป็นตุ้มทำจากไม้กลึงสามารถแกว่งไปมาได้ไว้สำหรับกระแทกกับแกนกลาง

ตาราง 10 สรุปภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ

ภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ	
ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับพิธีกรรม	
ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า	ผ้าทอที่ใช้ในพิธีกรรม ตุง และผ้าห่อคัมภีร์
ภูมิปัญญาด้านการจักสาน	ชั้นแก้ว 3 ประการ ที่ใช้ในพิธีกรรม
ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน	
ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า	ผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกาย/ลวดลายผ้า
	ผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ในห้องนอน/ลวดลายผ้า
	ภูมิปัญญาด้านการย้อมผ้า
ภูมิปัญญาด้านการจักสาน	เครื่องจักสานที่ใช้กับสัตว์
	เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือน

ภาพประกอบ 66 แผนภาพสรุปกฎหมายด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ

ภาพประกอบ 67 สรุปการนำอัตรลักษณ์วัฒนธรรมด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ สู่แนวทางการออกแบบโครงสร้างผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและลวดลายจักสานผลิตภัณฑ์

1.5 การสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม หญ้าแฝก

เนื่องจากชาวไทลื้อมีความสามารถในการทอผ้า การจักสาน ทั้งหญิงและชายได้รับการฝึกหัดมาตั้งแต่เด็ก ชาวไทลื้อรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติมาทำให้เกิดประโยชน์ มีการนำไม้ไผ่ หวาย และพืชที่มีลักษณะเป็นเครือเป็นเถาและเป็นเส้นใยมาจักสานและถักทอเป็นเครื่องใช้ ซึ่งวิถีชีวิตของชาวไทลื้อเป็นชาวชนบทอาศัยอยู่กับธรรมชาติมีทรัพยากรอันหลากหลายในการทำเครื่องใช้สอยจักสาน ต่อมามีการนำใบหญ้าแฝกซึ่งเป็นพืชในท้องถิ่นที่ได้รับการรณรงค์ส่งเสริมให้มีการปลูกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่เชิงเขา พื้นที่ดินเสื่อมโทรม และมีการตัดเกี่ยวใบทิ้งทุก ๆ 2-5 เดือน เพื่อให้เกิดการแตกกอออกไป จึงทำให้มีความคิดนำใบหญ้าแฝกมาประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ของใช้ในบ้านและของใช้ในครัว จำพวกภาชนะต่าง ๆ ขึ้นมา เป็นการสอนภูมิปัญญาของชาวไทลื้อที่รู้จักนำความคิดดั้งเดิมมาปรับและสร้างสรรค์ให้เข้ากับยุคสมัย

ชาวไทลื้อมีทักษะและความชำนาญการจักสาน เครื่องมือในการจับปลา การทอ ประดิษฐ์สร้างเครื่องนุ่งห่ม และอื่นๆที่ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง จึงนำวัสดุธรรมชาติมาจักเป็นเส้นใยและนำมาจักสานเป็นตะกร้า ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกเหมือนกับหวด หรือมวนึ่งข้าวเหนียว ตะกร้า และตะแกรง ขณะเดียวกันชาวไทลื้อยังดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกร ที่มีอาชีพทำนาทำไร่ ในอดีตยังไม่มีโรงสีข้าว เกษตรกรในชนบทจึงใช้วิธีการตำข้าว ทำให้มีการคิดสานภาชนะคัดแยกเปลือกข้าว ปลายข้าว นอกจากนี้ยังรู้จักสานกระจาดเพื่อใช้เป็นภาชนะในการใส่อาหาร เช่น ผักสด ผลไม้ และของแห้งต่างๆ ภาชนะไม่สามารถหาซื้อได้เหมือนยุคปัจจุบันจึงต้องใช้ภูมิปัญญาในการจักสานสำหรับในวิถีชีวิตประจำวัน

ชาวไทลื้อมีประสบการณ์ในการสานวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างมาๆ มาหลายชั่วอายุคน สืบทอดกันมาเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ชาวไทลื้อรู้จักคิดค้นและนำภูมิปัญญาดั้งเดิมนำมาประยุกต์ใช้ในการจักสานภาชนะ ถาด กล่อง กระเช้าเล็ก ๆ และสานหมวก ในอดีต ชาวไทลื้อนิยมจักสานหมวกจากโครงไม้ไผ่สานด้วยใบลาน ใบตาล และใบมะพร้าว หรือจักสานหมวกจากพืชชนิดอื่นๆที่มีเส้นใย ในปัจจุบันจึงนำภูมิปัญญาข้างต้นมาปรับใช้กับหญ้าแฝก และนำหญ้าแฝกมาจักสานเป็นหมวก มีการบูรณาการรูปทรงเพื่อให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ให้เข้ากับความต้องการของตลาด เช่น หมวกรูปทรงควบอย หรือรูปทรงหมวก ตามสมัยนิยม และที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งคือ ลักษณะของบรรจุภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ภาชนะใช้ในการเก็บข้าว ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชาวไทลื้อเมื่อนึ่งข้าวเหนียวเสร็จ จะเก็บข้าวเหนียวหนึ่งไว้ทานในมือต่อ ๆ ไปหรือแบ่งให้ญาติพี่น้องรับประทาน จำเป็นต้องบรรจุใส่กระติบ หรือแอบข้าว ในปัจจุบันนี้ได้มีการนำภูมิปัญญาลักษณะรูปทรงดังกล่าวมาผลิตเป็นกล่องกระดาษทิชชู กล่องใส่ผ้า ก็พัฒนารูปทรงมาจากกระติบข้าวที่ใช้ในชีวิตประจำวันของตน

เมื่อมีการประดิษฐ์เข้าจนเกิดความชำนาญกับความคิดสร้างสรรค์ด้านความสวยงามจึงทำให้มีการดัดแปลงลวดลาย มีการนำลายน้ำไหลของการทอผ้ามาทำเป็นลวดลายของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ลายน้ำไหล เป็นที่รู้จักในลวดลายของผ้าชิ้นของชาวไทลื้อที่ยังนิยมสวมใส่กันอยู่ในปัจจุบัน

การสืบทอดอัตลักษณ์ภูมิปัญญา และการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อ ได้ข้อค้นพบว่า มีการสืบทอดภูมิปัญญาจากการจักสาน และผสมผสานลวดลายจากการทอผ้า กล่าวคือ มีการนำรูปทรงของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ดั้งเดิมมาดัดแปลงขนาดสัดส่วนใช้เป็นรูปทรงของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก และยังพบว่ากรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมหญ้าแฝกมีการกรีดใบหญ้าแฝกให้ได้ขนาดเส้นตามต้องการแล้วนำเส้นตั้งมาขัดสานขึ้นรูปทรงจากส่วนก้นภาชนะก่อน แล้วสานเส้นนอนโดยรอบต่อออกไปเป็นรูปทรงและเก็บขอบปากภาชนะด้วยการถัก หรือพัน สานวนทับขอบปากให้มีความมั่นคงแข็งแรง เช่นเดียวกันกับ การเรียง การจักตอกไม้ไผ่เป็นเส้นแล้วสานขึ้นรูปเครื่องจักสาน และลวดลายการสานหัตถกรรมหญ้าแฝกพบที่มีการนำลายน้ำไหลของการทอผ้ามาใช้เป็นลวดลายบนผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

ผลสรุปข้อค้นพบที่อัตลักษณ์วัฒนธรรมชาวไทลื้อที่ปรากฏเด่นชัดในผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ได้แก่ ด้านลวดลาย ด้านวิธีการสาน ด้านรูปทรง และด้านประโยชน์ใช้สอย มีดังนี้

1. ลวดลายผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก การสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทลื้อที่ปรากฏบนผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเด่นชัดมากที่สุด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลวดลายน้ำไหล ลายเม็ดแตง และลายเม็ดข้าว พบว่า ลายน้ำไหลเป็นลวดลายที่มาจากภูมิปัญญาการทอผ้าชิ้นของชาวไทลื้อพบเฉพาะในเขตอำเภอเชียงคำ ภูซาง และเชียงม่วน ส่วนลายเม็ดแตง ลายเม็ดข้าว ซึ่งเป็นลวดลายพื้นฐานที่ให้ความแข็งแรงแก่ผลิตภัณฑ์และสามารถผสมผสานกับลวดลายอื่นได้หลากหลาย

วิถีชีวิตของหญิงสาวไทลื้อได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไว้ใช้เองเพื่อแสดงถึงความพร้อมในการออกเรือน ความสวยงามของลวดลายบนผืนผ้า เป็นสิ่งสะท้อนฝีมือความประณีตของหญิงสาวผู้ทอ ซึ่งที่มาของลวดลายของผ้าทอไทลื้อพบว่ามีพัฒนาการจากลวดลายพื้นฐาน ลายขัดยก ลายเรขาคณิตที่มีได้มีความหมายใด ๆ เช่น ลายจุดเล็กๆ ลายขอ ลายซิกแซก ลายทแยง ลายขอกูด หรือลายผักกูด ลายสามเหลี่ยม ลายสี่เหลี่ยม ลายเหล่านี้นี้ได้ถูกพัฒนาไปสู่ลวดลายรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว เช่น ลวดลายพรรณพฤกษา พรรณไม้ เช่น ลายดอกไม้ ลายดอกแก้ว ลายต้นไม้ ลายต้นฝ้าย ลายเถา ลายผักกูด ลวดลายรูปสัตว์ เช่น ลายช้าง ลายม้า ลายสิงห์ ลายนก ลายนาค ลายกบ และมีการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ ความเชื่อ อุดมคติและความศรัทธา คือ ลวดลายผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น ลายรูปปราสาท ลายต้นดอก หมายเบ้ง ปราสาทน้ำผึ้ง

ลายชั้นดอก หรือลายรูปเครื่องปัจจัยไทยทานที่ทำเพื่อถวายพระ เป็นพุทธรูป รูปสัตว์ 12 ราศี เรือ วิญญาน

ลวดลายผ้าทอที่นำมาประยุกต์เป็นลวดลายผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกจังหวัดพะเยา พบว่ามีเพียงเฉพาะ ลายน้าไหล เป็นลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายพื้นฐานเรขาคณิต มีความคล้ายคลึงกับลายผักกูด โดยที่ลวดลายน้าไหลเป็นลวดลายของผ้าชิ้นไทลื้อ เป็นสิ่งสะท้อนแนวคิดความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติความร่มเย็น ดังลายน้าไหล เป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทลื้อที่มีลักษณะเฉพาะของตน ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าชิ้นลายน้าไหลจากรุ่นสู่รุ่นของผู้หญิงชาวไทลื้อถูกนำมาใช้ประยุกต์เป็นลวดลายบนผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

จากแนวคิดด้านลวดลายของผ้าทอผ้าชิ้นไทลื้อมาสู่ลายผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงระบบคิดของการนำลวดลายมาประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นลายจากผ้าพุ่ง โดยมิได้มีการนำลวดลายผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธามาใช้เป็นลวดลายของเครื่องใช้สอย ด้วยพื้นฐานจากการทอผ้า การขัด การยัก ที่ชาวไทลื้อเรียก “เกาะ” หรือ ล้วง เพื่อให้การเกิดลาย และมีการผสมผสานวิธีการจักสานเครื่องจักสานไม้ไผ่ในผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก พบว่าแม้จะมีการทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เครื่องใช้สอยรูปแบบต่างๆ ยังปรากฏลวดลายน้าไหล อันเป็นการสะท้อนภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังภาพประกอบ 68

ภาพประกอบ 68 ลวดลายน้าไหลจากผ้าทอผ้าชิ้นของชาวไทลื้อสู่ลวดลายบนผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ส่วนลายเม็ดแตง และเม็ดข้าว เป็นการเรียกลายขัดพื้นฐานที่มีรูปลักษณะคล้ายเมล็ดพืช คือ เมล็ดแตง และเมล็ดข้าว โดยมิได้มีความสัมพันธ์กับแนวคิดความเชื่อด้านลวดลายบนผ้าทอไทลื้อ แต่ได้มีการให้ความหมายกันเองในภายหลังว่า มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดังภาพประกอบ 69 -70

ภาพประกอบ 69 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลายเม็ดแดง

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 70 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลายเม็ดขาว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ดังนั้นแนวคิดในการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาจากลวดลายผ้าทอไทย
 ล้อสามารถนำลวดลายพื้นฐานเลขาคณิตและลวดลายพรรณไม้ ซึ่งมีใช้ลวดลายในผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม
 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เลือกลวดลายสะท้อนอัตลักษณ์วัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติแวดล้อม
 ของชุมชนชาวไทยลื้อ ประเภทลวดลายพื้นฐาน ลวดลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ลายน้าไหล ลายต้นฝ้าย
 ลายต้นไม้ และลายดอกไม้ ซึ่งเป็นลวดลายผ้าทอไทยลื้อที่พบมากบนเครื่องแต่งกาย คือ ผ้าซิ่น (ผ้าถุง)
 ผ้าเช็ด (ผ้าพาดบ่าผู้ชาย) และผ้าที่ใช้สอยในครัวเรือน คือ ผ้าสะลี้ หรือ ผ้าเสื่อ (ที่นอน) ผ้าหลบ (ผ้าปูที่

นอน) และผ้าห่ม มาเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าแฝก แต่ละลายมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนี้

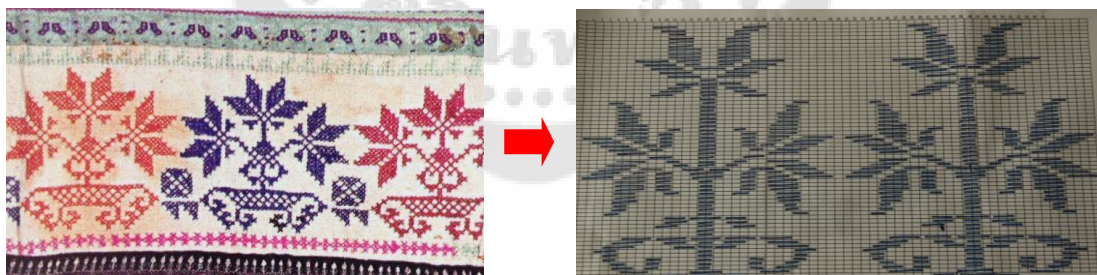
ลวดลายน้ำไหล เป็นลวดลายที่สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ความร่มเย็นเป็นสุข เหมือนดั่งสายน้ำไหล เป็นธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัวชาวไทลื้อ เพราะชาวไทลื้อใช้ชีวิตอยู่กับแม่น้ำลำธาร

ภาพประกอบ 71 ลวดลายน้ำไหลสู่ลวดลายสานหญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

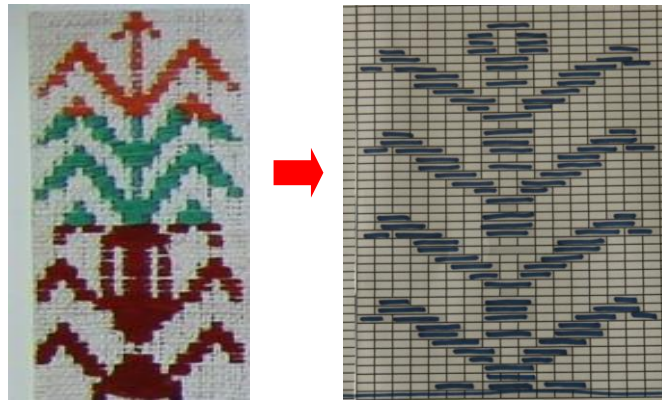
ลายต้นฝ้าย เป็นลายที่จะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ เนื่องจากแต่ละบ้านจะมีการปลูกต้นฝ้ายไว้ใช้เพื่อการทอผ้าฝ้าย ปัจจุบันในอำเภอเชียงคำมีการปลูกต้นฝ้ายไว้ใช้เพื่อสาธิตการทอเพียงไม่กี่บ้าน

ภาพประกอบ 72 ลวดลายต้นฝ้ายสู่ลวดลายสานหญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

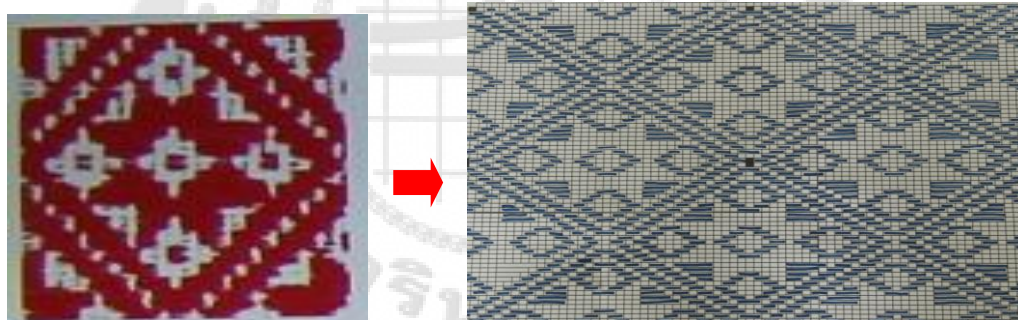
ลายต้นไม้ เป็นลายที่สื่อสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และในความเชื่อของชาวไทลื้อเป็นสัญลักษณ์ของ “ต้นไม้แห่งชีวิต” ความเจริญเติบโตของมนุษย์ในธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์

ภาพประกอบ 73 ลวดลายต้นไม้สู่ลวดลายสานหญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ลายดอกไม้ เป็นลวดลายสำคัญเก่าแก่ที่พัฒนามสผผสานระหว่างลายสามเหลี่ยม และลายสี่เหลี่ยม หมายถึง ดอกไม้ที่มีคุณค่างดงาม

ภาพประกอบ 74 ลวดลายดอกไม้สู่ลวดลายสานหญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

2. วิธีการสานผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก กรรมวิธีการผลิตผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก มีวิธีการสานเพื่อให้เกิดลวดลายผสมผสานภูมิปัญญาการทอผ้ากับภูมิปัญญาเครื่องจักสานไม้ไผ่ ปรากฏอยู่บนผลิตภัณฑ์ พบว่า มีหลักการเดียวกันกับเส้นยืนกับเส้นพุ่งในการทอผ้า ซึ่งหญ้าแฝกมีการสานเพื่อให้เกิดลวดลายจากด้านซ้ายไปขวาและจากด้านขวาย้อนไปทางซ้ายได้เช่นเดียวกับการทอผ้า และการทำเส้นตอกเส้นตั้งกับเส้นนอนในงานเครื่องจักสาน มีการเรียงวัสดุก่อนนำมาสานเช่นเดียวกันกับเครื่องจักสาน คือ การผลิตหัตถกรรมหญ้าแฝกมีขั้นตอนวิธีการแปรรูปใบหญ้าแฝกที่นำมาสาน ใช้หญ้า

แฝกทั้งเส้นโดยไม่กรีดก้านใบออกหรือสองเส้นคู่กันใช้เป็นเส้นตั้งเพื่อความแข็งแรงเช่นเดียวกับเครื่องจักสานที่จะมีเส้นตั้งหนาและใหญ่กว่าเส้นนอนเล็กน้อย มีการ เรียด ใบหญ้าแฝกเช่นเดียวกับการจักสาน คือ กรีดส่วนที่เป็นหนามออก แล้วกรีดกึ่งกลางเอาก้านใบออกเพื่อให้ได้เส้นใบหญ้าแฝกที่มีความอ่อนนุ่ม เหมือนกับการนำไม้ไผ่มาจักเป็นเส้นตอกบางเพื่อใช้เป็นเส้นนอน ดังภาพประกอบ 75-76

ภาพประกอบ 75 การตากหญ้าแฝกและการเรียดใบหญ้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 76 แสดงเส้นตั้งและเส้นนอนของกะป้าไม้ไผ่สาน

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

หลักวิธีการสานเส้นใบหญ้าแฝกจะใช้เส้นนอนสานทีละคู่ (2 เส้นนอน) ด้วยวิธีสานพันสลับเส้นนอนขึ้นลงไปทีละเส้นตั้ง เรียกเป็นลายหนึ่ง หรือลายเม็ดแตง การสานพันสลับเส้นนอนขึ้นลงไปทีละสองหรือสามเส้นตั้ง ก็จะเรียกเป็นลายสองหรือลายสาม เช่นเดียวกับลายเครื่องจักสานลายขัด

ดังภาพประกอบ 77 หากสานเส้นนอนจากซ้ายไปขวา 1 แถวแล้วสานจากขวาไปซ้าย 1 แถวจะเรียกว่า ลายเม็ดข้าว ดังภาพประกอบ 78

ภาพประกอบ 77 แสดงผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลายเม็ดแดง และลายสอง

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ภาพประกอบ 78 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลายเม็ดข้าว

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

วิธีการสานผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกด้วยวิธีการสานลายสองหรือลายสาม แล้วแต่ผลิตภัณฑ์ขนาดเล็กหรือใหญ่ เมื่อขึ้นเส้นนอนแถวใหม่จะยกเส้นตั้งเหลื่อมกันหนึ่งเส้นเป็นแนวต่อเนื่องกันและย้อนกลับไปมาจนเกิดลายคล้ายเส้นซิกแซก ซึ่งเรียกว่าลายน้ำไหล ดังภาพประกอบ 79

ภาพประกอบ 79 ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกลายน้ำไหล

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

3. รูปทรงผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก กลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมหญ้าแฝกชาวไทยลื้อยังคงมีการสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องจักสานที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันในอดีต โดยการนำรูปทรงจากสิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันมาประยุกต์รูปร่างรูปทรงเป็นผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกที่มีการสืบทอดภูมิปัญญามาจากรูปทรงของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่เด่นชัด คือ รูปทรงของแอบข้าว หรือกระติบ หมวกตะกร้า กระป๋อง กระดัง ข้อง ดังภาพประกอบ 80-84

ภาพประกอบ 80 แอบข้าวไม้ไผ่สานสู่กล่องกระดาดาชิซซู กล่องใส่ผ้า

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

แอบข้าว ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียว สานด้วยไม้ไผ่ขนาดเล็กมีรูปร่างแตกต่างกัน เช่น เป็นกล่องกลม หรือแบน โดยนำมาจักตอกเป็นเส้นแบน ๆ นำมาจักสานขึ้นรูปตามหุ่นไม้รูปทรงต่าง ๆ ส่วนมากจะมีสองส่วน คือ มีฝาครอบและมีตัวแอบข้าว ใช้ใส่ข้าวเหนียวติดตัวเดินทางไปทำไร่นา หรือติดตัวเดินทางไกล ๆ เพราะแอบข้าวที่ทำจากไม้ไผ่มีคุณสมบัติพิเศษสามารถเก็บความร้อนของ

ข้าวเหนียวและยังช่วยระบายความชื้นด้วย มีฝาปิดป้องกันสิ่งสกปรก แผลงและเก็บความร้อน และเปิดออกเมื่อต้องการใช้

แอ็บข้าวเป็นภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทลื้อ ชาวไทลื้อนำมาเป็นต้นแบบด้านรูปทรงของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก มีองค์ประกอบของภาชนะครบทั้งตั้งภาชนะและฝาปิดตามรูปแบบเดิม มีการดัดแปลงสัดส่วน รูปทรงต่าง ๆ ตามที่ต้องการไปบ้าง เช่น ทรงกระบอก สูงเตี้ย เล็กใหญ่ ตามประโยชน์ใช้สอย เป็นการสานแบบทึบ วิธีการสานขึ้นรูปตามแบบภูมิปัญญาการสานไม้ไผ่ด้วยการขัดสานจากด้านก้นภาชนะก่อนสานโดยรอบหุ้มโฟม จากนั้นเก็บขอบปากด้วยลายถักเปีย โดยใช้ส่วนใบของหญ้าแฝกทั้งขึ้นผลิตภัณฑ์ ลวดลายที่ใช้สานนั้นเป็นลายเม็ดแตง และลายน้ำไหล ที่มาจากการดัดแปลงมาจากลวดลายของผ้าทอ

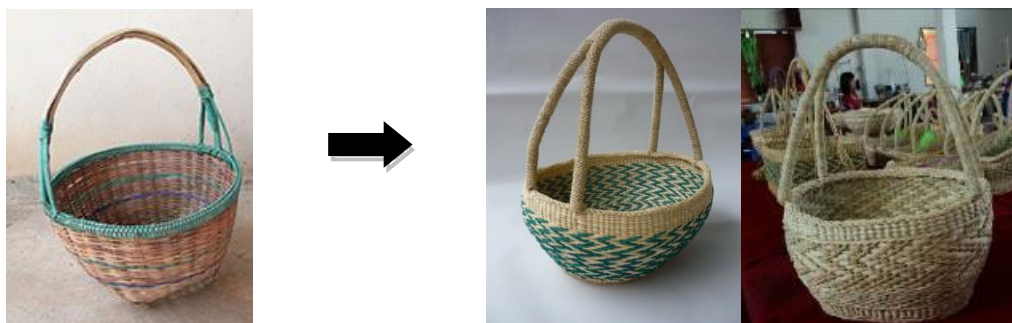

ภาพประกอบ 81 หมวกไม้ไผ่สานสู่หมวกรูปแบบร่วมสมัย

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

หมวกไม้ไผ่สาน เครื่องใช้สอยสำหรับบังแดด บังฝน สานด้วยเส้นตอกไม้ไผ่จากตรงกลางด้านบนให้กว้างออกมามีปีกหรือชายขอบเพื่อปกป้องศีรษะและใบหน้าเพื่อบังแสงแดดหรือลมฝน โดยทำให้มีความโปร่งเบา

การสืบทอดภูมิปัญญาจากหมวกไม้ไผ่สานสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก หมวกรูปแบบร่วมสมัยเหมาะกับผู้สวมใส่ตามความชอบของทุกเพศทุกวัย โดยคงวิธีการสานจากกึ่งกลางด้านบนของหมวกขัดสานขยายให้กว้างออกไปโดยรอบมีปีกหรือชายขอบเพื่อปกป้องใบหน้า ไม่ให้ถูกแสงแดดและลม การพัฒนารูปแบบไปจากเดิมนอกจากจะคงความเป็นอัตลักษณ์และสะท้อน ภูมิปัญญาของชาวไทลื้อและผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกรูปแบบใหม่ยังมีความสวยงามเข้ากับสมัยนิยมอีกด้วย ลวดลายที่ใช้สานนั้นเป็นลายเม็ดแตง และลายน้ำไหล ที่มาจากการดัดแปลงมาจากลวดลายของผ้าทอ

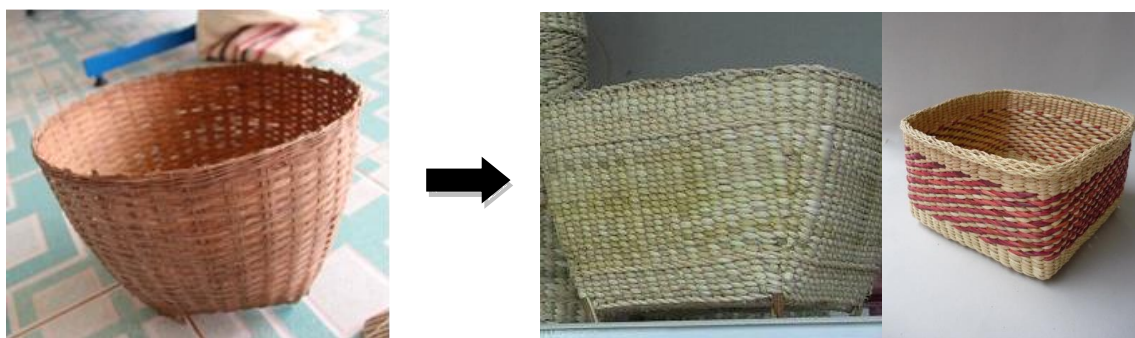

ภาพประกอบ 82 ตะกร้าหูหิ้วไม้ไผ่สานสู่ตะกร้าหว้าแฝก

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

ตะกร้าหูหิ้ว ภาชนะสำหรับใส่สิ่งของ รูปทรงคล้ายกระป๋อง กระบุงหรือกระจาดเตี้ยๆ ปากกลมรีกันสอบ มีหูสำหรับหิ้ว เป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่หรือหวาย มีทั้งสานโปร่งและทึบ โดยนำไม้ไผ่มาจักตอกเป็นเส้นแบน หนาหรือบางมากขึ้นอยู่กับขนาดของรูปทรงที่จะสาน สานขึ้นรูปโดยมีหูไม้รูปทรงตะกร้า ลวดลายที่สานเป็นลายขัด ลายหนึ่ง ด้านบนของตะกร้าทำเป็นหูหิ้วสำหรับถือ โดยใช้ไม้ไผ่ส่วนที่เป็นเปลือกเหลาเป็นเส้นแบนขนาดหนึ่งนิ้ว ตัดโค้งเป็นหูหิ้วติดขอบข้างขึ้นไปด้านบนของตะกร้า ทำหน้าที่สำหรับใส่ของต่าง ๆ ถือไปยังสถานที่ต่างๆ ออกไปนาไปสวน

การสืบทอดภูมิปัญญาจากตะกร้ามีหูหิ้วสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หว้าแฝก ตะกร้าหว้าแฝกยังคงรูปทรงแบบดั้งเดิม โดยปัจจุบันการสานขึ้นรูปหัตถกรรมหว้าแฝกใช้หุ่นโฟม ส่วนหูหิ้วใช้สายยางโดยนำเส้นเกลียวหว้าแฝกพันทับสายยางจากนั้นนำมาติดด้านบนของตะกร้า ซึ่งทำหน้าที่ใส่ของต่าง ๆ ได้ดี ส่วนลวดลายในการขึ้นรูปใช้ลวดลายเม็ดแตง ลายน้ำไหล โดยนำลวดลายมาจากผ้าชิ้นของชาวไทลื้อ ดัดแปลงสู่ลวดลายการถักขึ้นรูป

ภาพประกอบ 83 กระปาไม้ไผ่สานสู่ตะกร้าหว้าปากก้นเหลี่ยม

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

รูปทรงกระปาภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ปากกลมกลางป่องก้นสอบ คล้ายกระบุงแต่รูปร่างกลมมนกว่ากระบุง สานไม้ทึบเหมือนกระบุง มีลักษณะการสานหยาบกว่ากระบุง เพราะกระปาใช้งานจิปาตะทั่วไป เช่น ใช้ผึงเมล็ดพืชที่เปียกน้ำให้แห้ง หรือใส่เมล็ดพืชแช่น้ำหรือล้างน้ำ การสานกระปาจะสานให้มีช่องว่างระหว่างเส้นตอก เพื่อไม่ให้น้ำขังหรือระบายน้ำได้ดี ขนาดของกระปาจะเล็กกว่ากระบุง เป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ โดยนำไม้ไผ่มาจักเป็นตอกเส้นแบน ๆ สานขึ้นรูปด้วยลายตอกไม้ไผ่ ลวดลายที่ใช้จักสานเป็นลายหนึ่ง คือ ยกหนึ่งข่มหนึ่ง โดยจักสานไม่แน่นมากนักเพื่อประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ ได้สะดวก

การสืบทอดภูมิปัญญาของกลุ่มไทลื้อโดยนำรูปแบบของกะปามาเป็นแรงบันดาลใจในการทำตะกร้าใส่ของเล็ก ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายรูปทรงของ กระปา การจักสานขึ้นรูปด้วยใบหว้าปากก้นเหลี่ยมโดยใช้หุ่นโฟม เป็นรูปทรงภายในแล้วสานด้วยลวดลายเม็ดแตง เป็นลวดลายที่สะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อเพราะมีวิธีการจักสานคล้ายคลึงกับวิธีการทอผ้าของชาวไทลื้อ

ภาพประกอบ 84 รูปทรงช่องไม้ไผ่สานสู่กระเป๋าสานและที่ใส่ของ

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

จากภาพรูปทรงช่อง หรือตะข้อง ภาชนะสำหรับใส่ปลา กุ้ง ปู และสัตว์เล็กๆ เช่น กบ เขียด สานด้วยตอกไม้ไผ่ รูปทรงโดยทั่วไป คือ ปากมีขอบ คอคอด กลางป่อง ก้นสี่เหลี่ยม มีหู สำหรับผูกเชือกสะพายไหล่ มีหลากหลายขนาดและรูปทรง เป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ โดยนำไม้ไผ่มาจักเป็นตอกเส้นแบน ๆ สานขึ้นรูปด้วยลายตอกไม้ไผ่ ลวดลายที่ใช้จักสานเป็นลายหนึ่ง คือ ยกหนึ่งลงหนึ่ง โดยจักสานไม่แน่นมากหนักเพื่อประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ ได้สะดวก

การสืบทอดภูมิปัญญาจากช่อง หรือตะข้องสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก กระเป๋าที่มีรูปทรงปล่องกลาง ก้นสี่เหลี่ยม มีหูหิ้วคล้องแขนหรือไหล่ได้ โดยปัจจุบันการสานขึ้นรูป หัตถกรรมหญ้าแฝกบางรูปทรงมีการใช้โครงลวดเหล็ก สัดส่วนหลากหลายขนาด ซึ่งเป็นภาชนะที่ใช้ใส่ของต่าง ๆ ได้ดี มีการประยุกต์การขึ้นรูปด้วยวิธีการถักการมัดเส้นเชือกแบบเมคาเม

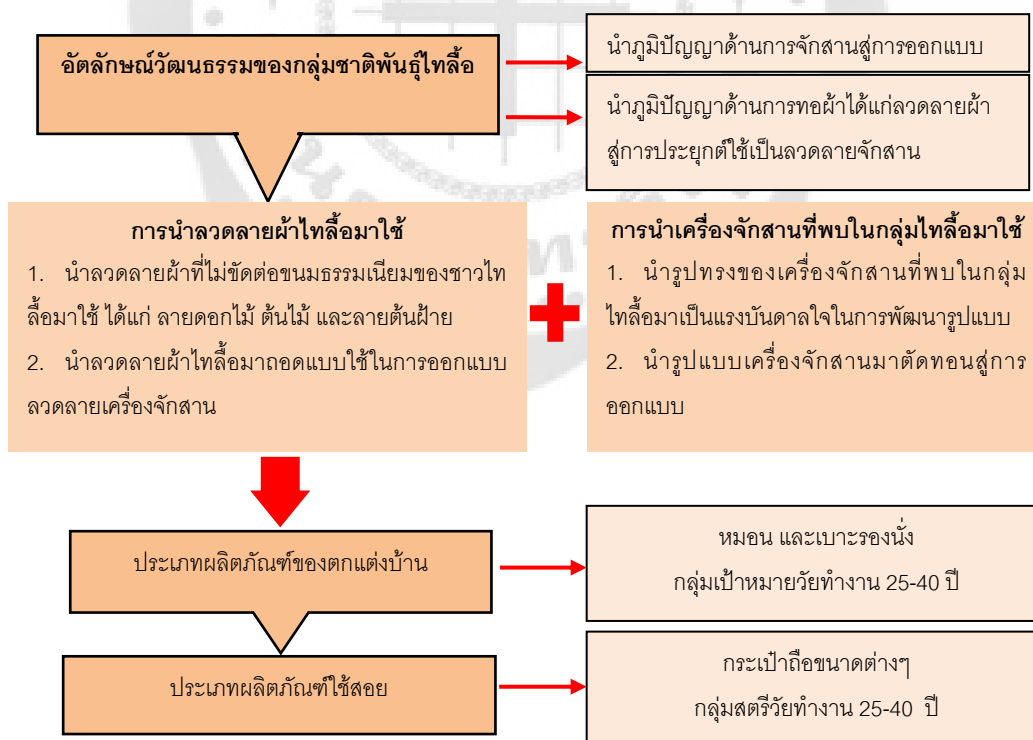
2. ผลวิเคราะห์แนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก

แนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ผู้วิจัยได้นำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อที่พบในกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมหญ้าแฝก จังหวัดพะเยา คือ 1) การนำลวดลายของผ้าทอมาเป็นแนวทางในการออกแบบลวดลายผลิตภัณฑ์ 2) การนำวัสดุที่มีในชุมชนมาแปรรูปร่วมกับเส้นใยหญ้าแฝก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในชุมชนของชาวไทลื้อยังมีวัฒนธรรมการทอผ้าฝ่ายธรรมชาติ มีการทำเส้นใยไหมอูรี และหม่อนไหม คือ การนำเส้นใยธรรมชาติ ได้แก่ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอูรี และเส้นใยหม่อนไหม มาพันเกลียวผสมกับหญ้าแฝกเพื่อให้เกิดคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ มีความเหนียว เสริมแรงรับน้ำหนักและมีความนุ่ม

ยืดหยุ่นได้ดี 3) การนำรูปทรงของงานเครื่องจักสานมาเป็นแนวทางในการออกแบบโครงสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ 4) นำข้อมูลอัตลักษณ์วัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการออกแบบ จะต้องมีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้บริโภค แล้วนำมาถ่วงน้ำหนัก ทดลองต้นแบบ และประเมินผลผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้แนวทาง รูปแบบ วิธีการขั้นตอนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน และกลุ่มเป้าหมายผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ ว่ามีคุณลักษณะส่วนบุคคล วัย บริบทใด

2.1 การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านลวดลายผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อที่สะท้อนถึงคุณค่ามรดกภูมิปัญญาของพื้นที่และความเป็นตัวตนของกลุ่มไทลื้อที่ปรากฏเด่นชัดและไม่ขัดต่อขนบประเพณี ศีลธรรมอันดีงาม ดังลวดลายที่พบบนผืนผ้าต่าง ๆ เช่น ผ้าซิ่น ผ้าเช็ด ผ้าห่ม และผ้าหอบ สำหรับการประยุกต์ลวดลายที่พบดังกล่าวเป็นลวดลายเครื่องจักสาน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความต้องการผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหมู่บ้านเผ็ก เพื่อนำผลมาออกแบบและผลิตชิ้นงานต้นแบบประเภทผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้าน ได้แก่ หมอนอิง และเบาะรองนั่ง สำหรับกลุ่มเป้าหมายวัยทำงาน ประเภทผลิตภัณฑ์ใช้สอย ได้แก่ กระเป๋าคาดตัวต่าง ๆ สำหรับกลุ่มเป้าหมายสตรีวัยทำงาน ผู้วิจัยได้สรุปการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมสู่การออกแบบและผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์ที่ดัดแปลงตามแผนภาพดังนี้

ภาพประกอบ 85 สรุปการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมสู่การออกแบบและผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์ที่ดัดแปลง

2.2 การนำวัสดุที่มีในชุมชนมาแปรรูปร่วมกับเส้นใยหญ้าแฝก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในชุมชนของชาวไทลื้อยังมีวัฒนธรรมการทอผ้าฝ้ายธรรมชาติ มีการทำเส้นใยไหมอื้อรี และหม่อนไหม คือ การนำเส้นใยธรรมชาติ ได้แก่ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอื้อรี และเส้นใยหม่อนไหม มาปั่นเกลียวผสมกับหญ้าแฝก เพื่อให้เกิดคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ มีความเหนียว เสริมแรงรับน้ำหนักและมีความนุ่มยืดหยุ่นได้ดี

หญ้าแฝกปั่นผสมกับเส้นใยฝ้าย หญ้าแฝกปั่นผสมกับเส้นใยไหมอื้อรี หญ้าแฝกปั่นผสมกับเส้นใยหม่อนไหม

ภาพประกอบ 86 แสดงภาพเส้นใยที่ได้จากการปั่นเกลียวผสมเส้นใยธรรมชาติ

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2557). ถ่ายภาพ

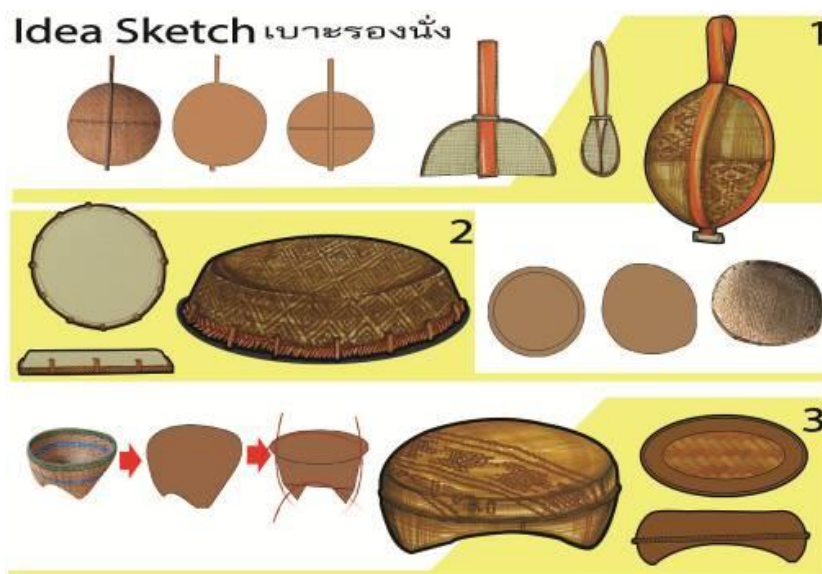
ผู้วิจัยได้นำอัตลักษณ์วัฒนธรรมมาออกแบบเป็นลวดลายและใช้วัสดุธรรมชาติที่มีในชุมชนมาปั่นเกลียว แล้วสำรวจแนวโน้มความต้องการจากกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก แล้ววิเคราะห์รูปแบบของผลิตภัณฑ์ โดยทดลองออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกประเภทเครื่องใช้สอย ดังนี้

1) สร้างภาพแบบร่างของรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเส้นใยหญ้าแฝกเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้สอย ผลิตภัณฑ์ละ 3 รูปแบบ โดยที่กลุ่มสามารถผลิตได้โดยใช้วัสดุในชุมชน ประเมินความเหมาะสมผลิตภัณฑ์ ด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรม ความสวยงาม ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ และความเหมาะสมกับวัสดุกรรมวิธีการผลิต โดยกลุ่มผู้ผลิต ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบ

2) สร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ครั้งที่ 1 เพื่อประเมินผลการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ด้านการผลิตและการใช้งาน โดยกลุ่มผู้ผลิต ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ

3) นำผลการประเมินต้นแบบครั้งที่ 1 มาปรับปรุงพัฒนาสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ครั้งที่ 2

แนวทางรูปแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกที่ได้จากการออกแบบ ได้แก่ เบาะรองนั่ง หมอนอิง และกระเป๋าสตรี มีรายละเอียดดังนี้

ภาพประกอบ 87 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หน้าแพกเบาะรองนั่ง

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2558). วาดภาพ

เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 1 แนวคิดในการออกแบบเบาะรองนั่ง นำรูปทรงของพัดวี ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทยเชื้อ พัฒนาโครงสร้างของผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดรูปทรงผลิตภัณฑ์ เบาะรองนั่ง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายต้นฝ้ายและใบฝ้าย วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอีรีนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ประเภทเบาะรองนั่ง ดังภาพประกอบ 88

ภาพประกอบ 88 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 1

เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 2 แนวคิดในการออกแบบเบาะรองนั่งนำรูปทรงของกระดัง ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนาโครงสร้างของผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดรูปทรงของเบาะรองนั่ง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ ลายต้นไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสม กับเส้นใยไหมอีรีนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ประเภทเบาะรองนั่ง ดังภาพประกอบ 89

ภาพประกอบ 89 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 2

เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบเบาะรองนั่งนำรูปทรงของตะกร้าซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนาโครงสร้างของผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดรูปทรงเบาะรองนั่ง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายน้ำไหล วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอีรีนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ประเภทเบาะรองนั่ง ดังภาพประกอบ 90

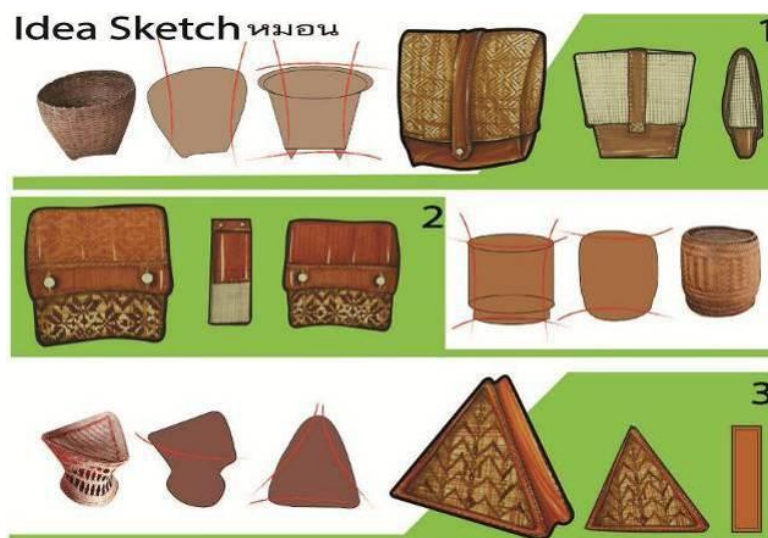
ภาพประกอบ 90 เบาะรองนั่งรูปแบบที่ 3

ผลการออกแบบพบว่า เบาะรองนั่งทั้ง 3 รูปแบบ มีข้อเสนอแนะ คือ ตำแหน่งการจัดวาง ลวดลายน้ำไหล ควรพัฒนาเพื่อให้ลายมีความเด่นชัด และสวยงามยิ่งขึ้น ด้วยขนาดของเบาะรองนั่ง ต้นแบบที่มีขอบหนักร่องกว้างใหญ่ ควรมีการพัฒนาแบบ ให้แยกเบาะรองนั่งได้เป็น 2 ชั้น เพื่อเพิ่ม ประโยชน์ใช้สอย ควรศึกษากลุ่มเป้าหมายเพิ่มเติมในการพัฒนาเบาะรองนั่งให้เหมาะสมกับพฤติกรรม การใช้งานของกลุ่มเป้าหมาย ผลการออกแบบดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 91 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบเบาะรองนั่ง

การออกแบบผลิตภัณฑ์หมอนอิง

ภาพประกอบ 92 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกหมอนอิง

ที่มา: รจนา จันทราสา. (2558). วาดภาพ

หมอนอิงรูปแบบที่ 1 แนวคิดในการออกแบบหมอนอิง นำรูปทรงของกะปา ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเพื่อให้เกิดรูปทรงหมอนอิง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอริี ดังภาพประกอบ 93

ภาพประกอบ 93 หมอนอิงรูปแบบที่ 1

หมอนอิงรูปแบบที่ 2 แนวคิดในการออกแบบหมอนอิง นำรูปทรงของแถบข้าว ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเพื่อให้เกิดรูปทรง

หมอนอิง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายต้นฝ้ายใบฝ้าย วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอิตาลี
 ดังภาพประกอบ 94

ภาพประกอบ 94 หมอนอิงรูปแบบที่ 2

หมอนอิงรูปแบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบหมอนอิง นำรูปทรงของขันแก้ว ซึ่งเป็น
 เครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทยลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเพื่อให้เกิดรูปทรง
 หมอนอิง ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายต้นไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอิตาลี ดัง
 ภาพประกอบ 95

ภาพประกอบ 95 หมอนอิงรูปแบบที่ 3

ผลการออกแบบพบว่า ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ ทั้ง 3 รูปแบบ มีข้อเสนอแนะและพัฒนาในประเด็น การติดกระดุมทำให้การใช้งานไม่สะดวกเท่าที่ควร แก้ปัญหาโดยการยึดติดด้วยกระดุมแบบซ้อน เพื่อสะดวกในการใช้งานยิ่งขึ้น และยังพบว่า หมอนอิงรูปแบบที่ 3 รูปทรงและวิธีการผลิตมีความเหมาะสมกับการใช้งานมีความแข็งแรงทนทานดี

ภาพประกอบ 96 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบหมอนอิง

การออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋า กระเป๋าถือใบเล็ก

ภาพประกอบ 97 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์กระเป๋าถือเล็ก

กระเป๋าทือใบเล็กรูปแบบที่ 1 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าทือใบเล็ก นำรูปทรงของมวยและโคมแขวน ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ทึบ้าแฝกเพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าทือใบเล็ก ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยทึบ้าแฝกผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 98

ภาพประกอบ 98 กระเป๋าทือใบเล็กรูปแบบที่ 1

กระเป๋าทือใบเล็กรูปแบบที่ 2 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าทือใบเล็ก นำรูปทรงของตุ้มเอียน ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ทึบ้าแฝกเพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าทือใบเล็ก ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยทึบ้าแฝกผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 99

ภาพประกอบ 99 กระเป๋าทือใบเล็กรูปแบบที่ 2

กระเป๋าทือใบเล็กรูปแบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าทือใบเล็ก นำรูปทรงของซ่อง ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ทึบ้าแฝก

เพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าทึ่โอไบเล็ก ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 100

ภาพประกอบ 100 กระเป๋าทึ่โอไบเล็กรูปแบบที่ 3

กระเป๋าสะพายใบใหญ่

ภาพประกอบ 101 แบบร่างจากรูปทรงของเครื่องจักสานสู่ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกกระเป๋าทึ่โอไบใหญ่

กระเป๋าสะพายใบใหญ่แบบที่ 1 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าสะพายใบใหญ่ นำรูปทรงของพัดวี ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก เพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าสะพายใบใหญ่ ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายน้ำไหล วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 102

ภาพประกอบ 102 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 1

กระเป๋าสะพายใหญ่แบบที่ 2 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าทึบใบเล็ก นำรูปทรงของมะกัก ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก เพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าสะพายใหญ่ ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายต้นไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝก ผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 103

ภาพประกอบ 103 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 2

กระเป๋าสะพายใหญ่แบบที่ 3 แนวคิดในการออกแบบกระเป๋าทึบใบเล็ก นำรูปทรงของหมวกจิ้น ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวไทลื้อ พัฒนารูปทรงโครงสร้างของผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก เพื่อให้เกิดรูปทรงกระเป๋าสะพายใหญ่ ลวดลายการสาน ได้แก่ ลายดอกไม้ วัสดุที่ใช้เส้นใยหญ้าแฝก ผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ดังภาพประกอบ 104

ภาพประกอบ 104 กระเป๋าใหญ่แบบที่ 3

สรุปการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคในการพกพากระเป๋าและสิ่งของใช้ได้แก่ กระเป๋า ธนบัตร กระเป๋าเครื่องสำอาง กระเป๋าเศษเหรียญ ผู้วิจัยได้พัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋า เพื่อให้สอดคล้อง พฤติกรรมของผู้บริโภคดังนี้

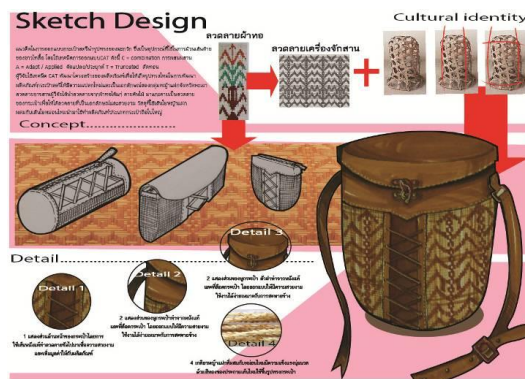
ผลการประเมินการออกแบบและข้อเสนอแนะกระเป๋า แนวทางที่ 1 เพื่อสรุปเป็น แนวทางให้แก่กลุ่มผู้ผลิตเพื่อนำไปต่อยอดสินค้าเชิงพาณิชย์ต่อไป มีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาดัง ภาพประกอบ 105

ชุดที่ 1 ชุดกระเป๋าถือ/สะพายใบใหญ่ ประกอบด้วยกระเป๋า 4 แบบ ได้แก่ 1.กระเป๋า สะพายข้าง/ถือใบใหญ่ 2.กระเป๋าทนบัตร 3.กระเป๋าเหรียญ 4.กระเป๋าเครื่องสำอาง

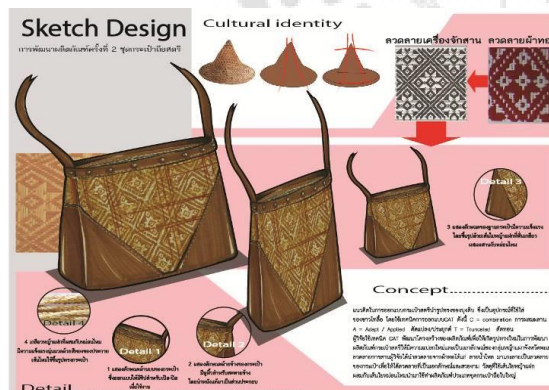
ภาพประกอบ 105 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 1

ชุดที่ 2 ชุดกระเป๋าสะพายข้างใบใหญ่ ประกอบด้วยกระเป๋า 4 แบบ ได้แก่ 1.กระเป๋าสะพายข้างใบใหญ่ 2.กระเป๋ารุ่นบัตร 3.กระเป๋าเหรียญ 4.กระเป๋าดินสอปากกา

ภาพประกอบ 106 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 2

ชุดที่ 3 ชุดกระเป๋าสะพายข้างใบใหญ่ ประกอบด้วยกระเป๋า 4 แบบ ได้แก่ 1.กระเป๋าสะพายข้างใบใหญ่ 2.กระเป๋าใส่โน้ตบุ๊ก 3.กระเป๋าสะพายใบเล็ก 4.กระเป๋ารุ่นบัตร

ภาพประกอบ 107 แสดงการพัฒนาแบบร่างและผลิตภัณฑ์ต้นแบบชุดกระเป๋าสตรี แบบที่ 3

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา) ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 สรุปผลการวิจัยอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา

1.1.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และลักษณะชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อ ดินแดนสิบสองปันนาเป็นดินแดนทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานในประเทศจีน เมืองหลวงของสิบสองปันนาคือเชียงรุ่ง โดยมีกษัตริย์ปกครองราชสมบัติถึง 45 พระองค์ พระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของชาวไทลื้อมีนามว่า “ขุนเจือง” ท่านสามารถรวบรวมชาวไทลื้อกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยให้เป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ซึ่งมีขนบธรรมเนียม ภาษา และศิลปวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ในอดีตกาลเมืองเชียงรุ่ง ได้สมญานามว่า “อาณาจักรแห่งต้นไม้” เป็นไข่มุกสีเขียวของจีน เป็นอยู่ชั่วอยู่น้ำของมณฑลยูนนาน รุ่งเรือง เฟื่องฟูราว 100 ปีก่อน จากนั้นได้เริ่มอ่อนแอลงในที่สุดก็ยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นของจีนในสมัยราชวงศ์มองโกล

เมื่อครั้งถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นของไทย สำนักเชียงรุ่งแห่งสิบสองปันนาตกอยู่ในฐานะ “เมืองสามฝ่ายฟ้า” คือ ต้องยอมส่งส่วยบรรณาการไปคารวะ พระเจ้ากรุงจีน พระเจ้าอังวะ แห่งพม่าและพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาและเมื่อถึงยุคล่าอาณานิคม โดยมหาอำนาจจากโลกตะวันตก อังกฤษและฝรั่งเศสขีดเส้นแบ่งแดนให้สิบสองปันนาตกเป็นของจีน และในขณะที่พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ลาวถูกยึดครองโดยอินโดจีนของฝรั่งเศส จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง จีนเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ โดยเหมาเจ๋อตุง สำนักเชียงรุ่งโดยมีกษัตริย์สืบทอดราชวงศ์มายาวนานนับ 45 รัชกาล เป็นอันถึงกาลล่มสลาย พระราชวังถูกทำลายแบบซบดรากรถอนโคน พระเจ้าหม่อมคำลือ กษัตริย์องค์สุดท้ายถูกปลดเป็นสามัญชนและไปทำงานให้กับรัฐบาลจีนใหม่ อีกหลายพระองค์ โดยเฉพาะพระอนุชาได้เสด็จหนีการเปลี่ยนแปลงในจีนมาตั้งรกรากที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ต่อมาเจ้าสุริยพงศ์ผริตเดชฯพระเจ้านครน่าน มีอายุช่วง พ.ศ. 2374 - 2461 ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองเชียงใหม่ประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว และในเวลาต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นก็มีการขยายชุมชนลงมาตามที่ราบลุ่มของแม่น้ำแวน แม่น้ำลาว และแม่น้ำยวน

ปัจจุบันหมู่บ้านชาวไทลื้อเฉพาะในอำเภอเชียงคำมีประมาณ 26 หมู่บ้าน ที่มีเชื้อสายบรรพบุรุษจากเมืองลำคือ บ้านน้ำแวน หมู่ 1 ตำบลน้ำแวน บ้านแวนหมู่ 2 ตำบลน้ำแวน บ้านแวนพัฒนา หมู่ 5 ตำบลเชียงบานและบ้านลำ ตำบลเวียง การตั้งถิ่นฐานของไทลื้อทั้ง 4 หมู่บ้านดังกล่าวแต่ก็พอประมวลจากข้อมูลได้ว่าการเคลื่อนย้ายของกลุ่มไทลื้อจากเมืองบัว ซึ่งเป็นกลุ่มนับถือเจ้าหลวงเมืองลำ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอเชียงคำ โดยเลือกเอาบริเวณที่ห้วยแม่ต้าไหลบรรจบกับแม่น้ำแวน (ปัจจุบันคือบ้านแวนหมู่ที่ 1) หลังจากนั้นก็มีกรขยายชุมชนออกไปตั้งอยู่อีกฟากหนึ่งของห้วยแม่ต้า (ปัจจุบันคือหมู่บ้านแวน) หมู่ที่ 2) และการขยายตัวครั้งสุดท้ายเมื่อประมาณ หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงบาน บ้านแวนทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มไทลื้อในอำเภอท่าวังผาโดยเฉพาะ พ.ศ. 2460 ไปตั้งอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำแวน ซึ่งปัจจุบันคือบ้านแวนพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์เครือญาติระหว่างบ้านแวนและเมืองน่านได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองและการทหารในสิบสองปันนาและเชียงตุงจึงมีการกวาดต้อนและชักจูงให้ชุมชนไทลื้อในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งรกรากในเขตแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองน่านในสมัยนั้นซึ่งครอบคลุมเข้าไปถึงแขวงหลวงน้ำทาอุดมชัยและไชยบุรีในประเทศลาวปัจจุบันบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำแวนไหลลงสู่แม่น้ำลาวเป็นบริเวณแรกที่ชาวไทลื้อกลุ่มเมืองพง เมืองหยวน เมืองมางอพยพจากเมืองเชียงม่วนมาตั้งอำเภอเชียงม่วน อำเภอเชียงคำ มีที่ตำบลหยวน ได้แก่บ้านหยวน บ้านธาตุสบแวน บ้านแดนเมือง บ้านมาง ตำบลเชียงบาน ได้แก่บ้านเชียงบาน บ้านแพด บ้านแวนบ้านทุ่งมอกบ้านเชียงคาน ตำบลฝายกวาง ได้แก่บ้านหองลื้อ ตำบลภูซาง ได้แก่ บ้านหนองเลา บ้านห้วยไฟ ตำบลสบง ได้แก่ บ้านสบง บ้านอนตัน ตำบลเวียงได้แก่บ้านลำ บ้านไชยพรม อำเภอเชียงม่วน ได้แก่ บ้านท่าฟ้าใต้ บ้านท่าฟ้าเหนือรกรากอยู่เมื่อพัฒนา หมู่ 5 กับบ้านหนองบัว ดูจะแน่นแฟ้นเพราะใน พ.ศ. 2495 มีครอบครัวไทลื้อจากบ้านหนองบัวมาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแวนพัฒนาโดยตรงประมาณ 20 ครอบครัว ชุมชนไทลื้อในจังหวัดพะเยามีชาวไทลื้ออาศัยอยู่จำนวนมากที่อำเภอเชียงคำ

1.1.2 วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ วัฒนธรรมการกินอาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย การละเล่น และงานสถาปัตยกรรม

1.) วิถีชีวิตชาวไทลื้อ ชาวไทลื้อปลูกบ้านเรือนอยู่ใกล้ริมฝั่งแม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำในการดำรงชีวิตเป็นประจำ การที่ตั้งบ้านเรือนนั้นจะแยกจากที่นาเป็นสัดส่วนเพราะพื้นที่การทำไร่นามีการใช้น้ำเป็นจำนวนมาก ทุกครัวเรือนจะมีสวนครัวปลูกผักไว้กินเองเช่น ต้นหอม ผักกาดจอบ ผักชี ฯลฯ การปลูกฝ้าย การเลี้ยงวัว ควาย ไว้ใช้เทียมเกวียนและไถนาเลี้ยงไว้ได้ถนบ้าน การเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ไข่รับประทานเป็นอาหาร ทุกครอบครัวจะขุดบ่อน้ำตื้นไว้ใช้และรองน้ำฝนไว้ดื่มกิน ชาวไทลื้อส่วนใหญ่ชอบดื่มข้าวร้อนจึงมักต้มน้ำกับดอกไม้อและใบชา ครอบครัวไทลื้ออยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ มีปู่ ย่า ตา ยาย ลูกป้า น้าอา พ่อแม่ลูกหลาน เหลน อยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น เมื่อมีบุตรชายจะต้องแต่งงาน

ออกไปมีเรือนอยู่กับผู้หญิงและช่วยฝ่ายผู้หญิงทำมาหากินและดูแลครอบครัวฝ่ายหญิง วัฒนธรรมที่เด่นของชาวไทลื้อ คือ การเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่าโดยเฉพาะผู้หญิงจะเคารพยกย่องผู้ชายมากเป็นพิเศษ ด้วยความเชื่อว่าผู้ชายเป็นเพศพระ ศรัทธาคาถาอาคมซึ่งถือเป็นของสูง จะเห็นว่า “ผ้าเสือ” หรือฟูกนอนของคู่สามีภรรยาไทลื้อฟูกของสามีปู 2 ชั้นส่วนฟูกของภรรยาปูชั้นเดียว

วิถีชีวิตของผู้หญิงไทลื้อ สุภาพเรียบร้อยขยันทำงานบ้าน ส่วนใหญ่ก็ต้องช่วยผู้ชายทำงานในสวน ไร่ นา ทำคู่เคียงบ่าเคียงไหล่กันไป ถ้าวางจากการทำไร่ ทำสวน ทำนา ก็จะต้องเตรียมเครื่องใช้สอยประเภท ผ้า เตรียมเก็บฝ้าย นำเมล็ดฝ้ายออก ยิงฝ้าย หรือ “แท็บฝ้าย” คือการปั่นฝ้ายให้ขึ้นฟู จากนั้นทำเป็นหางฝ้าย และนำมาดัดเป็นเส้นด้ายเพื่อทำมาเข้าเครื่องทอผ้าทอเป็นผ้าชิ้นถุงย่าม เป็นผืน เพื่อตัดเย็บเป็นกางเกงผู้ชาย เสื้อผู้หญิง และทอผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม ทอผ้าผืนเพื่อเย็บเป็นฟูก ย่อมว่างก็นำข้าวมาตำนำถั่ว งา ออกมาตากแดด และเตรียมไว้ทำอาหารในแต่ละวัน

2) วัฒนธรรมการกินและอาหารพื้นบ้าน มีการกินอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ฟิธิพิถัน กินอาหารที่หาได้จากธรรมชาติตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้และผักต่าง ๆ รับประทานข้าวเหนียวเป็นหลักแต่ละม่อมมักจะมีอาหารเพียงอย่างเดียว อาจเป็นน้ำพริกกับผักหนึ่ง แงงขนุนอ่อนหรือแกงผักต่าง ๆ โดยเฉพาะอาหารที่นิยมรับประทานกันทั่วไปมีแกงผักต่าง ๆ เช่น ผักเส้า (ผักเสี้ยว) ผักหละ (ชะอม) ของชาวไทลื้อโขลกกับพริก ตะไคร้ หอม กระเทียม เป็นน้ำพริกแกงใส่ปลาแร่ หรือน้ำปลา ส่วนอาหารประเภทหน่อไม้จะใส่ “น้ำปู” (น้ำปู) เช่น ยำหน่อไม้ แกงหน่อไม้ เป็นต้น นอกจากแกงยังมี “ซ้า” เช่น ซ้าผักกาด ซ้ามะเขือ มี “ยำ” เช่น ยำหน่อไม้ และอาหารประเภท “ตำ” และซ้าต่าง ๆ ชาวไทลื้อนิยมใส่แกงอาหารที่พบในตลาดที่อำเภอเชียงคำ ส่วนใหญ่เป็นพืชผักตามฤดูกาล โดยชาวบ้านจะปลูกเอง เช่น มะเขือ ผักกาดจอบ ผักทอง มะเขือเทศ มะละกอ ขนุน ปลีกล้วย และอาหารประเภทเนื้อสัตว์ เช่น ปลาต่าง ๆ กบ กุ้ง ที่เลี้ยงเอง และอาหารพื้นเมืองต่าง ๆ มากมายส่วนอาหารที่ชาวบ้านทุกบ้านนิยมทำเพื่อเลี้ยงแขกนั้น คือ แกงมะหนูน (แกงขนุน) มีความเชื่อว่า เมื่อแกงขนุนให้แขกผู้มาเยือนได้รับทานก็จะรักกันเหนียวแน่น เหมือนยางขนุนที่เหนียวแน่นเช่นกัน

3) การแต่งกาย การแต่งกายของชาวไทลื้อมีขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายด้วยสีดำและสีแดง ซึ่งการแต่งกายเช่นนี้ สตรีชาวไทลื้อยังยึดถืออยู่ แต่เท่าที่ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องของไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาได้ประจักษ์ว่าชาวไทลื้อแต่งกายตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นมีอยู่ไม่มากแล้ว แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลทางวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้แพร่ขยายเข้าสู่หมู่ชนไทลื้ออำเภอเชียงคำ

เมื่อกล่าวถึงการแต่งกายของชาวไทลื้อ ผ้าทอมือสีน้ำเงินของชาวไทลื้อ เรียกว่า “ผ้าฮ้า” เป็นผ้าที่ทอเองแล้ว นำมาย้อมสีแบบเสื้อสีม่อฮ่อมของชาวไทยลื้อ อยู่ที่จังหวัดแพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ผู้หญิงชาวไทลื้อนิยมเสื้อสีดำ กุนด้วยผ้าสีแดง เรียกว่า เสื้อ

บัต โดยใช้เชือกผูกไว้ที่เอวด้านข้างแทนกระดุม มีแหว (แหว) ข้างเสื้อ เป็นลักษณะกระดุมกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 นิ้วทำด้วยเงินมีกระดุมลายอย่างสวยงาม ใช้ประดับข้างตรงที่ผูกเชือกของเสื้อบัต ส่วนผ้าถุงของชาวไทลื้อ มีสีสันสวยงามมากเรียกว่าผ้าถุงลายน้ำไหล ประกอบด้วยลวดลายของผ้าถุงแต่ละอย่าง เรียกว่าลายเกาะ การแต่งกายของสตรีชาวไทลื้อ เริ่มตั้งแต่การเกล้ามวยผมแบบหลวม ๆ บัตไปทางซ้ายปอยผมทำเป็นห่วงอยู่บนมวย มวยมีปิ่นปัก โปกศีรษะด้วยผ้าสีขาว ใส่เสื้อสีดำ เรียกว่าเสื้อบัต ข้าง ๆ เสื้อบัตมีเชือกผูกไว้ที่สีข้าง ก็นุ่งผ้าด้วยด้ายแดง มีแหวข้างเสื้อทำด้วยเงินสลักและดูนอย่างงดงาม นุ่งผ้าถุงลายน้ำไหลไทลื้อลวดลายเกาะต่าง ๆ อย่างงดงาม คาดเอวด้วยเข็มขัดเงิน ต่อจากเข็มขัดเงินด้านข้างจะมีสร้อยดอกปี (ดอกปีป, ดอกกาสะลอง) โดยทำด้วยเงินมีขนาดความยาวพอสมควรแขวนไว้ข้าง ๆ ตัวเวลาเดินจะมีเสียงจากเครื่องเงินกระทบกัน ส่วนรองเท้าส่วนมากนิยมใช้รองเท้าแตะ ผู้ชายชาวไทลื้อนิยมการสักหมึกลงไปใต้ผิวหนังและตามร่างกายทั่วไป ตามหน้าอก กลางหลัง ข้อมือ แขนและขา เป็นการสักเพื่อความกล้าหาญ คาถาอาคมและความสวยงาม ส่วนใหญ่ในหมู่ผู้หญิงก็เช่นเดียวกันมีความนิยมมีการสักบ้าง สักตามแขน เรียกว่า แขนแป้ เป็นการสักเพื่อความสวยงาม ผู้หญิงชาวไทลื้อจะสวมกำไลที่ข้อมือทำด้วยเงินเรียกว่า กีมไม้ญ่า โดยทำเงินให้เป็นเส้น ๆ แล้วนำมาม้วนหลวม ๆ ใช้ประดับข้อมือเป็นการตกแต่งร่างกาย โดยจะมีสร้อยเงิน ถักอย่างประณีตสวยงามเรียกว่าสายถักแปบ (มะแปบ) ใช้ควบคู่กับกำไล กีมไม้ญ่า สายถักแปบนี้จะมีดอกไม้เงินประดับอยู่ด้วย ส่วนผู้หญิงมีการประดับเช่นเดียวกัน ด้วยแผ่นทองคำ ม้วนและมีด้ายสีแดงสอดอยู่ข้างใน เรียกว่า ลายป็น (พันหรือม้วนให้มีลักษณะกลม ๆ)

4) การละเล่น มักเป็นการละเล่นที่หาอุปกรณ์ได้ง่าย ๆ ส่วนใหญ่คล้ายกับการละเล่นพื้นบ้านของชาวไทยท้องถิ่นอื่น แต่มีชื่อเรียกต่างกัน การละเล่นของชาวไทลื้อในสมัยก่อนที่น่าสนใจเมื่อเป็นเด็กเล็ก ขณะที่พ่อแม่ทำงาน บางบ้านไม่มีคนดูแลให้ จึงต้องปล่อยให้เดินเล่นทราญเมื่อโตขึ้นเด็ก ๆ จะเล่นปั้นดินเหนียวเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ฯลฯ แล้วนำมาขวิดกันเล่น ซึ่งมักเป็นการเล่นของชายมากกว่าของหญิงเช่น การเล่นจู้จี้จะหลุบการเล่นที่ถือปแกปการเล่นที่โก๊ะเกะการเล่นชายของ การเล่นควายขี้ตีการเล่นโคบไซเต่าการเล่นเกาะเอาชายหวีการเล่นสักกะเต๊ะการเล่นบะถบการเล่นหมาบ้า

5) ด้านสถาปัตยกรรม วัดไทลื้อในจังหวัดพะเยาวัดที่ยังคงเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทลื้อในจังหวัดพะเยาไว้ให้เห็นในปัจจุบันมีหลายแห่ง ได้แก่ วัดแสนเมืองมา วัดหยวนอำเภอยางคำ วัดท่าฟ้าใต้ อำเภอยางม่วง โดยปรากฏหลักฐานให้เห็นถึงการอนุรักษ์โบราณสถานให้คงสภาพเดิมและอยู่คู่หมู่บ้านของชาวไทลื้อในปัจจุบัน

วัดแสนเมืองมา ได้สร้างขึ้นราว พ.ศ. 2436 เป็นวัดที่สร้างจากชาวไทลื้อที่ได้อพยพมาจากเมืองมา ในดินแดนสิบสองปันนา มณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน ในช่วงสมัยพระเจ้า

สุริพงษ์พริเดช เป็นไทลื้อกลุ่มแรก ได้มีการกระจายตัวกันตั้งถิ่นฐานและช่วยกันตั้งชุมชนแล้วตั้งชื่อเหมืองเมืองในดินแดนสิบสองปันนา จากนั้นได้ช่วยกันสร้างวัดประจำเมืองของตนเอง ชื่อวัดมาง และภายหลังได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น วัดแสนเมืองมาและได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในปี พ.ศ.2527 ลักษณะวิหารของวัดแสนเมืองมา มีชั้นหลังคาซ้อนกันมากมาย ปีกหลังคาคลุมต่ำตามแบบเดิมของวัดในดินแดนสิบสองปันนา แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพภูมิอากาศ หลังคาวิหารไม่คลุมจนมิดวัด หน้าจั่วประดับช่อฟ้า หน้าบันประดับไม้แกะสลักและกระจกสี ประติมากรรมมี 3 บานแต่มีมุขยื่นออกมา และมีสัญลักษณ์กำกับด้วย คือ ใหญ่อยู่ด้านหน้าเป็นประติมากรรมมีพญานาคมีพญานาคประดับอยู่ ประติมากรรมเรียกว่าประติมากรรม ประติมากรรมซ้ายเรียนว่าประติมากรรม ด้วยความเชื่อของชาวไทลื้อว่า สัตว์ทั้ง 3 เป็นสัตว์มงคล ซึ่งทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองกันศาสนสถาน

วัดท่าฟ้าใต้เป็นวัดเก่าแก่ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2417 ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 2 ไร่ 35 ตารางวา พระวิหารเป็นสถาปัตยกรรมไทลื้อภายในมีพระพุทธรูปองค์ประธานที่ทำด้วยไม้ประดู่ ประดิษฐานบนฐานชุกชีรูปเหลี่ยมย่อมุม ตกแต่งด้วยกระจกชนิดอ่อนล้อมกรอบด้วยลายเครือเถา ธรรมมาสน์ประดับกระจกเป็นลายดอกไม้และสัตว์หิมพานต์ วัดท่าฟ้าใต้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติวิหารวัดท่าฟ้าใต้ มีโครงหลังคาสูง ผนังก่ออิฐถือปูน มีช่องหน้าต่างรอบอาคารแฝงคอสองสูง ตกแต่งคอสองและเชิงชายด้วยไม้ฉลุสีสนสวยงามด้วยสีฟ้าใสและสีเหลือง อีกทั้งยังมีการใช้กระจกเป็นส่วนประกอบในการตกแต่งวิหาร คล้ายกับวัฒนธรรมจีนที่นิยมใช้กระจกตกแต่งตามอาคารบ้านเรือนเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี หน้าบันเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา วัสดุทำจากไม้แล้วประดับแก้วจีนส่วนหลังคาช่อฟ้าและปราสาทเพ็ญทำจากไม้ทั้งหมด ภายในวิหารส่วนโครงหลังคาใช้วิธีการเข้าหน้าไม้ทั้งหมดไม่มีการใช้ตะปู ซึ่งเป็นวิธีการจากชาวไทลื้อในการสร้างวิหารต่าง ๆ

วัดหย่วน ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำจังหวัดพะเยา เป็นวิหารเก่าแก่อีกแห่งหนึ่ง สร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2330 จากการจากศึกษาประวัติพบว่า ในสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ราวปี 2351 เจ้าผู้ครองนครเมืองน่านได้กวาดต้อนชาวไทลื้อจากแคว้นสิบสองปันนา ไปไว้ที่อำเภอเชียงม่วน ในขณะนั้นมีเจ้าเมืองจากสิบสองปันนารวมอยู่ด้วย ทั้งสองพระองค์ได้อพยพผู้คนมาอยู่ที่อำเภอเชียงคำ โดยใช้ชื่อหมู่บ้านตามชื่อเมืองเดิม แล้วเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านหย่วน และจากนั้นได้สร้างวัดขึ้นได้ตั้งชื่อ วัดหย่วน

6) เรือนไทลื้อในจังหวัดพะเยา ครอบครัวยุไทลื้อเป็นครอบครัวยุใหญ่ ดังนั้นบ้านจึงต้องสร้างเป็นบ้านหลังใหญ่ เ็นหรือบ้านที่สร้างตามสถาปัตยกรรมไทลื้อแบบดั้งเดิมนั้นมีหลังคาสูงมุงด้วยแป้นเกร็ดไต้ถุนสูง เข้าไม้ด้วยวิธีรูแล้วใช้ลิ้ม ประกอบเป็นโครงสร้าง เสาก็ต้องเจาะรูใส่แวง เป็นต้น แต่เรือนลื้อที่มีให้เห็นในปัจจุบันมีอยู่น้อยมาก ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยามีเหลืออยู่หลังเดียว คือ

บ้านแม่แสงดา – พ่อใหม่พรหม สมฤทธิ์ บ้านธาตุสบแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาถึงแม้จะมองดูภายนอกมีหลังคา 2 หลังแต่ในตัวบ้านจะเป็นโรงใหญ่ห้องเดียวมีครัวไฟหรือห้องครัวอยู่ด้วยกับพื้นนอน ซึ่งจะกางมุ้งสีดำเรียงกันไป แต่ถ้าลูกสาวแต่งงานก็ต้องทำมานั่นเป็นสัดส่วน ได้ทุนบ้านไทลื้อใช้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ใช้แขวนแปงเด็ก ตั้งกี่ทอผ้า (หูก) ช่องว่างระหว่างเสาบ้านใช้เป็นที่พักเก็บฟืน และได้ทุนยั้งข้าวยังใช้เป็นคอกวัวควายหรือเป็นเล้าไก่ เล้าหมู จุดเด่นสะดุดตาของบ้านไทลื้อก็ คือ ภูมิปลูก ซึ่งก็คือ ชั้นยกระดับก่อนบันไดขั้นแรก ใช้เป็นที่วางผ้าเช็ดเท้าหรือรองเท้า

1.1.3 ความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีของชาวไทลื้อ ความเชื่อของชาวไทลื้อนั้นมี 2 ส่วนคือ 1. ความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา 2. ความเชื่อที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตนั้นแฝงไปด้วยพิธีกรรมและประเพณีพื้นบ้านของชาวไทลื้อ

1) ความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ความเชื่อชาวไทลื้อมีความเชื่อในคัมภีร์ไบเบิล อันเป็น “คำธรรม” หรือ “ธรรมคำ” ที่ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลาช้านานโดยมีนักปราชญ์ล้านนาได้เรียบเรียงแต่งเรื่องตามนิทานชาดกบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง หรือขยายความจากพระไตรปิฎกบ้างจะแทรกสำนวนโวหาร คติธรรม คำสอนไปในขณะเดียวกัน ชาวบ้านเมื่อไปวัดในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา พระก็จะนำคัมภีร์ไบเบิลที่จารึกความรู้ไว้มาเทศนาแล้วแต่โอกาส ชาวไทลื้อเหล่านี้ ก็ได้นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ เป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็อาศัยผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ก็ได้นำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็อาศัยผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ที่เรียกกันว่า “หนาน” ทำหน้าที่เป็นอาจารย์วัด หรือ มรรคนายกวัด เป็นตัวกลางในการสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวไทลื้อก็อาศัยประสบการณ์ความรู้สึกและสิ่งที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความมั่นใจ และเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ความเชื่อแบ่งได้เป็นดังนี้ ความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ความเชื่อที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ชาวไทลื้อมีความเชื่อหรือนับถือพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท ที่ค่อนข้างเคร่งครัดและเหนียวแน่น สืบเนื่องจากศาสนสถานที่ใหญ่โตกว้างขวางและสง่างาม มีรูปแบบของศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เป็นของตนเอง คนแก่จะถือศีลภาวนาและมีเป็นจำนวนมากที่กินเจ โดยเฉพาะคนแก่ จะหยุดทำงานในวันพระเพื่อทำบุญและสวดมนต์ถือศีล

ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตที่ดีในโลกปัจจุบันชาวไทลื้อจะตั้งศาลเพียงตา หรือผีเสื้อ ประจำหมู่บ้านของตน เพื่อให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกภายในหมู่บ้าน รวมไปถึงสมาชิกที่จากไปทำงานต่างแดน เช่น ที่บ้านเชียงบานมีศาลเจ้าพ่อพญาช้างเผือก ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าเสื้อผ้า หรือเทวดารักษาบ้าน ความเชื่อนี้สืบเนื่องมาจากชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคานอพยพมาจากสิบสองปัน

2) ความเชื่อที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อในเรื่องศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือสำคัญได้แก่เรื่องแม่พระธรณีเจ้าที่ เวลาจะทำงานสิ่งใด ไปค้าไปขายไปประกอบอาชีพในท้องที่อื่นนอกบ้านอย่าลืมบอกแม่ธรณีทราบเพื่อให้ความคุ้มครอง ให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง คือเวลารับประทานอาหารให้เอาข้าวปลาอาหารอย่างละเล็กละน้อยวางไว้บนแผ่นดินแล้วเคาะ 3 ครั้งพร้อมกับกล่าวคำไหว้ว่า ท้าวอาอาจนานาญสนม กลมทวิ แม่นางนาญน้อยแม่ธรณี อันเป็น ผู้ลาหลับแล้ว ลืมตื่น ตื่นแล้ว เมืองสาครดั่ง โลกะวิฑูร ขอเป็งเงาแข่งเงาชาแม่ธรณี ขอหื้อได้อยู่สุขสบาย หายเคราะห์หายนามแต่เนื่อ เชื่อว่า ถ้าไม่ลื้มแม่ธรณี แล้วทำอะไรเรื่องร้ายจะกลายเป็นดี การขึ้นท้าวทั้ง 4 อันเป็นผู้ปกป้องรักษาแผ่นดินแผ่นฟ้า แม้ว่าจะทำงานมงคลใด ๆ อย่าได้ลื้มก็จะเจริญ

3) ด้านพิธีกรรมของชาวไทลื้อ

1. การเรียกขวัญ การเรียกขวัญหรือฮ้างขวัญหมู่บ้านไทลื้อ โดยทั่วไปวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีเรียกขวัญ เพื่อเรียกขวัญคนที่เพิ่งหายจากการเจ็บป่วยใหม่ ๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เชื่อกันว่าคนเป็นเจ็บป่วยที่เปื้อนการเมื่อทำพิธีเรียกขวัญแล้วจะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติหรือการเรียกขวัญสำหรับแขกผู้มาเยือนบ้านเมือง เพื่อให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวและมีเรี่ยวแรงทำงานต่อไป

2. การสืบชะตาเป็นจารีตประเพณีของหมู่บ้านชาวไทลื้อและภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่ พิธีสืบชะตาเป็นประเพณีได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมของพราหมณ์ ซึ่งได้นำมาผสมผสานกับพิธีกรรม ของพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน การสืบชะตาในหมู่บ้านไทลื้อ มี 2 ประเภทคือ สืบชะตาคน และสืบชะตาหมู่บ้าน

3. บูชาเตียน หรือบูชาเทียน เป็นประเพณีการสะเดาะเคราะห์อีกแบบหนึ่งเพื่อบูชาหลักเคราะห์ภัยต่าง ๆ ที่มีมาถึงตนเองและครอบครัว รวมทั้งญาติพี่น้องนิยมประกอบพิธีในวันเข้าพรรษา ออกพรรษา และเทศกาลสงกรานต์ แต่ในวันอื่นๆก็สามารถทำได้ตลอดปี บางคนทำพิธีเพื่อความมีโชคลาภ บางคนก็ทำเพื่อแผ่เมตตาตามหานิยม เทียนที่ใช้บูชาเทียน หรือเทียนขี้ผึ้งธรรมดา ผู้ประกอบพิธีได้แก่ พระสงฆ์สามเณร อาจารย์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เขียนคาถาเป็นอักขระพื้นเมืองล้านนาลงบนเทียนไข วิธีเขียนทำได้ 3 แบบคือ บูชาเพื่อหลักเคราะห์ บูชาเพื่อรับโชค และบูชาสืบชะตา ประเพณีบูชาเทียนในปัจจุบันนี้ยังปฏิบัติปฏิบัติหมู่บ้านไทลื้อ เพื่อเป็นการเสริมกำลังใจให้แก่ตนเองและครอบครัว การประกอบอาชีพบูชาเทียนสามารถทำแทนกันได้ เช่นกรณีที่มาชิกในครอบครัว อยู่ห่างไกลพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่อาจจะประกอบพิธีให้ได้ เป็นการส่งจิตใจถึงกันเพื่อสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว

4. ปูจาข้าวห่อใบโคระห์ การบูชาข้าวห่อใบโคระห์ เป็นการประกอบพิธีทางศาสนาเพื่อยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ไว้ล่วงหน้าให้แก่ตนเองและสมาชิกในครอบครัว นิยมประกอบพิธีกันในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา โดยยึดถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานานแล้ว เป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว โดยเชื่อว่าจะปราศจากเคราะห์ภัยและอันตรายทั้งปวง สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีมี กระถาง ซึ่งเรียกว่า คัว๊ก บรจุ ใบขนุน ใบดอกแก้ว ใบคำ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เทียนไข หมาก พูน นุหรี เมียง ซ้อ (ธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ทำด้วยกระดาษ) ข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็นก้อนให้ครบจำนวนสมาชิกในครอบครัว ผ้าตืด (ใช้ด้าย 5 เส้นรวมกันไว้สำหรับจุดไฟในพิธี) สีลายยาว (ใช้ด้าย 5 เส้น แต่ยาวกว่าผ้าตืด) และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคนการจัดเตรียมสิ่งของจะดำเนินการล่วงหน้า 1 วัน เรียกว่า วันดา จะจัดเตรียมทำคัว๊ก สำหรับใส่สิ่งของและจัดหาสิ่งของที่ใช้ประกอบในพิธีให้พร้อม และทำคัว๊กอีกอันหนึ่งใส่ข้าว 1 ก้อน กล้วย 1 ใบ เรียกว่า ใส่ข้าวปั้นกล้วยหน่วยสำหรับบูชาแม่พระธรณี โดยนำไปวางไว้ที่ประตูรั้วหน้าบ้าน ส่วนเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวบรรจุใส่กระบุงเตรียมไว้

4) ด้านประเพณีของชาวไทยเชื้อสายพม่าประเพณี

1. ปักเอิน คือ ประเพณีการปลูกบ้านของชาวไทลื้อ เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจทำให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในบรรดาเพื่อนบ้านและญาติมิตรซึ่งต่างก็มีความสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ในเช้าวันประกอบพิธีปักเอิน เพื่อนบ้านและญาติมิตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาย จะหยุดงานภารกิจประจำวันของตนไปช่วยทำพิธียกเสาขวัญหรือสามงค่ออื่น ๆ รวมทั้งติดตั้งโครงสร้างหลักที่สำคัญของบ้านจนเสียเปรียบร้อย หลังจากนั้นเจ้าบ้านก็จะดำเนินการสร้างต่อไป ก่อนที่จะทำการปลูกบ้าน อันดับแรกเจ้าของบ้านก็จะไปดูฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล

2. **ขึ้นเณรใหม่** คือ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ของหมู่บ้านไทลื้อ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านมิตรและผู้ที่เคารพนับถือ

3. การเกิด คือ ประเพณีการเกิดแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อนั้น เมื่อเด็กคลอดออกมา เมื่อตัดสายสะดืออาบน้ำให้เด็กแล้ว หมดตำแยผู้ทำคลอดจะส่งให้ “แม่ฮับ” หรือแม่รับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็กหรืออาจเป็นผู้ทำคลอด เอาผ้าขาวพันรอบตัวแล้วใส่กระดังนำปว้างไว้ที่หัวบันได กระพือเท้าแล้วพูดว่า “ผีปอบเกิดแม่กำย กันว่าเป็นลูกสุกก็มาเอาไปเห วันนีกันเป็นลูกกุนกำบ้อฮื้อเอาไป” (ถ้าเป็นลูกผีให้เอาไปเสียวันนี้ ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วจึงนำเด็กมานอนไว้ข้างแม่

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนจะต้อง “อยู่เดิน” คืออยู่ไฟจนครบเดือน ในระหว่างที่อยู่ไฟมีข้อห้ามหลายประการกล่าวคือ 7 วันแรกหลังคลอดจะกินได้แต่ ข้างจี หรือ “ข้างแองไฟ” เป็นข้าวเหนียวหนึ่งปั้งจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกดำ ส่วนน้ำดื่ม น้ำต้มใส่หัวไพลที่เรียกว่า “ปู้เลย” นิยมให้ดื่มมาก ๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมาก เมื่อครบ 7 วันก็เริ่มรับประทานผักต้มจิ้มน้ำพริกดำ หมูปิ้ง ปลาว่อน และปลาประเภทปลาตุก ปลาหางขาว ส่วนผักเป็นประเภทผักที่มีสีขาวยเท่านั้น เช่น ผักกาดขาว เป็นต้น

4. การอยู่ช่วง คือ อยู่ช่วงเป็นประเพณีแล้วสาวเพื่อแสวงหาความสุขของหนุ่มไทลื้อ ในสมัยก่อนชาวหนุ่มไทลื้อทุกคนที่จะต้องแต่งงาน ต้องผ่านการอยู่ช่วงปันฝ่ายกับหญิงคนรักมาก่อน ซึ่งจะไม่มีการคลุมถุงชนหนุ่มสาวมีโอกาสและมีความอิสระในการเลือกคู่ครอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของประเพณีที่ดีงาม หากฝ่าฝืนถือว่าการผิดผี หรือผิดฮี้ตัวอย่างร้ายแรง

ช่วง หมายถึง ลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลากลางคืน โดยยกพื้นสูงพอประมาณ ครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4 – 5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญคือ เตาไฟ หรือตะเกียง น้ำตั้น (คนโท) ชันน้ำและอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นฝ้าย พอตกเย็น สาวๆ แถบบ้านใกล้เคียงนัดกันอยู่ช่วง ก็เตรียมหาฟืนมาไว้ เพื่อใช้ก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นและแสงสว่างในหน้าหนาว ส่วนหน้าร้อนจะใช้ตะเกียงแทน

5. ประเพณีการแต่งงานของชาวไทลื้อ มีความแตกต่างไปจากประเพณีการแต่งงานของชาวไทย ภาคเหนือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติ สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีการปฏิบัติการอยู่บ้าง กล่าวคือ ภายหลังจากการอยู่ช่วงปันฝ่ายแล้วหนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรัก ก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกัน เรียกว่า “ตัวบ้อแม่กัน” (ตัวพ่อตัวแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะเป็นแขกประจำที่จะแควบนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวันเพราะถือว่า เป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2 – 3 วัน ไปครั้งหนึ่งส่วนฝ่ายหญิงจะปั่นฝ้ายคอยเมื่อถึงวันนัดหมาย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียง เป็นสัญญาณว่าได้ถูกเนื้อต้องตัวแล้ว แล้วลงจากบ้านไป แต่ปัจจุบันใช้วิธีปิดไฟฟ้าแทน ถือว่า เป็นการผิดผีซึ่งฝ่ายชายจะต้องได้เสียผี

6. ประเพณีปีใหม่ของไทลื้อตรงกับประเพณีสงกรานต์ของไทย มีการประกอบพิธีทั้งหมดรวม 6 วัน ตั้งแต่วันที่ 13 – 18 เมษายน ของทุกปี วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เรียกกันว่า “จั้งซารล่อง” หรือ “สังซารล่อง” ในตอนเช้าตรู่ชาวบ้านจะยิงปืน จุดพลุ ประทัด เสียงดังสนั่นไปทั้งหมู่บ้านเพื่อขับไล่ตัวจั้งซารซึ่งเป็นตัวอัปมงคล จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่กล่าวว่า ก่อนวันจั้งซารล่อง 1 วัน ผู้ใหญ่จะชวนเก ๆ ลูกหลานทำความสะอาดบ้าน และกวาดขยะมูลฝอยในบริเวณบ้าน กองไว้โดยหลอกเด็กว่าในตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นจะมีปู่สังซารนำเซ่นขนาดใหญ่มาชนไปทิ้ง พอเช้า

วันที่ 13 เมษายน ผู้ใหญ่จะตื่นแต่เช้าแล้วเผาขยะทิ้งโดยเชื่อกันว่าเป็นการเผาขับไล่อัปมงคลต่าง ๆ ด้วย เมื่อเด็ก ๆ ตื่นมาก็เชื่อว่าปู่จิ้งจอกขนขยะไปทิ้งจริงๆ

7. การเก็บขวัญข้าว เป็นประเพณีของชาวนาที่ประกอบพิธีภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ขาง และครอบครัว เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีเก็บขวัญข้าวแล้ว “กินปมี้ตักปมี้ลง” หมายถึง กินไม่สิ้นเปลือง พอถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวนาจะหาฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้านเพื่อหาวันที่เหมาะสำหรับการเก็บเกี่ยวตามตำราแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ วันจุม กับวันฟู ยึดตามจันทรคติข้างขึ้นข้างแรมเป็นหลัก วันจุมเป็นวันที่ไม่ดี เชื่อกันว่าหากทำสิ่งใดมีแต่จะล้มจม ส่วนวันฟูเป็นวันดี ประกอบการงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้า เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้ว ชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าวเมื่อนำข้าวไปเก็บที่ยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธีเก็บขวัญข้าว ถ้าหากมีนาอยู่หลายแห่งจะประกอบพิธี ณ พุ่ที่เสร็จภายหลัง

8. การแห่พระอุปคุต ประเพณีของชาวไทลื้อ เวลาในงาน “ตานหลวง” ได้แก่ การฉลองวิหาร ศาลา ภูมิ กำแพงวัด ฯลฯ ก็จะมีการแห่อัญเชิญพระอุปคุตให้มาช่วยห้ามมาร เพื่อช่วยรักษางาน ไม่ให้มารทั้งหลายหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายมารบกวนในงาน ลักษณะอุปคุตเป็นหินกะสลักหรือบางวัดเป็นหินลูกกลม ๆ ไม่ได้แกะสลักตามตำนานอุปคุตผู้ให้สัมภาษณ์ก็ได้ยินเขาเล่าสืบ ๆ กันต่อมาเหมือนกัน เล่าว่าในสมัยพุทธกาลมีพระภิกษุรูปหนึ่งที่ยังไม่สำเร็จอรหันต์ แต่ใกล้จะหมดกิเลส อวสานทั้งปวงแล้ว ขณะจำวัดอยู่นั้นเกิดสုจีไหลโดยไม่รู้ตัว พระภิกษุรูปนั้นก็นำผ้าสบงไปซักที่แม่น้ำ ปลาชีวร้ายน้ำมาบริเวณนั้นพอดีจึงกินอสุจิพระภิกษุรูปนั้น ปลาชีวเกิดตั้งท้อง แต่เป็นท้องที่ไม่ใช่ปลา กลับกลายเป็นหิน บรรดาปลาทั้งหลายในแม่น้ำจึงตั้งชื่อว่า “อุปคุต” ตั้งแต่นั้นมาอุปคุตก็เป็นใหญ่ในแม่น้ำ โดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะไปรบกวนได้

9. สู้ขวัญควาย ประเพณีที่เตือนสติและจิตใจให้คนเรามีความกตัญญูตเวที ระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เรา โดยเฉพาะควายที่ได้ให้แรงงานไถนาเพื่อพลิกแผ่นดินให้คนได้ปลูกข้าว ในขณะที่ไถคราดนั้น บางครั้งได้ดู ด่า เซียน ตี ดังนั้นเมื่อสิ้นฤดูกาลไถคราด จึงมีการประกอบพิธีสู้ขวัญควาย สิ่งที่ใช้ประกอบในพิธีมี ไก่ต้มตัวเมีย 2 ตัว ข้าวกล้า 1 มัด ด้ายสายสิญจน์นำมาทบทัน 7 เส้น สวดยดอกไม้ (กรวย) 1 คู่ แถกควาย 1 อัน

10. แสกนา คือการแรกนาของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ แสกนาตอนหว่านกล้าและแสกนาวันปลูกนา (ดำนา) ประเพณีแสกนาชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อกราบไหว้พระแม่ธรณี รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขออนุญาตพลิกแผ่นดินทำกิน การแสกนาหว่านกล้า ก่อนประกอบพิธีจะต้องไปขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำหมู่บ้านเพื่อดูฤกษ์วันให้เป็นมงคลเสียก่อน ตำราระบุว่าบุคคลใดก็ตามจะไถนา ให้ดูการกลับตัวของนาควเวลาไถให้เริ่มจากทิศหัวนาไปยังทิศหางของนาไม่ย้อนจากหางไปสู่ทางหัวนา เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการย้อนทวนเกล็ดนาค ทำให้เปลือง

ผ้าและอุปกรณ์การโก การเสกนาตอนปลูก การประกอบพิธีใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า “ข้าวปั้นกล้วยหน่วย” เพื่อไว้บอกกล่าวพระแม่ธรณี โดยกล่าวว่า เออ บัดเดี๋ยวนี้ ผู้ข้าจักเสกนาวันนี้ จะได้ปลูกข้าวก็ขอหื้อคุณแม่พระธรณี เจ้าที่มาปกป้องรักษาทำนองอาณาจักรสม กลมทวิแม่นางนาฏน้อย แม่ธรณีอันเป็นผู้หล้าแล้วลืมนั่น ตื่นแล้วหรือยังสดดังโสภิวิฑูร ข้าพเจ้าจักเสกนาคนี้ขอพึ่งเงาแข่งเงาชา กับแม่ธรณีเป็นจ้ำของก่งก้านอัชสาสตร์ร่ายอย่าได้มากกระทำร้าย

11. ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่ชาวไทลื้อปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว กล่าวคือเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว ก่อนจะนำข้าวไปดำหรือนำไปสี ต้องหาฤกษ์ยามวันดีโดยดูจากตำราซึ่งจารึกลงบนแผ่นไม้ขนาดกว้างราว 4 นิ้ว ยาวราว 1 ศอก เรียกว่า ปีกตะตี่นำ ซึ่งจะมียู่งประจำที่ยุ้งข้าวการตานข้าวใหม่จะเริ่มในตอนเช้า โดยนึ่งข้าวใหม่พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลของการกินข้าวใหม่ไปยังบุพการีผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็น การนำข้าวใหม่ไปถวายพระด้วยภายหลังกลับจากการทำบุญที่วัด ก็จะนำข้าวใหม่และอาหารไปให้บุพการีที่ยังมีชีวิตอยู่รับประทานก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เมื่อรับประทานเสร็จแล้วก็จะให้พรแก่ลูกหลาน เช่นกล่าวว่า “กินอ้มไปฮื้อตัก จักอ้มไปฮื้อลง หื้อกินมันกินเย็น กินยาว” หมายถึงว่าอย่าให้กินเปลืองให้กินไปได้นาน ๆ จะเห็นได้ว่าประเพณีตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นการแสดงกตัญญูต่อบุพการี ตอบแทนแก่ผู้มีพระคุณ ได้แก่ บุพการี ทั้งผู้ที่ได้ล่วงลับไปแล้วและผู้ที่มีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านี้ได้บุกเบิกสร้างไร่ไว้ให้ลูกหลานทำมาหากิน ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตจึงตอบแทนบุญคุณด้วยการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

12. ประเพณีทำบุญสลากภัต (ตานก้วยสลาก) การทำบุญเป็นพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาเป็นการบำเพ็ญการกุศล จะเป็นการบูชาหรืออุทิศส่วนกุศลไปหาผู้ที่มีฐานะพึ่งจะได้รับส่วนบุญนั้นๆ โดยยึดหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา เป็นแนวทางของการปฏิบัติสืบทอดกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน เพราะอาศัยทำสืบทอดกันมาทุกสมัยจึงกลายเป็นประเพณี ดังจะแยกออกได้เป็นประเภทๆ ส่วนพิธีการนั้นย่อมเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนักปราชญ์บัณฑิตโบราณจารย์ทำไว้เป็นแบบแผนแล้วทำสืบทอดกันมา ดังนี้

13. ประเพณีทำบุญสลากภัต คนโบราณเรียกว่า ทานก้วยสลาก ทานข้าวสลาก หรือ กินข้าวสลากมาปัจจุบันมักเรียกว่า กินก้วยสลาก การเตรียมทำบุญสลากนั้นต้องรู้กำหนดวัน เดือนที่จะทำบุญก่อน เพราะทำบุญสลากจัดเป็นการทานประเภทหนึ่ง นิยมการทำบุญสลากเป็นไปตามท้องถิ่นย่อมไม่ตรงกัน เช่นทางภาคกลางถือเอาฤดูที่มีผลไม้เช่น ทุเรียน มะม่วง มะปราง เป็นต้น ผู้มีจิตศรัทธาจะร่วมทำบุญสลากภัตขึ้น ส่วนทางเหนือมักถือตามฤดูสารทไทย เช่น เดือน 12 (เดือน 10 ได้) มักจะทำบุญสลากภัตส่วนใหญ่จะถือตามจันทร์คติ

14. ประเพณีการตายของชาวไทลื้อในสมัยก่อน จะมีลักษณะแตกต่างไปจากประเพณีไทยโดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการทำศพสิบสองปันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตายจะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่ใช้ผ้าขาวปิดทับข้างนอก ด้านบนสานไม้ไผ่ปิดทับ เรียกว่า “หล่อง” โดยทั่วไปมักเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วรีบนำไปฝัง ขณะที่นำศพไปยังป่าช้า เขย (สัปเหร่อ) จะใช้ไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 เมตร 2 ลำผูกติดกับหล่องทั้งสองข้าง แล้วใช้เขยจำนวน 4 คน หามไปฝังยังเสร็จแล้วใช้แผ่นไม้ปิดทับแล้วตัดหนามไม้ไผ่มาคลุมทับอีกทีหนึ่งเพื่อป้องกันสัตว์มาคุ้ยเขี่ย

ส่วนคนตายต้องกลม หรือเรียกว่า ตายพราย เป็นสิ่งที่น่ากลัวมากสำหรับชาวบ้าน ถ้าหากมีคนตายต้องกลมจะรีบนำไปฝังทันที โดยไม่ให้ทันข้ามวันข้ามคืน ถ้าตายตรงไหนจะเจาะพื้นบ้านเป็นช่องตรงนั้น เพื่อนำศพออกจากบ้านโดยไม่ให้ผ่านประตูห้องหรือบันไดบ้าน การทำศพต้องดำเนินการอย่างรีบเร่ง จะห่อด้วยเสื่อเพียงอย่างเดียว แล้วรีบนำไปฝังให้เร็วที่สุดบริเวณที่ฝังต้องแยกออกไปต่างหาก ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้าผีดิบ ส่วนสามีของผู้ตายต้องรีบเข้าวัดแล้วบวช 3 วัน หรือ 7 วันเป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เชื่อว่าจะป้องกันการติดตามรังควาน

ประเพณีการทำศพของหมู่บ้านไทลื้อในสมัยก่อน ส่วนใหญ่จะใช้การฝัง ส่วนการเผาจะมีบ้างเฉพาะศพผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมาก จะใช้การเผาทั้งหมด แต่มีข้อห้ามคือ ถ้าเป็นศพต้องกลมต้องแยกเผาต่างหากไม่เผาในบริเวณเชิงตะกอนที่ใช้เผาศพโดยทั่วไป

1.1.4 ภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ ผู้วิจัยได้พบว่า ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นภูมิปัญญาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตของกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของชาวไทลื้อ โดยผู้วิจัยได้จำแนกภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดออกมาเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ผู้วิจัยแบ่งประเภทเป็นดังนี้

1) ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าและย้อมผ้าผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์จากการทอผ้าไว้ 4 ประเภทดังนี้

1. ภูมิปัญญาการทอผ้าชาวไทลื้อที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ตุง ผ้าห่อคัมภีร์พระครูโชติธรรมมาภินันท์เจ้าอาวาสวัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา. (2557 : สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า จุดประสงค์ของการทำตุงคือ การทำถวายเป็นพุทธบูชา โดยทั้งชาวไทลื้อจะถือว่าการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือถวายเพื่อเป็นปัจจัยส่งกุศลให้แก่ตนไปในชาติหน้า ดังจะพบว่ารูปแบบของตุงมักจะมีไม้คั่นเป็นปล้อง ๆ คล้ายกับชั้นบันได ซึ่งจะขึ้นทางใต้ขึ้นไปสู่สวรรค์ เบื้องบน บางทีไม้คั่นนี้ก็มี 16 อัน หมายถึง สวรรค์ 16 ชั้น (ตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิ

จากการศึกษาตุง พบว่า สิ่งที่ปรากฏบนตุง คือ ลวดลายที่สะท้อนถึงความเชื่อต่าง ๆ ลงบนผืนตุง เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ข้อค้นพบว่าลวดลายของตุงที่สัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่า

เมื่อถวายตุง แล้วเมื่อเกิดชาติหน้าจะพบความอุดมสมบูรณ์เพียบพร้อม มีบริวารมากมายเชื่อว่าเมื่อถวายตุงลวดลายปราสาท จะได้ขึ้นสวรรค์

2. ภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องแต่งกายของชาวไทลื้อประกอบด้วย ผ้าเช็ด ผ้าขึ้น เสื้อชาย-หญิง กางเกงและ ผ้าโพกหัวชาย-หญิง

2.1 ผ้าเช็ด จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และประมวลผลพบว่า ผ้าเช็ดของชาวไทลื้อมี 3 ประเภท ได้แก่ ผ้าเช็ดหลวง ผ้าเช็ด(ผ้าพาดบ่า)ไว้สำหรับตกแต่งร่างกายและผ้าเช็ดน้อยเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม งานศพ โดยผู้วิจัยได้สรุปผ้าแต่ละประเภทดังนี้ ผ้าเช็ดหลวง พบว่าเป็นผ้าที่ชาวไทลื้อนิยมทอเพื่อถวายวัด เหมือนกับตุงแต่ลวดลายการทอผ้าเช็ดหลวงแตกต่างกับตุง เป็นอย่างมากเพราะผ้าเช็ดหลวงจะไม่นิยมทอเป็นปล้อง ๆ และไม่ใช้ลวดลายรูปปราสาท แต่จะนิยมทอเป็นลวดลายของดอกไม้ ต้นไม้ รูปสัตว์ และรูปทรงเรขาคณิตมีขนาดยาว ประมาณ 2-3 เมตร กว้างประมาณ 15-30 ซม. มีลักษณะคล้ายตุงผ้าเช็ด (ผ้าพาดบ่า)พบว่าเป็นผ้าที่ทำขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งร่างกายของผู้ชายไทลื้อ สำหรับไว้ใช้พาดบ่าเพื่อบอกงานสำคัญในโอกาสต่าง ๆ เช่นงานวัดงานบุญประเพณี การพาดบ่าสามารถพาดจากซ้ายมาขวาหรือขวามาซ้ายก็ได้ ขนาดยาวประมาณ 1-1.50 เมตร กว้างประมาณ 15-40 ซม. ผ้าเช็ดน้อย พบว่าเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ ลักษณะการทอผ้าเป็นผืนเล็กลวดลายปราสาท การใช้งานเป็นการนำผ้าเช็ดน้อยวางบนฐานของปราสาท เพื่อให้พระสงฆ์ทำพิธีเขียนผ้าเช็ดน้อยแล้วจึงเก็บผ้าเช็ดน้อยนั้น ขนาดยาวประมาณ 15 x 25 ซม.

2.2 ผ้าขึ้น จากการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ พบว่า ขึ้นของชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา นั้นมีความแตกต่างจากชาวไทลื้อในจังหวัดอื่น ๆ ความแตกต่างที่พบ คือ ลวดลายการทอ ลวดลายผักแว่น หรือลายน้ำไหล ภูมิปัญญาในการทอเกิดจากบรรพบุรุษได้สอนให้ผู้หญิงชาวไทลื้อต้องทำเครื่องแต่งกาย เสื้อผ้าต่าง ๆ ใช้เอง เมื่ออดีตไม่มีการซื้อขาย แต่ละบ้านผู้หญิงต้องทำหน้าที่จัดเตรียมให้กับบุคคลในครอบครัว ผู้วิจัยได้อธิบายส่วนต่างๆ ของผ้าขึ้นดังนี้

A ส่วนต้นขึ้น เป็นส่วนเอนที่ต้องพับและรัดเข็มขัดในขณะที่นั่ง จะเป็นลักษณะการทอเป็นส่วนใหญ่ไม่ต้องใช้ลวดลาย นิยมทอเป็นสีพื้นไม่เน้นลวดลายที่สวยงาม ลักษณะของสีพื้น ได้แก่ สีดำ สีแดง

B ส่วนกลางขึ้น เป็นส่วนตัวขึ้นที่ต้องใช้ลวดลายของแต่ละรูปแบบชนิดของชาวไทลื้อ ลวดลายผ้าขึ้นในส่วนตัวขึ้นนี้ชาวไทลื้อจังหวัดพะเยา มีอัตลักษณ์ลวดลาย เป็นลายผักแว่น (ลวดลายน้ำไหล) และใช้สีของผ้าที่มีสีสดใสที่พบ คือ สีแดง สีเหลือง สีชมพู สีเขียว และเป็นลวดลายทอริ้ว ๆ ซึ่งมีความแตกต่างจากผ้าขึ้นของชาวไทลื้อในจังหวัดอื่น ๆ

C ส่วนตีนขึ้น เป็นส่วนชายผ้าส่วนใหญ่เป็นการทอด้วยสีพื้น ได้แก่ สีดำ สีน้ำเงิน ไม่มีลวดลายที่เด่นชัด

2.3 เสื้อชาย หญิง และการโพกศีรษะ จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและการประมวลผลจากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวไทลื้อในปัจจุบันเมื่อมีในโอกาสพิเศษเราจะเห็นชาวไทลื้อสวมเสื้อตามแบบเอกลักษณ์ดั้งเดิมดังนี้ เสื้อหญิง : เสื้อผู้หญิงชาวไทลื้อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มก็คือ “เสื้อปัก” เป็นเสื้อสีดำครามแขนยาวตัวเสื้อรัดรูป เหวลวย มีสาบนหน้าเฉียงมาผูกติดกัน ด้วยด้ายพื้นหรือแถบผ้าเล็ก ๆ ตรงมุมด้านซ้าย หรือขวาของลำตัว บางทีก็ใช้กระดุมเงินขนาดใหญ่ หรือแผ่นเงินคุณลายเป็นรูปวงกลมหรือรูปดอกไม้เกี่ยวกันไว้ ชายเสื้อจะนิยมยกलयขึ้นทั้ง 2 ข้าง สาบเสื้อนิยมขลิบด้วยแถบผ้าสีต่าง ๆ ประดับด้วยกระดุมเงินเม็ดเล็ก ๆ เรียงกัน ถ้าเป็นเสื้อใส่ในโอกาสพิเศษ หรือใส่ในหน้าหนาวจะมีผ้าสีแดงซับในเรียกว่า “เสื้อกับหลงแดง” เสื้อบางตัวจะตัดด้วยผ้ากำมะหยี่มีแถบเงินห้อยตกแต่งตรงเอวทั้ง 2 ข้าง ส่วนเสื้อที่ไม่มีผ้าซับในเรียกว่า “เสื้อดำ” เสื้อชาย : เสื้อของชายไทลื้อจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเสื้อหม้อห้อมของชาวไทยวน คือเป็นเสื้อแขนยาวสีดำคราม บางตัวมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นเสื้อเหวลวย ขลิบด้วยแถบผ้าสีต่าง ๆ มีผืนผ้าเย็บต่อจากสาบนหน้าปายมาติดกระดุมเงินทั้งส่วนตรงใกล้รักแร้และตรงเอว สำหรับเสื้อชายไทลื้อที่เมืองเงินจะเป็นเสื้อคอตั้ง ตกแต่งด้วยแถบผ้าที่มีลวดลายจกด้วย แต่โบราณชาวไทลื้อทั้งชายและหญิงนิยมโพกผ้าขาวแบบเคียนรอบบนศีรษะ

3. ภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ในท้องถิ่นของชาวไทลื้อประกอบด้วย หมอน ที่นอน ผ้าปูและผ้าห่มผู้วิจัยขอสรุปภูมิปัญญาการทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ในท้องถิ่นดังหัวข้อต่อไปนี้

3.1 สะลี (ผ้าเสื้อ)จากการศึกษาและสัมภาษณ์ประมวลผลพบว่า สภาพการกินอยู่ในเรือนของชาวไทแต่เดิมนั้นจะนั่งนอนกับพื้น ไม่มีโต๊ะ เติง เก้าอี้ต่าง ๆ พูกหรือที่นอนแต่ดั้งเดิมจึงเป็นพูกขนาดเล็กที่ใช้ปูบนพื้นห้อง ชาวไทลื้อเรียกพูกนี้ว่า “สะลี สำหรับผ้าปูที่นอนนั้นชาวไทลื้อเรียกว่า “ผ้าหลบ” “สะลี” หรือพูกโดยทั่วไปจะมีลักษณะเย็บเป็นปลอกผ้าสีดำครามเข้ม หรือสีดำ มีขนาดประมาณ 60 x 180 ซม. ด้านขอบของพูกเย็บด้วยผ้าสีเดียวกันหรือสีแดงหนาประมาณ 5 - 10 ซม. ยัดด้วยนุ่น สะลีของชาวไทลื้อ นิยมเย็บเป็นท่อนเดียวโดยตลอดและตกแต่งเพิ่มความสวยงามด้วยการทอผ้าลายขิดขนาดประมาณ 30 x 50 ซม. หรือ 35 x 50 ซม. เย็บลงบนด้านหลังของสะลี ซึ่งเมื่อเวลาม้วนเก็บจะเห็นลวดลายผ้าขิดนี้อยู่ด้านบน ลักษณะลวดลายขิดนี้นิยมทอเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสีดำแดงบนผ้าพื้นสีขาวเต็มผืน นอกจากนี้สะลีบางผืนก็ยังมีตกแต่งขอบด้านหนึ่งด้วยการเย็บผ้าขิดลายขอขนาดประมาณ 10 x 70 ซม. อีกด้วย

3.2 ผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) จากการศึกษาค้นคว้า คือผ้าปูที่นอน “ผ้าหลบ” ของชาวไทลื้อจะมีลักษณะเด่นอยู่ที่การทอลายขิด (แต่ภาษาไทลื้อเรียกว่า “ลายมูก”) ตกแต่งลวดลายขิดบนผ้าหลบซึ่งเกิดจากเส้นพุ่งนี้จะนิยมใช้เส้นฝ้ายสีแดงสลับสีดำคราม อาจมีเพียง 1-2 แถวเฉพาะตรงส่วนของเชิงผ้า หรือบางผืนอาจทอลวดลายขิดจนเกือบเต็มผืนผ้าหลบ เหลือเพียงส่วนที่เป็นผ้าพื้น

สีขาวเฉพาะตรงส่วนบนเท่านั้นก็ได้ ลักษณะโครงสร้างของผ้าหอบไทลื้อส่วนใหญ่ก็คือ ตรงชายผ้าจะรวบเส้นฝ้ายถักเป็นตาข่าย ถัดจากส่วนถักนี้ขึ้นไปจนเป็นส่วนช่วงผ้าพื้นสีเขียวยเรียกว่า “สายย้อย” ซึ่งมีลักษณะเป็นลายเส้นตรงเป็นแถวเรียงกัน (คล้ายกับลายของเชิงผ้าขึ้นตีนจก) ถัดจากลาย “สายย้อย” ก็จะเป็นลายขิดต่างๆ เป็นแถว ๆ สลับช่วงสีพื้นเล็ก ๆ ไปเรื่อย ๆ มีทั้งลายขิดพื้นฐานขนาดเล็กและลายที่เกิดจากการคิดประดิษฐ์ผสมผสานลายพื้นฐานจนเป็นลายขนาดใหญ่ สำหรับลายพื้นฐานที่พบอยู่เสมอก็คือ ลายขอเล็ก ขอใหญ่ ขอชะแฉ่ (ชะแฉ่=กุญแจ) ลายกาบ ลายหน่วย ลายเครือ ลายดอกจัน ลายนาค ลายนกหรือหงส์ ลายช้าง ม้า คน ฯลฯ ผ้าหอบของชาวไทลื้อบางผืนจะมีลักษณะพิเศษ คือมีสีสันสดใสหลากหลายสีด้วยการทอขิดและจกด้วยไหมเป็นลวดลายเรขาคณิตหรือรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สลับสี ต่าง ๆ เช่นสีแดง เหลือง น้ำเงิน ดำ เป็นต้น

3.3 ผ้าหอบ จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า ชาวไทลื้อเรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ใช้ปูนอนคล้ายคลึงกับผ้าหอบว่า “ผ้าหอบ” ผ้าหอบเป็นผ้าที่ใช้ปูกับพื้นได้เลย มิได้ปูลงบนตะลื่อเช่นผ้าหอบ ลักษณะผ้าหอบนี้เป็นผ้าฝ้ายสีขาว ทอด้วยลายขิดจนเต็มผืน เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสีดำแดงหรือเป็นสีดำแล้วจกด้วยไหมสีเหลืองตรงใจกลางของรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดผืนผ้าแคบกว่าผ้าหอบครึ่งหนึ่ง (คือใช้ผ้าทอจากฟืมเดียวไม่ต้องต่อกลาง 2 ผืน แบบผ้าหอบ) มีผ้าสีแดงขลิบริมโดยรอบ บางครั้งจะมีผ้าพื้นสีดำเย็บซ้อนติดกันอีกชั้นหนึ่ง ผ้าชนิดนี้จะใช้สำหรับปูนอนในระหว่างการเดินทาง และสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์ปูนอนที่วัด “ผ้าหอบ” นี้เรียกกันเป็นหลายชื่อตามแต่ลักษณะขนาดและการใช้สอย เช่นเรียกว่า “ผ้าเต็ม” “ผ้านอน ” ถ้าหากใช้รองนั่งก็มักจะมีขนาดสั้นครึ่งหนึ่งของผ้านอนนี้เรียกว่า “ผ้านั่ง” ใช้เป็นอาสนะของสงฆ์หรือฆราวาสใช้ปูนั่งในวิหารเวลาฟังเทศน์

3.4 ผ้าห่มผ้าห่ม คือผ้าที่ใช้ห่มให้ความอบอุ่น ซึ่งมีทั้งผ้าที่ใช้ห่มคลุมในเวลาปกติและใช้ห่มในเวลานอน เนื่องจากฟืมพื้นเมืองจะมีขนาดหน้าแคบ คือกว้างประมาณ 60 ซม. ดังนั้นผ้าห่มจึงมีลักษณะใช้ผ้า 2 ผืนเย็บพลาะด้านข้างต่อกัน เพื่อให้มีขนาดกว้างประมาณ 120 ซม. ความยาวประมาณ 200 ซม. พอเหมาะแก่การห่มคลุมผ้าห่มของชาวไทลื้อ ที่เป็นเอกลักษณ์แบบดั้งเดิมก็คือผ้าห่มที่ทอด้วยลายดำกาว ผ้าห่มชนิดนี้ถ้าใช้ห่มเวลานอนจะมีผ้าพื้นสีขาวซ้อนอีกชั้นหนึ่งโดยเย็บเฉพาะส่วนเชิงด้านบนติดกัน ทำให้ผ้ามีความหนา 2 ชั้น ให้ความอบอุ่นมากขึ้น

5) หมอน อุปกรณ์ไว้ใช้สำหรับหนุนศีรษะ มีรูปทรงสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ผ้าทอสีแดงดำ ยัดนุ่น

4. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าของชาวไทลื้อจากการศึกษาและประมวลผลวิธีการย้อมผ้าชาวไทลื้อพบว่า มีวิธีการย้อมสีแบบธรรมชาติมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านที่ทอผ้าไม่ค่อยนิยมทำสีธรรมชาติขึ้นเอง เนื่องจากวิธีการนี้ต้องผ่านขบวนการเดิมที่ยุ่งยากและใช้เวลานาน จึงหันมานิยมใช้สีเคมี ซึ่งมีสีสันสดใสและหลากหลายมากกว่าเดิม โดยเฉพาะชาวไทลื้อ สี

เคมีถูกนำเข้ามาจากประเทศตะวันตกในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย แม้แต่ในชนบทที่ห่างไกล ก่อนหน้าที่จะมีการใช้สารเคมีนั้น มีการใช้สีย้อมจากประเทศจีน โดยเฉพาะสี ชมพูสด และม่วงสด มาเป็นเวลานาน

2) ภูมิปัญญาด้านการจักสาน วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานตั้งแต่อดีตนั้นเป็นไม้ไผ่ที่ อยู่มีเป็นจำนวนมาก ตามสภาพภูมิอากาศของจังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา มีอากาศชื้นและ ค่อนข้างดี ไม้ไผ่เจริญเติบโตได้ดี ทำให้ชาวบ้านที่ว่างจากการทำเกษตรก็นำไม้ไผ่มาทำเครื่องจักสาน เพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน และใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้แบ่ง ผลผลิตจากการจักสานไว้ 2 ประเภทดังนี้

1. ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในพิธีกรรม ประกอบด้วย ชิ้นแก้ว 3 ประการ ซึ่งแสดงสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัย พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นภาชนะสานด้วยดอกไม้ไผ่ รูปร่างคล้ายพาน ปากมีลักษณะ กลม สี่เหลี่ยม และสามเหลี่ยม ส่วน ปากสานที่ปิดด้วยดอก เหวสานโปร่ง เชิงกานสานทึบ มีหลายขนาด หน้าที่ไว้สำหรับใส่เครื่องบูชาพระ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน

2. ภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และครัวเรือน เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ สุ่มจับปลา สุ่มไก่ ไซดักปลา ตุ่ม เอียน(ตุ่มดักปลาไหล) ข้อง สวิงและกระดิ่งวัวควาย เครื่องจักสานของชาวไทลื้อที่ใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระดง กระจ๋อมวย หมวกจีน ตะกร้า แอ็บข้าว มะกั่วก ขันโตก ผักมิด กัวะเข้า เตาสาก่อนและ หม้อข้าว พัดวี ครกกระเดื่อง กระปา ไม้ตีข้าว มีกปลายยาว บุงตึบและ โคมยี่เปง ภูมิปัญญานี้จะเป็น ภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานได้ติดตัวมาจากบรรพบุรุษของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ชายไทลื้อหลังว่างงานจากการทำเกษตร จึงได้นำไม้ไผ่ที่เป็นวัสดุในชุมชนมีอยู่เป็น จำนวนมากมาจักสานเป็นเครื่องใช้สอยเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญานี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพ บุรุษการได้เห็นได้เรียนรู้ในชีวิตประจำวันจึงได้ทำสิ่งเหล่านั้นมาจัดทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อ ตอบสนองความต้องการและเพื่อการอยู่รอด ดังคำกล่าวที่ว่า เมื่อได้ผลผลิตข้าวเหนียวจะทำอย่างไร ให้ข้าวเหนียวสุกและได้รับประทาน และเมื่อได้ผลผลิตแล้วจะเก็บผลผลิตด้วยอะไร นั้นเป็นวิธีการ นำไปสู่การสร้างรูปแบบของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น นำกระบอกไม้ไผ่มาใส่ข้าวเหนียวแล้วปิ้งไฟ จากกระบอกไม้ไผ่ทำให้การรับทานได้น้อยและไม่พอกับจำนวนคน จึงเกิดการพัฒนากจากกระบอกไม้ ไผ่สู่การทำหวด และมวญเพื่อหนึ่งข้าวเหนียวให้ได้รับประทานได้เยอะขึ้น และส่งผลขึ้นการทำเครื่องใช้ สอยชนิดอื่น ๆ ด้วย

1.1.5. การสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝก

การสืบทอดอัตลักษณ์ภูมิปัญญาการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝกของชาวไทลื้อ ได้ผลสรุปข้อค้นพบว่า หัตถกรรมหมู่บ้านแฝกมีวัฒนธรรม การพัฒนาการที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญา งานเครื่องจักสาน ผสมผสานวิธีการและลวดลายจากการทอผ้าของชาวไทลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ปรากฏเด่นชัด อันได้แก่ 1) ลวดลายน้ำไหลของผ้าทอไทลื้อ 2) วิธีการสานที่ผสมผสานวิธีการจักสานกับการพันเส้นใบหญ้าแฝกเพื่อให้เกิดลวดลายเช่นเดียวกับการทอผ้า 3) รูปทรงของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม่ได้มีการนำมาใช้เป็นรูปทรงผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝก กรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมหมู่บ้านแฝกมีขั้นตอนเหมือนกับการทำเครื่องจักสานผลิตมีการกรีดใบหญ้าแฝกให้ได้ขนาดเส้นตามต้องการแล้วนำมาขัดสานขึ้นรูปทรงจากส่วนกันภาชนะก่อนแล้วสานโดยรอบต่อออกไปเป็นรูปทรงและเก็บขอบปากภาชนะด้วยการถัก หรือพัน สานวนทับให้ขอบปากมีความมั่นคงแข็งแรง เช่นเดียวกันกับเรียด การจักตอกไม้ไผ่เป็นเส้นแล้วสานขึ้นรูปเครื่องจักสาน และ 4) ด้านประโยชน์การใช้งานของผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝกล้วนตอบสนองและสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นหลัก มีความเรียบง่ายไม่หรูหรา

1.2 สรุปผลแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝก

ในส่วนของการนำเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทลื้อมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝก ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบว่า การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อที่พบในกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมหมู่บ้านแฝก จังหวัดพะเยา มาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝก ดังนี้

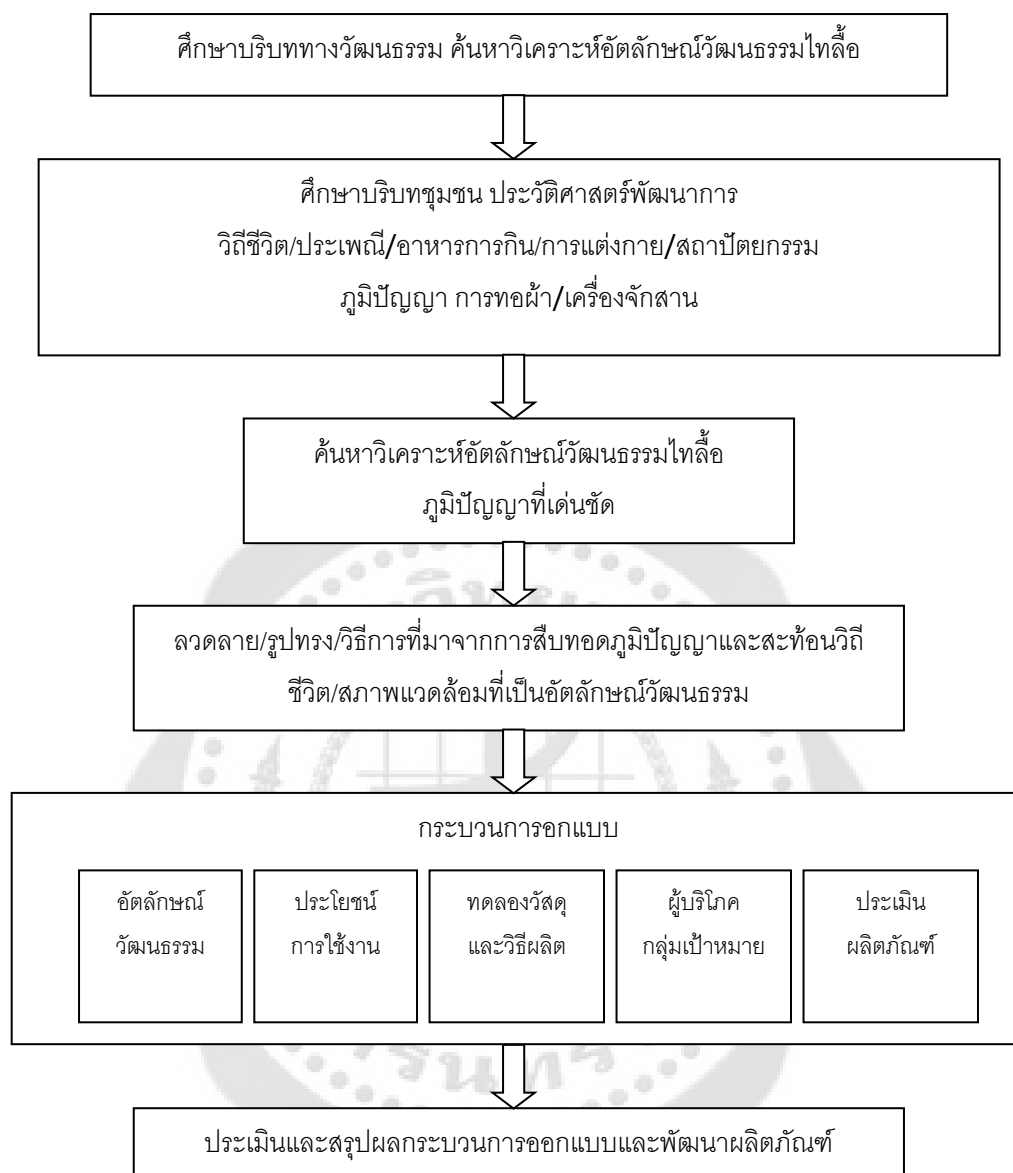
ผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝกมีความเด่นชัดในด้าน การนำลวดลายของผ้าทอมาเป็นแนวทางในการออกแบบลวดลายผลิตภัณฑ์ ก่อให้เกิดความสวยงามมีจุดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อได้อย่างสวยงาม

การนำวัสดุที่มีในชุมชนมาแปรรูปร่วมกับเส้นใยหญ้าแฝก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในชุมชนของชาวไทลื้อยังมีวัฒนธรรมการทอผ้าฝ่ายธรรมชาติ มีการทำเส้นใยไหมอริ และหม่อนไหม คือ การนำเส้นใยธรรมชาติ ได้แก่ เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอริ และเส้นใยหม่อนไหม มาพันเกลียวผสมกับหญ้าแฝก เพื่อให้เกิดคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ มีความเหนียว เสริมแรงรับน้ำหนักและมีความนุ่มยืดหยุ่นได้ดี มีความเหมาะสมสวยงามเพิ่มความหลากหลายให้กับผลิตภัณฑ์หมู่บ้านแฝก โดยนำมาพันเกลียวเป็นเส้นแล้วนำไปสานพันร่วมกับเส้นใบหญ้าแฝกเป็นลวดลายผ้าทอ ได้แก่ ลายน้ำไหล ลายต้นฝ้าย ลายต้นไม้ ลายดอกไม้

การนำรูปทรงของงานเครื่องจักสานมาเป็นแนวทางในการออกแบบโครงสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ โดยที่ผลิตภัณฑ์ยังคงประโยชน์หน้าที่ใช้สอยตอบสนองวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นหลักส่วนหนึ่ง และควรมีการนำเสนอเพิ่มทางเลือกผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองวิถีชีวิต รสนิยมของผู้คนภายนอกชุมชนด้วย

การนำข้อมูลอัตลักษณ์วัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการออกแบบจะต้องมีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้บริโภค แล้วนำมาถ่วงน้ำหนัก ทดลองต้นแบบ และประเมินผลผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้แนวทาง รูปแบบ วิธีการขั้นตอนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน และกลุ่มเป้าหมายผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทลื้อมาใช้ในกระบวนการออกแบบพัฒนางานหัตถกรรมหญ้าแฝก สามารถสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

ภาพประกอบ 108 แผนภาพสรุปกระบวนการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทลื้อมาใช้ในกระบวนการออกแบบพัฒนางานหัตถกรรมหูกำแปง

2. อภิปรายผล

การค้นพบอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝงจังหวัดพะเยา นั้นบ่งบอกความเป็นตัวตนของกลุ่มหมู่บ้านแฝงที่ส่งผ่านในรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝง ในมิติ 1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และลักษณะชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อ 2. วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ วัฒนธรรมการกินอาหารพื้นบ้าน การแต่งกาย การละเล่น และงานสถาปัตยกรรม 3. ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีของชาวไทลื้อ 4. ภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ของชาวไทลื้อ ได้เห็นถึงความรักและห่วงหาวนวัฒนธรรมของกลุ่มที่แสดงออกโดยการดำเนินชีวิต การเข้าสู่สังคม การประกอบอาชีพ และการสร้างบ้านเรือน ล้วนเป็นการเกิดปรากฏการณ์ที่ยังคงเหลืออยู่ในชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหมู่บ้านแฝงจังหวัดพะเยา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม นั้นสอดคล้องกับ (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2552: 18) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวร้ายไม่ใช่วัฒนธรรม เพราะมันเป็นวิถีชีวิต เป็นมรดกอีกทั้งยังสอดคล้องกับ (สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ขุ่ม. 2553: 47-59) ได้ทำการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอันเป็นเสมือนหัวใจของการเชื่อมโยงวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต สถานที่ อาชีพ ผู้คนและงานสถาปัตยกรรมเข้าไว้ด้วยกัน คุณค่าด้านประวัติความเกี่ยวเนื่องกับบุคคลเหตุการณ์กิจกรรมหรือช่วงเวลาคุณค่าด้านสุนทรียภาพ คือ องค์ประกอบของสถานที่หรือพื้นที่ที่มีทัศนียภาพหรือลักษณะทางกายภาพงดงาม สะท้อนรูปแบบที่มีเอกลักษณ์หรือที่โดดเด่นคุณค่าด้านวิชาการได้แก่การเป็นแหล่งข้อมูลที่มีศักยภาพซึ่งเกี่ยวข้องกับความหายากคุณภาพการเป็นตัวแทนของความรู้ ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจประวัติ และความเป็นมาทางวัฒนธรรมคุณค่าด้านสังคมคือคุณสมบัติของสถานที่ ที่เป็นศูนย์ รวมทางจิตใจ ทางสังคมทางวัฒนธรรมและก่อให้เกิดกิจกรรมทางสังคมกลุ่มคน หรือกับชุมชนในท่าคาเอง หรือเชื่อมโยงกับภายนอกซึ่งสอดคล้องกับ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2548: 17-21) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท) คือผลผลิตของประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอยู่อาศัยตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคใต้ วัฒนธรรมชาวบ้านนี้มีลักษณะเฉพาะตัวและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคทั้งนี้เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกันความแตกต่างนี้มีส่วนที่มองเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ลักษณะบ้านเรือน อาหารการกิน ประเพณี การละเล่น ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ทักษะความคิดคำนึง และความเชื่อ

การนำผลการวิจัยไปใช้ เป็นการคัดเลือกชนิดของเส้นใยโดยพิจารณาจากสมบัติทางกายภาพด้านความแข็งแรง การยืดตัว ไปใช้ประโยชน์ในการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ต้องการรับน้ำหนักมาก หรือต้องการความอ่อนนุ่ม หรือใช้ประโยชน์จากสีของเส้นใยที่ผสมเพื่อความสวยงาม การ

คัดเลือกเส้นใยหญ้าแฝกที่มีคุณสมบัติแต่ละด้านผู้วิจัยได้วางแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝก 3 แนวทาง คือ

1. การใช้เส้นใยที่มีความแข็งแรงมากนำมาใช้ในการทำผลิตภัณฑ์ที่ต้องการรับน้ำหนักมาก เช่นประเภทกระเป๋าใส่ของใบใหญ่ แก้วที่ทำขึ้นรองรับน้ำหนักด้วยเส้นใยหญ้าแฝก ซึ่งช่วยให้สามารถรับน้ำหนักได้มากขึ้น ควรใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นเชือกฟางเส้นลวด หรือเส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นเชือกมัดฟาง

2. การใช้เส้นใยที่มีความยืดหยุ่นมากนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ที่ต้องการความอ่อนนุ่มยืดหยุ่นได้ดี ประเภทหมอนอิง หรือวัสดุรองนั่ง ควรใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นเชือกฟางเส้นลวดเส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยไหมอิตาลีหรือเส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยเชือกมัดฟาง

3. การใช้ประโยชน์จากสีของเส้นใยที่ผสมเพื่อความสวยงาม สามารถใช้เส้นใยหญ้าแฝกที่พันผสมกับเส้นใยวัสดุอื่นๆได้ทุกชนิดนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้หลากหลาย หรือผลิตภัณฑ์ที่ไม่ต้องใช้การรับน้ำหนักมาก เนื่องจากมีสีสันทันหลาย ส่วนการใช้เส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยหมอนใหม่สามารถนำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือใบเล็ก หรือของประดับตกแต่ง ซึ่งเส้นใยหมอนใหม่จะให้ความรู้สึกด้านคุณค่าในตัววัสดุด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับ Narong Chomchalow. (2011). ได้กล่าวว่า หญ้าแฝกเป็นวัสดุในงานหัตถกรรมชั้นดี เส้นใยมีความเหนียวทนทานเหมาะสมในการนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ การรณรงค์ให้ขยายพื้นที่การปลูกหญ้าแฝกเพื่อรองรับในการนำหญ้าแฝกไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สอดคล้องกับ David J Booth, Nengah Ardika Adinata. (2003). ได้กล่าวว่าการศึกษาหญ้าแฝกเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรของโรงเรียนและแนะนำให้ชุมชนรู้จักกับหญ้าแฝก รวมถึงการส่งเสริมผลประโยชน์ของหญ้าแฝกในสื่อท้องถิ่นและตลาดองค์กรการกุศลทั่วบาห์ลี นอกเหนือจากประโยชน์ที่สำคัญของการรักษาเสถียรภาพของดินแล้วหญ้าแฝกยังมีประโยชน์ในการนำมาทำงานอื่น ๆ ได้หลากหลายชนิด เช่น การนำใบหญ้าแฝกมาบุหลังคา การนำใบหญ้าแฝกมาทำงานหัตถกรรม

ทั้งนี้งานวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับ ภาณุพงศ์ จงซานสิทธิ (2557:2) ได้กล่าวว่า ผลงานศิลปหัตถกรรมมุ่งเน้นการทำด้วยมือและใช้วัสดุในท้องถิ่น เป็นผลงานที่มีคุณค่าทั้งด้านความสวยงามและประโยชน์ใช้สอย ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างกันตาม สภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ต้องใช้ความเพียรพยายาม ในสร้างผลงานนอกจากนี้ยังบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของผู้คนใน ท้องถิ่นแต่ละแห่ง งานศิลปหัตถกรรมสามารถจำแนกได้ตามลักษณะต่างๆ เช่น การจำแนกตามวัสดุที่ใช้ทำ เช่น หัตถกรรมไม้ โลหะ จำแนกตามกรรมวิธีการผลิต เช่น การทอ การสาน และจำแนกตามรูปแบบทางกายภาพเช่น สิ่งทอ เครื่องปั้นดินเผา การสร้างผลงานเหล่านี้ให้ปรากฏต้องอาศัยบุคคลที่เรียกว่า “ช่าง” ซึ่งต้องมีความรู้ ความสามารถทักษะ แบบอย่างที่ดีสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และมีการถ่ายทอดความรู้

ให้แก่บุคคลรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้เกิดการสืบทอดความรู้ ช่างพื้นบ้านจึงเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องในฐานะของ “ผู้สร้างผลงาน” และ “ผู้ส่งต่อความรู้” ควบคู่กัน อีกทั้งการแปรรูปเส้นใยหญ้าแฝกที่ผสมกับวัสดุชนิดอื่นๆ สำหรับนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์สามารถปรับเปลี่ยนขนาดได้ตามความเหมาะสมกับขนาดผลิตภัณฑ์ อาจนำเส้นใยหญ้าแฝกที่พื้นเกลียวผสมเส้นใยอื่นๆ แล้วนำมาถักเป็นเปีย หรือใช้วิธีการถักแบบเมคาเม่ ต้องอาศัยความชำนาญในการผลิตและการคัดเลือกวัสดุเพื่อนำมาทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ซึ่งสอดคล้องกับ จรรยาบรรณ จรรยาธรรม และประทับใจ ลึกชา (2555: 103) ผลการวิจัยพบว่า เส้นใยจากธรรมชาติส่วนใหญ่มีคุณสมบัติเปราะหักได้หากมีการนำไปพันงอมาก จึงควรมีการแปรรูปเส้นใยโดยการถักและพื้นเกลียวเป็นเส้นเชือก หรือถักเป็นเปียเพื่อนำไปขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ซึ่งการถักและการพื้นเส้นใยเป็นเส้นเชือกจะได้เส้นเชือกที่มีความเหนียวมากขึ้น สามารถขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ได้ง่ายและได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงาม อีกทั้งยังสอดคล้องกับ สาคิต เหล่าวัฒนพงษ์ และสิทธิชัย สมานชาติ (2555: 231) ผลการวิจัยพบว่า ได้ทำการพื้นเส้นใยจากพืชตระกูลกล้วยและเส้นใยธรรมชาติจากปอที่ทำกรพื้นเกลียว มีค่าความแข็งแรงมากที่สุด คือ 678.71 นิวตัน เพื่อนำไปเป็นวัสดุในการผลิตเฟอร์นิเจอร์ โดยใช้ลวดลายขัดในการจักสานให้เห็นถึงความสวยงามของวัสดุสองชนิดที่ผสมกันและเพิ่มความแข็งแรงให้กับวัสดุ ในการนำไปใช้กับผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่สามารถรองรับน้ำหนักได้มากขึ้น

การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาไปใช้งานออกแบบผลิตภัณฑ์พบว่า การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านรูปทรงเครื่องจักสานของกลุ่มหญ้าแฝก เช่น เครื่องจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นการสะท้อนความเป็นต้นตอของกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมในการแสดง “ตัวตน” แสดงถึงสังคม ส่งผลในการสร้างงานที่มีลักษณะเฉพาะ (เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์. 2549, สุภาพร คงศิริรัตน์. 2548, เฉลิมชัย ปัญญาดี. 2553)

แนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกได้นำรูปทรงเครื่องจักสาน อาทิเช่น แอบข้าว หรือกระติบ หวด ช้อง พัดวี มะควัก ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนที่พบในชุมชนของชาวไทลื้อ โดยพัฒนาโครงสร้างของผลิตภัณฑ์ให้เกิดรูปทรงใหม่ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นผลิตภัณฑ์ เบาะรองนั่ง กระเป๋าสตรี หมอนอิง ให้มีความแปลกใหม่และเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา ลวดลายการสานผู้วิจัยได้นำลวดลายจากผ้าทอได้แก่ ลายน้ำไหล ลายต้นฝ้าย ลายต้นไม้และลายดอกไม้ วัสดุที่นำมาใช้ร่วมกับเส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยหม่อนไหม ไหมอริ เส้นฝ้าย นำมาใช้ในการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือใบใหญ่ การสื่อถึงวัสดุธรรมชาติปราศจากวัสดุสังเคราะห์ และเป็นการนำวัสดุเดิมที่มีในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

3. ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการวิจัยต่อไป

1. อุตสาหกรรมวัฒนธรรมที่พบในด้านภูมิปัญญาการทอผ้าและภูมิปัญญาเครื่องจักสานควรมีการต่อยอดการศึกษาลดรายจ่ายทอให้เหลือสู่การประยุกต์ใช้ลดรายจ่ายกับเครื่องจักสาน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานได้อีกทางหนึ่ง

2. ผู้เชี่ยวชาญด้านเส้นใยให้ข้อเสนอแนะการเลือกใช้เส้นใยหญ้าแฝกว่า ควรเลือกเส้นใยหญ้าแฝกที่พื้นผสมร่วมกับเส้นใยฝ้าย เส้นใยไหมอิตาลี เส้นใยหม่อนไหม เพราะว่าเป็นเส้นใยที่มาจากธรรมชาติเหมือนกันคุณสมบัติใกล้เคียงกันและยังคงความสวยงามให้กับเส้นใยมากกว่าเส้นใยที่มาจากการสังเคราะห์

3. ด้านการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อใช้ในหัตถกรรมควรมีการศึกษาว่าใบหญ้าแฝกมีจำนวนมาเพียงพอกับความต้องการงานผลิตภัณฑ์หรือไม่หากไม่เพียงพอต้องเร่งรณรงค์ให้ปลูกเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานพัฒนาต่อไป

4. ด้านการนำเส้นใยหญ้าแฝกไปพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมสิ่งทอ จากการศึกษาเส้นใยหญ้าแฝก พบว่า มีคุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของเส้นใย เช่น ด้านความละเอียดของเส้นใย ความเหนียว การยืดตัวของเส้นใยหญ้าแฝก มีค่าใกล้เคียงกับค่าของ เส้นใยพืชที่ใช้ในการทอผ้า ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาทดลองในด้านการนำเส้นใยจากไปผสมกับพืชเส้นใยอื่น ที่สามารถปั่นเป็นเส้นด้าย และนำไปใช้ในการทอผ้าเพื่อพัฒนาเป็นผ้าชนิดใหม่ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ

5. ด้านกระบวนการแปรรูปหญ้าแฝกในงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ ควรมีการศึกษากระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรมเพื่อให้ได้วัสดุใหม่ในการผลิตผ้าสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้านและผลิตภัณฑ์เครื่องแต่งกายต่อไปได้

ข้อเสนอแนะด้านการออกแบบ

1. ตำแหน่งการจัดวางลดรายจ่ายน้ำไหลจากผ้าขึ้นให้เหลือ ควรพัฒนาเพื่อให้ลายมีความเด่นชัดและสวยงามยิ่งขึ้น

2. ด้วยขนาดของผลิตภัณฑ์ต้องมีความเหมาะสมกับสัดส่วนมนุษย์ การใช้งาน และคำนึงถึงหลักการออกแบบ ด้านประโยชน์ใช้สอย ด้านการดูแลรักษา ด้านความแข็งแรง

3. ศึกษากลุ่มเป้าหมาย คำนึงถึงพฤติกรรมการใช้งานของกลุ่มเป้าหมาย

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550 – 2559**. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงฯ.
- กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะกลุ่มงานโครงการพระราชดำริ. (2552). สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2552. จาก <http://agrodev.doae.go.th/damri2/9fang.htm>.
- กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะกลุ่มงานโครงการพระราชดำริ. (2555). สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2555, จาก <http://agrodev.doae.go.th/damri2/9fang.htm>.
- กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 17 โครงการปลูกหญ้าแฝกเฉลิมพระเกียรติ. (2555). สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.rta.mi.th/23153u/Data/fag.html>.
- กอดศักดิ์ ไชยรัศมีศักดิ์. (2548). **CEO โลกตะวันออก**. กรุงเทพฯ: สยามอินเตอร์บุ๊ค.
- กัลยา วาณิชยปัญญา. (2553). **การใช้ SPSS for windows ในการวิเคราะห์ข้อมูล**. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- กาญจนา นาคสกุล. (2555). **ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555, จาก <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=67>.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). **ศาสตร์หนังสือและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพลโปรดักส์
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). **มานุษยวิทยากายภาพ: วิวัฒนาการทางกายภาพและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ รัตนโกคา. (2551). **การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้หลักสูตรฐานสมรรถนะวิชาชีพหัตถกรรมโดยภูมิปัญญาไทย**. วิทยานิพนธ์ ค.อ.ด. (วิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. ถ่ายเอกสาร.
- จันทน์ เจริญศรี. (2544). **โพสต์โมเดิร์นและสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. (2540). **วิวัฒนาการแห่งความคิด: ภาคมนุษย์และโลก**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจษฎา ไชยพงษ์. (2552, ตุลาคม-ธันวาคม). สังคมไทยกับวัฒนธรรมร่วมสมัย. **สารศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม**. 7(4)
- เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์. (2549). **กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีชายแดนกลุ่มชาติพันธุ์มอญและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและไทย: กรณีศึกษาชุมชนมอญในจังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์ ป.ร.ด. (สหวิทยาการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

- เฉลิมชัย ปัญญาดี. (2553). **อัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล
ในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555, จาก
librae.mju.ac.th/office/librae/boxer/ 23805.pdf.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2552). **อัตลักษณ์และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชน:กรณีศึกษา
ชุมชนเก่าแก่วัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด.(พัฒนาศักยภาพ). กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2543). **สำรวจ มีสมชัย ภูมิปัญญาไทย เพชรแท้ของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: ต้น
อ้อ1999
- ทาตินี และลัดดา วิวัฒน์สุระเวช, ผู้แปล. (254ค). **จิตแห่งครู**. (The Mind of the Guru, Rajiv
Mehrotra). กรุงเทพฯ: สยาม.
- ธงชัย สมบูรณ์. (2549). **อัตลักษณ์ของชาติตามนโยบายการศึกษา**. กรุงเทพฯ: คณะ
ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). **มิเชล ฟูกูเกต์**. กรุงเทพฯ: วิชา
- ธีระชัย สุขสด. (2544). **การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นฤมล-ประทีป นครชัย,ผู้แปล. (2526). **ชีวิตของอันโตนิโอ กรัมสกี.จิอุเซ็ปเป ฟิโอรี เขียน**.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- นาวิน พรหมใจสา. (2551). **มิติทางวัฒนธรรมในการเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของกลุ่ม
ชาติพันธุ์ไทลื้อระหว่างแนวชายแดนไทย-ลาว**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด.(ยุทธศาสตร์กับการ
พัฒนาภูมิภาค). เชียงราย: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ถ่ายเอกสาร.
- นันทนา น้ำฝน. (2536). **อัตลักษณ์ของพยาบาลวิชาชีพ**. สงขลา: ภาควิชาการบริหารการศึกษา
พยาบาลและบริการการพยาบาล คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นิวัช สุดสังข์. (2543). **ออกแบบอุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ: งานตำราและเอกสารการพิมพ์ คณะครุ
ศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- . (2548). **การวิจัยการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บุญเรือง สมประจบ. (2553). **หัตถกรรมไม้แกะสลักภาคกลาง: การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน
ด้านการผลิตและการพัฒนาเชิงพาณิชย์**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์).
มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ประกอบ ใจมั่น. (2539). **การศึกษาสภาพและความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัด
สำนักงาน การ ประถม ศึกษา จังหวัด ภาค ตะวัน ออก เฉียง เหนือ
ตอนล่าง**. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ประทับใจ สิกขา. (2551). **การศึกษางานหัตถกรรมจักสานชาวเผ่าลาวเทิงเพื่อประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด.(ออกแบบผลิตภัณฑ์) อุบลราชธานี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- ประเวศ วะสี. (2534). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2547). **การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม ราชบัณฑิตยสถาน.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2547). **การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง**. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนซ์ ดิงเฮ้าส์.
- ปานแพร เซาว์นประยูร.(2555).**ปาย: การสร้างอัตลักษณ์และการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว**. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด.(บริหารศาสตร์). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้. ถ่ายเอกสาร.
- ปัญญาลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐ และ ประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล, ผู้แปล. (2552). **ห้องเรียนของผู้นำ สาร์วาร์ด**. กรุงเทพฯ : แมคกรอ-ฮิล.
- ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์. (2543). **การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนเมืองในประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย**. วิทยานิพนธ์ เชียงใหม่:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. (2551). **การสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดบุรีรัมย์**. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด.(สังคมวิทยา) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- มานะ แก้วมาลา. (2552). **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการ ส่งเสริมสร้างอัตลักษณ์อุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. อุบลราชธานี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- มิ่งขวัญ ชนไฟโรจน์. (2551). **แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาเอกลักษณ์และ ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์กูลาในภาคอีสาน**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์) มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ยศ สันติสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2538). **ฟรอยด์และการพัฒนาการของจิตวิเคราะห์: จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2540). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2537). **การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาค ตะวันออก**. วิทยานิพนธ์ กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ยุทธนา กนกนาก. (2553). **รูปแบบการพัฒนาครอบครัวเป็นสุขจากอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์บรูไนในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. สุรินทร์: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. ถ่ายเอกสาร.
- รจนา จันทราสา. (2554). **หญ้าแฝก: ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดีวิทย์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ราชันย์ นิลวรรณภา. (2553). **อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทแดง**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด (ภาษาไทย) พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร.
- รจยา อาภากร และคณะ. (ม.ป.ป.). **ไถลื้อ**. ม.ป.ท.
- ลำดวน ณะนะ. (2555, 1 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย รจนา จันทราสา ที่สำนักงานใหญ่ ปตท. (มหาชน) จำกัด.
- วิทยากร เชียงกุล. (2538). **ปัญญาชน: ชนชั้นนำในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร**. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2532). **เครื่องจักรสานในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545). **ประวัติศาสตร์ศิลป์และการออกแบบ**. กรุงเทพฯ : อีแอนด์ไอคิว.
- _____. (2552). **วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม หนังสือชุด สุจิตติ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2553). **พลังวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สันติสิริการพิมพ์.
- วิสุทธิ บิลล่าเต๊ะ. (2553). **กระบวนการดำรงอัตลักษณ์มุสลิมกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษา ชุมชนมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. (วัฒนธรรมศึกษา). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ. ถ่ายเอกสาร.
- วุฒิพงษ์ ไรจน์เชษฐมศ. (2551). **การพัฒนางานหัตถกรรมร่วมสมัยจากพืชวงศ์หญ้า**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด.(ออกแบบผลิตภัณฑ์). อุบลราชธานี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ถ่ายเอกสาร.
- ศรีบรรด ภิรมย์โม. (2553). **แปดเป็ง ประเพณีมัสการ พระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา**. พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์ พะเยา.
- สดี ไชยดิตรพงศ์. (2552). **ครูในฐานะผู้ทำงานทางวัฒนธรรม (Teachers as Cultural Worker, Paulo Freire)**. กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา.
- สถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพและพิชัย สดภิบาล. (2552). **วัสดุพื้นถิ่นภาคกลางที่ใช้ในการผลิตครุภัณฑ์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- สมศักดิ์ สีดากุลฤทธิ์. (2545). **ปัจจัยการถ่ายทอดทางสังคมเชิงวิชาชีพครูที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์วิชาชีพและพฤติกรรมกรปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของครูแนะแนว**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สามารถ จันทรสุริย์. (2534). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สารทิ วรรณตรง. (2551). **การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ในอนุภาคุ่มแม่น้ำโขง**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท. (ยุทธศาสตร์การพัฒนากฎหมาย) สุรินทร์: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. ถ่ายเอกสาร.
- สุธีร์ ธีระปัญญาพงศ์. (2540). **ประกวดเรียงความร้อยแก้วเรื่อง พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฉบับชนะการประกวดรางวัลที่ 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2555). **อัตลักษณ์และวิธีการสร้างอัตลักษณ์ของลาวจากวรรณกรรมแบบเรียน**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555 จาก www.human.nu.ac.th/jhnu/.../2011_02_01_11_35_26-02-02-07.pdf.
- สุธีร์ ธีระปัญญาพงศ์. (2540). **ประกวดเรียงความร้อยแก้วเรื่อง พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฉบับชนะการประกวดรางวัลที่ 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- สุเทพ สุนทรภัสส์. (2546, พฤศจิกายน). **คนเมืองความสำนึกและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเหนือในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์**. ศิลปวัฒนธรรม. 25(1).
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 2555-2559**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2557. เข้าถึงจาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395>
- สำนักงานจังหวัดพะเยา. (2556). **ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ**. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2556. จาก <http://www.phayao.go.th/history-3.html>
- เสน่ห์ จามริก. (2529). **การเมืองไทยกับการพัฒนารัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). **วัฒนธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- หลง ไชยลังกา. (2555,1 กรกฎาคม) สัมภาษณ์โดย รจนา จันทราสา ที่สำนักงานใหญ่ ปตท.
(มหาชน)จำกัด.
- อ้อมเดือน สดมณี. (2540). **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อาภรณ์ จันทรสมวงศ์. (2544). **พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). **การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์**. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อ้อยฤดี สันทร. (2553). **ไถ่ถอนในอนุภาคกลุ่มน้ำโขง: การปรับเปลี่ยนและการดำรงอัตลักษณ์ของไถ่ถอนในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. คุชชินนิพนธ์ปร.ด. เลย: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย. ถ่ายเอกสาร.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). **สังคมไทยไม่รู้จัก "บริบท"**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555, จาก [http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/attachak/20100819/348763/สังคมไทยไม่รู้จัก-บริบท-\(จบ\).html](http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/attachak/20100819/348763/สังคมไทยไม่รู้จัก-บริบท-(จบ).html)
- อรุณีประภา หอมเศรษฐี. (2555). **บริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยกับทิศทางการผลิตภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์**. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555, จาก [http:// www.google.co.th](http://www.google.co.th).
- อมรา พงศาพิชญ์.(2547). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Peter Berger and Thomas Luckmann. (1967) . **The Social Construction of Reality: A Treatise inthe Sociology of knowledge** (New York: Anchor Book), p 173. ใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2547). **การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง**. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์.กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.
- Richard Jenkins. (1996). **Social Identity** (London and New York: Routledge) ใน ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2547. **การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง**. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.

ภาคผนวก ก

ตารางรายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล	อาชีพ/อายุ	หน้าที่รับผิดชอบ	หมายเหตุ
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแพกบ้านก้อขาว			
1. นางหลง ไชลังกา	ทำนา / 60 ปี	ประธาน	087-1847506
2. นางอำไพ คำทะ	ทำนา	รองประธาน	081-2883855
3. นางลำดวน ณะนะ	ทำนา	เลขานุการ	087-1831102
4. นางบัวแก้ว วงศ์ประเสริฐ	ทำนา / 68 ปี	กรรมการ	087-8508390
5. นางแสง สุการี	ทำนา	กรรมการ	801-3872432
6. นางแก้ว ปิจ๊ะ	ทำนา	กรรมการ	
7. นางมาลี หมื่นสี	ทำนา	กรรมการ	
8. นางพรนิสา อยู่ทิม	ทำนา	กรรมการ	
9. นางจำลอง กำคำ	ทำนา	สมาชิก	
10. นางหา ศิริพร	ทำนา	สมาชิก	
11. นางสาว สุคำหล้า	ทำนา	สมาชิก	
12. นางหล้า สายมาลี	ทำนา	สมาชิก	
13.นางพานิษฐ์ เป็กบาน	ทำนา	สมาชิก	
14. นางถนอม สุธาลา	ทำนา	สมาชิก	
15. นางชน ต๊ะอ้าย	ทำนา	สมาชิก	
16. นางค่านาง ปินชัย	ทำนา	สมาชิก	
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแพกบ้านแกใหม่			
1. นางเข็มทอง คำจุน	จักสาน / 57ปี	ประธาน	089-8353828
2. นางกาบแก้ว บุญแรง	ทำนา	รองประธาน	
3. นางชันแก้ว มั่นใจ	ทำนา / 56ปี	รองประธาน	
4. นางแสงเดือน เขียงแรง	ทำนา / 41ปี	เลขานุการ	
5. นางค่าน้อย เทียงทุกข์	ทำนา / 61ปี	เหรัญญิก	
6. นางจันทร์ แดงไฟ	ทำนา / 59ปี	สมาชิก	
7. นางวันดี มยุลา	ทำนา / 52ปี	สมาชิก	
8.นางบุญยวง กันทะเนตร	ทำนา / 50ปี	สมาชิก	
9.นางมอย สมยศ	ทำนา / 52ปี	สมาชิก	
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากใบหญ้าแพกบ้านดอนไชย			
1. นางพัต บุญแรง	ทำสวน	ประธาน	094-0395607
2. นางตีบ บุญแรง	ทำสวน	รองประธาน	087-6062415

ชื่อ-สกุล	อาชีพ/อายุ	หน้าที่รับผิดชอบ	หมายเหตุ
3. นางบัวลา เบ็ญชา	ทำสวน	เลขานุการ	
4. นางซอน บุญแรง	ทำสวน	เหรียญก	
5. นางหลง ปรีเปรม	ทำสวน	ผู้ช่วยเหรียญก	
6. นางสีมา กันทะเนตร	ทำสวน	ฝ่ายการตลาด	
7. นางปวี บัญแรง	ทำสวน	ฝ่ายประชาสัมพันธ์	
8. นางบัวดอม บุญแรง	ทำสวน	ฝ่ายทะเบียน	
9. นางสุพร แสนสาน	ทำสวน	ฝ่ายออกลาย ผลิตภัณฑ์	084-6605599
10. นางพันธ์ เบ็ญชา	ทำสวน	กรรมการ	
11. นางสุพรรณ เทียงทุกซ์	ทำสวน	กรรมการ	
ผู้ให้ข้อมูลด้านชาติพันธุ์ไทย			
1. พระครูโชติธรรมมาภินันท์	เจ้าอาวาสวัดท่าฟ้าใต้ อ.เชียงม่วน จ.พะเยา 56160		081-7468290
2. แม่จ้อยแสงดา สมฤทธิ์ อายุ 85 ปี	บ้านเลขที่ 31 ม2 ต.หย่วน อ.เชียงคำ จ.พะเยา		081-0310950
3. พ่อจ้อยขอด กันทะเนตร อายุ 77 ปี	40/1 บ้านแกใหม่ ม6 ต.ป่าสัก อ.ภูซาง จ.พะเยา		

แบบประเมินผลการออกแบบ เรื่อง อัตลักษณ์วัฒนธรรมและนวัตกรรมเส้นใยหญ้าแฝกสู่การพัฒนา
ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม (กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมหญ้าแฝกจังหวัดพะเยา)

ผู้ให้ข้อมูล ผู้บริโภค/ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์

คำชี้แจง แบบประเมินองค์ความรู้อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาสู่การ
ออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและแบบร่าง(SketchDesign) แบ่งออกเป็น 3 ชุด ประกอบด้วย

ชุดที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ชุดที่ 2 แบบประเมินผลการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาไปใช้ในการ
ออกแบบผลิตภัณฑ์

ตอนที่ 1 แบบประเมินผลการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหญ้าแฝกจังหวัดพะเยาไปใช้ในการ
ออกแบบผลิตภัณฑ์

ตอนที่ 2 แบบประเมินผลการนำลวดลายผ้าสู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน

ชุดที่ 3 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม จากแบบร่าง (Sketch Design)

ตอนที่ 1 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอย คือ หมอน

ตอนที่ 2 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอย คือ กระเป๋า

ตอนที่ 3 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอย คือ เบาะนั่ง

ขอความกรุณาท่านได้พิจารณาตอบแบบสอบถามตามสภาพความเป็นจริงเพื่อที่จะได้นำ
ข้อมูลที่ท่านตอบแบบสอบถามไปทำให้เกิดประโยชน์ในโอกาสต่อไป และข้อมูลของท่านจะถือเป็น
ความลับในทุกๆกรณีสุดท้ายผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นางสาวรจนา จันทราสา

นักศึกษาปริญญาเอก ศิลปวัฒนธรรมวิจัย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ☐ ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

1. เพศ

☐

หญิง

☐

ชาย

2. อายุ

☐

18-25ปี

☐

26-35ปี

☐

36-45ปี

☐

45 ปีขึ้นไป

3. อาชีพ

☐

นักเรียน/นักศึกษา

☐

ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ/พนักงานราชการ

☐

พนักงานบริษัทเอกชน

☐

ประกอบธุรกิจส่วนตัว

☐

เกษียณ/ไม่ประกอบอาชีพ

☐

อื่นๆ

4. รายได้ต่อเดือน

☐

น้อยกว่า 15,000บาท

☐

15,001 -25,000 บาท

☐

25,001-35,000 บาท

☐

มากกว่า 35,000 บาท

5. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝก

☐

ชอบ

☐

ไม่ชอบ เพราะ.....

6. ท่านจะเลือกซื้อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝก อะไรเป็นสิ่งที่ท่านใช้เป็นปัจจัยในการเลือกซื้อ

☐

รูปทรง

☐

ราคา

☐

ความสวยงาม

☐

ความชอบส่วนตัว

7. ท่านเคยเห็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเส้นใยหญ้าแฝกในรูปแบบผลิตภัณฑ์ใดบ้าง

☐

กระเป๋า

☐

ตะกร้า

☐

หมอน

เบาะรองนั่ง

☐

กล่องกระดาษทิชชู

8. ท่านมีงบประมาณเท่าไรในการจะซื้อกระเป๋าถือใบใหญ่จากเส้นใยหญ้าแฝก

☐

800-1600บาท

☐

1600-3200 บาท

☐

3200-6400 บาท

☐

6400 บาทเป็นต้นไป

9. ท่านมีงบประมาณเท่าไรในการจะซื้อกระเป๋าถือใบเล็กจากเส้นใยหญ้าแฝก

☐

400-600บาท

☐

601-800บาท

☐

801-1000บาท

☐

1001บาทเป็นต้นไป

10. ท่านมีงบประมาณเท่าไรในการจะซื้อเบาะรองนั่งจากเส้นใยหญ้าแฝก

☐

400-600บาท

☐

601-800 บาท

☐

801-1000 บาท

☐

1001 บาทเป็นต้นไป

11. ท่านมีงบประมาณเท่าไรในการจะซื้อหมอนต่อ 1 คู่ จากเส้นใยหญ้าแฝก

☐

400-600บาท

☐

601-800 บาท

☐

801-1000 บาท

☐

1001 บาทเป็นต้นไป

ชุดที่ 2แบบประเมินผลการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแพจังหวัดพะเยาไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์
ตอนที่ 1แบบประเมินผลการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแพจังหวัดพะเยาไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์

ค่าคะแนนการประเมิน

5= ระดับมากที่สุด 4=ระดับมาก 3 = ระดับปานกลาง 2 = ระดับน้อย 1 = ระดับน้อยที่สุด

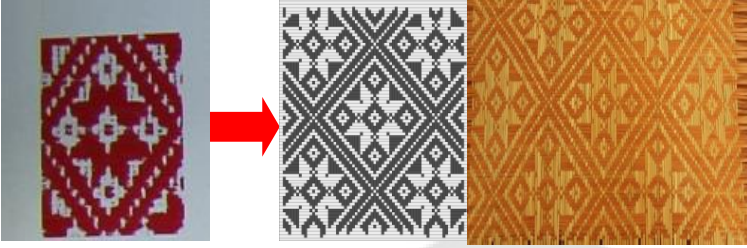
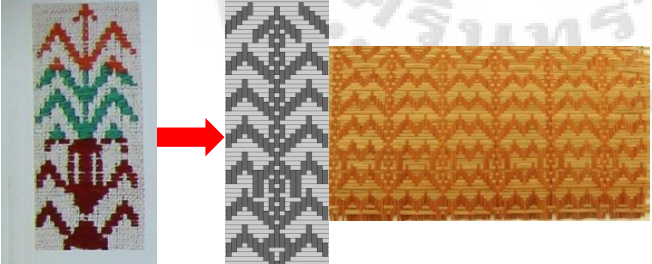
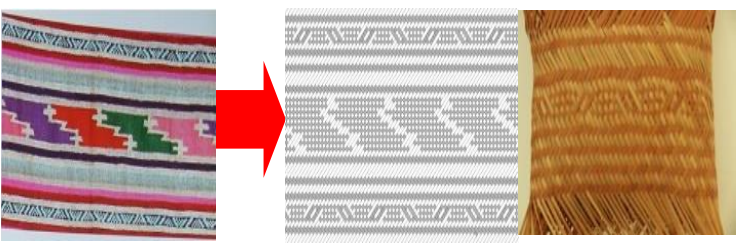
ประเด็นการประเมิน	ความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
1.ด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านลวดลายของกลุ่มหมู่บ้านแพจังหวัดพะเยา					
1.1ความเหมาะสมในการนำลวดลายผ้าที่นำมาประยุกต์ให้เป็นลวดลายเครื่องจักสาน					
1.2การนำลวดลายไปใช้กับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอย ได้แก่ หมอน กระเป๋า เบาะรองนั่งมีความเหมาะสมหรือไม่					
1.3 การนำลวดลายผ้ามาประยุกต์ใช้กับงานเครื่องจักสานขัดต่อขนบธรรมเนียมของกลุ่มหรือไม่					
1.4 อัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านลวดลายที่นำมาใช้สะท้อนความเป็นตัวตนของกลุ่มหรือไม่					
2. ด้านการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแพจังหวัดพะเยาไปใช้งานออกแบบผลิตภัณฑ์					
2.1 การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านรูปทรงเครื่องจักสานของกลุ่มหมู่บ้านแพ เช่น เครื่องจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมมีความเหมาะสมหรือไม่					
2.2 การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านรูปทรงเครื่องจักสานของกลุ่มหมู่บ้านแพ เช่น เครื่องจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือไม่					
2.3การสะท้อนความเป็นต้นตอของกลุ่มโดยการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านรูปทรงเครื่องจักสานของกลุ่มหมู่บ้านแพ เช่น เครื่องจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเหมาะสมหรือไม่					
2.4 การนำรูปเครื่องจักสานของกลุ่มหมู่บ้านแพ เช่น เครื่องจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาใช้กับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอย ได้แก่ หมอน กระเป๋า เบาะรองนั่งมีความเหมาะสมหรือไม่					

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

 ..

ตอนที่ 2 แบบประเมินผลการนำลวดลายผ้าสู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน

ประเด็นการประเมิน	ความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
1.ด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้านลวดลายของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยา					
การนำลวดลายจากผ้าหม่นและผ้าหลลายดอกไม้สู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน					
					
การนำลวดลายจากผ้าเช็ดลายต้นฝ้ายใบฝ้ายสู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน					
					
การนำลวดลายจากผ้าเช็ดลายต้นไม้อู่สู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน					
					
การนำลวดลายจากผ้าชิ้นลายน้ำไหลสู่การถอดลวดลายใช้กับเครื่องจักสาน					
					

ประเด็นการประเมิน	ความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
2.ด้านเส้นใยหญ้าแฝกผสมกับเส้นใยธรรมชาติ					
 เส้นใยหญ้าแฝกพันผสมกับเส้นใยฝ้าย					
 เส้นใยหญ้าแฝกพันผสมกับเส้นใยไหมอิตาลี					
 เส้นใยหญ้าแฝกพันผสมกับเส้นใยหม่อนไหม					

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

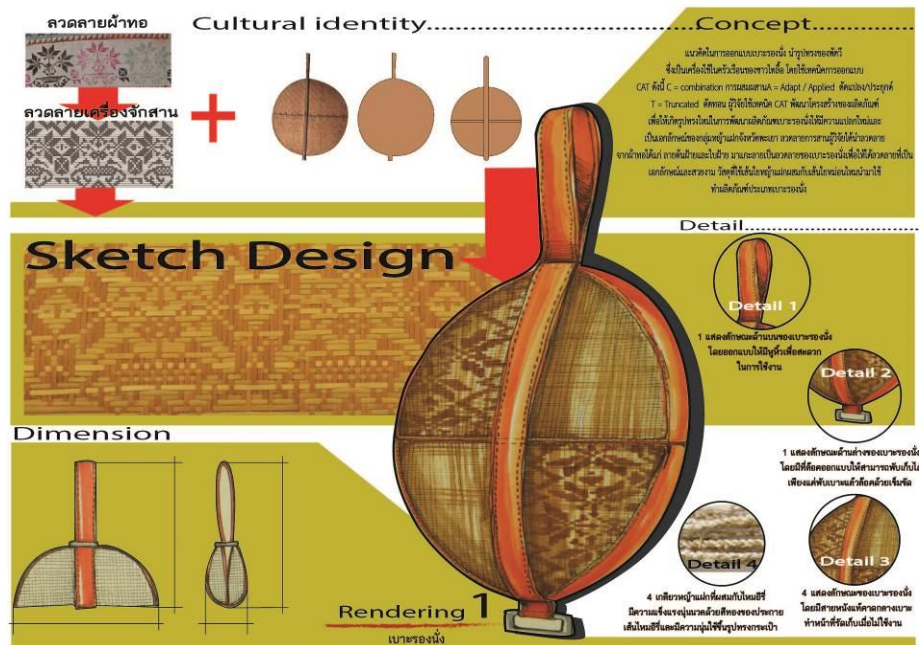
.....

ชุดที่ 3 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม จากแบบร่าง (Sketch Design)

ค่าคะแนนการประเมิน

5= ระดับมากที่สุด 4 =ระดับมาก 3 = ระดับปานกลาง 2 = ระดับน้อย 1 = ระดับน้อยที่สุด

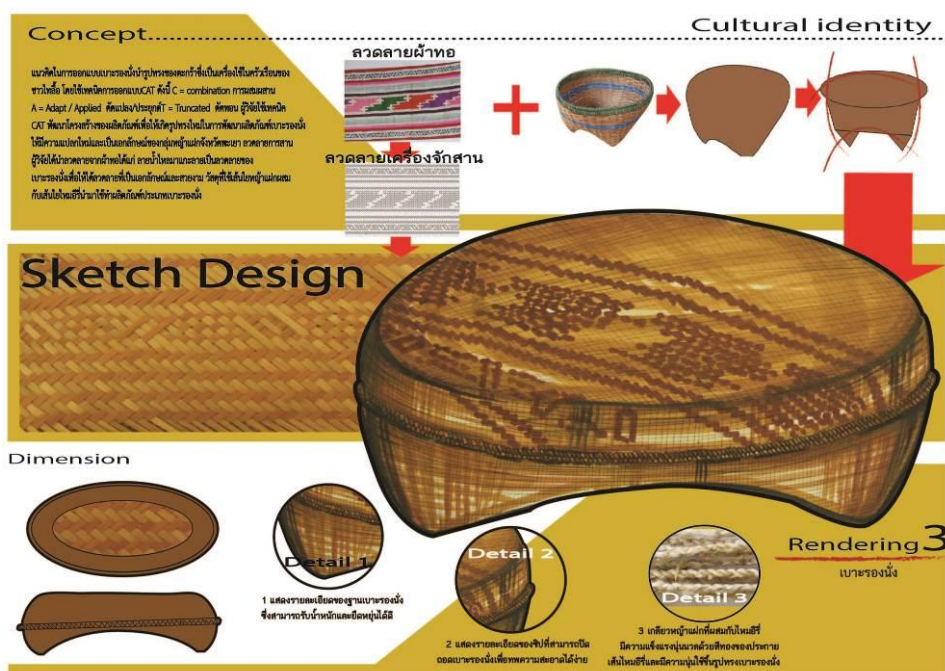
ตอนที่ 1 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์เบาะนั่ง

รูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2

รูปแบบที่ 3

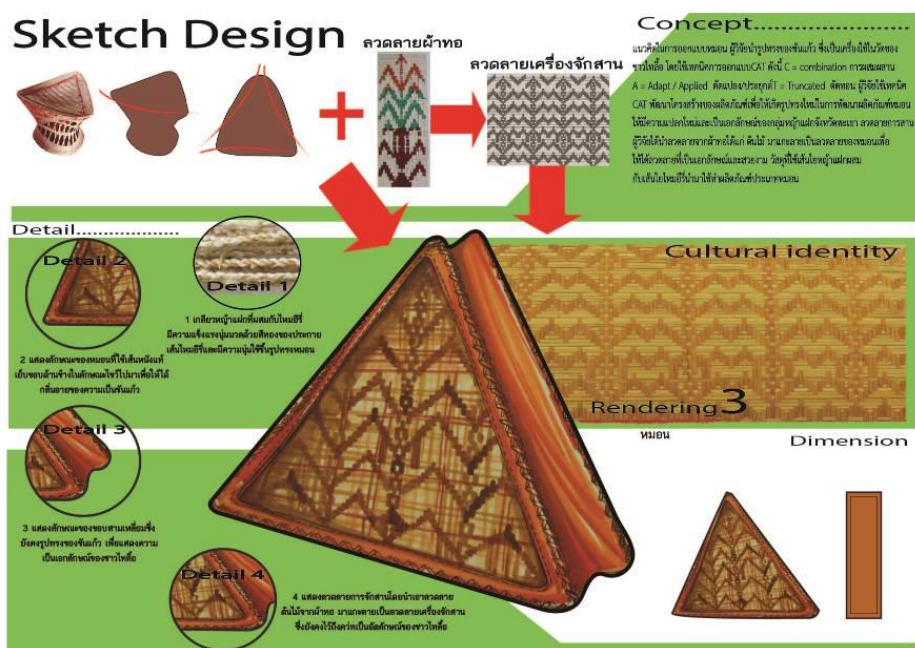
คำชี้แจงโปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องระดับความคิดเห็นตามความคิดของท่าน

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
1.	ผลิตภัณฑ์สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแพ่งจังหวัดพะเยา															
	1.1 รูปทรงผลิตภัณฑ์และลวดลายสะท้อนความเป็น ตัวตนของกลุ่มหมู่บ้านแพ่งจังหวัดพะเยา															
	1.2 รูปทรงและลวดลายมีความแปลกใหม่ เหมาะสมกับการนำมาใช้ในการออกแบบ ผลิตภัณฑ์															
	1.3 การเลือกใช้สีในการออกแบบมีความ เหมาะสมกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้าน แพ่งจังหวัดพะเยา															
	1.4 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมกับ กระบวนการผลิต															
	1.5 รูปทรงและลวดลายสามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้กับผลิตภัณฑ์ได้															
	1.6 ความเหมาะสมในการนำรูปทรงและลวดลาย ไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์															

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
	1.7 การสะท้อนความมีคุณค่าของผลิตภัณฑ์และคุณค่าของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยามีความเหมาะสม															
2.	ความเหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.1 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมสวยงามในการนำมาใช้กับการออกแบบ															
	2.2 ด้านลวดลายการจักสานมีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.3 ความงามของลวดลายและรูปทรงมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยา															
	2.4 ลวดลายมีความสวยงามเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์															
	2.5 ความสวยงามของวัสดุที่ใช้															
	2.6 ภาพรวมของผลิตภัณฑ์เหมาะสมกับความสวยงาม															
3.	ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ															
	3.1 ความเหมาะสมกับความสะดวกการใช้งาน															
	3.2 ความเหมาะสมถูกต้องตามสรีระของผู้ใช้															
	3.3 ความเหมาะสมกับความปลอดภัยการใช้งาน															
	3.4 ความเหมาะสมกับการบำรุงรักษาและการทำความสะอาด															
	3.5 ความเหมาะสมกับความแข็งแรงทนทาน															
4.	ความเหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต															
	4.1 ความเหมาะสมด้านวัสดุที่ใช้ในการผลิต															
	4.2 การผสมผสานด้านกรรมวิธีการผลิต															
	4.3 การนำเส้นใยอื่นมาเป็นส่วนผสมกับเส้นใยหมู่บ้านแปะมีความเหมาะสมหรือไม่															
	4.5 วัสดุมีความแปลกใหม่และง่ายต่อการผลิต															

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

รูปแบบที่ 3

คำชี้แจงโปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องระดับความคิดเห็นตามความคิดของท่าน

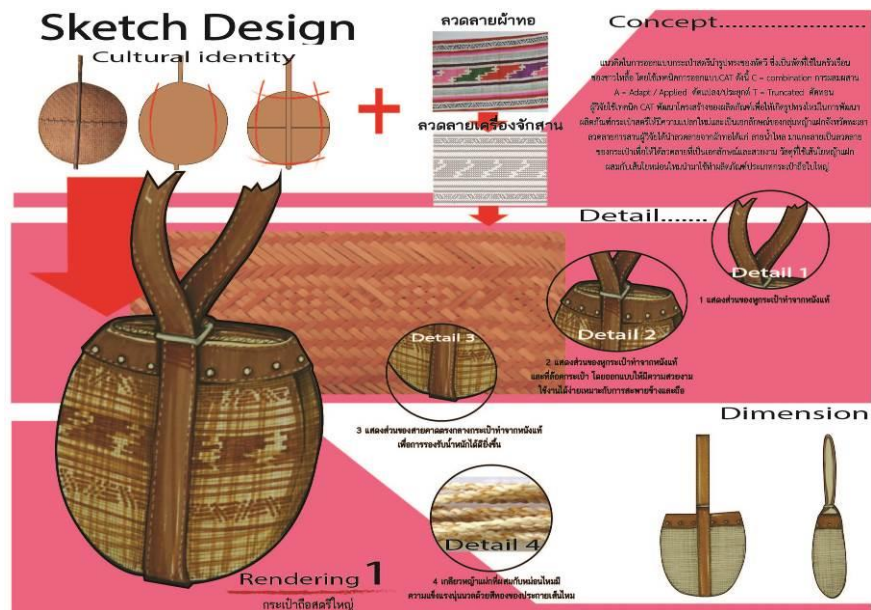
ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
1.	ผลิตภัณฑ์สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยา															
	1.1 รูปทรงผลิตภัณฑ์และลวดลายสะท้อนความเป็น ตัวตนของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยา															
	1.2 รูปทรงและลวดลายมีความแปลกใหม่ เหมาะสมกับการนำมาใช้ในการออกแบบ ผลิตภัณฑ์															
	1.3 การเลือกใช้สีในการออกแบบมีความ เหมาะสมกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้าน แปงจังหวัดพะเยา															
	1.4 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมกับ กระบวนการผลิต															
	1.5 รูปทรงและลวดลายสามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้กับผลิตภัณฑ์ได้															
	1.6 ความเหมาะสมในการนำรูปทรงและลวดลาย ไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์															

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
	1.7 การสะท้อนความมีคุณค่าของผลิตภัณฑ์และคุณค่าของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยามีความเหมาะสม															
2.	ความเหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.1 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมสวยงามในการนำมาใช้กับการออกแบบ															
	2.2 ด้านลวดลายการจักสานมีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.3 ความงามของลวดลายและรูปทรงมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยา															
	2.4 ลวดลายมีความสวยงามเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์															
	2.5 ความสวยงามของวัสดุที่ใช้															
	2.6 ภาพรวมของผลิตภัณฑ์เหมาะสมกับความสวยงาม															
3.	ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ															
	3.1 ความเหมาะสมกับความสะดวกการใช้งาน															
	3.2 ความเหมาะสมถูกต้องตามสรีระของผู้ใช้															
	3.3 ความเหมาะสมกับความปลอดภัยการใช้งาน															
	3.4 ความเหมาะสมกับการบำรุงรักษาและการทำความสะอาด															
	3.5 ความเหมาะสมกับความแข็งแรงทนทาน															
4.	ความเหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต															
	4.1 ความเหมาะสมด้านวัสดุที่ใช้ในการผลิต															
	4.2 การผสมผสานด้านกรรมวิธีการผลิต															
	4.3 การนำเส้นใยอื่นมาเป็นส่วนผสมกับเส้นใยหมู่บ้านแปงมีความเหมาะสมหรือไม่															
	4.5 วัสดุมีความแปลกใหม่และง่ายต่อการผลิต															

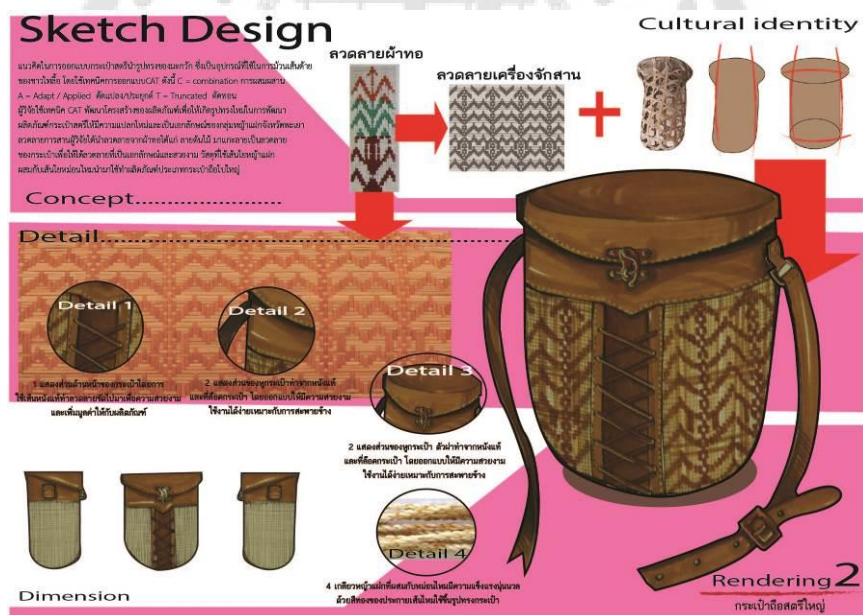
ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

ตอนที่ 3 แบบประเมินการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม กระเป๋า

รูปแบบที่ 1

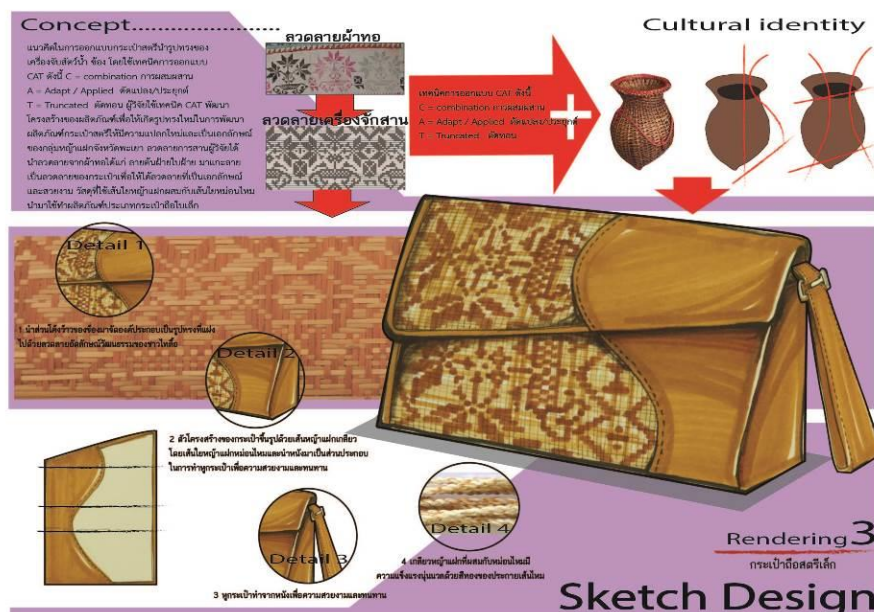

รูปแบบที่ 2

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
	1.7 การสะท้อนความมีคุณค่าของผลิตภัณฑ์และคุณค่าของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยามีความเหมาะสม															
2.	ความเหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.1 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมสวยงามในการนำมาใช้กับการออกแบบ															
	2.2 ด้านลวดลายการจักสานมีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.3 ความงามของลวดลายและรูปทรงมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยา															
	2.4 ลวดลายมีความสวยงามเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์															
	2.5 ความสวยงามของวัสดุที่ใช้															
	2.6 ภาพรวมของผลิตภัณฑ์เหมาะสมกับความสวยงาม															
3.	ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ															
	3.1 ความเหมาะสมกับความสะดวกการใช้งาน															
	3.2 ความเหมาะสมถูกต้องตามสรีระของผู้ใช้															
	3.3 ความเหมาะสมกับความปลอดภัยการใช้งาน															
	3.4 ความเหมาะสมกับการบำรุงรักษาและการทำความสะอาด															
	3.5 ความเหมาะสมกับความแข็งแรงทนทาน															
4.	ความเหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต															
	4.1 ความเหมาะสมด้านวัสดุที่ใช้ในการผลิต															
	4.2 การผสมผสานด้านกรรมวิธีการผลิต															
	4.3 การนำเส้นใยอื่นมาเป็นส่วนผสมกับเส้นใยหมู่บ้านแปะมีความเหมาะสมหรือไม่															
	4.5 วัสดุมีความแปลกใหม่และง่ายต่อการผลิต															

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

รูปแบบที่ 3

คำชี้แจง โปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องระดับความคิดเห็นตามความคิดของท่าน

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
1.	ผลิตภัณฑ์สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยา 1.1 รูปทรงผลิตภัณฑ์และลวดลายสะท้อนความ เป็นตัวตนของกลุ่มหมู่บ้านแปงจังหวัดพะเยา															
	1.2 รูปทรงและลวดลายมีความแปลกใหม่ เหมาะสมกับการนำมาใช้ในการออกแบบ															
	1.3 การเลือกใช้สีในการออกแบบมีความ เหมาะสมกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้าน แปงจังหวัดพะเยา															
	1.4 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมกับ กระบวนการผลิต															
	1.5 รูปทรงและลวดลายสามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้กับผลิตภัณฑ์ได้															
	1.6 ความเหมาะสมในการนำรูปทรงและลวดลาย ไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์															

ข้อ	รายการ	ระดับความคิดเห็น														
		รูปแบบที่ 1					รูปแบบที่ 2					รูปแบบที่ 3				
		5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
	1.7 การสะท้อนความมีคุณค่าของผลิตภัณฑ์และคุณค่าของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยามีความเหมาะสม															
2.	ความเหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.1 รูปทรงและลวดลายมีความเหมาะสมสวยงามในการนำมาใช้กับการออกแบบ															
	2.2 ด้านลวดลายการจักสานมีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมกับความสวยงาม															
	2.3 ความงามของลวดลายและรูปทรงมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของกลุ่มหมู่บ้านแปะจังหวัดพะเยา															
	2.4 ลวดลายมีความสวยงามเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์															
	2.5 ความสวยงามของวัสดุที่ใช้															
	2.6 ภาพรวมของผลิตภัณฑ์เหมาะสมกับความสวยงาม															
3.	ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพ															
	3.1 ความเหมาะสมกับความสะดวกการใช้งาน															
	3.2 ความเหมาะสมถูกต้องตามสรีระของผู้ใช้															
	3.3 ความเหมาะสมกับความปลอดภัยการใช้งาน															
	3.4 ความเหมาะสมกับการบำรุงรักษาและการทำความสะอาด															
	3.5 ความเหมาะสมกับความแข็งแรงทนทาน															
4.	ความเหมาะสมกับวัสดุและกรรมวิธีการผลิต															
	4.1 ความเหมาะสมด้านวัสดุที่ใช้ในการผลิต															
	4.2 การผสมผสานด้านกรรมวิธีการผลิต															
	4.3 การนำเส้นใยอื่นมาเป็นส่วนผสมกับเส้นใยหมู่บ้านแปะมีความเหมาะสมหรือไม่															
	4.5 วัสดุมีความแปลกใหม่และง่ายต่อการผลิต															

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล นางสาวรจนา จันทราสา
วันเดือนปีเกิด 28 สิงหาคม 2523
สถานที่อยู่ปัจจุบัน 114/111 หมู่ 1 ต.บ้านใหม่ อ.เมือง จ.ปทุมธานี 12000
ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน สาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เลขที่ 1 ถ.อุททองนอก เขตดุสิต
กรุงเทพมหานคร 103000

ประวัติการศึกษา

2545 ครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต สาขาศิลปอุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
2547 ครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต
สาขาเทคโนโลยีผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
2559 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประวัติการทำงาน

2550 – ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม
คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา